

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΤΟΙΣ ΓΥΜΝΑΣΙΟΙΣ ΚΑΙ ΤΟΙΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΙΣ ΣΠΟΥΔΑΖΟΥΣΗΣ ΝΕΟΤΗΤΟΣ

ΥΠΟ

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Κ. ΓΑΡΔΙΚΑ

ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝ. ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΙ

ΚΑΙ

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΩΝ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΩΝ ΤΟΥ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ

*Οὐ πάύσομαι τὰς Χάριτας
Μούσαις συγκαταμειγνὺς
ἀδίστατον συζυγίαν.*

Εὐρ. Ἡρ. μ. 674.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ
1908

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΑΘΗΜΑΤΟΣ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ

ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὸ ἐγχειρίδιον τοῦτο ἐπιτομή τίς ἐστι τῆς Α' ἐκδόσεως τῆς ἑμῆς Γραμματολογίας, μεταρρυθμισθεῖσα κατὰ τὸ περὶ διαγωνισμοῦ τῶν διδακτικῶν βιβλίων πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου τῆς Παιδείας· ὥς δὲ νῦν περίπου ἐκδίδεται, ὑπεβλήθη εἰς τὸν διαγωνισμόν· ἀλλ' ἡ κρίνασα τὸ βιβλίον Ἐπιτροπεία διέστη τὴν γνώμην, καὶ ὁ μὲν πρόεδρος αὐτῆς ὁ καὶ εἰδικῶς τὴν γραμματολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδάσκων σεβαστὸς καθηγητὴς κ. Μιστριώτης μονοψηφίᾳς ὑπὲρ τοῦ βιβλίου ἐν τῇ πρὸς τὸ Ὑπουργεῖον ἀναφορᾷ αὐτοῦ τὴν μὴ βράβειν αὐτοῦ ὄνειδος ἐχαράκτήρισε, τὰ δ' ἄλλα μέλη διαφωνήσαντα πρὸς τὸν πρόεδρον ἱκανῶς ἐπόνησαν, ἵνα δικαιολογήσῃ τὴν διαφορίαν αὐτῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν φανερῶν λόγων, τῶν δημοσιευθέντων ἐν μακροῖς ἐκθέσει, ἐν ᾗ ἀπεικονίζεται καὶ ἡ μεγάλη αὐτῶν ἀγωνία πρὸς εὐρεσιν λόγων, μόνον ὀλίγιστοί τινες ἐπιστροφῆς ἄξιοι ἐφάνησαν, οὓς καὶ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ ἐκδόσει ταύτῃ· τῶν δ' ἄλλων λόγων τινὲς μὲν ἦσαν περιττοὶ ἢ κενοί, οὐκ ὀλίγοι δὲ καὶ ἀνάξιοι τοῦ τῶν κριτῶν ἀξιώματος.

Οὕτω λ. χ. κατατρίβονται οἱ κριταὶ ὥς σφάλματα σημειούμενοι «λείπουσιν αἱ *χρονολογίαι* τοῦ Θαλήτα, τοῦ Σησιγόρου...», λείπουσιν αἱ *χρονολογίαι* τοῦ Ἀνδοκίδου καὶ τοῦ Λυσίου...»· καίτοι τοῦ μὲν α' ἐν παρέργῳ γίνεται ὑφ' ἡμῶν μνεία, καὶ τούτου δὲ καὶ τῶν ἄλλων ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἔζησαν, ἱκανῶς ὑποδηλοῦται ἐκ τῶν συμφραζομένων. — Ὁ κριτῆς ἄξιων, ἵνα πανταχοῦ οἱ ἀριθμοὶ ὀλογράφως δηλώνται, κακίξει τὴν ὑφ' ἡμῶν γενομένην διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ ἀλφαβήτου δήλωσιν τῶν ἀριθμῶν, π. χ. ἀντὶ δέκα,

ἐκατόν, χίλια κλπ. γράφω συντόμως «ι', ρ', ,α»· καίτοι καὶ ἐκ τῆς γραμματικῆς ἤδη οἱ μαθηταὶ γινώσκουσι τὴν ἀριθμητικὴν ἔννοιαν τῶν γραμμάτων τοῦ ἀλφαβήτου, καὶ ἐν ἄλλοις δέ, οἷον ἐν τῇ Ἐφημερίδι τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐν τῇ τῶν Νόμων ἀριθμῆσει, γίνεται χρῆσις αὐτῶν.—Ὡσαύτως ἀφορμὴν ζητῶν ὁ κριτὴς ψέγει με, διότι δὲν ἐδήλωσα «ποῦ ἔκειτο ὁ Σκιλλοῦς» ἐπιλαθόμενος, ὡς ἔοικεν, ὅτι καὶ οἱ τῶν κατωτέρων σχολείων μαθηταὶ γινώσκουσιν ἤδη ἐκ τῆς γεωγραφίας, ὅτι ὑπάρχει *δῆμος Σκιλλοῦντος* καὶ ποῦ οὗτος κεῖται.—Ὅμοίως μέμφεται μοι, ὅτι ὄφειλον νὰ προσθέσω καὶ πῶς ὀνομάζεται νῦν ἡ (τοῦ Θέσπιδος) Ἰκαρία.

Ὁ κριτὴς τὸν περὶ τοῦ Πυθαγόρου καὶ τῆς Σχολῆς αὐτοῦ ἐν *ἡμισείᾳ* σελίδι λόγον ἡμῶν εὐρίσκει ἀνεπαρκῆ· διότι βεβαίως δὲν ἐνεθυμήθη, ὅτι ἐν τῇ γραμματολογίᾳ γίνεται μάλιστα λόγος περὶ τῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν, ὧν τὰ ἔργα σφύζονται· προφανῶς δὲ ἐπελάθετο, ὅτι ὁ μὲν Πυθαγόρας οὐδὲν συνέγραψε, τῶν δὲ συγγραμμάτων τῶν Πυθαγορείων φιλοσόφων μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα περισφύζονται.—Ὡσαύτως ὁ κριτὴς ἤξιον ἵνα περὶ τοῦ Θέσπιδος μακρὰ γραφῶσι καὶ λόγος γένηται περὶ τῶν ποιητῶν Φρυνίχου, Χοιρίλου, Πρατίνου, περὶ τῶν ἱστορικῶν Ἐφόρου, Θεοπόμπου, Τιμαίου, Δεξίππου καὶ περὶ πληθύς ἄλλης Βυζαντινῶν ποιητῶν καὶ συγγραφέων· ἤξιον δὲ ταῦτα, ἴσως διότι διέλαθεν αὐτόν, ὅτι τῶν ἔργων αὐτῶν τινῶν μὲν οὐδὲν σφύζεται, ἄλλων δ' ἀποσπάσματα τινα· οὐδ' ἐνθυμεῖται ὁ κριτὴς, ὅτι τὸ μῆκος τῆς ὅλης γραμματολογίας κατὰ τὸ πρόγραμμα τοῦ Ὑπουργείου εἰς ἡ' μόνον τυπογραφικὰ φύλλα περιορίσθη.—Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τοῦ κριτοῦ, ὅς, ἐν ᾧ ἡ περὶ τοῦ Ξενοφώντος διδασκαλία μου διὰ δύο σελίδων ὅλων διήκει, γράφει «*πτωχοτάτῃ ἢ ἀνάλυσιν ἢ μᾶλλον ἢ ἀπλῇ μνείᾳ τῶν ἔργων τοῦ Ξενοφώντος*» ;

Ἐπὶ ψόγῳ γράφει καὶ τάδε «τὰ περὶ τοῦ Ἰσοκράτους δυσαναλόγως μακρὰ ἐν σχέσει πρὸς τὰ περὶ Λυσίου». Ἐνταῦθα ὁ κριτὴς ἐλέγχεται μᾶλλον μετρῶν τὸ μῆκος τοῦ λόγου

ἢ ἀναγινώσκων τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ἵνα ἴδῃ τὴν διαφορὰν τῶν δύο ῥητόρων, ἐξ ἧς δυσανάλογον καὶ τὸ μήκος τοῦ περὶ αὐτῶν λόγου ἔδει νὰ ᾖ· διότι ὁ μὲν περὶ τὴν τῶν νέων παιδείαν, τὰ πανελλήνια θέματα καὶ τὴν τοῦ ἔθνους ἐνότητα σπουδάζει, ὁ δὲ περὶ τὰ ἰδιωτικά συμβόλαια καὶ τὰς δικογραφίας διατρίβει· διὸ διαφέρει ὁ Ἰσοκράτης τοῦ Λυσίου μᾶλλον ἢ ἄνθρωπος παιδὸς ἢ μᾶλλον εἰπεῖν ὑπερέχει ἐκείνου ὡς ὁ Φειδίας τῶν κοροπλάθων ἢ καὶ ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Παρράσιος τῶν πινάκων γραφόντων. Εἰκότως ἄρα ἐνταῦθα εὐαρμοστεῖ τῷ κριτῇ «ἀνέγνω μὲν, ἀλλ' οὐκ ἔγνω· εἰ γὰρ ἔγνω, οὐκ ἂν κατέγνω».

Ἐν τῇ φορᾷ δ' αὐτοῦ ὁ κριτὴς, ἵνα ἐλλείψῃς ἐν τῷ ἐμῷ βιβλίῳ ἐξέυρη, *διαστρέφει καὶ τὴν ἀλήθειαν* παρασημειούμενος «ὅτι παρελείφθη ὁ ἱστορικὸς *Ζώσιμος*», περὶ οὗ ἐγένετο ὁ προσήκων λόγος.

Τὴν φράσιν ἡμῶν «ἡ πρώτη περίοδος λέγεται *ποιητική*, διότι κατ' αὐτὴν *μόνον* τῆς ποιήσεως ἔχομεν μνημεῖα καὶ ἐκ τῶν εἰδῶν αὐτῆς *μόνον* τὸ ἔπος καὶ τὴν λυρικήν ποιήσιν» ὁ κριτὴς παραναγινώσκων παρασημειοῦται «δύναται νὰ νομισθῇ, ὅτι ἐν ταῖς ὕστερον περιόδοις δὲν ὑπάρχει πλέον τὸ ἔπος καὶ ἡ λυρική ποιήσις»· ταῦτα δὲ γράφει καίπερ ἀναγνούς ἐν τῇ αὐτῇ σελίδι, τίνα εἶδη τοῦ λόγου ἐν ἐκάστη τῶν ἐφεξῆς περιόδων φαίνονται· ἡ τοῦ κριτοῦ ἐπίκρισις δικαία θὰ ᾖτο εἴπερ ἡ ῥῆσις ἡμῶν εἶχεν «κατὰ ταύτην *μόνην*». Ἄλλ' ὡς νῦν ἔχει, προφανῶς γίνεται παρεκδοχὴ ὑπὸ τοῦ κριτοῦ εἴτε ἐκόντος εἴτε ἄκοντος· διὸ καὶ ἀπαλλάττει ἡμᾶς πάσης ἀπολογίας· τοῦτο δ' ὅμως ὑπομιμνήσκει ἡμᾶς τὴν παρεκδοχὴν ἣν ἐποιεῖτο καὶ ὁ τοῦ Σωκράτους κατήγορος, ὅς τὴν Ἡσιόδειον ῥῆσιν «ἔργον δ' οὐδὲν *ὄνειδος*, ἀεργίη δέ τ' *ὄνειδος*» παρεκδεχόμενος ἀνεγίνωσκεν «ἔργον δ' οὐδὲν *ὄνειδος*, ἀεργίη δέ τ' *ὄνειδος*», ἵνα τὸν φιλόσοφον ἐνοχοποιήσῃ.

Ἀλλαχού δὲ ὁ κριτὴς τὴν ἐπίσημον πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ἐκθεσιν χρονογράφημα ἀστείας ἐφημερίδος ὑπολαβὼν σημειοῦται ὡς κακέμφατον τὸ ῥ. «καθήκω, -εις, -ει»· οὐδ' ἐπιοήθη ὁ εὐαίσθητος κριτὴς μὴ διὰ τῆς περὶ τῶν κακεμφάτων παρεκ-

βάσεως ταράξη τὸ εὐδόσφρητον αὐτοῦ· κατὰ τὴν διδασκαλίαν τοῦ εὐρίνου κριτοῦ ἀποσκορακίζονται ὡς κακέμφατοι ἢ δυσοσμίαν ἀποπνέουσαι αἱ λέξεις, «καθῆκον, ἀναγκαῖον, κλάσμα, κεκλασμένη, ἡμίκλαστος, ἀντανεκλῆ, ἀνάκλασις, κῶλον, προσεχέστατον, συνεχέστατον, μειξοβάβραροι, μειξέλληνες, εὖχυμα βρώματα, ὁ τεχνίτης ἔγλυψε τὸν ἀνδριάντα» καὶ τόσα ἄλλα.

Ἀλλὰ καὶ ἡ λογικὴ δεινότης ἐνίοτε σφάλλει τὸν κριτὴν· οὕτω λ. χ. νομίζων ὅτι αἱ δύο προτάσεις «ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἄγνωστος» καὶ «ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν χρήσει» δὲν δύνανται νὰ συναληθεύωσιν, ἐλέγχει με ὡς ἀντιφάσκοντα πρὸς ἑαυτόν, ὡς ἂν εἰ μὴ ἦτο δυνατόν νὰ ἦ μὲν τι γνωστόν, νὰ μὴ γίνηται δὲ χρήσις αὐτοῦ.—Ὡσαύτως καὶ ἐν τῇ ῥήσει ἡμῶν «τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ *τελείᾳ* τραγωδίᾳ εἰσὶν θ'

ἢ πολλὴ σπουδὴ ἔσφηλε τὸν κριτὴν ὥστε νὰ παρατηρήσῃ «εἶνε ἐν πάσαις ταῖς τραγωδαῖς ὠρισμένος ὁ ἀριθμὸς οὗτος»;

Ὁ κριτὴς ὑπολαμβάνων τὴν *ἀνέκδοτον ἱστορίαν* γνήσιον τοῦ Προκοπίου ἔργον, ἣν μετὰ λόγου σπουδαῖοι *κριτικοὶ* ἀναξίαν τοῦ ἱστορικοῦ κρίνοντας νόθην νομίζουσιν, ἐλέγχει με δριμύως, διότι δὲν ἐμνημόνευσα καὶ ταύτην ἐν τοῖς τοῦ ἱστορικοῦ ἔργοις.—Ὁ αὐτὸς δὲ πάλιν κριτὴς μέμφεται μοι, ὅτι ἐν τοῖς τοῦ Ἰσοκράτους λόγοις μνημονεύω καὶ *ἰ' ἐπιστολὰς*, διότι νομίζει αὐτὰς ψευδεπιγράφους· ἀλλὰ τὸν κριτὴν διέλαθε τί οἱ κριτικοὶ λέγουσιν· ὁ Φώτιος λ. χ. ἀναγνοὺς καὶ *θ' ἐπιστολὰς* σὺν τοῖς κα' λόγοις τοῦ ῥήτορος οὐδεμίαν περὶ νοθείας αὐτῶν μνείαν ποιεῖται· ὁ πολὺς Croiset¹ εὗρίσκει αὐτὰς κατὰ τε τὸ περιεχόμενον καὶ τὴν φράσιν οὐδὲν διαφερούσας τῶν *λόγων*· ἀλλὰ μὴ καὶ ὁ Christ, ὃν ὁ κριτὴς φαίνεται πολλαχοῦ γινώμονα λαμβάνων, διαρρήδην κρίνει αὐτὰς νόθας;² ὁ Wilamowitz θεωρεῖ γνησίας τὴν α', β', ε', ζ', η' ἐπὶ παῖσι δὲ ὁ F. Blass

¹ Histoire de la Litt. Gr. IV, 499.

² Gesch. der Griech. Litt. erster Teil σ. 540-541 fünfte Auflage. 1098. Den Reden sind neun Briefe angefügt, über deren Echtheit das Urteil schwankt, die aber jedenfalls ganz im Stil des Isokrates geschrieben sind.

συνεκδοὺς τοῖς τοῦ ῥήτορος λόγοις καὶ τὰς ἐπιστολάς πλην τῆς ι', ἣν νομίζει νόθην, δηλοῖ ὅτι γνησίας αὐτὰς θεωρεῖ.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς *Νόμους* τοῦ Πλάτωνος ἀθετεῖ ὁ κριτὴς· καίτοι ὁ Christ διαρρηθὴν γράφει «die Νόμοι in zwölf Büchern sind das letzte Werk Platons». (1908)· τὴν δὲ περὶ τῆς ἀθετήσεως αὐτῶν γνώμην αὐτοῦ ὁ κριτὴς ἐκφράζει ὡς «οὐδὲν λέγεται περὶ τῶν Νόμων τοῦ Πλάτωνος *καίπερ ἀθετουμένων*». ὥστε κατὰ τὸν κριτὴν εἰ μὴ ἤθε-
τοῦντο, εὐλογόν πως θὰ ἦτο μὴδὲ μνεῖα περὶ αὐτῶν νὰ γέ-
νηται. — Τὸ δὲ παραδοξότατον πάντων ὁ κριτὴς νομίζει ὅτι οἱ *Νόμοι* τοῦ Πλάτωνος οὐχὶ *διαλόγου* μορφὴν ἔχουσιν.

Ὁ κριτὴς προσέτι ἐπιμόνως *ἀμφισβητεῖ* τὴν ῥῆσιν ἡμῶν «ὅτι καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν πολέμῳ εἶχον τὸ δικαίωμα τοῦ συναγεῖν τὴν σύγκλητον τοῦ δήμου ἐκκλησίαν»· καίτοι ὁ Θουκυδ. ἀναμφισβητήτως τοῦτο διδάσκει γράφων (B 59) *ξύλλογον ποιήσας*. ἔτι δὲ *ἐστρατήγει* (ὁ Περικλῆς)· καὶ 22 *ἐκκλησίαν οὐκ ἐποίει οὐδὲ ξύλλογον οὐδένα* (ὁ Περικλῆς στρατηγὸς ὢν). — Ὁ κριτὴς προσέτι κακίζει καὶ τὴν φρ. «πᾶς λόγος *σύγκειται* ἐκ τῆς ὕλης καὶ τοῦ εἶδους»· διότι κατὰ τὴν θεωρίαν τοῦ κριτοῦ ἡ ὕλη καὶ τὸ εἶδος δὲν εἶνε τοῦ λόγου συστατικὰ *χωριστά*· ἀλλ' ἐλέγχων ἐμὲ ὁ κριτὴς παραδόξως πως ἐλέγχει α' τὸν Ἀριστοτέλη γράφοντα «τὸ σύνθετον ἐκ τῆς ὕλης καὶ τῆς μορφῆς» καὶ β' τὸν Κοϊντιλιανὸν γράφαντα «*omnis oratio constat aut ex iis quae significantur aut ex iis, quae significant, id est rebus et verbis*»· ψέγων δὲ καὶ τὴν σύνταξιν τοῦ ἐμοῦ λόγου «οὔτε πάντα τὰ εἶδη... ἀνέπτυξαν καὶ ὅσα ἐκαλλιέργησαν...» νομίζει πλημμελὴ τὴν διὰ τῶν «*οὔτε-καί*» συμπλοκὴν τοῦ λόγου· ἀλλὰ τοῖς πᾶσι γνωστὴ ἐστίν ἡ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ῥῆσις «*οὔτε* ἀντλήμα ἔχεις *καί* τὸ φρεᾶρ ἐστὶ βαθύ»· πρβλ. καὶ Εὐριπ. Ἰφιγ. Ταύρ. σὺ δὲ *οὔτε* δυσγενὴς εἶ *καί* τὰς Μυκήνας οἶσθα;» ἔτι Λουκ. Διαλ. Ἑναλ. 14,1. Ἑταιρ. 2, 4.

Ἐκ τῆς ἐκθέσεως τῶν κριτῶν μανθάνομεν καὶ τάδε τὰ καινὰ· α' ὁ Διβάνιος (ὁ σοφιστής) *ἐποίησεν ἄσμα*· β' ὅτι

ὑπῆρξε πατριάρχης *Στέργιος* μελωδός· γ' ὁ Κλήμης ὁ 'Αλεξανδρεὺς μεταποιηθεὶς ἐκλήθη «Κλήμης 'Αλεξανδρείας» οὐδ' ἐμέλησε τῷ κριτῇ, ὅτι πάμπολυ διαφέρουσιν αἱ ἐκφράσεις «Κλήμης ὁ 'Αλεξανδρεὺς» καὶ «Κλήμης ὁ 'Αλεξανδρείας»· ἡ δὲ τοῦ κριτοῦ ἐκφρασίς «Κλήμης 'Αλεξανδρείας» πρωτοφανής ἐστιν· ὁμοίως δὲ κακῶς λέγεται ὑπὸ τοῦ κριτοῦ «'Αθανάσιος 'Αλεξανδρείας» (ἀντὶ «'Αθανάσιος ὁ 'Αλεξανδρείας»), καὶ «ὁ 'Ιγνάτιος διάκονος» (ἀντὶ «'Ιγνάτιος ὁ διάκονος»), «*Θεοδώρητος Κύρου*» (ἀντὶ «Θεοδώρητος ὁ Κύρου»). Κακῶς δὲ γράφειν Κύρου (ἀντὶ *Κύρρου*), Ἡρώδης (ἀντὶ Ἡρώδης)· ἀταλαιπώρος δὲ ὅλως ψέγει με γράψαντα «*τὸν* βάρβιτον», ἥς λέξεως περὶ τοῦ γένους πρβλ. τὸν *Θησαυρόν*. Καὶ ὅμως ὁ τοιοῦτος κριτὴς ἀλλοχοῦ ψέγων πᾶσαν λέξιν μὴ ἐκ τοῦ Ἀττικοῦ τόνου ἐξεληθοῦσαν ἢ μὴ διὰ τῆς Ἀττικῆς σμίλης ἐσμιλευμένην, ὁμοιάζει πρὸς ἀσθενῆ μὴ θέλοντα πιεῖν ἀντίδοτον «ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς κωλιάδος κεκραμευμένον ἦ»· διότι κακίξει ὡς *ἀφιλόκαλα* τὰς λ. *ῥηθικοποιήσις, ἀπλοϊκότης, αὐτοπροσώπως*· ἀγνοῶν δηλαδή, ὅτι ἡ τελευταία λ. πολλή ἐστι παρὰ τῷ χαριέντως ἀττικίζοντι Λουκιανῷ καὶ πλείστοις ἄλλοις ἀττικισταῖς. Ὁ αὐτὸς δὲ κριτὴς ἐπιλαθόμενος ἑαυτοῦ ψέγοντος πᾶν τὸ μὴ ἐκ τοῦ Ἀττικοῦ χροσστήρος ὄνομα, συχνότατα γράφει «καὶ *λάθη* δὲν λείπουσιν», ἐπιλαθόμενος τί περὶ τῆς λέξεως ὁ πολὺς Κόντος διδάσκει· ὁ αὐτὸς πάλιν κριτὴς ἀλλάσσω μορφὴν, ὥσπερ διπρόσωπός τις ἢ τὸ τοῦ Ἰανοῦ διφυρὲς ζηλῶν, ψέγει με προσέτι διὰ τὴν τοῦ παρακειμ. καὶ τοῦ ὑπερσυντελ. περίφρασιν «γράφας ἔχω, εἶχον, ὑποστάς ἔχω, εἶχον, ἀνακληθεὶς ἔχω, εἶχον». Ἀλλ' ὁ κριτὴς πάντως θὰ ἔφευγε καὶ τοὺς ψόγους τούτους ἀναγνοὺς ὅσα ὁ Κόντος διδάξας ἔχει καὶ περὶ τῆς περιφράσεως ταύτης¹.

Τέλος ὁ κριτὴς καὶ περ καίσας τὴν γλῶσσαν τοῦ ἐμοῦ βιβλίου «ὡς ὑπεράγαν ἀρχαΐζουσιν», ὅμως δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποδείξῃ τοῦτο ἐπαγόμενος μίαν τοῦλάχιστον πρότασιν δυσνόητον ἢ μίαν περίοδον δυσεξέλικτον καὶ δυσπαρακολούθητον· ἠρκέσθη δὲ μόνον ἵνα *διαστρέφων τὴν ἀλήθειαν* ἐπι-

¹ Πρβλ. ποικίλ. φιλολογικὰ Χαριτωνίδου.

δείξῃ ὥς ἐμὴν τὴν φράσιν τοῦ Ξενοφῶντος «οὐδὲν ἐγίνωσκον ἔξ ὧν ᾤοντο εἰδέναι»· ἡμεῖς δ' ὅμως δυνάμεθα νὰ ἀντιπαράσχωμεν δείγματα σαφηνείας καὶ λογικῆς ἀκολουθίας ἐκ τῆς τῶν κριτῶν ἐκθέσεως τὴν ῥῆσιν τήνδε· «ἐκ τῶν ἐκκλησιαστικῶν μελωδῶν ἀτόπως λείπουνσι Ἀνδρέας ὁ Κρήτης καὶ ὁ ατριάρχης ΣΤέργιος, *ἀνθ' ὧν* ὅμως περιττὴ ἦτο ἡ *μυρία* τῆς *Θέκλης*». Ἐπὶ πᾶσιν ὁ κριτὴς κατῴρθησε καὶ τὴν ἄλλην ἄρετὴν τοῦ ἐμοῦ βιβλίου ὥς κακίαν νὰ παραστήσῃ διατεινόμενος, ὅτι κακῶς *διὰ βραχυτέρων* πραγματεύομαι τὰ προϊόντα τοῦ λόγου τὰ κατὰ τὰς γ' τελευταίας περιόδους ἦτοι τὴν Ἀλεξανδρεωτικὴν, τὴν Ῥωμαϊκὴν καὶ τὴν Βυζαντιακὴν· οὐδ' ἐμέλησεν αὐτῷ, ὅτι οὕτω κρίνων προφανῶς παρέβη τὸ Βασιλικὸν διάταγμα, τὸ κανονίσαν τὸ τοῦ διαγωνισμοῦ πρόγραμμα καθ' ὃ ὤφειλε νὰ κρίνῃ, καὶ ὅπερ κελεύει, ἵνα ἐκτενέστερος ὁ λόγος γένηται περὶ τῶν ἐν τοῖς Γυμνασίοις διδασκομένων ποιητῶν καὶ συγγραφέων· παντὶ δὲ γνωστόν ἐστιν, ὅτι οἱ τοιοῦτοι ποιηταὶ καὶ συγγραφεῖς ἐλάχιστοι μὲν εἰσιν ἐκ τῶν τριῶν τελευταίων περιόδων (μόλις β' ἢ γ', π. χ. Πλούταρχος, Ἀρριανός, Λουκιανός), πλεῖστοι δὲ οἱ ἐκ τῶν δύο προτέρων· ὅτι δὲ εὐλόγως ἔταξε ταῦτα τὸ Ὑπουργεῖον, δηλοῦσι καὶ πάντες οἱ συγγραφεῖς Γραμματολογίων· οὕτω λ. χ. ἵνα παραλίπω τοὺς ἄλλους, ὁ μὲν Gerke (griech. lit. geschichte 1903) ἐν τῷ ἐγχειριδίῳ αὐτοῦ ἐκ τῶν 186 σελίδων μόλις 34 διατίθησιν ὑπὲρ τῶν τριῶν τελευταίων περιόδων, ὁ δὲ Alfr. Croiset ἐν μὲν τῷ ἐγχειριδίῳ αὐτοῦ ἐκ τῶν 248 σελίδων μόλις 32, ἐν δὲ τῇ μεγάλῃ Γραμματολογίᾳ αὐτοῦ ἐκ τῶν πέντε τόμων τὸν ἕνα μόνον. Περαινόντες δὲ τὸν λόγον ἀποροῦμεν πῶς οἱ κριταὶ ἀφοῦ διετυμπάνισαν διὰ τῶν ἐφημερίδων ὥς πλημμελὴ τὴν φράσιν ἡμῶν «ἡ ξανθὴ Ἀρμονία ἐγέννησε τὰς θ' Μούσας», ἐπιμελῶς ἐσίγησαν τοῦτο ἐν τῇ ἐκθέσει αὐτῶν· ἴσως ὅπῃ μετὰ τὸν ὑπ' ἐμοῦ ἐν τῇ ἐφημερίδι ἔλεγχον τῶν ἀναλήθων διαβιβαιώσεων τοῦ κ. Λάμπρου μετέγνωσαν, ὅτι λίαν τολμηρὸν θὰ ἦτο νὰ διατείνηται τις ὅτι αἱ ἑννέα Μοῦσαι συνελθοῦσαι συνετέκον μίαν θυγατέρα.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

*Γραμματεία*¹ μὲν Ἑλληνικὴ λέγεται τὸ σύνολον τῶν ἐντέχνων γραπτῶν μνημείων τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου· *Γραμματολογία* δὲ ἡ ἱστορικὴ καὶ αἰσθητικὴ ἐξέτασις αὐτῶν, καθ' ὅσον ταῦτα ἅμα μὲν ἀπεικονίζουσι τό τε πνεῦμα καὶ τὸν βίον τοῦ συγχρόνου αὐτοῖς Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ἅμα δὲ τὴν ἰδιόζουσαν περὶ τὸν λόγον τέχνην τῶν παραγαγόντων αὐτά.

Πᾶς δὲ λόγος δύναται νὰ ἐξετασθῇ κατὰ τὴν ὕλην καὶ τὸ εἶδος, ἐξ ὧν καὶ σύγκειται· καὶ ὕλη μὲν ἐστὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ ἥτοι τὰ νοήματα, εἶδος δὲ ὁ τρόπος καθ' ὃν ταῦτα ἐκφράζονται· ἀποτελοῦσι δὲ τὸ εἶδος οὐ μόνον αἱ λέξεις καὶ ἡ κατὰ κανόνους πλοκὴ αὐτῶν, αἱ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, τὰ ποιηκίλα σχήματα, ἀλλὰ καὶ ἡ τοῦ ὅλου συγγράμματος ἢ ποιήματος οἰκονομία· καὶ τῶν μὲν νοημάτων ἀρετὴ ἐστὶν ἡ ἀλήθεια, τοῦ δὲ εἶδους τὸ κάλλος. Καὶ τὴν μὲν ἀλήθειαν τοῦ περιεχομένου ἰδίᾳ ἐξετάζει ἡ ἱστορία ἐκάστης ἐπιστήμης, τὸ δὲ εἶδος τοῦ λόγου ἢ γραμματικὴ ἐν τῇ εὐρυτάτῃ αὐτῆς σημασίᾳ· ἡ δὲ γραμματολογία ὥς ἱστορικὴ ἅμα καὶ αἰσθητικὴ ἐπιστήμη ἐξετάζει τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου κατ' ἀμφοτέρων· καὶ ὥς ἱστορικὴ μὲν ἐξετάζει πότε καὶ ποῦ ἕκαστον εἶδος τοῦ λόγου παρήχθη καὶ πῶς γίνεται ἀπαύγασμα τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς, πολιτικῆς καὶ θρησκ. καταστάσεως, ὥς αἰσθητικὴ δὲ ἀναζητεῖ κατὰ πόσον ἐμφανίζεται ἐν αὐτοῖς ἡ τοῦ καλοῦ ἰδέα.

Πάντα τὰ γραπτὰ μνημεῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου ὑπάγονται εἰς δύο μεγάλα γένη ἥτοι τὸν ἔμμετρον λόγον ἢ τὴν *ποίησιν* καὶ τὸν ἄνευ μέτρου ἢ τὸν *πεζὸν λόγον*. Ἐκάτερον δὲ τούτων περιέχει τρία εἶδη ἥτοι ἡ μὲν ποίησις τὸ *ἔπος*,

¹ Littérature.

τὸ μέλος ἢ τὴν λυρικὴν ποίησιν καὶ τὸ δράμα, ὃ δὲ πεζὸς λόγος τὴν ἱστορίαν, τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν ῥητορείαν· ἀντιστοιχοῦσι δὲ τὰ τρία εἶδη τοῦ πεζοῦ λόγου πρὸς τὰ τῆς ποιήσεως ἥτοι ἢ μὲν ἱστορία πρὸς τὸ ἔπος, ἢ δὲ φιλοσοφία πρὸς τὸ μέλος καὶ ἢ ῥητορεία πρὸς τὸ δράμα.

Τὰ ἔξ δὲ ταῦτα εἶδη τῶν γραμμάτων ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς οὐ μόνον αὐτὸς ἐδημιούργησεν, ἀλλὰ καὶ προήγαγεν εἰς ἀνυπέρβλητον βαθμὸν τελειότητος. Καὶ προηγήσαντο μὲν τῶν Ἑλλήνων ἐν τῷ πολιτισμῷ λαοὶ τινες τῆς Ἀνατολῆς, οἵτινες ἐθεράπευσαν τὰ γράμματα, ἀλλ' ἐκεῖνοι οὔτε πάντα τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνέπτυξαν καὶ ὅσα ἐκαλλιέργησαν πολὺ ἀπέχουσι τοῦ τελείου. Ἀνέπτυξαν δὲ οἱ Ἕλληνες τὰ εἶδη τοῦ λόγου αὐτοφυῶς ἥτοι ἔξ ἐμφύτου ὁρμῆς τοῦ πνεύματος αὐτῶν καὶ οὐχὶ μιμούμενοι ἄλλους, ὥς οἱ Ῥωμαῖοι, ὧν ἡ Γραμματεία κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπομίμησις ἐστὶ τῆς Ἑλληνικῆς. Δι' ὃ καὶ τὰ εἶδη τοῦ λόγου ἀνεπτύχθησαν παρὰ τοῖς Ἕλλησι κατὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους ἥτοι πρότερον μὲν τὰ ἀπλούστερα, εἶτα δὲ τὰ συνθετώτερα καὶ ἐντεχνότερα.

Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν δὲ τῶν εἰδῶν τοῦ λόγου συνεβάλετο τὸ μὲν ἡ φύσις τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ· διότι οὗτος εἶχεν ἀντίληψιν ὀξεῖαν, φαντασίαν ζωηράν, λεπτότατον τὸ αἶσθημα τοῦ καλοῦ καὶ κρίσιν ἀσφαλῆ, ὥστε μηδέποτε νὰ υπερβαίῃ τὸ μέτρον¹. Ἀλλὰ πλὴν τῆς φύσεως καὶ ἑξωτερικὰ αἷτια συνετέλεσαν εἰς τὴν καλλιτεχνικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου· εἰσὶ δὲ ταῦτα α' τὸ φιλελεύθερον πολίτευμα· διότι οὔτε ἱεροκρατία ἐπίεξε τὸν λαόν, ὥς ἐν Αἰγύπτῳ, οὔτε δεσποτισμός, ὥς ἐν Ἀσίᾳ· β' δὲ τὸ κλίμα τοῦ τόπου· διότι καὶ οὐρανὸν αἴθριον εἶχεν ἡ ἑλληνικὴ χώρα καὶ ἀέρος εὐκρασίαν καὶ τοῦ ἐδάφους ποικίλον σχηματισμόν. Διὸ καὶ ἐν ταύτῃ τῇ χώρᾳ ἡ ξανθὴ Ἀρμονία ἐγέννησε τὰς ἀγνὰς ἐννέα Μούσας. Ἐσποῦντα δὲ περὶ τὰ γράμματα οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες, καὶ ἡ σπουδὴ ἐγένετο οὐχὶ πρὸς χρηματισμόν, ἀλλ' ἔξ ἔρωτος πρὸς τὸ καλόν. Διὸ καὶ θανμαστὴ ὑπῆρξε κατὰ τε

¹ Aurea mediocritas.

τὸ ποῖον καὶ τὸ ποσὸν ἡ γραμματειακὴ παραγωγὴ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι· οὕτω λ. χ. ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησεν 130 δράματα, ὁ Ἀντιφάνης 260 κωμωδίας, πασίγνωστος δέ ἐστι καὶ καταπληκτικὴ ἡ τοῦ τε Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους συγγραφικὴ γονιμότης.

Πρὸς φύλαξιν δὲ καὶ σπουδὴν τοῦ γραμματολογικοῦ τούτου θησαυροῦ πολλὰ βιβλιοθῆκαι ὑπὸ πόλεων, ἡγεμόνων καὶ ἰδιωτῶν ἐγένοντο. Οὕτω δὲ διασωθέντα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα οὐ μόνον τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς τροφή καὶ ἐντροφήμα ἦσαν, ἀλλὰ καὶ τοῖς Ῥωμαίοις πρότυπα μιμήσεως ὑπῆρξαν. Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ νεώτερα πεπολιτισμένα ἔθνη τοσαύτην ὁσπὴν ἔσχον, ὥστε ὁ πολιτισμὸς τούτων κατὰ μέγα μέρος προῖον ἐκείνων ἀνομολογεῖται. Διότι ὄντως τὰ ἑλληνικὰ γράμματα οὐ μόνον τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου διαφωτίζουν, ἀλλὰ καὶ τὸ καλλιτεχνικὸν αἶσθημα αὐτοῦ ἐξεγείρουσι καὶ ὅλως εἰπεῖν ἀνθρωπιστικὴν δύναμιν ἀσκοῦσι· πασίγνωστόν ἐστι, πόσον τὴν καρδίαν τῶν κατακτητῶν Ῥωμαίων ἐμάλαξαν καὶ ἡπιωτέρους αὐτοὺς κατέστησαν¹.

Ὡς πρὸς ἡμᾶς δὲ ἰδίᾳ τοὺς Ἕλληνας ἔχουσι καὶ ἔθνοποιὸν δύναμιν. Διότι καὶ πάλαι ταῦτα συνδέοντα τὰ διεστῶτα τοῦ ἔθνους μέλη τὴν ἐθνικὴν αὐτῶν ἐνότητα συνεκράτουν καὶ κατὰ τοὺς ἀπαισίους χρόνους τῆς τοῦ ἔθνους δουλείας ἰσχυρὰν τὴν ἐνωτικὴν αὐτῶν δύναμιν ἀπέδειξαν. Μετὰ δὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ ἑλληνικοῦ βασιλείου ἔτι μᾶλλον κρατύνουσι τοὺς συνεκτικοὺς δεσμοὺς τῶν ἀπανταχοῦ Ἑλλήνων καὶ θερμαίνουσι τοὺς πόθους τῶν διεσπαρμένων τοῦ ἔθνους μελῶν· τὰ γράμματα τέλος ῥηπιζόμενα προσηκόντως μέλλουσι νὰ ἀποκαταστήσωσι καὶ τὴν πολιτικὴν ἐνότητα σύμπαντος τοῦ ἔθνους.

Περίοδοι τῆς Ἑλληνικῆς Γραμματολογίας.

Τὴν τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτῶν ἐμφανίσεως μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἱστορίαν διαιροῦμεν εἰς περιόδους ε'.

¹ Graecia capta ferum victorem cepit et artes intulit agresti Latio (Ὅρατ.).

Τούτων ἡ μὲν πρώτη καθήκουσα μέχρι τοῦ ε' αἰῶνος π. Χ. καλεῖται **ποιητική**, διότι κατ' αὐτὴν τῆς ποιήσεως μόνως ἔχομεν μνημεῖα καὶ ταύτης μόνον ἐπικά καὶ λυρικά θεαπέουσι δὲ τὰ γράμματα κατ' αὐτὴν μάλιστα μὲν αἱ ἀποικίαι, ἀλλὰ καὶ τῆς μητροπόλεως πόλεις τινές.

Ἡ δὲ δευτέρα διήκουσα ἀπὸ τοῦ ε'-γ' αἰῶνος π. Χ. ὀνομάζεται **Ἀττική**, διότι κατ' αὐτὴν ἐστία τῶν γραμμάτων ἐγένοντο μάλιστα αἱ Ἀθηναί. Ἐν αὐτῇ βλαστάνει καὶ τελειοποιεῖται τὸ δράμα καὶ τοῦ πεζοῦ λόγου πάντα τὰ εἶδη. Τὰ προϊόντα τῆς περιόδου ταύτης ἐξέχοντα κατὰ τε τὸν πλοῦτον καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων καὶ κατὰ τὴν χάριν καὶ τὸ κάλλος τοῦ λόγου πρόκεινται ἑσαεὶ καὶ ἅπασιν τοῖς λαοῖς ἀπαράμιλλα πρότυπα γραμματειακῆς τελειότητος. Πρὸς τὴν Ἀττικὴν περίοδον συνήθως παραβάλλεται ἡ ἐπὶ Αὐγούστου τῆς Λατινικῆς γραμματείας καὶ ἡ ἐπὶ Λουδοβίκου ιδ' τῆς Γαλλικῆς.

Ἡ τρίτη περίοδος (300-100 π. Χ.) λέγεται **Ἀλεξανδρεωτική** ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ἥτις ἤδη γίνεται κέντρον πολιτισμοῦ καὶ ἐστία τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Ἐνταῦθα οἱ φιλόμουσοι καὶ φιλάγλαοι Πτολεμαῖοι ἰδρύουσι τὴν πλουσιωτάτην Βιβλιοθήκην, τὸ Μουσεῖον, καὶ βασιλοπρεπῶς προστατεύουσι τὰ γράμματα, τὴν ἐπιστήμην καὶ τὴν τέχνην. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην περισυλλέγονται οἱ μέχρι τοῦδε θησαυροὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος καὶ μετὰ θαναστῆς φιλοπονίας καὶ περιεργίας ἐρμηνεύονται καὶ σχολιάζονται (Γραμματικὴ-Κριτικὴ). Τὴν ποιητικὴν πρωτοτυπίαν διαδέχεται ἡ πολυμάθεια, τὴν ποιητικὴν ἔμπνευσιν ἡ περιεργὸς μίμησις, ὁ κῆπος τῶν Μουσῶν δὲν ἀποπνέει ποιητικὴν εὐωδίαν, οὐδὲ οἱ ὀψίβλαστοι κλάδοι ἔχουσι τὴν παλαιὰν εὐθάλειαν· μόνῃ δὲ ἡ βουκολικὴ ποίησις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς πρωτότυπον καὶ ἀξιόλογον εἶδος τῆς περιόδου ταύτης. Ἀλλ' ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τὸ ἑλληνικὸν πνεῦμα τὸ ὕστερον ἐν τῇ καλλιλογικῇ μορφῇ πλουτίζει τὴν ἐπιστήμην ἀνεγείρον μεγαλοπρεπῇ μνημεῖα ἐν τῇ μαθηματικῇ ἐπιστήμῃ, τῇ ἀστρονομίᾳ, τῇ μηχανικῇ, τῇ φυσικῇ, τῇ γεωγραφίᾳ καὶ τῇ ἱατρικῇ, ἐν

αἷς μεγαλοφυνεῖς ἀνακαλύψεις γίνονται καὶ ἔξοχοι ἐρευνῆ-
ται ἐμφανίζονται (Εὐκλείδης, Ἀρχιμήδης, Ἀπολλώνιος δὲ
Περγαῖος, Ἐρατοσθένης, Ἡρόφιλος).

Καὶ ἐν ἄλλαις δὲ πολλαῖς πόλεσι πλὴν τῆς Ἀλεξανδρείας
μετὰ ζήλου θεραπεύονται τὰ γράμματα. Ἐν δὲ τῇ Πε-
ργάμῳ ὁ Ἀτταλος (240 π. Χ.) ὁ τοῦ Περγαμηνοῦ βασιλείου
ἱδρυτῆς ἀμιλλώμενος πρὸς τοὺς Πτολεμαίους ἵδρυσεν μουσεῖον,
βιβλιοθήκην πλουσιωτάτην καὶ τὴν περίφημον ἱατρικὴν scho-
λήν, ἐξ ἧς ὕστερον ἐξῆλθεν ὁ Γαληνός. Καὶ ἐπὶ τινὰ μὲν χρό-
νον οἱ ἐν Περγάμῳ ἐπορίζοντο ἐξ Αἰγύπτου τὸν ἀναγκαῖον
πάπυρον. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ φθόνου οἱ Πτολεμαῖοι ἀπηγό-
ρευσαν τὴν ἐξαγωγὴν τοῦ παπύρου, ἐν τῇ Περγάμῳ ἐτε-
λειοποιήθη ἡ κατεργασία τῶν πρὸς γραφὴν δερμάτων, ἅτινα
κατέστησαν οὕτως εὐχρηστότερα τοῦ παπύρου· ἐντεῦθεν δὲ
τὰ καλῶς κατεργασμένα δέρματα καλοῦνται ἔκτοτε *περγαμη-*
καὶ (διφθερεῖν ἢ μεμβραῖναι).

Ἡ δὲ τετάρτη περίοδος διήκουσα ἀπὸ τοῦ α' αἰῶνος π.Χ.—
γ' μ.Χ. καλεῖται *Ῥωμαϊκὴ* διὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Ῥωμαίων,
ὧν ἡ μὲν πόλις *Ἑλληνικὴ*¹ ὑπὸ Ῥωμαίου ποιητοῦ λέγεται·
οἱ δὲ αὐτοκράτορες παντοιοτρόπως προστατεύουσι τῶν Ἑλ-
ληνικῶν γραμμάτων. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρήχθησαν
πολλὰ συγγράμματα, ἀπερ δὲν ἔχουσι μὲν τὸ κάλλος τῶν τῆς
Ἀττικῆς περιόδου, ἀλλὰ διὰ τὸ περιεχόμενον αὐτῶν πλείστου
λόγου ἀξιὰ εἰσιν.

Καὶ τέλος ἡ ε' περίοδος (300-1453 μ. Χ.) ὀνομάζεται
Βυζαντιανὴ ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου (Κωνσταντινουπόλεως), ὅπερ
γίνεται ἤδη τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἑστία. Καὶ αὐτὴν τὸ
Ἑλληνικὸν πνεῦμα ἐκπέμπον τὴν τελευταίαν αὐτοῦ ἀναλαμπὴν
καλλιεργεῖ μὲν πάντα σχεδὸν τὰ εἶδη τοῦ λόγου, ἀλλὰ τῶν προΐ-
όντων τούτων τὸ ποιὸν ἥμισυ ἀναλογεῖ πρὸς τὸ ποσόν. Ὁ Ἑλ-
ληνισμὸς ἤδη λαμβάνει νέαν τινὰ χροιάν ἐκ τοῦ νέου θρησκευ-
ματος, ὅφ' οὗ ἐμπνευσθεῖς παράγει ὡς νέον εἶδος τὴν ἐκκλησια-
στικὴν ἢ τὴν ἀπὸ τοῦ ἁμβωνος ῥητορείαν, τὸ καὶ κάλλιστον τῆς

¹ Urbs Graeca.

περιόδου ταύτης. Διὰ τὸν ἐκ τῆς νέας θρησκείας ἐνθουσιασμόν θεραπεύονται ἱκανῶς καὶ τὰ τῆς ποιήσεως εἶδη πλὴν τοῦ δράματος, ἀλλὰ ταῦτα ἔχουσιν ἤδη τὴν τοῦ δυομένου ἡλίου λάμψιν. Μετὰ δὲ τὴν ἀποφράδα ἡμέραν, καθ' ἣν ἡ πρωτεύουσα τοῦ ἔθνους ἔπescen, πλειὰς λογίων φευγόντων τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας φέρει μεθ' ἑαυτῆς εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ πνευματικὸν τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνισμοῦ πῦρ, ὅπερ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἄσβεστον ἐπὶ ἰβ' αἰῶνα διετηρήθη. Οὕτω δὲ πίπτον τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κληροδοτεῖ εἰς τὴν Δύσιν τὸν φιλολογικὸν αὐτοῦ θησαυρόν, ὅστις μετ' ὀλίγον συντελεῖ εἰς τὴν Ἀναγεννήσιν τῶν γραμμάτων, τῶν καλῶν τεχνῶν καὶ τῶν ἐπιστημῶν. Ἀπὸ δὲ τῆς Ἀναγεννήσεως τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ἀνακτῶνται τὴν πάλαι παγκόσμιον αὐτῶν θέσιν, ἐξ ἧς ἡ ἡμιμάθεια, ἡ ἑλλιπὴς μόρφωσις καὶ ἡ ὕλιστικὴ τῶν νεωτέρων χρόνων ὀρμὴ μάτην προσπαθοῦσι νὰ ἐκβάλωσιν αὐτά.

Οὕτως ὁ Ἑλληνισμὸς κρατήσας μὲν ἐν τῇ Ἀνατολῇ ἐξελλινίζει τοὺς λαοὺς αὐτῆς, νικηθεὶς δὲ ὑπὸ τῆς Ῥώμης διὰ τῶν ὅπλων δεσπόζει αὐτῆς πνευματικῶς. Οἱ Ῥωμαῖοι καταθελχθέντες¹ ἐκ τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων δημιουργοῦσι κατ' αὐτὰ ἀξιόλογον γραμματείαν, δι' ἧς καὶ ἐκεῖνοι ἐκπολιτίζουσι τὴν Δύσιν καὶ προπαρασκευάζουσι τοὺς λαοὺς αὐτῆς εἰς γνῶσιν καὶ ἐκτίμησιν τῶν Ἑλληνικῶν προτύπων· οἱ δὲ ἅμα ἐκπολιτισθέντες μετὰ θερμότητος ζήλου καὶ θαυμαστῆς ἀμύλλης διαδέχονται τὴν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων θεραπείαν· καὶ ἕκαστοι μὲν τὰ ἑαυτῶν πρὸς ἐκεῖνα ῥυθμίζουσι, πάντες δὲ εὐγνωμόνως ἀναγνωρίζουσι τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πνευματικὴν μητέρα. Οὕτω τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα διὰ τῶν παντοίων τῆς ἀνθρωπότητος μεταβολῶν διατελοῦσι προσφέροντα εἰς τὸν πεπολιτισμένον κόσμον ἐν ἀπαραμίλλῳ σειρᾷ ἀριστο-

¹ Vos exemplaria Graeca
nocturna versate manu, versate diurna

Graís ingenium, Graís dedit ore rotundo
Musa loquí, praeter laudem nullius avaris. (Ὅρατ.).

τεχνημάτων ἰδεῶδες μοναδικὸν λογικῆς ἐλευθέρως καὶ χαριέσσης ποιήσεως περικαλοῦς ἅμα καὶ ἀφελοῦς, δυνάμεως καὶ χάριτος, μέτρου καὶ ἁρμονίας ὑψίστων. Διότι ὁ Ἑλληνισμὸς οὐδὲν ἄλλο ὑπῆρξεν ἢ ἡ τῆς φύσεως μίμησις, ἀναπτύξας ὅ τι κάλλιστον καὶ ἀναγκαιότατον αὕτη ἔχει. Ἡ ἀνθρωπότης ἀνευρίσκουσα αὐτὸν οὐδὲν ἄλλο ἔπραξεν ἢ νὰ ἀνεύρῃ ἑαυτὴν καὶ νὰ ἀνασυνδέσῃ τὸν διακοπέντα μίτον τῆς παρὰ-δόσεως αὐτῆς.

Ἑλληνικὴ γλῶσσα. Διάλεκτοι.

Ὡς ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς διηρεῖτο εἰς φυλάς, οὕτω καὶ ἡ Ἑλληνικὴ γλῶσσα εἰς διαλέκτους, ἥτοι τὴν Αἰολικὴν, τὴν Δωρικὴν, τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν Ἀττικὴν¹. Αὗται δὲ ἐνιαχοῦ μὲν ἦσαν ἄμειναι, πολλαχοῦ δὲ καὶ συγκεκραμέναι.

Καὶ ἡ μὲν **Αἰολικὴ** ἢ ἡ **Αἰολίς**, ἥς ἰδιώματα ἦσαν ἡ Βοιωτικὴ, ἡ Ἀρκαδικὴ καὶ ἄλλαι, φυλάττουσα τὸ τῆς φυλῆς ἀρχαϊότερον, ἐξήλωσε τὴν τοῦ τόνου βαρύτερα καὶ τὴν τοῦ πνεύματος ψυλότητα π. χ. λέγει «*χείμων*», Ἀφρόδιτα, θῦμος, ἄστερες, ὕσος, ὕμμες» φιλεῖ τὸν εἰς *μι* ῥήμ. τύπον π. χ. ὄρημι, φίλημι, κάλημι, ἀσυνέτημι, γέλαιμι, πλάναμι, πάλαιμι, τὰ διπλᾶ ὑγρά ἢ ἔνρινα π. χ. φθέρρω, σπέρρω, ἔστελλα, κρίνω, κτέννω, τὴν δοτ. πληθ. ἔχει, πάντεσσι, χείρεσσι, καὶ στερεῖται τοῦ *δυν*κοῦ ἀριθμοῦ ὡς ἡ Λατινικὴ.

Ἡ δὲ **Δωρικὴ** διάλεκτος ἢ ἡ **Δωρίς**, τηροῦσα τὸ τῆς φυλῆς ἀνδρωδες, ἔχει τὸ μεγαλοπρεπὲς ἐν τοῖς τῶν ὀνομάτων φθόγγοις καὶ τῷ τῆς φωνῆς τόνῳ. Ἡ Δωρίς ἥτις ἐπεκράτει πολλαχοῦ τῆς μητροπόλεως, ἔτι ἐν Κρήτῃ, Σικελίᾳ, Μ. Ἑλλάδι καὶ ἄλλαχοῦ, ἔχει πολὺ τὸ *α* ἀντὶ τοῦ *η* <σελάνα, δᾶμος, Ἀθᾶνα> ἢ προφορὰ δὲ αὕτη ἡ πλατεῖ τῷ στόματι γινομένη καλεῖται Δωρικὸς πλατεϊσμός ἢ πλατειάζειν. Ἡ διάλεκτος αὕτη διαφέρει καὶ ἐν τῇ καταλήξει τοῦ ῥήμ. π.χ. λέγομες, φατί, φαντί, δίδόμεν <διδόναι>, δοθήμεν <δοθῆναι>.

¹) Λέγοισι, Μοῖσα. Αἰολ. λέγοντι, Μῶσα, Δωρ. λέγουσι, Μοῦσα, Ἰων. Ἀττ.

ἐκόμιξα καὶ ἐν τῷ τονισμῷ π. χ. δωσῶ, θεραπευσῶ, ἱξοῦμαι, ἐλέγον. λεγομένοι, κλπ.

Ἡ Ἰωνικὴ ἢ ἡ Ἰὰς ἔχουσα πολλὴν τὴν μαλακότητα καὶ τὴν εὐφωνίαν φιλεῖ ἀντὶ τοῦ **α** τὸ **η** (πρήσσω, ἡμέρη), τοὺς ἀσυναϊρέτους τύπους π. χ. Μουσέων, ποιέω, καὶ τὰ ψιλὰ π. χ. ἀπύκετο, κατήκω, κατήμενος, δέκομαι. Ἡ Ἰὰς διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν καὶ νέαν, ὧν ἐκείνην μὲν ἐκπροσωπεῖ ἡ ἐπικὴ ποίησις, ταύτην δὲ ὁ Ἡρόδοτος καὶ ὁ Ἱπποκράτης.

Καὶ τέλος ἡ Ἀττικὴ ἢ Ἀτθίς προελθοῦσα ἐκ τῆς Ἰάδος, ὥς μαρτυροῦσι τὰ ἀποσπάσματα τῶν τοῦ Σόλωνος νόμων, οὔτε τὸ τῆς Ἰάδος μαλακὸν ἔχει οὔτε τὸ τῆς Δωριδος σκληρὸν οὔτε τὰ πολλὰ **η** ἐκείνης οὔτε τὰ πολλὰ **α** ταύτης· λ. χ. ἀντὶ ἀμέρα, Ἀθάνα τῶν Δωρ. ἡμέρη, Ἀθήνη τῶν Ἰων. ἔχει ἡμέρα, Ἀθηνᾶ. Ἀλλὰ καὶ ἡ Ἀτθίς διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν καὶ νέαν, ἥτις ἐπικρατήσασα ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου φεύγει τὴν χασμωδίαν διὰ τῆς συναλοιφῆς, μεταχειρίζεται τὰ **εε** (ἀντὶ **σσ** π. χ. πρᾶττω), τὰ **εε** (ἀντὶ **ρσ** π. χ. θάρρος), τὴν **σν** καὶ εἰς (ἀντὶ **ξν** καὶ **ἐς**), τοὺς τύπους κλείω, καίω (ἀντὶ κλήω, κάω), βασιλεῖς, ἱππεῖς κ.λ.π. (ἀντὶ βασιλῆς κ.λ.π.). Ἐν αὐτῇ ἐκνικῶσιν αἱ καταλήξεις τῆς δοτ. πληθ. **αις**, **οις**, (ἀντὶ τῶν Ἰων. **αἰσι**, **οἰσι** κλπ.), οἱ τύποι τοῦ παρατατικοῦ καὶ τοῦ ὑπερσυντελικοῦ ἦν, ἦδεν, ἐγεγράφειν (ἀντὶ **ῆ**, ἦδη, ἐγεγράφη), ἡ περίφρασις τοῦ **γ** πληθ. προσ. τοῦ παρακειμ. καὶ τοῦ ὑπερουντ. τεταγμένοι **εἰσὶ**, ἦσαν (ἀντὶ τετάχεται, ἐτετάχато).

Ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος διὰ τὴν τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν ἄλλων φυλῶν ἐπιμειξίαν καὶ διὰ τὴν πολιτικὴν ἡγεμονίαν, ἦν ἔσχον αἱ Ἀθῆναι καὶ μάλιστα διὰ τὰ θαυμάσια καὶ ἀπαράμιλλα προϊόντα τοῦ λόγου ἐκτίσαστο καθολικὸν χαρακτῆρα καὶ κατὰ μικρὸν ἐπεσκέασε τὰς ἄλλας. Ἡ διάλεκτος αὕτη πλὴν τῆς πλαστικῆς δυνάμεως καὶ τῆς χάριτος ἔχει καὶ πολλὴν λεπτότητα· οὕτω λ. χ. τὸν ἡλίθιον καλεῖ **εὐήθη**, τὸν δοῦλον **παῖδα**, τὸ ψεύδεσθαι οὐδὲν **λέγειν**, τοὺς μισθοφόρους **ξένους**, τὰς Ἑρινῶς **Εὐμενίδας** καὶ Σεμνάς κ.λ.π. Αἱ Ἀθῆναι γινόμεναι ἥδη ἢ παιδευοῖς καὶ τὸ Μουσεῖον τῆς Ἑλλάδος ἢ τὸ

πρυτανεῖον τῆς σοφίας, ἐποίησαν ὥστε τὸ τῶν Ἑλλήνων ὄνομα νὰ μὴ φαίνεται πλέον τοῦ γένους, ἀλλὰ τῆς πνευματικῆς μορφώσεως, καὶ Ἑλληνες νὰ καλῶνται οἱ τῆς Ἀττικῆς παιδεύσεως μᾶλλον ἢ οἱ τῆς κοινῆς φύσεως μετέχοντες.

Ἐπὶ δὲ τῶν Μακεδόνων ἡ Ἀττικὴ διάλεκτος προσλαβοῦσα καὶ τινα στοιχεῖα ἐκ τῶν ἄλλων χρησιμεύει ὡς βάσις νέας διαλέκτου, ἣτις ὠνομάσθη *κοινή*. Αὕτη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἦτο ἐν χρήσει οὐ μόνον καθ' ἅπαντα σχεδὸν τὸν Ἑλληνισμόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰς Μακεδονικὰς κτήσεις ἦτοι τὴν Μ. Ἀσίαν, τὴν Συρίαν καὶ τὴν Αὔγυπτον. Ἡ διάλεκτος αὕτη ἔκτοτε οὐ μόνον δεσμὸς τὸν Ἑλληνικὸν κόσμον συνδέων γίνεται, ἀλλὰ καὶ ὄργανον, δι' οὗ ὁ πολιτισμὸς εἰς εὐρυτάτας χώρας διαδίδεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ διὰ τὴν ἐπιμειξιν μετὰ πολλῶν ἄλλων λαῶν ἡ γλῶσσα ἤρξατο νὰ μολύνηται καὶ ἀμελουμένη νὰ φθείρηται, τοῦτου ἕνεκα οἱ καλούμενοι *Ἀττικισταὶ* ἐπειρῶντο, ἵνα τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν Ἀττικὴν καθαρότητα ἐπαναφέρωσιν.

Ἐν τῇ Βυζαντιακῇ περιόδῳ ἡ φθορὰ τῆς γλώσσης ἐγένετο μεγάλη. Ἐν τῇ δημώδει γλώσσῃ ἐξέλιπεν ἤδη ἐκ τῶν πώσεων ἡ Δοτικὴ, ἐκ τῶν ἐγκλίσεων ἡ Εὐκτικὴ καὶ οἱ ἀπλοὶ τύποι τοῦ Μέλλ., τοῦ Παρακειμ. καὶ τοῦ Ὑπερουντελ. Μείζων δὲ καὶ αἰσχίων, ὥς εἰκός, ἐγένετο ἡ φθορὰ αὐτῆς μετὰ τὴν ὑποδοῦλωσιν τοῦ ἔθνους εἰς τοὺς Τούρκους. Ἡδὴ ξένοι λέξεις πλεῖσται ὑπεισέδυσαν καὶ ἄλλαι τὴν ἑαυτῶν σημασίαν ἥλλαξαν, ἡ γλῶσσα διὰ τὴν ἀπαιδευσίαν τοῦ ἔθνους στερηθεῖσα τοῦ πλούτου αὐτῆς περιορίσθη μόνον εἰς τὸ ἐκφράζειν τὰς κοινοτέρας ἀνάγκας τοῦ καθ' ἡμέραν βίου. Οὕτως ἐν τῇ μακράνῳ ἐκείνῃ δουλείᾳ ἡ γλῶσσα τὸ ἀρχαῖον κάλλος καὶ τὴν λεπτότητα αὐτῆς ἀποβαλοῦσα, ῥύπων ἐπληρώθη, ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλοτε χαρίεντος προσώπου αὐτῆς, περ αἱ Μοῦσαι ἐκάλλυναν καὶ αἱ Χάριτες ἐφαίδρυναν, κηλίδες καὶ στίγματα ἐνεκολάφθησαν. Ἀλλ' ἡ ἐν τῷ αἵματι καὶ τῷ πυρὶ τοῦ Ἄρεως ἀναγεννηθεῖσα μικρὰ αὕτη γωνία τοῦ ἔθνους τὰς κηλίδας ταύτας τῆς γλώσσης φιλοτίμως ἀπέτριψε διὰ τῶν σχολείων,

ἀδιαλείπτως δὲ ὑπὸ τῶν λογίων καὶ τῶν ἐπιστημόνων τοῦ
ἔθνους ἀποκαθαιρομένη ἢ γλῶσσα ὁσημέραι ἀνακτάται τὸν
ἀρχαῖον αὐτῆς πλούτον, τὸ κάλλος καὶ τὴν χάριν.

ΜΕΡΟΣ Α΄.

ΠΟΙΗΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

(μέχρι τῶν Ἀλεξανδρίνων χρόνων).

Ἡ ποίησις ἐστὶ μία τῶν μιμητικῶν τεχνῶν, παρήγαγον
δ' αὐτὴν δύο τινὲς αἰτίαι φυσικαί, α' ὅτι τὸ μιμεῖσθαι σύμ-
φυτόν ἐστι τοῖς ἀνθρώποις, μάλιστα δὲ ἐν τῇ παιδικῇ ἡλι-
κίᾳ, ὅτε ὁ ἄνθρωπος μιμητικώτατος τῶν ἄλλων ζώων ἐστὶ
καὶ τὰς πρώτας μαθήσεις διὰ τῆς μιμήσεως ποιεῖται· β' ὅτι
πάντες χαίρουσι τοῖς μιμήμασι· τοσαύτη δὲ γίνεται ἡ ἐκ τῆς
μιμήσεως τέρψις, ὥστε πράγματα, ἅτινα ἐν τῇ φύσει ἀηδῶς
ἢ λυπηρῶς ὁρώμεν, οἷον θηρίων μορφάς, νοσοῦντας ἢ ἀπο-
θνήσκοντας, ταῦτα ἀκριβῶς γεγραμμένα ἢ πεπλασμένα ἢ,
ἀπλῶς εἰπεῖν, μεμιμημένα θεωροῦντες ἡδόμεθα καὶ θαυμά-
ζομεν.

Κατὰ ταῦτα ἡ ποίησις ὁμοιάζει πρὸς τὴν ζωγραφικὴν,
διότι ἑκατέρα μιμεῖται· ἀλλὰ διαφέρουσιν ἀλλήλων τῇ ὕλῃ
καὶ τοῖς τρόποις τῆς μιμήσεως. Διότι ἡ μὲν ζωγραφικὴ μι-
μεῖται χρώμασι καὶ σχήμασιν ἐν χώρῳ, ἡ δὲ ποίησις ὀνό-
μασι καὶ λέξεσιν ἐν χρόνῳ. Καὶ ὥσπερ ἐν ἐκείνῃ ὁ χῶρος
κατὰ τινὰς κανόνας διηρημένος ἔχει τὴν *συμμετρίαν*, οὕτω
καὶ ἐν τῇ ποιήσει ὁ χρόνος ἔχει τὸν *ῥυθμόν*· διὰ δὲ τὴν
ὁμοιότητα ταύτην ἡ μὲν ζωγραφία ὠνομάσθη ποίησις σιγῶσα,
ἡ δὲ ποίησις ζωγραφία φθεγγομένη.

Ἡ ποίησις ἐστὶν οὐ μόνον ἡ πρεσβυτάτη καὶ ἡ εὐγενε-
στάτη, ἀλλὰ καὶ ἡ τροφὸς τῶν ἄλλων μιμητικῶν τεχνῶν. Ὡς

τέχνη δὲ θηρεύει τὸ κάλλος, ὅπερ ἐστὶ α' φυσικόν, β' ἰδανικόν. Τὸ μὲν α' καθαρὰ ἀπομίμησις τῆς φύσεώς ἐστι, τὸ δὲ β' οὐδαμοῦ ταύτης ὑπάρχον παράγει ἢ ἀνθρωπίνην φαντασία ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ καὶ τῆς ἀνυψώσεως τῶν φυσικῶν γραμμῶν.

Οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες ἐφέροντο πρὸς τὸ ἰδανικόν· διὸ ἡ τέχνη παρ' αὐτοῖς δὲν περιωρίσθη εἰς τὴν ψιλὴν ἀπομίμησιν τῆς φύσεως. Ἐκ τοῦ ἰδεώδους δ' ὁρμαμένη καὶ ἡ ἑλληνικὴ ποίησις παρήγαγεν ἔργα, ἐφ' ὧν διαλάμπει ἡ *εὐγένεια* καὶ τὸ *ἥρεμον μεγαλεῖον*. Πρὸς τὴν τοιαύτην δὲ ἐσωτερικὴν φύσιν τῶν ποιημάτων συμφωνεῖ καὶ τὸ εἶδος ἢ ἡ μορφή. Ἡ γλῶσσα αὐτῆς ἐστὶν ἀκριβὴς καὶ ἡ φράσις καθαρὰ, ἡ δὲ εὐφωνία, ἡ γλαφυρότης καὶ ὁ πλοῦτος τῶν μετρικῶν σχημάτων κατακτηλοῦσι τὸν ἀκροατὴν· κατὰ ταῦτα ἡ Ἑλληνικὴ ποίησις ἐγένετο ἀνυπέρβλητος.

α'. *Περὶ ἔπους.*

Τὸ ἔπος ἢ ἡ *διηγηματικὴ* ποίησις ἔχει ὑπόθεσιν κατ' ἐξοχὴν τὸ παρελθόν· διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὰς πράξεις τῶν ἡρώων οὐδαμῶς αὐτὸς ἐμφανιζόμενος, ἵνα τὰ ἔαυτοῦ αἰσθήματα ἐκδηλώσῃ· ὥστε περιγράφει μόνον τὸν ἐξωτερικὸν κόσμον· διὸ καὶ *ἀντικειμενικὴ* ποίησις καλεῖται τὸ ἔπος. Καὶ ἐπειδὴ ἡ ψιλὴ ἀφήγησις τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου ἀπλουστάτη ἐστὶ, διὰ τοῦτο τὸ ἔπος ἢ ἡ ἐποποιία ἀνεπτύχθη πρωϊαίτερον τῶν ἄλλων εἰδῶν τῆς ποιήσεως, ὅτε τὸ μὲν ἔθνος διῆγε τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν, τὸ δὲ πολίτευμα ἦτο πατριαρχικὴ βασιλεία. Διηγεῖται δὲ ὁ ἐπικός ποιητὴς τὴν *πρᾶξιν* οὐχὶ ὥς ἐγένετο ἀκριβῶς, ἀλλ' ὥς ἡδύνατο γενέσθαι κατὰ τὸ εἶδος ἢ πιθανόν. Καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει ὁ ποιητὴς τοῦ ἱστορικοῦ, ὅτι ὁ μὲν τὰ γενόμενα λέγει, ὁ δὲ οἷα ἡδύναντο γενέσθαι.

Ἀλλὰ πρὸς τῷ πιθανῷ ἡ διήγησις ἔχει καὶ τὸ *θαυμαστόν*· θαυμαστόν δέ ἐστι τὸ παρὰ τοὺς φυσικοὺς νόμους γινόμενον, οἷον ἡ ἐμφάνισις τῶν θεῶν τοῖς ἀνθρώποις καὶ ἡ ἀνά-

μειξίς αὐτῶν εἰς τὰ ἀνθρώπινα ἔργα. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο οὐδόλως ἀντίκειται πρὸς τὸ πιθανόν· διότι εἰς τὸ ἀπλοῖκόν τῆς παιδικῆς τοῦ ἔθνους ἡλικίας τὸ θαῦμα ἦτο πιστευτὸν καὶ διὰ τοῦτο λίαν ἀρεστόν.

Ἡ τοῦ ποιήματος δὲ ὑπόθεσις πρέπει νὰ ἔχῃ ἐνότητα τ. ἔ. νὰ ἀποτελῇται ἐκ μερῶν συνηρμοσμένων πρὸς ἀλλήλα εἰς ὀργανικόν τι ὅλον· ἀλλ' ἡ ἐνότης αὕτη δὲν ἀποκλείει τὰ ἐπεισόδια, ἅτινα ἡδύναντο μὲν νὰ λείπωσιν, ἀλλὰ παρεμβалόμενα τὴν μὲν ἐνότητα οὐδαμῶς παραβλάπτουσιν, ἅτε ἐξ αὐτῆς τῆς πράξεως ὥσπερ ἐκ κορμοῦ ἀποφυόμενα, ἐπαυξάνουσι δὲ τὴν τοῦ ἀναγνώστου τέρψιν διὰ τῆς ποικιλίας, οἷον ἡ ἱλαρὰ σκηνὴ τῆς τοῦ Ἑκτορος καὶ τῆς Ἀνδρομάχης θαριστύος ἐν μέσῳ τῶν φοβερῶν τοῦ πολέμου σκηνῶν.

Ἀνάγκη δὲ ἡ πράξις προσέτι νὰ ᾖ τελεία ἥτοι νὰ ἀποτελῇ καθ' ἑαυτὴν ὅλον τι ἄρτιον καὶ ἐντελές. Γίνεται δὲ τελεία, ὅταν ἔχῃ ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος.

Ἐν τῇ ἐντέχνῳ πλοκῇ τοῦ μύθου παρατηρεῖται δέσις καὶ λύσις. Καὶ τὴν μὲν δέσιν ἀποτελοῦσι τὰ παρεμβалλόμενα εἰς τὴν πρᾶξιν τοῦ ἥρωος κωλύματα τὰ περιπλέκοντα αὐτὸν καὶ εἰς ἀγωνίαν περιάγοντα αὐτόν τε καὶ τὸν ἀκροατὴν· λύσις δὲ ἔστιν ἡ ἄρσις τῶν κωλυμάτων, μεθ' ἣν ἡ πρᾶξις ἀπροσκόπτως φέρεται εἰς τὸ τέλος αὐτῆς· λ. χ. ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ἡ μὲν δέσις παρατείνεται μέχρι τῆς ῥαψωδίας ξ, ὅπου γίνεται ἡ τοῦ Ὀδυσσεὺς εἰς τὴν Ἰθάκην ἀπόβασις· ἐκεῖθεν δ' ἄρχεται ἡ λύσις.

Ὑπόθεσιν δ' εἶχε τὸ ἔπος τὸ μὲν α' τὰς τῶν θεῶν πράξεις, εἴτα δὲ τὰς τῶν ἡρώων, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τοὺς πόλεων πρὸς πόλεις πολέμους, ὡς τοῦ Ἀργεῶν καὶ τῶν Θηβῶν, ἔτι δὲ καὶ τοὺς τοῦ ἔθνους ὅλου πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶνας.

Καὶ τὸ πρῶτον μὲν οἱ Αἰολεῖς ἐκαλλιέργησαν τὸ ἔπος, ἐτελειοποίησαν δ' αὐτὸ οἱ Ἴωνες· τοῦτο δὲ ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν ὁ Ὀμηρος, τὸ τέλειον ὑπόδειγμα τῆς ἐποποιίας, ἦτο υἱὸς τῆς Κρηθίδος, ἥτις ἐκνέει μὲν αὐτὸν ἐν Κύμῃ (πόλει Αἰολικῇ), ἔτεκε δὲ ἐν Σμύρνῃ (π. Ἰωνικῇ).

Προσμήρειος πολήσις.

Τὰ Ὀμηρικὰ ποιήματ' εἰσιν οὐ μόνον τὰ τελειότατα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀρχαιότατα τῶν περιωθέντων μνημείων τοῦ Ἑλληνικοῦ λόγου. Ὅτι δὲ καὶ πρὸ τοῦ Ὀμήρου ἄλλα ποιήματα ὑπῆρχον, μαρτυροῦσιν αὐτὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη. Οὕτω λ.χ. μνημονεύονται ὥς γνωστὰ τὸ *νεῖκος τοῦ Ἀχιλλέως καὶ τοῦ Ὀδυσσεως*, τὰ τοῦ *Δουρείου ἵππου*, καὶ ἡ *τίσις τοῦ Ὀρέστου*, ἔτι *ὀνόματα θεῶν, ἡρώων καὶ ἡρωίδων* ὥς ἀπὸ πολλοῦ γνωστὰ καὶ πολυθρύλητα ἔξ ἄλλων ποιημάτων· ὧσαύτως μνημονεύονται καὶ ἀοιδοί, ὥς ὁ Δημόδοκος καὶ ὁ Φῆμιος, ὧν ὁ μὲν παρὰ τοῖς Φαίαξιν ἄδει τὰς ἡρωϊκὰς πράξεις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ δ' ἐν Ἰθάκῃ τὸν οἰκτρὸν νόστον αὐτῶν.

Τὸ δὲ ἄδειν ἀσκούμενον ὑπὸ τῶν ἀοιδῶν ὥς ἐπιτήδευμα ἐθεωρεῖτο θεῖον δῶρον ὑπὸ τοῦ Ἀπόλλωνος, τοῦ Διὸς καὶ τῶν Μουσῶν διδόμενον· διὸ καὶ οἱ ἀοιδοὶ ἐτύγγανον μεγάλης τιμῆς ὑπὸ τῶν συγχρόνων· ὁ ἀοιδός, ὥς φαίνεται παρ' Ὀμήρῳ, ἄδων ἔκρουε καὶ ἔγχορδόν τι ὄργανον, ὅπερ καλεῖται *φόρμιγξ* ἢ *κιθάρα*· τὸ ὄργανον δ' αὐτοῦ κατὰ τὴν ἀπαγγελίαν τῶν ἐπῶν ἔκρουε μόνον ἐν *ἀναβολῇ* ἥτοι ὥς *προανάκρουσιν*, ὅπως δηλ. ἡ φωνὴ λάβῃ τὴν προσήκουσαν βᾶσιν (φορμίζων ἀνεβάλλετο καλὸν ἀεῖδεν). Ὅτι δὲ καὶ ἀγῶνες μουσικοὶ καὶ ποιητικοὶ ἐγίνοντο, δηλοῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου μνημονεύμενον, ὅτι ὁ Θάμυρις ἠττηθεὶς ἐν ἀγῶνι πρὸς τὰς Μούσας ἀπώλεσε τὴν ὄρασιν, τὴν θεσπεσίαν ἀοιδίην καὶ τὴν κιθαριστύν.

Ἀλλὰ πλὴν τῶν μνημονευθέντων ᾠμάτων τῆς ἐπικῆς ποιήσεως ὑπῆρχον κατὰ τὸν ποιητὴν καὶ ἄλλα τινὰ, ἅπερ εἰσιν ὥσπερ σπέρματα τῆς μετὰ ταῦτα ἀναπτυχθείσης *λυρικῆς* ποιήσεως· ἥτοι οἱ ὑμέναιοι δηλ. γαμήλια ᾠσματα ὑπὸ ὀρχήσεως καὶ φόρμιγγος συνοδευόμενα, παιᾶνες ἢ ὕμνοι εἰς τὸν Ἀπόλλωνα, ἔτι δὲ καὶ πένθιμα ᾠσματα, ὥς ὁ λίνος καὶ τὰ ἐπὶ τοῖς τεθνεῶσιν· ταῦτα δὲ οἱ μὲν ἔξαρχοι τοῦ θρήνου ἦδον, αἱ δὲ γυναῖκες ἐπωλοφύροντο.

Ἡ ἀρχαία δ' ὅμως παράδοσις ἐμνημόνευσε καὶ ἄλλων

ποιητῶν καὶ ἀοιδῶν, περὶ ὧν ὁ Ὅμηρος οὐδεμίαν μνείαν ποιεῖται· ἦσαν δ' οὗτοι ὁ Εὐμολπος, ὁ Μουσαῖος καὶ ὁ Ὀρφεύς, περὶ οὗ ἐλέγετο ὅτι διὰ τῆς ᾠδῆς καὶ κιθάρας αὐτοῦ κατεκήλει τὰ ἄγρια θηρία, ἐκίνει τὰ δένδρα, τοὺς λίθους καὶ ἐπεῖχε τὸν ῥοὺν τῶν ποταμῶν. Οἱ πανάρχαιοι οὗτοι ἀοιδοὶ καὶ ποιηταὶ λέγονται *Θρᾶκες* ἐκ τῆς περὶ τὸν Ὀλυμπον Πιερίας, ὅθεν καὶ αἱ Μοῦσαι ἐπωνομάζοντο *Ὀλυμπιάδες* καὶ *Πιερίδες*.

Περὶ Ὀμήρου.

Οἱ Ἴωνες παραλαβόντες ἐκ τῆς μητροπόλεως πλείστους μύθους καὶ πληθὺν ῥημάτων ἐκαλλιέργησαν αὐτοὺς καὶ ἐν τῇ Ἰωνίᾳ. Εὐφρεῖς δὲ ὄντες καὶ εὐφάνταστοι ἐγένοντο οἱ *τελειωταὶ* τοῦ ἔπους. Καὶ ἐκ τούτων τῶν ἐν Ἀσίᾳ Ἰώνων ἀποίκων ἦτο καὶ ὁ Ὅμηρος, οὗ ἡ ποιήσις ἐγένετο τὸ τέλειον ὑπόδειγμα τοῦ ἔπους. Ἐκ δὲ τῶν πολλῶν πόλεων, αἵτινες ἰδιοποιοῦντο αὐτόν, ἡ Σμύρνη φαίνεται εὐλογώτατα ὥς ἡ πατρίς τοῦ μεγάλου ποιητοῦ. Ὅτι δὲ ὁ Ὅμηρος ἐγένετο πολλῶ μεταγενέστερος τῶν Τρωϊκῶν, μαρτυρεῖ αὐτὸς ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτοῦ· διότι ἐν αὐτοῖς μνημονεύονται οἱ τοῦ χρόνου ἐκείνου ἥρωες ὥς πολὺ ὑπέρτεροι κατὰ τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν ῥώμην τῶν συγχρόνων τοῦ ποιητοῦ. Καθ' ἃ δὲ ὁ Ἡρόδοτος μαρτυρεῖ, ὁ Ὅμηρος ἔζησε 400 ἔτη πρότερον ἢτοι κατὰ τὸν ἑνατον π. Χ. αἰῶνα. Ἔργα δὲ τοῦ ποιητοῦ εἰσιν ἡ *Ἰλιάς* καὶ ἡ *Ὀδύσσεια*, ὧν ἡ μὲν ἔχει ὥς ὑπόθεσιν τὴν *μῆνιν* τοῦ Ἀχιλλέως κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος καὶ τὰ δεινὰ ἐπακόλουθα αὐτῆς· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ ποιητὴς παρενεῖρει ἐν αὐτῇ καὶ πολλὰ γεγονότα τοῦ πολέμου τοῦ περὶ τὸ Ἴλιον, ἐκ τούτου ὠνομάσθη *Ἰλιάς*· ἡ δὲ *Ὀδύσσεια* ἔχει ὥς ὑπόθεσιν τὸν τοῦ φερωνύμου ἥρωος ἐκ τῆς Τροίας εἰς τὴν Ἰθάκην *νόστον*· καὶ ἡ ὅλη πρᾶξις τῆς μὲν Ἰλιάδος τελεῖται ἐν *να'* ἡμέραις, τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας ἐν *μα'*.

Ἀνάλυσις τῆς Ἰλιάδος.

Ὁ ποιητὴς ἐν βραχεῖ προοιμίῳ ἐπικαλεσάμενος τὴν Μοῦ-

σαν, ἵνα ἄσῃ τὴν *δλεθρίαν μῆριν* τοῦ Ἀχιλλέως, ἥπερ μυρίας συμφορὰς τοῖς Ἀχαιοῖς ἐπήνεγκεν, διηγείται ἡμῖν, ὅτι ἐν τῇ ἀρχῇ τοῦ δεκάτου ἔτους τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου βροτολοιογὸς λοιμὸς ἐνέσκηψεν εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀχαιῶν· ὁ δὲ Ἀχιλλεὺς κηδόμενος τῶν ὁμοφύλων συγκαλεῖ τὸν στρατὸν εἰς συνέλευσιν, ἐν ἣ ὁ Κάλχας προτραπεῖς ὑπὸ τοῦ ἥρωος, ἵνα εἴπῃ τὴν αἰτίαν τῆς ὀργῆς τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀποδίδωσι ταύτην εἰς τὴν ὕβριν, ἣν ὕβρισεν ὁ Ἀγαμέμνων τὸν ἱερέα τοῦ θεοῦ, Χρύσην ἐλθόντα, ἵνα ἀπολυτρώσῃ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα. Διὸ καὶ συμβουλεύει ὁ μάντις, ἵνα τὸν μὲν Θεὸν ἐξιλέωσωσι, τὴν δὲ Χρυσηίδα ἀποστείλωσι πρὸς τὸν πατέρα αὐτῆς. Ὁ Ἀγαμέμνων τότε σφόδρα ὀργισθεὶς, τὴν μὲν Χρυσηίδα ἀποστέλλει πρὸς τὸν ἱερέα, τοῦ δὲ Ἀχιλλέως, ὥς ἐπιβουλευθεὶς ὑπ' ἐκείνου, ἀφαιρεῖ τὸ γέρας ἥτοι τὴν Βρισηίδα. Ὁ ἥρωας τότε *μηνίσας ἀπέχεται* τοῦ πολέμου, ἡ δὲ μήτηρ αὐτοῦ Θέτις ἀναβᾶσα εἰς τὸν Ὀλυμπον καὶ ἐκλιπαρήσασα τὸν Δία, ἀπέσπασε παρ' αὐτοῦ τὴν ὑπόσχεσιν, ὅτι ὁ Ἀχιλλεὺς ταχέως καὶ προσηκόντως θὰ ἱκανοποιηθῇ διὰ τὴν ὕβριν τοῦ βασιλέως. Διὸ ὁ πόλεμος τῶν Ἀχαιῶν καὶ τῶν Τρώων μανιώδης ἐπακολουθεῖ, ἐν ᾧ οἱ Ἀχαιοὶ μετὰ τινὰς ἀμφιταλαντεύσεις ἡττηθέντες διὰ πρεσβείας ἱκετεύουσι τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ αὐτοὺς ἐξ ἀφύκτου δόλεθρου, τοῦ Ἀγαμέμνονος ὑπισχνουμένου καὶ τὴν ἑαυτοῦ θυγατέρα ὥς σύζυγον καὶ ἄπειρα δῶρα πρὸς ἱκανοποίησιν. Ἀλλὰ μάτην· διότι τὰ δῶρα οὐδαμῶς θεραπεύουσι τὴν εὐαίσθητον φιλοτιμίαν τοῦ ἥρωος. Ἐντεῦθεν ὁ μανιώδης πόλεμος ἐξακολουθεῖ καὶ μάτην ἀριστεύουσι πολλοὶ ἐκ τῶν ἡρώων τῶν Ἀχαιῶν· διότι ἐπὶ τέλους οἱ ἀριστεῖς κατεβλήθησαν, ὁ στρατὸς κατατροποῦται καὶ ὁ Ἕκτωρ ἐν τῇ μέθῃ τῆς νίκης δορμᾷ νὰ πυρπολήσῃ τὰς ναῦς τῶν Ἀχαιῶν· τότε δὴ συγκινηθεὶς ὁ Ἀχιλλεὺς ἐκ τῶν μετὰ δακρύων ἐκλιπαρήσων τοῦ Πατρόκλου πέμπει αὐτὸν μετὰ τῆς ἑαυτοῦ πανοπλίας καὶ μετὰ τῶν Μυρμιδόνων ἵνα τοὺς Τρῶας ἀπώσῃ. Ἀλλ' ὁ Πάτροκλος τρεψάμενος τοὺς πολεμίους, οὔτινες ἐφοβήθησαν ὑπο-

λαβόντες αὐτὸν ἐκ τῆς πανοπλίας ὥς τὸν Ἀχιλλέα, μεθύσκειται ἐκ τῆς νίκης καὶ νομίσας, ὅτι ἡδύνατο αὐτὸς ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ νὰ κυριεύσῃ τὴν Τροίαν, καταδιώκει τοὺς ἐχθροὺς πρὸς τὰ τείχη. Ἀλλ' ἐν τῷ μεταξύ ἀναγνωρισθεὶς ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος φονεύεται. Τότε δὴ ὁ Ἀχιλλεὺς πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ φόνου τοῦ φίλου ἀποβαλὼν τὴν πρὸς τὸν Ἀγαμέμνονα μῆνιν στρέφει ὅλην τὴν ὀργὴν αὐτοῦ κατὰ τοῦ Ἑκτορος καὶ τῶν Τρώων, οἵπερ ἐν αἵματηρᾷ μάχῃ νικῶνται, πολλοὶ σφάζονται καὶ οἱ περισωθέντες προτροπάδην φεύγοντες συγκλείονται ἐντὸς τῶν τειχῶν. Μόνος ὁ Ἑκτωρ ἐκτὸς τῶν τειχῶν ἀντιμέτωπος γίνεται αὐτῷ, ἀλλ' ἐν μονομαχίᾳ φονεύεται. Ὁ Ἀχιλλεὺς κατεχόμενος ἔτι ὑπὸ τῆς ἀγρίας ὀργῆς διὰ τὸν θάνατον τοῦ φίλου, σῦρει ἐκ τοῦ ἄρματος τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος περὶ τὸν τάφον τοῦ Πατρόκλου, ὑπὲρ οὗ καὶ ἐπιταφίους ἀγῶνας τίθησι καὶ ἡγεμονικὰ δῶρα ἀπονέμει. Ἀλλ' ἡ ὀργὴ αὐτοῦ πραῖνεται, ὅτε ὁ γηραιὸς Πριάμος νύκτωρ εἰσελθὼν εἰς τὴν σκηνὴν αὐτοῦ γονυπετῶς καὶ μετὰ δακρύων ἡτεῖτο τὸν νεκρὸν τοῦ υἱοῦ πρὸς ταφήν· φιλανθρωπίας τότε αἰσθήματα πληροῦσι τὴν καρδίαν τοῦ ἥρωος, ὃς ἀποδίδωσι τὸν νεκρὸν τοῦ Ἑκτορος πρὸς ταφήν, ἥτις τελεῖται ὑπὸ τῶν Τρώων μετὰ τῶν προσηκουσῶν τῷ ἥρωι τιμῶν· ἡ τελευταία σκηνὴ τοῦ Πριάμου, ἡ τόσον συγκινητικὴ, ἐν ἣ πραότης, ἐπιείκεια καὶ φιλανθρωπία πληροῦσι τὴν ψυχὴν τοῦ Ἀχιλλέως, φαίνεται οἷονεὶ ἀποκατάσεις τοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἥρωος, παρασκευασθεῖσα διὰ παντὸς τοῦ ποιήματος. Διὰ ταύτης ἀποκαθαίρεται ὁ ἥρωος παντὸς ῥύπου καὶ ἐξαστράπτει ἡ θεία αὐτοῦ φύσις. Ἡ δὲ τέχνη, δι' ἧς κοινωνεῖ τῆς καθάρσεως ταύτης καὶ ὁ προσεκτικὸς ἀναγνώστης, ἐστὶ μία τῶν καλλίστων ἀρετῶν τῆς Ὀμηρικῆς ποιήσεως.

Οὕτω κυριώτατον τῶν δρώντων προσώπων καὶ οἷονεὶ τὸ κέντρον περὶ ὃ στρέφεται ἡ πράξις τοῦ ὅλου ποιήματος, γίνεται ὁ Ἀχιλλεὺς. Διότι, εἰ καὶ αὐτοῦ ἀπόντος πολλὰ καὶ λαμπρὰ πολεμικὰ ἔργα τελοῦνται, ὅμως ἡ προσοχὴ πάντων πρὸς ἐκεῖνον διηνεκῶς στρέφεται καὶ ἐκεῖνον πάντες ἀναμένουσιν,

ἵνα ἐκ νέου ἀναφανῇ εἰς τὴν μάχην καὶ σωτὴρ τῶν Ἀχαιῶν γένηται. Αἱ ἀριστεῖαι τοῦ Διομήδους, τοῦ Αἴαντος καὶ τῶν ἄλλων ὁμοφύλων ἡρώων οὐ μόνον δὲν ἐπισκιάζουσι τὸ κλέος ἐκείνου, ἀλλὰ τοῦναντίον ἔτι λαμπρότερον ἀποφαίνουσιν αὐτόν. Διότι οὐδεὶς ἐξ αὐτῶν κατορθοῖ νὰ σώσῃ τοὺς Ἀχαιοὺς κινδυνεύοντας ὑπὸ τοῦ Ἑκτορος, ἀλλὰ πάντες παρίστανται κατώτεροι αὐτοῦ. Μόνος ὁ Ἀχιλλεὺς τρέπει εἰς φυγὴν τοὺς Τρῶας καὶ τὸν Ἑκτορα καὶ ἐμβάλλει εἰς αὐτὸν τὸ δέος, ὅπερ ἐκεῖνος ἐνέβαλλεν εἰς τοὺς ἀριστεῖς τῶν Ἀχαιῶν καὶ τέλος μονομαχῶν ἀποκτείνει αὐτόν. Καίπερ δὲ εἰδὼς ὅτι μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἑκτορος ἐτοιμός ἐστιν καὶ ὁ ἑαυτοῦ πότμος, ὁμῶς μέλλων νὰ ἐκπληρώσῃ τὸ πρὸς τὸν φίλον καθήκον καταφρονεῖ τοῦ ζῆν.

Οὕτω τὸν ἥρωα τοῦ ποιήματος περικοσμοῦσι τρεῖς μεγάλοι ἀρεταί, τὸ φιλότιμον, τὸ φιλέταιρον καὶ τὸ πρὸς τοὺς θεοὺς εὐσεβές· καὶ φιλότιμος μὲν ὢν ἐξετέλει καθήκον πρὸς ἑαυτόν, προτιμῶν δὲ τὸν φίλον τῆς ἰδίας ζωῆς ἐδεικνυνεν ἥθος φιλητικὸν τῶν ἄλλων, πάντα δὲ θυσιαζὼν χάριν τοῦ θεοῦ ἀποδεικνύει ἑαυτὸν ἄνδρα ἀγαπητὸν θεοῖς τε καὶ ἀνθρώποις καὶ ἄξιον ἥρωα οὐ μόνον τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους, ἀλλὰ καὶ πάντων τῶν αἰώνων, ὅσοι μὴ διαφθαρέντες τιμῶσι τὰς ἀρετὰς ταύτας.

Ἀνάλυσις τῆς Ὀδυσσεΐας.

Ὁ ποιητὴς ἐμπνευσθεὶς ὑπὸ τῆς Μούσης, ἦν ἐπεκαλέσατο ἐν τῇ προοιμίῳ, ἄγει ἡμᾶς εἰς νῆσον ἀπωτάτην, τὴν καλουμένην Ὠγυγίαν, ἐνθα ὁ Ὀδυσσεὺς παλιννοστῶν εἰς τὴν Ἰθάκην μετὰ δεινὰς καὶ μακρὰς πλάνας σφύζεται ναυαγὸς μόνος ἄνευ τῶν ἐταίρων. Ἐκεῖ ὑποδέχεται αὐτὸν φιλοφρόνως ἡ νύμφη Καλυψώ, ἣτις ἐρασθεῖσα αὐτοῦ, καὶ διὰ λόγων γλυκέων καὶ αἰμυλίων θέλγουσα ἐπιθυμεῖ νὰ κατέχῃ παρ' ἑαυτῇ, ὑπισχνουμένη μάλιστα νὰ καταστήσῃ αὐτὸν ἀγήρων καὶ ἀθάνατον. Ἀλλ' ὁ ἥρωας ποθῶν διακαῶς νὰ ἐπανέλθῃ εἰς τὴν Ἰθάκην καὶ ἐπανίδῃ τὴν περίφρονα Πηνελόπην καὶ τὸν θεοεῖκελον Τηλέμαχον, ἐτήκετο κλαίων καὶ προετίμα μᾶλλον τὸν

θάνατον ἢ τοιαύτην ἀθανασίαν. Ἐν ᾧ δὲ αὐτὸς τοιαῦτα ἔπα-
σχεν, ἐν τῇ Ἰθάκῃ εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ νέαι συμφοραὶ ἐπέ-
σκηπτον· θρασεῖς καὶ ὑπερβίαλοι νέοι νομίσαντες ὅτι ὁ ἥρως
ἀπώλετο, τὴν μὲν Πηνελόπην ἀναιδῶς ἐμνήστευον, τὴν δὲ
οὐσίαν αὐτοῦ ὑβριστικῶς ἐλυμαίνοντο, ἦν ὁ συνετὸς Τη-
λέμαχος μόνος ὢν καὶ νέος δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπερασπίσῃ.
Τῇ συμβουλῇ δὲ τῆς Ἀθηναΐς ἀποδημεῖ εἰς Πελοπόννη-
σον, ἵνα ἐρωτήσει περὶ τοῦ πατρὸς τὸν Νέστορα καὶ τὸν ἄρτι
παλιννοστήσαντα Μενέλαον, καὶ ἡ θεὰ πανταχοῦ παρακολου-
θοῦσα τὸν νεανίαν προστατεύει αὐτοῦ, τὴν μορφήν τοῦ Μέν-
τορος λαμβάνουσα τοῦ φιλιότου τῷ Ὀδυσσεϊ.

Οἱ θεοὶ ἐν τῷ μεταξὺ συγκινηθέντες ἐκ τῶν δακρύων
τοῦ πολυπαθοῦς ἥρωος κελεύουσι διὰ τοῦ Ἑρμοῦ τὴν Κα-
λυψώ, ἵνα μηκέτι βίᾳ κατέχῃ αὐτόν. Ἦδη ὁ Ὀδυσσεὺς συμ-
πῆξας σχεδίαν ἀποπλέει οἴκαδε. Ἀλλ' ἡ ὁργὴ τοῦ Ποσει-
δῶνος, ὅς ἐκράτει αὐτὸν πόρῳ τῆς Ἰθάκης ἰ' ἔτη, ἤδη ἐκ-
ρήγγυται ἀγριωτέρα. Ἐν ᾧ δηλαδὴ ὁ καρτερικὸς ἥρως προσ-
ῆγγιζεν εἰς τὴν νῆσον τῶν Φαιάκων καὶ χαίρων διέκρινε τὰ
ὄρη αὐτῆς, θύελλα ἐπισκίψασα συντρίβει τὴν σχεδίαν καὶ ὁ
Ὀδυσσεὺς μόλις κολυμβῶν σφάζεται εἰς τὴν νῆσον. Ἐκεῖ πε-
ριθάλλει αὐτὸν ἡ χαρίεσσα βασιλόπαις Νανσικᾶ, ἥς τῇ συμ-
βουλῇ γίνεται ἱκέτης τῆς βασιλίσσης Ἀρήτης. Ταύτης τὸν
οἶκτον κινήσας ὁ ναυαγὸς φιλοξενεῖται ἐν τοῖς ἀνακτόροις
τοῦ Ἀλκίνου, ᾧ χαρίζομενος διηγεῖται μετὰ τὸ δεῖπνον τοὺς
κινδύνους αὐτοῦ καὶ τὰς πλάνας διηγεῖται δηλ. α' τὰ ὅσα ὑπέ-
στη ἐκ τῶν Κικόνων, ὑφ' ὧν ἀπώλοντο τῶν ἑταίρων τινές,
β' τὰ ὅσα ἐκ τῶν Λωτοφάγων· διότι ὅσοι τῶν ἑταίρων τὸν
μελιθόα λωτὸν ἔφαγον, ἐπελάθοντο τοῦ νόστου. Μετὰ τοῦτο
διηγεῖται ὅτι προσπλεύσας εἰς τὴν νῆσον τῶν ἀθεμίστων Κυ-
κλώπων εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἄντρον τοῦ ἀγρίου Πολυφήμου, ὅς
κατεσπάραξε πολλοὺς τῶν ἑταίρων, ἀλλ' ὁ ἥρως τυφλώσας αὐτὸν
ἔσωθη μετὰ τῶν ὑπολοίπων ἑταίρων. Ἀλλὰ τὸ μέγιστον κακὸν
παρέσχον αὐτῷ οἱ γιγαντώδεις καὶ ἄγριοι Λαιστρυγόνες, οἵπερ
τὰς ναῦς συνέτριψαν καὶ τοὺς ἑταίρους ἀπώλεσαν· μόνος δὲ

αὐτὸς μετὰ τῆς νεῶς αὐτοῦ καὶ ὀλίγων ἐταίρων ἐσώθη. Εἶτα διηγεῖται τοὺς κινδύνους τοὺς ἐκ τῶν φαρμάκων τῆς *Κίρκης*, δι' ὧν ἡ γόησσα εἰς *σῆς* τοὺς ἀνθρώπους μετεμόρφου. Ἄλλ' ὁ Ὀδυσσεὺς τὰ φάρμακα αὐτῆς ἐματαίωσεν ὑπὸ τοῦ Ἑρμοῦ διδαχθεὶς καὶ τῇ συμβουλῇ ταύτης κατέβη εἰς Ἄδου, ἵνα παρὰ τοῦ Τειρεσίου μάθῃ τὴν μετὰ ταῦτα τύχην αὐτοῦ. Εἶτα διηγεῖται πῶς κατώρθωσεν αὐτὸς μόνος νὰ ἀκούσῃ τὸ λιγυρὸν ἄσμα τῶν Σειρήνων ἀκινδύνως, ἐν ᾧ πάντες οἱ ἄλλοι κατακλούμενοι ἀπώλλυντο ὑπ' αὐτοῦ καὶ πῶς διέφυγε τὴν Σκύλλαν καὶ τὴν Χάρυβδιν. Τέλος λέγει ὅτι ἀπολομένων καὶ τῶν λοιπῶν ἐταίρων, ὅπερ ἀσεβῶς τὰς καλὰς τοῦ Ἥλιου βοῦς ἔφαγον, μόνος αὐτὸς ἐκ τῆς τρικυμίας ἐξεβράσθη ναυαγὸς εἰς τὴν νῆσον τῆς Καλυψοῦς· ἐκεῖθεν μετὰ ἑπταετῇ διαμονῇν πλεύσας μετὰ νέαν ναυαγίαν ἐσώθη κολυμβῶν εἰς τὴν νῦν φιλοξενούσαν αὐτὸν νῆσον τῶν Φαιάκων. Μετὰ τοῦτο ὁ Ἀλκίνοος προθύμως πέμπει αὐτὸν διὰ νεῶς εἰς τὴν Ἰθάκην, ὅπου ἀποβάς ὁ Ὀδυσσεὺς εἰσέρχεται ἄγνωστος εἰς τὴν καλύβην τοῦ πιστοῦ συβώτου Εὐμαίου.

Ἐκεῖ ἐντὸς ὀλίγου καὶ ὁ Τηλέμαχος ἐκ τῆς εἰς τὴν Πελοπόννησον ἀποδημίας ἐπιστρέφει σῶος τῇ βοηθείᾳ τῆς Ἀθηνᾶς ἐκ τῆς ἐνέδρας τῶν μνηστήρων. Ἐνταῦθα πατὴρ καὶ υἱὸς ἀναγνωρίζονται καὶ σχεδιάζουσι τὸν ὄλεθρον τῶν μνηστήρων. Μεθ' ὃ ὁ Ὀδυσσεὺς ὡς ἐπαίτης εἰσέρχεται εἰς τὴν πόλιν· ὅτε δὲ προσήγγισεν εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅλως ἡλλοιωμένος, οὐδεὶς ἀνεγνώρισεν αὐτόν· μόνος δὲ ὁ πιστὸς κύων Ἄργος ἀνεγνώρισεν αὐτὸν καὶ τὴν χαρὰν αὐτοῦ ἐκδηλώσας ἐξέπνευσεν, ὅπερ μέχρι δακρύων συνεκίνησε τὸν δεσπότην. Ἡδὴ δὲ ὁ ἦρως εἶχε λαβὼν πείραν τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ὕβρεως τῶν μνηστήρων, ὅτε ἡ Πηνελόπη προετίθει ἄγωνα τόξου πρὸς τοὺς μνηστῆρας δηλώσασα ὅτι ἐκείνον θὰ λάβῃ σύζυγον, ὅστις ἔμελλε νὰ ἐντείνῃ τὸ τόξον τοῦ τεθνηκότος ἀνδρός. Ἐν τῷ ἀγῶνι τούτῳ μάτην οἱ μνηστῆρες πειρῶνται νὰ τανύσωσι τὸ τόξον. Ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τανύσας αὐτὸ καὶ ἀποκαλύψας ἑαυτὸν ἐξολοθρεύει τοὺς μνηστῆρας τῇ τοῦ Τηλεμά-

χου καὶ δύο πιστῶν δούλων βοηθεία. Καὶ τὸ ποίημα τέλος ἐπιστέφεται διὰ συγκινητικωτάτης σκηνῆς, ἐν ἣ γίνεται ὁ μετὰ τῆς Πηνελόπης ἀναγνωρισμὸς τοῦ ἥρωος, ἥπερ μάλιστα ἐπιφέρει καὶ τὴν ἀνακούφισιν τοῦ ἀναγνώστου.

Ἐν τῇ Ὀδυσσεΐᾳ ὁ μυθικὸς μίτος πλέκεται ἐντεχνότερον καὶ ἡ ἐνότης τοῦ ποιήματος καθίσταται σφιγκτοτέρα· ὁ ἀναγνώστης μετ' ἀγωνίας καὶ ἀδιαπτώτου διαφέροντος παρακολουθεῖ τὰς περιπετείας τοῦ ἥρωος ἀπὸ τῆς πρώτης μέχρι τῆς τελευταίας ῥαφιδίας· ὁ Ὀδυσσεὺς παρὼν ἢ ἀπὼν αἰείποτε ἔρχεται πρὸ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου καὶ ἐκεῖ δέ ἔνθα ὁ μίτος τῆς διηγήσεως ἀπώτατα ἔλκεται, ἡ τοῦ πλανωμένου ἥρωος μνήμη οὐδέποτε ἐξαλείφεται. Πάντα ὅσα λέγουσι καὶ πράττουσι τὰ ἄλλα πρόσωπα, εἰς τὸν Ὀδυσσεά τείνουσιν ὅστις οὕτω γίνεται τὸ κέντρον τοῦ ὅλου ποιήματος.

Χαρακτηρισμὸς καὶ ἀξία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Διάλεκτον μὲν μεταχειρίζεται ὁ ποιητὴς τὴν Ἰωνικὴν κεκραμένην μετὰ τινων Αἰολισμῶν, μέτρον δὲ τὸ *δακτυλικὸν ἐξάμετρον*, τὸ ὀγκωδέστατον καὶ στασιμώτατον τῶν μέτρων. Ἐκλήθη δὲ τοῦτο *ἡρωϊκὸν* μὲν, διότι δι' αὐτοῦ ὑμνοῦντο τῶν ἡρώων τὰ ἀνδραγαθήματα, *ἐπικὸν* δὲ διὰ τὴν ἐν τῇ ἐπικῇ ποιήσει χρῆσιν αὐτοῦ.

Ὡσπερ δὲ ὁ τῶν ἡρώων βίος ἀπλοῖκός ἐστι καὶ ἀνεπιτήδευτος, ἐμφαίνων τὴν παιδικὴν ἡλικίαν τοῦ ἔθνους, οὕτω καὶ ἡ γλῶσσα τοῦ ποιητοῦ, ἀπλῇ, ἀφελῆς καὶ οἶονεῖ *παιδική ἐστι* ῥέουσα ὥσπερ ὕγρὰ ἐν παρατακτικαῖς προτάσεσιν, ἐν αἷς πολ- λάκις ἡ τῶν συνδέσμων παραλείψεις ζωηρότερον καθιστᾷ τὸν λόγον. Ἄλλ' ὅμως ὁ ποιητὴς ἔχει λεκτικὸν πλοῦτον τόσον, ὅσον οὐδὲν ἄλλο ποίημα ἢ σύγγραμμα πεζόν. Καὶ οὐ μόνον ἀφελῆς ἐστι καὶ ἀπλοῖκός ὁ Ὅμηρος, ἀλλ' ὥς εἰκὸς καὶ λίαν εὐθυμὸς· διότι ἀπεικονίζει τὴν φαιδρὰν παιδικὴν ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος διὸ *χάρις ἐπανθεῖ* καὶ φαιδρότης διὰ πάσης σχεδὸν τῆς ποιήσεως αὐτοῦ. Ἀλλὰ καίπερ παιδικὴν ἀφέλειαν καὶ φαιδρότητα δεικνύων ὁ ποιητὴς, ὅμως παντα-

χοῦ διαφαίνεται βαθὺς γνώστης τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, τῆς φύσεως καὶ τοῦ κόσμου ὁξὺς παρατηρητῆς. Καὶ τὴν μὲν ψυχολογικὴν αὐτοῦ γνῶσιν καὶ ἐμπειρίαν καταδεικνύει ἡ ἀπεικόνισις τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων καὶ ἡ τῶν προσώπων ἡθογραφία, τὸν δὲ πρὸς τὰ κάλλη τῆς φύσεως ἔρωτα καὶ τὴν ὀξείαν αὐτοῦ παρατηρητικότητα τῶν φυσικῶν φαινομένων μαρτυροῦσιν αἱ ποιητικαὶ εἰκόνες, αἱ παραβολαί, αἱ μεταφοραὶ καὶ τὰ κοσμητικὰ ἢ γραφικὰ ἐπίθετα.

Καὶ ποιητικῆς μὲν εἰκόνος παράδειγμα ἔστω ἡ δραματικὴ περιγραφή, ἐν ἣ προδ τῶν ὀμμάτων τοῦ ἀναγνώστου ἐξεύσσονται ἐναργῶς πάντα τὰ μέρη τῆς πράξεως τοῦ ἐξωργισμένου Ἀπόλλωνος (Α. 43), ἔτι δὲ καὶ ἡ τῆς τρικυμίας περιγραφῆς (ε, 313), καὶ ἄλλαι. Διὰ δὲ τῶν κοσμητικῶν ἢ γραφικῶν ἐπιθέτων ὥσπερ ἐν ζωγραφίᾳ διακρίνομεν ἡ τὴν δύναμιν τῶν θεῶν ἢ τὸ ἦθος τῶν ἡρώων ἢ καὶ τὰς ιδιότητας τῶν ἐμψύχων καὶ ἀψύχων ὄντων. λ. χ. ὁ μὲν Ζεὺς καλεῖται νεφεληγερέτης, ^{εἰρουρᾶντος, ἐρευνῶντος} ~~νεφεληγερέτης~~, ~~τετρακυκλῶντος~~, ~~ἐρίγδουπος~~ κλπ., ὁ δὲ Ποσειδῶν ἐννοσίχθων, γαίηοχος κλπ. οἱ ἥρωες γενικῶς μὲν καλοῦνται θεράποντες Ἀρεως, θοῦρον ἐπιειμένοι ἀλκήν, ἰδίᾳ δὲ ὁ μὲν Ἀχιλλεὺς θεοεἰκελός, ῥηξήνωρ, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς πολύμητις, πολύτροπος καὶ πολύτλας καὶ ὁ Ἑκτωρ κορυθαίολος. Τῶν ζώων οἱ μὲν ἵπποι ἀερόποδες, οἱ βόες εἰλίποδες, οἱ κύνες ἐλακόμωροι, αἱ αἶγες μηκάδες καὶ αἱ σύες χαμαιενάδες· τῶν φυτῶν αἱ μὲν σκαῖ γλυκεραί, αἱ δὲ ἐλαῖαι τηλεθόωσαι καὶ αἱ μηλέαι ἀγλαόκαρποι. Καὶ τῆς λοιπῆς φύσεως ὁ οὐρανὸς ἀστερόεις, ἡ γῆ φυσίχοος, ἡ θάλασσα πολύφλοισβος ἢ ἡχήεσσα, ὁ ποταμὸς δινῆεις, βαθυδίνης, ἀργυροδίνης καὶ ἡ Ἥως κροκόπεπλος καὶ ῥοδοδάκτυλος.

Ὑψους δὲ καὶ μεγαλείου παραδείγματα παρέχει ὁ ποιητὴς ἔνθα ὁ Ζεὺς διὰ μόνης τῆς ἐπινεύσεως αὐτοῦ τὸν μέγαν ἐλέλιξεν Ὀλυμπον, ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται τὸ καταπληκτικὸν τάχος τῶν ἵππων τῶν θεῶν, οἵπερ ἐπιθρόσκουσιν τόσον

ὅσον δ' ἥεροειδὲς ἀνὴρ ἶδεν ὀφθαλμοῖσιν

ἤμενος ἐν σκοπιῇ λεύσσων ἐπὶ οἴνοπα πόντον (Ε. 770)

ἢ ἔνθα αἰσθητοποιεῖται τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ποσειδῶνος

.....τρέμε δ' οὔρεα μακρὰ καὶ ὕλη
ποσσὶν ὑπ' ἀθανάτοισι Ποσειδάωνος ἰόντος
γηθοσύνη δὲ θάλασσα δῦστατο.....
οὐδ' ὑπένεργθε διαίνετο χάλκεος ἄζων (N. 11)

ἢ ἔνθα ἀπεικονίζεται ἡ μεγαλοφυχία τοῦ Αἴαντος, ὃς, ἐπειδὴ
ἀγλὺς αἴφνης ἐπέπεσεν, ἀμηχανῶν ἀναφωνεῖ

«Ζεῦ πάτερ, ἀλλὰ σὺ δῶσαι ὑπ' ἥερος νῆας Ἀχαιῶν
ποίησον δ' αἶθρην, δὸς δ' ὀφθαλμοῖσιν ἰδέσθαι
ἐν δὲ φάει καὶ ὄλεσσον, ἐπεὶ νύ τοι εὖαθεν οὔτως.

Τέλος πρὸς τῇ ἐξαιρέτῳ τέχνῃ καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς τὰ
Ὅμηρικὰ ἔπη ὡς πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος κέκτινται καὶ
ἐθνικὴν σημασίαν. Διότι περιέχουσι τοὺς κατὰ τῶν Τρώων
ἀγῶνας ὁλοκλήρου τοῦ ἔθνους, ὃν τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν
ἐπεβεβαίωσαν καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Σλήμαν (1871) καὶ ὑπ' ἄλλων
μετὰ ταῦτα γενόμεναι ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ τοῦ Ἰλίου.
Διὰ τοῦτο τὰ Ὅμηρικὰ ἔπη ἔσχον μεγίστην ῥοπὴν εἰς ὁλό-
κληρον τὸ ἔθνος, ὅπερ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν δύο ἡρώων τῆς
Ὅμηρικῆς ποιήσεως διέκρινεν ὅλον τὸ ἔαυτοῦ ἰδεῶδες· διότι ὁ
μὲν Ἀχιλλεὺς ἀπεικονίζει τὴν νεανικὴν τόλμην καὶ τὸ ἡρωϊ-
κὸν φρόνημα, ὁ δὲ Ὀδυσσεὺς τὴν σύνεσιν καὶ τὴν μετὰ τόλμης
πανουργίαν. Καὶ διὰ τὴν παιδευτικὴν δὲ αὐτῶν δύναμιν οἱ
ἀρχαῖοι εἰσῆγαγον αὐτὰ εἰς τὰ σχολεῖα, ἵνα οἱ νέοι τὰς ἀρε-
τὰς τῶν ἐν αὐτοῖς ὑμνουμένων ἡρώων ζηλοῦντες μιμηταὶ
τῶν ἔργων ἐκείνων γίνωνται.

Διὸ πάντες μὲν οἱ Ἕλληνες ἐκ παίδων ἀπομνημονεύοντες
τὰ τοῦ Ὀμήρου ἔπη κατ' ἐκεῖνα τὸ ἑαυτῶν ἦθος διέπλαττον,
πολλοὶ δὲ μεγάλοι στρατηγοὶ τοὺς τῆς Ἰλιάδος ἥρωας ὡς
ὑπόδειγμα ἐποιοῦντο καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος τὴν Ἰλιάδα
θεωρῶν ἐφόδιον πολεμικῆς ἀρετῆς παρέλαβεν αὐτὴν ἐν ταῖς
στρατείαις καὶ αἰεὶ μετὰ τοῦ ἐγχειριδίου ὑπὸ τὸ προσκεφά-
λαιον εἶχεν.

Οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὰ γράμματα ὁ ποιητὴς μεγάλως ἐπέδρασεν. Ὁ μὲν Αἰσχύλος λ. χ. τὰς ἑαυτοῦ τραγωδίας ψυχία τῆς μεγαλοπρεποῦς ἐκείνου τραπέξης ἔλεγεν, πολλοὶ δὲ φιλόσοφοι περὶ τὰ ποιήματα ἐκείνου μετὰ σπουδῆς διέτριψαν καὶ πολλοὶ ῥήτορες πολλὰ διδάγματα ἐκ τῆς παρ' ἐκείνων ῥητορείας ἤντλησαν· ἐπὶ πᾶσι κατὰ τὴν παράδοσιν καὶ αὐτὸς ὁ Φειδίας ἐκ τῶν στίχων τοῦ θεοῦ ποιητοῦ (Α. 527) ἐμπνευσθεὶς τὸ ἄγαλμα τοῦ ἐν Ὀλυμπίᾳ Διὸς ἔπλασεν ὥσπερ δὲ τούτου τὰ γλυπτὰ ἔργα ἔτι καὶ νῦν πρόσφατα καὶ νεουργὰ φαίνονται, οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔπεσιν ἐκείνου ἐπανθὲ καίνότης ζωηρὰ καὶ νεότης αἰωνία πνεῦμα ἀειθαλὲς καὶ ψυχὴν ἀγέρων ἐπιδεικνύουσα.

Ἱστορία τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν.

Ἐπειδὴ ἐπὶ τοῦ Ὀμήρου ἡ γραφὴ δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει, τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη διεσφύζοντο διὰ τῆς μνήμης μεταδιδόμενα διὰ στόματος ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεάν. Πρὸς τοῦτο δ' ἐγένετο τάξις ἀνδρῶν, ἔχοντων ἐπάγγελμα νὰ διαμνημονεύωσι καὶ ἀπαγγέλλωσι τὰ τοῦ μεγάλου ποιητοῦ ἔπη. Οἱ ἄνδρες οὗτοι ἐκλήθησαν *Ὀμηρίδαι* καὶ *ῥαψωδοὶ* [ἴτοι ῥαπτῶν ἐπέων ἀοιδοὶ] καὶ τὸ ἔργον αὐτῶν ῥαψωδεῖν, ὅπερ σημαίνει *ἔπη ἀπαγγέλλειν* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ μελωδεῖν. Οἱ ῥαψωδοὶ περιορχόμενοι τὰς πόλεις ἀπήγγελλον τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ἐν τοῖς συμποσίοις τῶν ἡγεμόνων καὶ ἐν ταῖς ἑορταῖς καὶ πανηγύρεσι τοῦ λαοῦ. Ἄλλ' ἐπειδὴ ταῦτα τὸ πρῶτον ἦσαν ἄγραφα, ὑπέστησαν, ὥς εἰκός, προσθήκας, ἀφαιρέσεις καὶ ἄλλας διασκευάς. Ἀλλὰ τὸ αὐθαίρετον τοῦτο τῶν ῥαψωδῶν δὲν παρετάθη ἐπὶ πολὺ, διότι, ἐπειδὴ ἡ τῆς γραφῆς χρῆσις κοινοτέρα κατέστη, ἥδη ἀπὸ τοῦ 750 π. Χ. ἐγένοντο γραπτὰ ἐκδόσεις τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων· αὗται δὲ ἦσαν διτταί, αἱ κατὰ πόλεις καὶ αἱ κατ' ἀνδρας καλούμεναι· σπουδαιοτάτη δὲ πασῶν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους χάριν τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐκπονηθεῖσα, ἥπερ ἐκλήθη ἡ ἐκ τοῦ *νάρθηκος*.

Ἄλλ' αἱ *κριτικαὶ* ἐκδόσεις τῶν Ὀμηρικῶν ποιημάτων ἔξε-

πονήθησαν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· α' ὑπὸ Ζηροδότου, ὃς ἐκδούς αὐτὰ διεΐλεν ἑκάτερον εἰς κδ' ῥαψωδίας, αἷς κατὰ τὰ κδ' γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου ἐπέγραψε· β' ὑπὸ Ἀριστοφάνους τοῦ Βυζαντίου, ὃς εἰς τὴν ἑαυτοῦ ἐκδοσιν πολλὰ τῶν ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀθετηθέντων ἐπανήγαγεν. Οὗτος ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν εἰς τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὰ σημεῖα τῶν τόνων, τῶν πνευμάτων καὶ τὰς στίξεις, ἅπερ καὶ νῦν ἔτι ἐν χρήσει ἔχομεν. Ἀρίστην δὲ τῶν ἐκδόσεων, ἥπερ καὶ ὡς βάσις τῶν μετὰ ταῦτα ἐχρησίμευσεν, ἐποίησατο Ἀρίσταρχος ὁ Σαμόθραξ, οὗ ἡ αὐθεντία ἐν τῇ κριτικῇ καὶ ἐρμηνευτικῇ παροιμιώδης κατέστη. Οὗτος ἐκλήθη ὁ κατ' ἔσχαλὴν γραμματικὸς καὶ κριτικός, πρὸς δὲ ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ μάντις διὰ τὸ ῥαδίως καταμαντεύεσθαι τῆς τῶν ποιημάτων διανοίας.

Οὗτω δ' ἐν τῇ ἀρχαιότητι οὐ μόνον μεγίστη σπουδὴ περὶ τὰ Ὅμηρικὰ ποιήματα ἐγένετο, ἀλλὰ καὶ πίστις ἐπεκράτει, ὅτι ταῦτα ἦσαν ποιήματα ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ. Μόνον δὲ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου ὁ Ξένων καὶ ὁ Ἑλλάνικος ἀπεφώνησαντο γνώμην, ὅτι ταῦτα δὲν ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα· διὸ καὶ χωρίζοντες ἐκλήθησαν. Ἀλλ' ἡ γνώμη τούτων οὐδεμιᾶς προσοχῆς ἔτυχε πολεμηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀριστάρχου, ὃς ἀντείχετο τῆς γνώμης, ὅτι ἀμφότερα τὰ ποιήματα τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα ἦσαν. Βεβαίως διαφοραὶ τινες μεταξὺ τῶν δύο τούτων ποιημάτων ὑπάρχουσιν, ὥς παρετήρησαν ἤδη οἱ ἀρχαῖοι· διότι ὁ μὲν λ. χ. Ἀριστοτέλης ἐθεώρει τὴν μὲν Ἰλιάδα ποίημα ἀπλοῦν καὶ παιητικόν, τὴν δὲ Ὀδύσειαν πεπλεγμένον καὶ ἠθικόν· ὁ δὲ Λογγίνος ἐγνωμάτευσεν, ὅτι ἡ μὲν Ἰλιάς ὡς ἔχουσα πολὺ τὸ δραματικόν καὶ ἐναγώνιον ἐποιήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἀκμάζοντος τὴν ἡλικίαν, ἡ δὲ Ὀδύσεια ἐν τῇ γεροντικῇ ἡλικίᾳ αὐτοῦ, ἅτε πολὺ τὸ διηγηματικόν καὶ μυθικόν ἔχουσα, διὸ καὶ παρεικάζει τὴν Ὀδύσειαν καταδυομένην ἡλίφ, οὗ δίχα τῆς σφοδρότητος παραμένει τὸ μέγεθος. Ἀλλ' ἐκ τῶν διαφορῶν τούτων οὔτε ἡ γνώμη, ὅτι δὲν ἦσαν τοῦ αὐτοῦ ποιητοῦ ἔργα ὑπεστηρίχθη οὔτε ἀμφιβολία τις ἐξηνέχθη ποτὲ περὶ τῆς προσωπικῆς υπάρξεως τοῦ ποιητοῦ.

Μόνον ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τοιαῦται ἀμφιβολίαι ἐξηγέθησαν καὶ παρήχθη τὸ πολύκροτον Ὅμηρον ζήτημα. Διότι ὁ μὲν Ἰταλὸς Vico (1774) ἐγνωμάτευσεν ὅτι ἡ λέξις *δημος*, οὕσα οὐχὶ κύριον ὄνομα, ἀλλὰ προσσηγορικόν, σημαίνει τὴν δημοτικὴν ποίησιν τοῦ ἡρωϊκοῦ αἰῶνος· ὁ δὲ Γερμανὸς Wolf διὰ τῶν περιωνύμων εἰς τὸν Ὅμηρον προλεγόμενων (1795) ὑποστηρίζων τὴν γνώμην τοῦ Vico διετέλ-
 νατο, ὅτι τῆς γραφῆς μὴ οὔσης τότε ἐν χρήσει δὲν ἠδύναντο οὔτε νὰ ποιηθῶσιν οὔτε νὰ διασωθῶσιν οὔτως ὀγκώδη ποιή-
 ματα [ἐξ 28 χιλ. στίχων]. Ἀλλὰ τὰ ἐπιχειρήματα αὐτοῦ δὲν φαίνονται ἀκαταμάχητα· διότι, ἵνα παραλίπωμεν τὸ τῆς γραφῆς ζήτημα, ἡ μνήμη ἠδύνατο νὰ παραδώσῃ εἰς τὰς ἐπερχόμε-
 νας γενεὰς τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν, ὥς δὴ παρέδωκε καὶ τὰ τῶν *κνυκλιῶν*. Σπουδαιοτάτην ὑπὲρ τοῦτου μαρτυ-
 ρίαν ἔχομεν τὴν τοῦ Ξενοφῶντος, δὲ λέγει περὶ τοῦ νέου Νικηράτου, ὅτι ἠδύνατο «*ἄλῃν τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν ἀπὸ στόματος εἰπεῖν*». Ὁ δὲ Lachman ὁ τοῦ Wolf ὁπαδὸς νομίσας ὅτι εὗρεν ἀντιφάσεις μεταξὺ τῶν ῥαφιδιῶν τῆς Ἰλιάδος διεῖλεν αὐτὴν εἰς ἰς αὐτοτελῆ ἄσματα, ἀλλ' οὕτω διέσπασε τὴν ἐνότητα τοῦ ποιήματος, ὅπερ ὁ Ἀριστοτέλης εὗρισκεν ἄριστα *συντεθειμένον* καὶ *μίας πράξεως μίμησιν ἔχον*. Ἡ περὶ τῆς ἐνότητος τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν κρίσις τοῦ Ἀρι-
 στοτέλους ἔχει καὶ ἄλλως μερίζονα ἀξίαν· διότι ὁ Σταγίριτης εἶχεν ὥς δεύτερον ὅρον συγκρίσεως καὶ τὰ τοῦ Ἐπικοῦ κύκλου ποιήματα σφζόμενα ἔτι τότε, ἅπερ κρίνει ἐστερημένα τῆς ἐνότητος. ἦν ἐν τοῖς ὁμηρικοῖς ποιήμασιν εὗρισκεν. Καὶ οἱ νεώτεροι κριτικοὶ ἐπιμελέστατα ἐξετάσαντες τὰ ὁμηρικὰ ποιήματα τὴν μὲν ἐνότητα αὐτῶν δέχονται, ἀμφισβητοῦσι δὲ τὸ μῆκος αὐτῶν. Διὸ καὶ νομίζουσιν ὥς νεωτέραν προσθή-
 κην τῆς μὲν Ἰλιάδος τάδε· B, 484—759, Θ, I, K, Σ, 369—617, Φ, 383—514 καὶ Ψ 257—817· τῆς δὲ Ὀδυσσεΐας πάντα τὰ ἐκτὸς τῶν περιπλανήσεων καὶ τοῦ νόστου τοῦ ἥρωος, ἥτοι τὴν Τηλεμάχειαν (α, β, γ, δ, ο 1—557), πλὴν δὲ ταύτης τὴν

Νέκυιαν ἢ εἰς Ἄδου κατάβασιν κ, 490—μ, 30 ἔτι δὲ καὶ τὸ τέλος τοῦ ποιήματος ψ, 297—τέλους τῆς ω.

Ὀμηρικοὶ ὕμνοι

Τῷ Ὀμήρῳ ἀπεδίδοντο ἀτόπως καὶ ὕμνοι. Ἐπειδὴ δηλ. οἱ ὕμνοι οὗτοι ἤδοντο πρὸ τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν, σὺν τῷ χρόνῳ ἐνομίσθησαν καὶ ὥς Ὀμηρικά ἔργα. Ἐποιήθησαν δὲ ὑπὸ ποιητῶν, οὔτινες ἐποίουν μὲν κατὰ τὸν Ὀμηρικὸν τρόπον, ἀλλ' ἦσαν πολὺ νεώτεροι τοῦ Ὀμήρου. Οἱ ὕμνοι οὗτοι ὠνομάσθησαν *προοίμια*, διότι ἤδοντο πρὸ τῆς *οἴμης*, ἥτις λέξις σημαίνει ἀφηγηματικὸν ποίημα, οἷα ἦσαν τὰ ἔχοντα ὑπόθεσιν τὰ *κλέα ἀνδρῶν*. Ἡ περισωθεῖσα συλλογὴ σύγκειται ἐκ λδ' ὕμνων, ὧν δ' εἰσὶ μείζονες, ἥτοι ὁ εἰς Ἀπόλλωνα, ὁ εἰς Ἑρμῆν, ὁ εἰς Ἀφροδίτην καὶ ὁ εἰς Δίμητρα.

Κυκλικοὶ ποιηταί.

Οἱ μετὰ τὸν Ὀμηρον ποιηταὶ ἐποίησαν ἔπη, ἅπερ ἀνεφέροντο εἰς προγενέστερα ἢ μεταγενέστερα γεγονότα τῶν τῆς Ἰλιάδος καὶ τῆς Ὀδυσσεΐας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτω τὰ Ὀμηρικά ἔπη ἐχρησίμευσαν ὥς *βάσις* καὶ *κέντρον*, τὰ δὲ τῶν ἄλλων ἀπετέλεσαν οἰονεὶ *κύκλον* περὶ ἐκεῖνα, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ποιηταὶ οὗτοι ἐκλήθησαν *κυκλικοί*, τὰ δὲ ποιήματα αὐτῶν σὺν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν ἀποτελοῦσιν *ἐπικὸν κύκλον*. Περιεῖχον δὲ τὰ ἔπη ταῦτα τοὺς Ἑλληνικοὺς μύθους τοὺς ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ κόσμου μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ Ὀδυσσέως. Τοῦ κύκλου δὲ τούτου τὰ ποιήματα κατὰ χρονικὴν σειρὰν τῶν μύθων εἰσὶ Θεογονία (οὐχὶ ἡ τοῦ Ἡσιόδου), Τιτανομαχία, Δαναΐς, Οἰδιπόδεια, Θηβαΐς, Ἐπίγονοι, Κύπρια ἔπη, Ἰλιάς, Αἰθιοπίας, μικρὰ Ἰλιάς, Ἰλίου πέρσις, Νόστοι, Ὀδύσεια καὶ Τηλεγόνεια. Ἐκ τῶν ποιημάτων δὲ τούτων πλὴν τῶν 5' πρώτων τὰ λοιπὰ ἀναφέρονται εἰς τὸν Τρωϊκὸν μῦθον καὶ τοὺς τούτου ἥρωας. Οἱ τοῦ ἐπικοῦ κύκλου ποιηταὶ ἤκμασαν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῶν Ὀλυμπιάδων μέχρι τοῦ Πεισιστράτου. Τὰ δὲ ἔπη τούτων, ὧν μόνον ὀλίγα ἀποσπάσματα περιεσώθησαν, ἐγένοντο

ἡ πλουσιωτάτη πηγὴ, ἐξ ἧς ἤντησαν τὴν μυθικὴν αὐτῶν ὕλην οἱ λυρικοὶ καὶ μάλιστα οἱ τραγικοὶ ποιηταί.

Διδακτικὸν ἔπος. Ἡσίοδος.

Πλὴν τοῦ ἡρωϊκοῦ ἔπους ἔχομεν καὶ τὸ διδακτικόν, ὅπερ φαίνεται ὀψιαιτέρον ἐκείνου. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ Ὅμηρος, τὸ δὲ δεύτερον ὁ Ἡσίοδος. Ταῦτα ὁμοιάζουσι μόνον ἑξωτερικῶς ἥτοι κατὰ τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον, ἀλλὰ κατὰ τὸ περιεχόμενον διαφέρουσιν ἀλλήλων. Ἐν μὲν τῷ ἡρωϊκῷ ἔπει ὁ ποιητὴς σκοπῶν κυρίως τὴν τέρψιν τῶν ἀκροατῶν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρελθόν, ἐξ οὗ μᾶλλον τὸ θαυμαστὸν νὰ ἀνέλθῃ ἡδύνατο καὶ διηγεῖται ἀπαθῶς, ἐπιλανθανόμενος τοῦ παρόντος καὶ τοῦ περὶ ἑαυτὸν βίου· ἐν δὲ τῷ διδακτικῷ προτιθέμενος μᾶλλον τὸ διδάξει λαμβάνει τὴν ὕλην ἐκ τοῦ παρόντος ἢ καὶ ἐκ τοῦ παρελθόντος, ἀποκαλύπτων δὲ οὕτω τὰ ἑαυτοῦ αἰσθήματα καὶ διανοήματα προσπελάζει τῇ λυρικῇ ποιήσει. Καὶ ἐν μὲν τῷ Ὀμηρικῷ ἔπει ἐπανθῇ χάρις καὶ φαιδρότης οὐδαμοῦ σχεδὸν διαλείπουσα, φαντασία ζωηρὰ εἰς ὕψος πετομένη, ἀπαύγασμα τοῦ θαλεροῦ καὶ εὐδαίμονος τῶν ἐν τῇ Ἀσίᾳ Ἰωνικῶν ἀποικιῶν βίου· ἡ δὲ Ἡσιόδειος ποίησις ἀποπνέει δυσθυμίαν καὶ πικρίαν, ἅτινα εἰσιν *ἀπήχησις* τοῦ ἐν Βοιωτίᾳ βίου, ὃν αἱ μεταναστεύσεις δυσφόρητον κατέστησαν.

Ὁ βίος τοῦ Ἡσιόδου ἐστὶν οὐχὶ ἄγνωστος, ὥς ὁ τοῦ Ὀμήρου· διότι αὐτὸς ὁ ποιητὴς ἱκανὰ περὶ ἑαυτοῦ λέγει. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ ποιητὴς ἔζησεν ἀπὸ τοῦ 750—700 π. Χ. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ διὰ πενίαν μετόκησεν ἐκ τῆς Αἰολικῆς Κύμης εἰς τὴν παρὰ τὸν Ἑλικῶνα κόμην Ἀσκραν, ἣτις κατὰ τὸν ποιητὴν ἦτο «χεῖμα κακὴ, θέρει ἀργαλήν, οὐδέποτε ἔσθλή».

Τοῦ Ἡσιόδου τὰ ποιήματά εἰσι α' *Ἔργα καὶ Ἡμέραι* (ἐξ 828 στίχ. συγκείμενα), ἀλλ' οἱ ἀπὸ τοῦ 765 καὶ ἐφεξῆς στίχοι, ἐν οἷς γίνεται λόγος περὶ τῶν αἰσίων καὶ ἀποφράδων ἡμερῶν, θεωροῦνται μεταγενεστέρα προσθήκη. Ὡνομάσθη δὲ τὸ ποίημα *ἔργα*, διότι ὁ ποιητὴς ἐν αὐτῷ συμβουλεύει περὶ ἐρ-

γασίας, ἥτις ἐστὶν ἡ μόνη ὁδὸς πρὸς τὴν εὐδαιμονίαν τοῦ ἀνθρώπου. Ἀφορμὴν δὲ εἰς τὸ ποίημα τοῦτο παρέσχεν αὐτῷ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Πέρσης, ὃς δεκάσας τοὺς δικαστὰς κατὰ τὴν διανομὴν τῆς πατρικῆς οὐσίας ἔλαβε μείζονα τοῦ Ἡσιόδου κλῆρον. Ἀργὸς δὲ ὢν καὶ κακός, ἀφ' οὗ κατέφαγε τὴν ἑαυτοῦ οὐσίαν, ἠπεῖλει διὰ νέων δικῶν νὰ ἀρπάσῃ καὶ τὸν τοῦ ἀδελφοῦ κλῆρον. Διὸ μετὰ τὴν ἐπικλήσιν τῶν Μουσῶν ὁ ποιητὴς ἀποτείνει τὸν λόγον πρὸς τὸν Πέρσην, ὃν ζητεῖ νὰ ἀποτρέψῃ ἀπὸ τῆς δικομανίας καὶ νὰ παρορμήσῃ ἐπὶ τὸ ἔργον¹ διότι μόνον τὸ ἐργάζεσθαι¹ καὶ τὸ τῆς ἐργασίας κέρδος ὠφελεῖ, ἄνευ δὲ ἰδρωτὸς οὐδὲν ἀγαθὸν παρέχουσιν οἱ θεοὶ τοῖς ἀνθρώποις. Ὁ ποιητὴς συγκρίνων τὸ παρὸν πρὸς τὸ παρελθὸν ἐν ἐκείνῳ μὲν τίθησι τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀνθρωπίνης εὐδαιμονίας, ἐν τούτῳ δὲ τὴν ἐσχάτην δυστυχίαν, ἥτις ἐπῆλθε διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων πονηρίαν. Ἐκ τούτων λαβὼν ἀφορμὴν διηγεῖται τὸν ἠθικὸν μῦθον τοῦ Προμηθεῶς, τοῦ Ἐπιμηθεῶς καὶ τῆς Πανδώρας (42—164) καὶ περὶ τῶν ἐγενῶν τῆς ἀνθρωπότητος, ἥτοι τοῦ χρυσοῦ, τοῦ ἀργυροῦ, τοῦ χαλκοῦ, τοῦ τῶν ἡρώων καὶ τοῦ σιδηροῦ, καθ' ὃν προλιποῦσα τοὺς ἀνθρώπους ἡ Αἰδῶς καὶ ἡ Νέμεσις ὥχοντο εἰς τοὺς θεοὺς (—201)· εἶτα ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς δικαστὰς (210—297) ὑπομνησκει τὰ κακά, ἅτινα ἐπιφέρει ἡ καταπάτησις τῆς Θέμιδος. Διὸ συνιστᾷ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἐργασίαν καὶ παρέχει σοφὰς συμβουλὰς περὶ γεωργίας, ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας (297—694), περὶ γάμου καὶ ἀνατροφῆς τέκνων, ἔτι δὲ καὶ ἄλλα ὠφέλιμα βιοτικὰ παραγγέλματα (695—764). Ταῦτα πάντα φέρουσι τὸν διδακτικὸν τόνον, ὅστις ἐνίοτε μέχρι ἀποτόμου κελεύσεως ἐντείνεται.

β'. *Ἡ Θεογονία* (ἐκ 1022 στίχ.) ἐν ἣ ὁ ποιητὴς καταγράφει ὡς ἐν συστήματι συνεχεῖ καὶ εὐρύθμῳ τὸ γένος, τὰ ἀξιώματα καὶ ἀπλῶς εἰπεῖν τὴν ἱστορίαν τῶν Ἑλληνικῶν θεῶν· τὸ δυσχερὲς τοῦτο ἔργον συνέταξεν ὁ ποιητὴς λαβὼν τοὺς διαφοροὺς Ἑλληνικοὺς περὶ θεῶν μύθους καὶ τοὺς

¹ Ἔργον δ' οὐδὲν ὄνειδος, ἀεργίη δέ τ' ὄνειδος.

ιερούς τῶν κατὰ τόπους ἱερέων λόγους, ὅσοι ἠδύναντο νὰ προσαρμοσθῶσιν εἰς τὸ κοσμογονικὸν αὐτοῦ σύστημα. Κατὰ τὸν Ἡσίοδον ἡ κοσμογονία ἄρχεται ἀπὸ τοῦ Χάους, μεθ' ὃ γεννῶνται ἡ Γῆ, ὁ Τάρταρος καὶ ὁ Ἔρως. Μετὰ ταῦτα δὲ ἡ Γῆ ἐγέννησε τὸν Οὐρανόν, τὸν Ὠκεανόν, τοὺς Τιτᾶνας, τοὺς Κύκλωπας καὶ τοὺς Ἑκατόγχειρας. Οἱ Τιτᾶνές εἰσι τὸ ἀρχαιότατον γένος τῶν θεῶν, εἰς οὓς καταλέγεται καὶ ὁ Κρόνος, ὃς φοβούμενος μὴ ἀπολέσῃ τὴν ἀρχήν, ἣν ἤρπασεν ἐκ τοῦ πατρὸς Οὐρανοῦ, κατέπινε τὰ ἑαυτοῦ τέκνα, ἀλλ' ὁ Ζεὺς ἠδυνήθη νὰ διαφύγῃ τὴν κατάποσιν τοῦ πατρὸς. Μεθ' ὃ περιγράφεται διὰ μακρῶν ὁ τοῦ Διὸς καὶ τῶν συμμάχων αὐτοῦ κατὰ τῶν Τιτάνων πόλεμος, οἵτινες κεραυνωθέντες κατεταραθώθησαν. Ἡ Τιτανομαχία, ἣν διὰ μακρῶν περιγράφει ὁ ποιητής, δύναται πως νὰ παραβληθῇ κατὰ τὴν μεγαλοπρέπειαν πρὸς τὰς ὑπὸ τοῦ Ὀμήρου περιγραφομένας μάχας.

Ἡ *θεογονία* ἔχει μεγίστην σπουδαιότητα ὡς πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν· διότι αἱ περὶ τῶν θεῶν δόξαι, αἵτινες παρ' ὧν Ἑλλήσιν ἦσαν ποικιλωτάται, εὔρον ἤδη τὴν Θεογονίαν ὡς τὴν *Λυδίαν λίθον*, πρὸς ἣν τὸ κύρος αὐτῶν ἐβασανίζετο· διὸ πᾶς μῦθος διαφωνῶν πρὸς ἐκείνην κατὰ μικρὸν ἀπεβλήθη. Αὕτη ἀποτελεῖ οἶονεὶ τὸν θρησκευτικὸν κανόνα ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἡ τοῦ Μωϋσέως βίβλος παρὰ τοῖς Ἑβραίοις καὶ ἔσχε μεγίστην ῥοπὴν ἐπὶ τὴν θρησκείαν τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἠσθάνοντο τὴν ἀνάγκην τῆς περὶ τὰ θεῖα πράγματα ὁμοφωνίας.

Τῷ Ἡσίοδῳ ἀπεδίδετο καὶ τὸ ποίημα αἱ μεγάλαι *Ἡοῖαι*, ἐν αἷς ὕμνει τὰς ἡρωίδας, ὅσαι ἐκ θεῶν ἥρωας ἐπιφανεῖς ἐγέννησαν· ὠνομάσθη δ' οὕτω, διότι ἐκάστου τμήματος, ἐν ᾧ ἡρῶις τις ἐγκωμιάζεται, ὁ ποιητής ἤρχετο διὰ τῆς φράσεως ἡ *οἷη* = ἡ ὁποία (δηλ. ἐγένετο ἡ δεῖνα ἡρῶις).

Τὸ διδακτικὸν ἔπος καλλιεργεῖται καὶ ἐφεξῆς. Διότι οἱ διάφοροι σοφοὶ τὰς περὶ τοῦ θεοῦ καὶ τῆς φύσεως γνώμας αὐτῶν ὡς καὶ τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα ἐξέφραζον ἐν ἐπικῇ διαλέκτῳ καὶ τῷ ἐπικῷ μέτρῳ, θέλοντες διὰ τούτων σφοδρό-

τερον τὰς ψυχὰς τῶν ἀκροατῶν νὰ συγκινῶσιν. Ἀξιωματικοί νενυτοὶ δὲ τούτων εἰσὶν οἱ Ἑλεᾶται φιλόσοφοι, Ξενοφάνης ὁ Κολοφώνιος 575-480 π. Χ., ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἐμπεδοκλῆς (γενν. 492 π. Χ.)· ἀλλὰ τῶν φιλοσόφων τούτων περὶ φύσεως ἐπὶ μόνον ἀποσπάσματα νῦν ἔχομεν.

β'. Λυρική ποίησις.

Τὸ δεύτερον εἶδος τῆς ποιήσεώς ἐστι τὸ μέλος ἢ ἡ *λυρική* ποίησις. Ἡ *λυρική* κυρίως μὲν σημαίνει τὴν ποίησιν τὴν πρὸς λύραν ἢ πρὸς μουσικὸν ὄργανον ᾄδομένην ἥτοι τὴν *μελωδικήν* προφορὰν ἢ ἀπαγγελίαν, ἀλλὰ πλὴν τοῦ ᾄδόμενου ποιήματος περιέχει καὶ τὴν *ἐλεγίαν* καὶ τὸν *ἱάμβον* ἥτοι μὴ ᾄδόμενα ποιήματα. Ἡ δὲ διαμόρφωσις αὐτῆς συνδεομένη πρὸς τὴν ἱστορίαν τῆς μουσικῆς ἀνεπτύχθη ἐκ τῆς διαμορφώσεως τεχνικωτέρων ῥυθμῶν καὶ μελωδιῶν. Ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τοῦδε ἐπεκράτει ἐν τῷ ἔπει μονοτόνως ἐπαναλαμβάνόμενος ὁ αὐτὸς στίχος ἥτοι τὸ δακτυλικὸν ἐξάμετρον, κατ' ὀλίγον ἢ ποίησις μετεχειρίσατο διαφόρους μορφὰς τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ, οἷον τετραποδίας, τριποδίας, διποδίας ἢ ἕτερα εἶδη ῥυθμικὰ ἥτοι ἀναπαίστους (υ υ υ), τροχαίους (υ υ) ἱάμβους (υ υ) κ.λ.π. Καὶ μέχρι μὲν τοῦ ἑβδόμου π. Χ. αἰῶνος ἐν τῇ Ἑλληνικῇ ποιήσει ἐπικρατεῖ ὁ δακτυλικὸς ἐξάμετρος, ἀλλ' ἐφεξῆς ποικιλία καὶ πλοῦτος ῥυθμοῦ συνδέονται μετὰ τῆς μουσικῆς, δι' ὧν οἱ ποιηταὶ ἐκφράζουσιν ἤδη ἐντεχνότερον τὴν ταραχώδη διάθεσιν τῆς ψυχῆς, *θρήνους* δηλ. καὶ θλίψιν, ἀγανάκτησιν καὶ χαράν, ἔρωτα, μεθ' ὧν συμμειγνύουσι *γνώμας*, *συμβουλὰς* καὶ *παρορμήσεις*. Τὰ *αἰσθήματα* δὲ ταῦτα ἐκφράζει ἡ *λυρική* ποίησις, ἣτις ἐπὶ δύο αἰῶνάς ἐστι τὸ μόνον σχεδὸν εἶδος τῶν γραμμάτων καὶ ὅλου τοῦ ἔθνους ἢ πνευματικῆ ἀπόλαυσις. Ἄλλ' εἰ καὶ τὰ προϊόντα αὐτῆς ἐγένοντο *δαψιλῆ*, ὅμως μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν αὐτῆς, ὀλίγιστα δὲ ἀκέραια ποιήματα. Ἡ *λυρική* ποίησις κυρίως ἤκμασεν ἀπὸ τοῦ 5—ε' αἰῶνος π. Χ. Διότι ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας μαίνονται οἱ ἐμφύλιοι πόλεμοι τῶν ἀριστοκρατικῶν κατὰ

τοῦ δήμου ἢ τούτου πρὸς τοὺς τυράννους· πλὴν δὲ τῶν ἐμφυλίων πολέμων καὶ ἄλλῃ κίνησις γίνεται· ἀποικίαι πρὸς πάντα τὰ σημεῖα τοῦ ὀρίζοντος ἐκπέμπονται, διὰ τῆς ναυτικῆς καὶ τῆς ἐμπορίας ὑλικὴ εὐπορία ἀναπτύσσεται· ὧν ἕνεκα τὸ ἔθνος μὴ ἀρκούμενον πλέον εἰς τὴν ἐπικὴν ποίησιν, ἣτις ἦτο τὸ θέλγητρον τῆς παιδικῆς ἡλικίας αὐτοῦ, ἀναπτύσσει τὸ νέον εἶδος τῆς ποιήσεως, τὸ *λυρικόν*.

Ἐν ᾧ δὲ ἐν τῷ ἔπει ὁ ποιητὴς ἀφηγεῖτο τὰ τοῦ παρελθόντος καὶ μετὰ τοσαύτης ἀπαθείας, ὥστε νὰ μὴ ἐμφανίσῃ τὸ ἑαυτοῦ πρόσωπον, ἐν τῇ *λυρικῇ* ποιήσει τοῦναντίον ἔχει ὑπ' ὄψει τὸ παρὸν καὶ ζητεῖ νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὰ μυστήρια τοῦ μέλλοντος. Ὁ *λυρικὸς* ποιητὴς ἐκφράζων τὰ ἑαυτοῦ αἰσθήματα προτρέπει, παρορμᾷ καὶ ἐξάπτει τὰ πλήθη καὶ οὕτως ἀνακουφίζει τὴν κεκινημένην αὐτοῦ ψυχὴν. Καὶ διὰ τὴν ταραχώδη ψυχικὴν διάθεσιν, τὰ ποιήματα τῆς *λυρικῆς*, ὡς εἰκός, δὲν λαμβάνουσι τὸ μῆκος, ὅπερ ἔχουσι τὰ ἀφηγηματικὰ ἔπη· πρὸς δὲ ἐπειδὴ ἡ ὑπόθεσις αὐτῆς ἐστὶ ποικιλωτάτη, διὰ τοῦτο ἢ τε ἁρμονία καὶ τὰ μετρικὰ σχήματα μεθαρμόζονται πρὸς αὐτὴν κατὰ τὰ διάφορα αὐτῆς εἶδη. Εἰσὶ δὲ εἶδη τῆς *λυρικῆς* δ', ἡ *ἐλεγεία*, ὁ *ῥαμβος*, τὸ μέλος καὶ τὸ μετὰ χοροῦ μέλος ἢ *χορικόν*. Καὶ τὰ μὲν δύο πρῶτα ἀνέπτυξαν οἱ Ἴωνες, τὸ δὲ μέλος ἐθεράπευσαν οἱ Αἰολεῖς τῆς Λέσβου καὶ τὸ μετὰ χοροῦ μέλος ἢ τὴν *χορικὴν* ποίησιν οἱ Δωριεῖς.

Ἑλεγεία.

Ἡ *ἐλεγεία* ἀποτελεῖ τὴν ἐκ τοῦ ἔπους εἰς τὴν μελικὴν ποίησιν μετάβασιν, οὕσα κρᾶμα ἐπικῶν καὶ *λυρικῶν* στοιχείων. Ἑλεγεία κυρίως λέγεται ἡ *διστίχος* στροφή, ἣς ἡ ἐπανάληψις ἀποτελεῖ τὸ *ἐλεγειακόν* ποίημα. Τοῦ *διστίχου* δὲ τούτου ὁ μὲν α' στίχος ἐστὶ δακτυλικὸς ἑξάμετρος, ὁ δὲ β' δακτυλικὸς πεντάμετρος· ἐκάτερος δὲ σύγκεται ἐκ δύο τριποδιῶν, ἀλλ' ὁ β' ἐστὶν ἀποκεκομμένος τὰς ἄρσεις τοῦ γ' καὶ τοῦ δ' ποδός. Καὶ ὁ μὲν ἑξάμετρος ἐκπροσωπεῖ τὸ ἐπικόν στοιχεῖον, ὁ δὲ πεντάμετρος διὰ τῆς διακοπῆς τῆς φωνῆς ἐν τῷ γ' καὶ τῷ δ'

ποδι τὸ ἔμπαθές καὶ τὸ λυρικόν. Διὰ τῆς συζεύξεως δὲ τοῦ ἑξαμέτρου καὶ τοῦ πενταμέτρου ἡ τέχνη ἔσχεν εἶδος *στροφῆς*, ὅπερ οἱ κατὰ στίχον ἑξάμετροι δὲν εἶχον.

Τὸ δίστιχον¹⁾ τοῦτο μέτρον ἦτοι τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῆς ποιήσεως ἐνόουν οἱ ἀρχαῖοι λέγοντες ἑλεγείαν. Ἀλλὰ τὸ μέτρον ἢ ἡ ἐξωτερικὴ μορφή τοῦ ποιήματος συνεφώνει πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ποιήσεως φύσιν· διότι οἱ Ἕλληνες ποιηταὶ μετὰ λεπτοτάτης τεχνικῆς αἰσθήσεως ἐξέλεγον ἐν πᾶσι τὸ μετρικὸν σχῆμα, ὅπερ προσῆδε καὶ ἤρμοζε πρὸς τὴν διὰ τοῦ ποιήματος ἐκδηλουμένην ψυχικὴν διάθεσιν.

Ἡ ἑλεγεία παράγεται ἐκ τῆς λέξεως *ἔλεος*, ἥτις ἦτο φρυγικὴ καὶ ἐσήμαινε *λυπηρὸν ἄσμα* πρὸς αὐλὸν ἄδόμενον. Καὶ τὸ πρῶτον τὴν *λυπηρὰν* διάθεσιν τῆς ψυχῆς ἐξεδήλου ἡ ἑλεγεία· διὸ ἐλέχθη ὅτι ἡ ἀηδὼν, ἥτις ἐθρῆνει τὸν Ἴτυν καὶ ἡ Ἀλκυὼν ἡ ὀδυρομένη ἐπὶ τῷ Κύηκι ἦδον *ἐλέους*. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἐξέφραζον διὰ τῆς ἑλεγείας πᾶσαν σφοδροτάτην ψυχικὴν κίνησιν καὶ πᾶν ζωηρὸν συναίσθημα τῆς ψυχῆς. Τὰς δ' ἑλεγείας δὲν ἦδον, ἀλλ' ἐῤῥαψόδουν, ὥσπερ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη, πλὴν ὅτι ἔνθα οἱ Ὀμηρίδαι ἔκρουον τὴν κιθάραν, οἱ ῥαψόδοῦντες ἑλεγείας μετεχειρίζοντο τὸν αὐλὸν ἐν τῷ προοιμίῳ ὡς προανάκρουσιν.

Τῶν ἐλεγειακῶν ποιητῶν ἀξιομνημόνευτοί εἰσιν

α'. *Καλλίνος* ὁ Ἐφέσιος (700 π. Χ.), οὗ ἡ ἑλεγεία ἦτο πολεμικὴ· ἀλλὰ ταύτης μόνον κ' στίχ. σφύζονται.

β'. *Τυρταῖος*, ὃς ἦτο ἐκ τῶν Ἀφιδνῶν τῆς Λακωνικῆς καὶ ἤκμασε κατὰ τὸν β' Μεσσηνιακὸν πόλεμον· ἐποίησε δ' οὐτοσ πλὴν τῆς *Εὐνομίας*, ἥς ἑλεγείας ἔχομεν ὀλίγα ἀποσπάσματα, *Ὑποθήκας*, ἐν αἷς προτρέπει εἰς ἀνδρείαν καὶ εὐτολμον ἐν τῷ κατὰ τῶν Μεσσηνίων πολέμῳ ἀντίστασιν. (Τούτων σφύζονται γ'²⁾). Εἰς οὐδενὸς δὲ ἔθνους τῆς γῆς τὴν νεολαίαν

1) $\begin{array}{cccccccccccc} \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} \\ \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} & \text{—} \end{array}$

2) *τεθνάμεναι γὰρ καλὸν ἐνὶ προμάχοισι πεσόντα*
οὗ παράφρασις ὑπὸ Σπ. Τρικοῦπῃ ἐστι τὸ

τί τιμὴ 'στὸ καλληκάρη, ὅταν πρῶτο 'στὴ φωτιά

ἐνεσταλάχθη τόσον βαθέως ἡ δόξα τῆς ἀνδρείας, ὅσον ὑπὸ τοῦ Τυρταίου εἰς τὰ στήθη τῶν Σπαρτιατῶν. Πρὸς ταῖς ἐλεγείαις ἐποίησε καὶ ἑμβατήρια ¹ ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ ἀναπαιστικῷ μέτρῳ, ὧν ἔχομεν ἐπίσης ἀποσπάσματα. Τὰ ποιήματα τοῦ Τυρταίου ἐκ Σπάρτης μετεδόθησαν εἰς τὴν ἄλλην Ἑλλάδα καὶ ὑπὸ πάντων ἐτιμῶντο ὡς πολεμικὰ ἔσματα.

γ' *Μίμνερος* (600 π. Χ.), οὗ ἡ ἐλεγεία ἐστὶ μᾶλλον ἐρωτική.

δ' Ἐλεγειοποιὸς ἐγένετο *Σόλων* (639-559) ὁ περιώνυμος νομοθέτης τῶν Ἀθηναίων καὶ εἰς τῶν ἐπὶ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος σοφῶν· οὗτος ἐποίησε τὴν *Σαλαμίνα*, ἐν ἣ ἐλεγείᾳ προτρέπει τοὺς Ἀθηναίους εἰς ἀνάγκησιν τῆς ἡμερτῆς νήσου· (μόνον ἰ' στίχοι σφύζονται ταύτης)· πρὸς δὲ ἐποίησε καὶ πολιτικὰς ἐλεγείας, ὧν ἔχομεν μακρὰ ἀποσπάσματα· αὗται εἰσιν ἔκφρασις καθαρὰ τῶν πολιτικῶν αὐτοῦ φρονημάτων καὶ κάτοπτρον διανγές, ἐν ᾧ ἀντανακλάται τὸ εὐγενὲς τοῦ φιλοπάτριδος ποιητοῦ ἦθος καὶ ἡ πρὸς τὴν δικαιοσύνην ἀγάπη. Αἱ ἐλεγεῖαι τοῦ Σόλωνος διὰ τὰς πολλὰς αὐτῶν γνώμας ἐκλήθησαν *γνώμικαι*.

ε' Γνωμικῶν ἐλεγειῶν ποιητὴς ἐγένετο καὶ *Φωκυλίδης* ὁ Μιλήσιος (550 π. Χ.), οὗ τὰ ποιήματα λίαν ἀνεγινώσκοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων.

καὶ ς' *Θέογνις* ὁ Μεγαρεὺς (550-500 π. Χ.). οὗ ἐκ τῶν ἐλεγειῶν ἐσώθησαν 1230 στίχοι, περιέχοντες γνώμας πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς· τὸ σπουδαιότερον μέρος τῶν ἐλεγειῶν αὐτοῦ ἐστὶ τὸ πρὸς τὸν Κύρνον, ἀριστοκρατικὸν νεανίσκον, ὃν ὁ ποιητὴς ὡς πατὴρ διδάσκων πειρᾶται νὰ καταστήσῃ ἀγαθὸν κατὰ τὴν τῶν ἀριστοκρατικῶν ἔννοιαν. Αἱ ἐλεγεῖαι τοῦ Θεόγνιδος εἰσι κάτοπτρον τοῦ ταραχώδους αὐτοῦ βίου καὶ ἐν αὐταῖς γίνεται φανερόν τὸ φλογερὸν τοῦ ποιητοῦ πάθος κατὰ τῶν δημοκρατικῶν, οὓς καλεῖ *κακοὺς* καὶ *δειλοὺς* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀριστοκρατικούς, οὓς ὀνομάζει *ἐσθλοὺς* καὶ *ἀγαθοὺς*. Ἡ ἐλε-

¹ Ἄγετ', ὦ Σπάρτας εὐάνδρῳ
κῶροι πατέρων πολιαιτῶν

γεία αὐτοῦ παραβαλλομένη πρὸς τὴν τοῦ Σόλωνος ἔχει μείζονα πλοῦτον γνωμῶν, ἀλλ' ἡ ἐμπάθεια τοῦ Μεγαρέως ποιητοῦ φαίνεται ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὴν γαλήνιον τοῦ Σόλωνος, ἣν ἐπιπνέει μεγαλόψυχος μετριοπάθεια πρὸς τοὺς πολιτικοὺς αὐτοῦ ἀντιπάλους. Ὁ ποιητὴς καίπερ ἀριστοκρατικὸς ὢν λίαν ἤρεσκε τοῖς δημοκρατικοῖς Ἀθηναίοις, οἵπερ τὰς ἐλεγείας αὐτοῦ εἰσήγαγον εἰς τὰ σχολεῖα.

Περὶ ἐπιγράμματος.

Τῆς ἐλεγείας μικρότερον εἶδος ἐστὶ τὸ ἐπίγραμμα, ὅπερ χαρασσόμενον ἐπὶ τάφου περιεῖχεν ἐν βραχεὶ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀποθανόντος. Ἐπιγράμματα πρὸς τούτοις ἐχαράσσοντο καὶ ἐπὶ ἀναθημάτων ἢ ἄλλων μνημείων ἐρμηνείας δεομένων. Τὰ ἐπιγράμματα τὸ μὲν πρῶτον ἦσαν βραχεῖα συνιστάμενα ἐξ ἑνὸς διστίχου ἢ δύο, ὕστερον δὲ ὑπερέβησαν μὲν τὸ μῆκος τοῦτο, ἀλλὰ πάντοτε ἡ βραχυλογία ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐθεωρήθη ἀρετὴ. Τὰ ἐπιγράμματα κατ' ἐξοχὴν ἐχαράσσοντο ἐπὶ τῶν τύμβων τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων. Ἡ τοῦ ἐπιγράμματος τέχνη ἔγκειται ἐν τούτῳ, νὰ περιλάβῃ δηλ. ἐν ἐλαχίστῳ τὰς ἀρετὰς τοῦ ἀποθανόντος καὶ διὰ τῆς προσηκούσης γνώμης ἐπιστέψῃ αὐτάς. Ἀλλὰ τοῦτο προϋποτίθησιν ὠριμότητα διανοίας, ἣν ἐν τῇ Ἀττικῇ περιόδῳ ἔσχον οἱ Ἕλληνες. Τότε δὴ Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἀνύψωσε τὸ ἐπίγραμμα εἰς τὴν ἄκραν τελειότητα· τὰ ἐπιγράμματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει εὐστοχος βραχυλογία, μεγαλεῖον καὶ ἐνθουσιασμοὺς πρὸς τοὺς ἥρωας καὶ τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τῷ Σιμωνίδῃ ἀνέθεσαν αἱ πόλεις αἱ μετασχοῦσαι τοῦ κατὰ τῶν Περσῶν ἀγῶνος τὴν σύνθεσιν ἐπιγραμμάτων πρὸς ἀνάμνησιν τῶν περικλεῶν αὐτῶν ἀγῶνων. Ἀριστον πάντων καὶ ὑπὸ πάντων θεωρεῖται τὸ πρὸς τιμὴν τῶν ἐν Θερμοπύλαις¹ πεσόντων ὥς καὶ τὸ εἰς

¹ Ὡς ξεῖν' ἀγγέλλειν Λακεδαιμονίοις ὅτι τῇδε κείμεθα τοῖς κείνων ῥήμασι πειθόμενοι.

τοὺς Μαραθωνομάχους ¹, οὓς προμάχους δλοκλήρου τῆς Ἑλλάδος παριστᾷ.

Περὶ Ἰάμβων.

Ἰαμβος λέγεται ἡ πικρὰ καὶ σκωπτικὴ ποίησις. Διότι ἡ ποίησις δὲν ἐξήλωσε πάντοτε τὰ καλὰ καὶ τὰ μεγάλα, ἀλλ' ἐκπαλαί ἀπείδε καὶ ἐπὶ τὰς τοῦ ἀνθρωπίνου βίου κακίας. Ταύτας δὲ ὁ μὲν φαιδρὸς καὶ εὐθυμος ποιητής, ὁ φίλος τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ ὑψηλοῦ, ἐθεώρησε μόνον *σκιάν ἐν τῇ εἰκόνι*, ἥτις οὐ μόνον δὲν διαφθείρει τὴν ἀπόλαυσιν αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ τῆς ἀντιθέσεως καὶ λαμπρότερα καθιστᾷ τὰ λοιπὰ τῆς εἰκόνης μέρη· ὁ δὲ ποιητής ὁ εἰσδὺς βαθύτερον εἰς τὰ κακὰ τῆς ἀνθρωπίνης κοινωνίας καὶ πολλὰ παθὼν ἀντεπεξέρχεται κατ' αὐτῆς μετὰ σφοδροῦ πάθους, πικρίας καὶ χλεύης.

Ἀνεπτύχθη δὲ ὁ Ἰαμβος καὶ παρέμεινε μόνον παρὰ τοῖς δημοκρατικοῖς καὶ ἐλευθεριάζουσιν Ἰωσι· τὸ σκώπτειν ἔγκειται ἐν τῇ φύσει τοῦ ἀνθρώπου, μεγίστην δὲ ἄδειαν τῶν τοιούτων σκωμμάτων καὶ εὐτραπελιῶν παρῆχον καὶ αἱ τῆς Δήμητρος ἑορταί, ἐν αἷς τὸ ἔθος τοῦ σκώπτειν ἀλλήλους ἦτο παλαιότατον· καὶ τὸ μὲν σκώπτειν ἐκαλεῖτο *ιαμβίζειν*, τὰ δὲ σκώμματα *Ἰαμβοὶ* (ἐκ τοῦ ἰάπτειν = προσβάλλειν). Ἀλλ' ὥς εἰκός, τὰ σκώμματα ταῦτα ἢ οἱ Ἰαμβοὶ τῶν πανηγυριστῶν καὶ ἄλλων εὐθύμων ὁμίλων ἦσαν αὐτοσχέδιοι καὶ ἄτεχοι, εἰς τέχνην δὲ ἀνύψωσεν αὐτοὺς καὶ παρήγαγε τὸ νέον τοῦτο εἶδος τῆς ποιήσεως.

α' Ἀρχίλοχος ὁ Πάριος (680 π. Χ.). Οὗτος ἐρασθεὶς Νεοβούλης, τῆς νεωτάτης θυγατρὸς τοῦ Λυκάμβου, ἐμνήστευσεν αὐτήν· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἀνεκάλεσε τὴν ὑπόσχεσιν, ὁ Ἀρχίλοχος σφόδρα ὀργισθεὶς ἐξεδικήθη αὐτὸν διὰ τῶν ἰάμβων, οἵτινες ἦσαν οὕτω πικροί, ὥστε λέγεται ὅτι ὅτε Λυκάμβης καὶ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ αἰσχυνόμενοι ἐπὶ τοῖς

¹ Ἑλλήνων προμαχοῦντες Ἀθηναῖοι Μαραθῶνι χρυσοφόρων Μήδων ἐστόρεσαν δύναμιν.

τῶν ἰάμβων ὄνειδισμοῖς ἀπήγγξαντο· ὁ Ἀρχίλοχος καίπερ ὦν αἰσχροεπὴς καὶ ψογερός, ὅμως τοσοῦτον κλέος ἐκ τῆς ποιήσεως ἐκτίσαστο, ὥστε λέγεται, ὅτι ἡ Πυθία τὸν Νάξιον Κάλωνδαν, τὸν φονέα τοῦ ποιητοῦ, ἐλθόντα ἵνα χρησμόν λάβῃ, ἀπέπεμψεν εἰποῦσα,

«Μουσάων θεράποντα κατέκτανες, ἔξιθι νηοῦ».

Τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Ἀρχιλόχου δεικνύουσι καὶ τὰ ῥυθμικὰ εἶδη, ἅτινα ἐπενόησε καὶ ἐφήρμοσεν· ἐν ᾧ δηλ. μέχρι τότε ὁ Ἑλληνικὸς κόσμος ἐγνώριζε μόνον τὸ *δακτυλικὸν μέτρον*, οὗ ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἐστὶν ἴση ($\frac{\text{—}}{2} = \frac{\text{—}}{2}$), ὁ Ἀρχίλοχος μετεχειρίσαστο τὸν ἰάμβον ($\frac{\text{—}}{1} = \frac{\text{—}}{2}$) καὶ τὸν τροχαῖον ($\frac{\text{—}}{2} = \frac{\text{—}}{1}$), ὃν τὸ ῥυθμικὸν γένος καλεῖται διπλάσιον, διότι ἐν αὐτοῖς ἡ θέσις πρὸς τὴν ἄρσιν ἔχει διπλάσιον λόγον. Καὶ ὁ μὲν ἰαμβικὸς¹ αὐτοῦ στίχος συνέκειτο ἐκ τριῶν διποδιῶν διὸ καὶ *τρίμετρον* ἐκλήθη· ὁ δὲ *τροχαϊκὸς*² ἐκ τεσσάρων, ἔξ οὗ καὶ τετράμετρος ὠνομάσθη.

Οἱ δὲ καλούμενοι *ἐπῳδοὶ* τοῦ Ἀρχιλόχου εἰσὶν οὐχὶ στροφαί, ἀλλὰ στίχοι βραχύτεροι, τιθέμενοι μετὰ μακροτέρους κατὰ κανονικὴν ἀναλογίαν, λ. χ. ἰαμβικὸς δίμετρος ἀκολουθεῖ τριμέτρῳ, ἐν οἷς ἐμμήθη αὐτὸν ὁ Ῥωμαῖος Ὀράτιος· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐξευρέσεως τῶν ἐπῳδῶν προανέκρουσεν ὁ Ἀρχίλοχος τὴν κατασκευὴν στροφῶν, ὡς μετ' οὐ πολὺ ἀναπτύσσουσιν οἱ *μελικοὶ ποιηταί*.

Πλὴν δὲ τῶν ἰάμβων καὶ τῶν τροχαϊκῶν ποιημάτων ἐποίησεν ὕμνους, ἐλεγείας, ἰοβάκχους ἥτοι ὕμνους εἰς τὸν Βάκχον· ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων μόνον ἀποσπάσματα σφύζονται (116). Ὁ Ἀρχίλοχος διὰ τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ ἀξίαν εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὰς παρὰ τοῖς Ἕλλησι καὶ ὕστερον παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

¹ — — — | — — — | — — —

² — — — | — — — | — — — | — — —

β' ἱαμβογράφος ἐγένετο *Σιμωνίδης* ὁ Ἀμοργῖνος (625 π. Χ.), ὃς τὸ μὲν πρῶτον κατὰ προσώπων μετεχειρίσατο τοὺς ἱάμβους, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἔτρεψεν αὐτοὺς καὶ ὀλοκλήρου τάξεως· οὕτω λ. χ. ἐν σφωζομένῳ ἀποσπάσματι (118 στίχ.) ἐξο- νειδίζει τὸ γυναικεῖον φύλον μετὰ περισσῆς ἀγροικίας.

γ' *Ἰππῶναξ* ὁ Ἐφέσιος (540 π. Χ.), οὗ ἡ πικρία τῶν ἱάμβων κατέστη παροιμιώδης κεντρίζουσα ὥς σφήξ, ἀλλὰ μόνον τοὺς πονηροὺς· ὁ *Ἰππῶναξ* νεωτερίζων μετέτρεψε τοῦ στίχου τὸν τελευταῖον πόδα ἀπὸ ἱάμβου καθαροῦ εἰς σπονδεῖον, οὕτω δὲ συνέκοψε τὸν γοργὸν τοῦ ἱάμβου ῥυθμόν· οἱ τοιοῦτοι στίχοι καλοῦνται *χωλῖαμβοι* ἢ *τρίμετροι σκάζοντες*, ἂν δὲ ληφθῇ καὶ ὁ ε' ποὺς σπονδαῖος, γίνονται ἔτι *χωλότεροι* καὶ ὀνομάζονται *ἰσχιορρογικοί*.

Τὸ μέλος.

Ἡ ἐλεγεία καὶ ὁ ἱαμβὸς εἰσι μόνον πρόδρομοι τῆς κυρίως λυρικῆς τ. ἔ. τοῦ *μέλους*· τῆς δὲ μελικῆς ποιήσεως ἑξωτερικὸν καὶ χαρακτηριστικὸν μάλιστα γνῶρισμά ἐστιν ὅτι συνοδεύεται πάντοτε ὑπὸ μουσικῆς τῆς τε φωνητικῆς καὶ τῆς ὀργανικῆς· συνῶδευε μὲν ἡ μουσική, ὥς εἵπομεν, καὶ τὸ ἔπος, τὴν ἐλεγείαν καὶ τὸν ἱαμβον, ἀλλὰ μόνον ἐν ἀρχῇ ὥς προανέκρουσις. Ἡ *ὥδῃ* δὲ καὶ ἡ ὀργανικὴ μουσικὴ τότε κυρίως ἀρμόζουσιν, ὅταν τὸ αἰσθημα ἢ τὸ πάθος τόσον σφοδρῶς καταλάβῃ τὴν ψυχὴν, ὥστε αὕτη δὲν ἀρκεῖται εἰς τὸν μονότονον τῆς ἀπαγγελίας τρόπον· διότι, ὅταν αἱ χορδαὶ τῆς καρδίας τείνωνται ἐναλλάξ καὶ χαλῶνται, μετασχηματίζεται ὁ λόγος ἐν τῷ στόματι τοῦ φυσικοῦ καὶ ἀπλοικοῦ ἀνθρώπου διὰ τῆς ὀξύτητος καὶ τῆς βαρύτητος τῆς φωνῆς εἰς αὐτότεχνον ἄσμα· ἐπειδὴ δὲ ἡ σφοδρότης αὕτη τοῦ πάθους χορῆζει καὶ ἀναπαύσων, κατ' ἀνάγκην τὸ ἄσμα διαιρεῖται εἰς διάφορα ἀνάπαιστα στίχων, ἅτινα *στροφαι* καλοῦνται, καὶ ὧν τὰ τέλη ἀνάπαισιν καὶ ἄνεσιν τινα παρέχουσι τῇ ψυχῇ.

Αἱ *στροφαι* δὲ τοῦ μέλους εἰσὶν οὐχὶ ὥς τὸ δίστιχον τῆς ἐλεγείας καὶ ὁ ἐπωδὸς τοῦ Ἀρχιλόχου, ἀλλὰ πλείονες στίχοι

εἴτε ὁμοίου εἴτε διαφόρου ῥυθμοῦ, ἑναρμονιόν τι ὅλον ἀποτελοῦντες. Ἡ ἐπίτασις δὲ τοῦ ψυχικοῦ πάθους δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῶν διαφόρων χρωματισμῶν τῆς φωνῆς, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ῥυθμικῶν κινήσεων τοῦ σώματος, αἵτινες ἀπετέλεσαν τὴν *δρχησιν* ἢ τὸν *χορόν*.

Ἐκαλλιεργήθη δὲ τὸ μέλος μάλιστα ὑπὸ τῶν Αἰολέων καὶ τῶν Δωριέων, ἀλλὰ μετὰ τινος διαφορᾶς· διότι τὸ μὲν τῶν Αἰολέων ἦδeto ὑπὸ μουσικοῦ ὀργάνου μόνον συνοδευόμενον, τὸ δὲ Δωρικόν, ἐπειδὴ ἦδeto ὑπὸ χοροῦ ὀρχουμένου, λέγεται *χορικὸν μέλος*.

Καὶ τὸ μὲν Αἰολικὸν ἔχει στροφᾶς βραχείας ἕξ ὁμοιοῶ-
ρύθμων δ' *στίχων*, ὧν ὁ τελευταῖος βραχύτερος ὥς κατά-
κλεις τῆς στροφῆς ἀκολουθεῖ· αἱ δὲ τοῦ Δωρικοῦ μέλους
στροφαὶ εἰσι μακრაὶ καὶ ἐντεχνόταται. Καὶ ἐν μὲν τῷ Αἰ-
ολικῷ μέλει ἡ αὐτὴ στροφή ἐπαναλαμβάνεται ἀπ' ἀρχῆς μέχρι
τέλους, ἐν ᾧ τὸ Δωρικὸν ὥς τὰ πολλὰ μετὰ δύο ὁμοίας στρο-
φᾶς ἔχει τρίτην ἀνομοίου ῥυθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπφδός.
Καὶ ἐπὶ τινι μὲν χρόνον τὸ μέλος καλλιιεργεῖται κατὰ τόπους
περιοριζόμενον ἐν τοῖς φυλειτικοῖς ὁρίοις, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Περ-
σικῶν διαῤῥήγνυνται οἱ τοπικοὶ φραγμοὶ καὶ τὸ μέλος ἀνυ-
ψωθὲν εἰς ἐθνικὴν περιωπὴν καὶ ἄδον ἐθνικὰ γεγονότα γί-
νεται *καθολικὸν καὶ ἐθνικόν*.

Εἶδη τοῦ μέλους.

Τὰ εἶδη τοῦ μέλους ἢ τῶν ᾠσμάτων ἀναφέρονται ἢ εἰς
τὸ θεῖον ἢ εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Καὶ τὰ μὲν εἰς τοὺς θεοὺς
ἀναφερόμενά εἰσι α' ὁ *ὕμνος*, τὸ ἀρχαιότατον τῶν εἰς τὸν θεὸν
ᾠσμάτων, ἔχον ὥς θέμα μῦθον τοῦ ὕμνουμένου θεοῦ· β' τὸ
προσόδιον ᾠσμα, ὥς ᾄδόμενον ἐν τῷ προσιέναι τοῖς βαμοῖς
ἢ ναοῖς· γ' ὁ *παιάν*, *ἐπνίκιος* ἢ *εὐχαριστήριος* ᾠδὴ ἐπὶ κατα-
παύσει λοιμῶν καὶ νόσων τὸ μὲν πρῶτον πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα
ἢ τὴν Ἀρτεμιν, εἶτα δὲ καὶ πρὸς πάντα θεόν· δ' ὁ *διθύραμ-
βος*, ᾠδὴ εἰς τὸν Διόνυσον, ἔχουσα χαρακτηρὰ λίαν ἐνθουσια-
στικὸν καὶ μανικόν· καὶ ε' τὸ *ὑπόρρημα*, *χορικὸν* εἰς τὸν Ἀπόλ-

λωνα ἄσμα διαφέρων τοῦ παιᾶνος, ὅτι ζωηροὺς ῥυθμοὺς εἶχε.

Τὰ δὲ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἀναφερόμενά εἰσι α' τὸ ἐγ-
κώμιον (= ἄσμα ἐν κώμῳ), ᾠδόμενον πρὸς δήλωσιν ἑξόχου
τιμῆς, ὅπερ μετὰ ταῦτα ἐγένετο χορικόν· β' ἐπινίκιος (ὕμνος)
ἢ ἐπινίκιον (μέλος), ἄσμα ἐπὶ νίκη γενομένη ἢ ἐν ἀγῶνι
ἢ ἐν πολέμῳ· γ' σκόλια (ὡς ἔχοντα σκολιὸν τὸν ῥυθμόν) ἢ
παροΐνια ἄσματα ᾠδόμενα παρὰ τοὺς πότους· δ' τὰ παρθέ-
νεια ᾠδόμενα ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, ἐν αἷς πόλεσιν ἢ
γυνὴ ἀπέλειπεν ἐλευθερίας, ὡς ἐν Σπάρτῃ· ε' ὁ ὕμναιος
(= ὕμνος), ὃς ἤδετο, ὅτε ἦγον τὴν νύμφην ἐκ τῆς πατρικῆς
οἰκίας εἰς τοῦ νυμφίου, καὶ ς' τὸ ἐπιθαλάμιον, γαμήλιον ἄσμα,
ὅπερ ἤδετο πρὸ τοῦ θαλάμου τῶν νεόνυμφων.

Πρὸς δὲ μνημονεύονται καὶ τῶν διαφόρων ὥρῶν τοῦ
ἔτους καὶ κατὰ τὰς διαφόρους ἐργασίας ἄσματα, ὡς ἡ ἐπιμύλιος
ῥῆδῃ, τὰ ἐπιλήνια, ἄσματα τῶν τρυγητῶν, οἱ ἴουλοι, ᾠδαὶ δηλ.
τῶν ταλασιουργῶν, τὰ βαυκαλήματα, τὰ ὠσχοφορικά, κληθέντα
οὕτω ἐκ τῶν ὠσχων ἥτοι κλημάτων μετὰ βοτρυῶν, ἅπερ
ἔφερον οἱ ἔδοντες.

Αἰολικὸν μέλος.

Ἀρχαιότατος τῶν Λεσβίων ποιητῶν λέγεται ὁ Τέρπαν-
δρος (680 π. Χ.), οὗ ἡ πατρὶς Λέσβος ἀπὸ ἀρχαιοτάτων χρό-
νων ἐγένετο ἐστία τῆς μουσικῆς καὶ τῆς ποιήσεως. Τὸ εὐ-
μουσον τῶν Λεσβίων ὑπεμφαίνει καὶ ὁ μῦθος, καθ' ὃν τοῦ
Ὁρφέως κατασπαραχθέντος ὑπὸ τῶν ἐκ Θράκης Μαινάδων ἡ
κεφαλὴ καὶ ἡ κιθάρα ῥιφιθεῖσαι εἰς τὴν θάλασσαν ὑπὸ τῶν
κυμάτων ἐξεβράσθησαν εἰς τὴν Λέσβον, τοῦ δὲ τόπου, ἔνθα
ἀνηγέρθη ὁ τάφος τοῦ Ὁρφέως, αἱ ἀηδόνες ἐφημίζοντο ὡς
γλυκυφωνότεραι τῶν ἀλλαχού. Ὁ Τέρπανδρος συναγαγὼν
τὰς διεσπαρμένας μελωδίας, ὅσαι ἐποιήθησαν ἐκ φυσικῆς ὁρ-
μῆς ἐν ταῖς διαφόροις χώραις τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Μ. Ἀσίας,
ἐρῶν ὅτι αὐτὰς κατὰ τεχνικοὺς κανόνας καὶ ἐδημιούργη-
σεν ὅλον τι ἑναρμόνιον, ὅπερ ἡ Ἑλληνικὴ μουσικὴ διεφύ-
λαξε καθ' ἅπαντα τὸν μετὰ ταῦτα χρόνον, καὶ ὅτε μάλιστα εἰς

ὑπερέντεχνον βαθμὸν ἐξίκετο. Πρὸς τούτοις ὁ Τέρπανδρος ἀντὶ τοῦ τετραχόρδου κατεσκεύασε τὴν ἐπτάχορδον κιθάραν, ἐξεῖρε τὸν βάρβιτον καὶ πρῶτος αὐτὸς μετεχειρίσατο τὰ μουσικὰ σημεῖα· διὸ καὶ οἱ νόμοι¹ αὐτοῦ διεσφύζοντο καὶ μετὰ ταῦτα.

Ὁ Τέρπανδρος πρὸς τούτοις ἐγένετο καὶ ὁ νομοθέτης τῶν *ἁρμονιῶν*· τρεῖς δὲ ἁρμονίας ἐγίνωσκον οἱ Ἕλληνες ἐκ παλαιοῦ, τὴν *Λωρισί* ἣτις ἐστὶν ἡ βαρυτάτη πασῶν, τὴν *Φρυγισί* μέσην οὖσαν, καὶ τὴν *Λυδισί*, τὴν καὶ ὀξυτάτην. Καὶ ἡ μὲν *Λωρισί* ὥς σεμνὴ καὶ μεγαλοπρεπὴς ἦτο ἐπιτηδεῖα εἰς ἐξέγερσιν αἰσθημάτων ὁμαλῶν καὶ σταθερῶν· διὸ καὶ θεωρεῖται ἀνδρικωτάτη πασῶν· τῆς δὲ *Φρυγισί* ἐχούσης τὴν ἀρχὴν ἐκ τῆς θορυβώδους καὶ ἐμπαθεστάτης τῶν Φρυγῶν μουσικῆς ἐγένετο χοῆσις καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων εἰς τὰς ὀργιαστικὰς τελετὰς τοῦ Διονύσου πρὸς ἐξέγερσιν ἐκστάσεως καὶ ἐνθουσιασμοῦ· καὶ ἡ *Λυδισί* προσεγγίζουσα εἰς τὴν γυναικείαν φωνὴν ἔχει χαρὰ κτῆρα ἀπαλὸν καὶ μαλακόν.

Τοῦ μεγάλου τούτου μουσουργοῦ ἡ ἀξία καταφαίνεται καὶ ἐκ τούτου· ὅτε δηλ. προσκληθεὶς ἦλθεν εἰς τὴν Σπάρτην στασιάζουσιν, οὕτω κατεκλήλησε τοὺς Σπαρτιάτας διὰ τῶν μελωδιῶν αὐτοῦ, ὥστε οὗτοι εἰς δάκρυα ἀναλυθέντες ἠσπάζοντο ἀλλήλους· διὸ καὶ σφόδρα ἐτιμήθη ὑπὸ τῆς Σπάρτης, ἣν ἰδίαν πατρίδα ἐνόμιζεν. Ὁ Τέρπανδρος τὴν μεγίστην αὐτοῦ δόξαν ἔσχεν ἐκ τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ καὶ ἡ ποιήσις αὐτοῦ φαίνεται, ὅτι δὲν ἐστερεῖτο ἀξίας, ὥς μαρτυροῦσι τὰ ὀλίγα ἀποσπάσματα αὐτοῦ².

β' Λέσβιος ποιητὴς ἐγένετο Ἀλκαῖος ὁ Μυτιληναῖος (610 π. Χ.), ὃς ἐποίησε *στασιωικά*, *συμποικά* καὶ *ἔρωτικά* πάντα δὲ τὰ ποιήματα αὐτοῦ χαρακτηρίζει σφοδρὸν πάθος, βραχύτης μετὰ μεγαλοπρεπείας καὶ πληθὺς ποιητικῶν εἰκόνων. Ἡ ἐκ λογαοδικῶν ῥυθμῶν καὶ ἰάμβων ἀποτελουμένη *στροφὴ*

¹ Νόμοι=τρόποι μελωδίας, mode musicale, air de musique.

² Ἐνθ' αἰχμά τε νέον θάλλει καὶ Μῶσα λίγεια
καὶ δίκαια εὐρύγνια, καλῶν ἐπιτάχῃ τοιοῦτος ἔργων.

αὐτοῦ, ἥπερ καὶ *Ἀλκαίῃ*¹ καλεῖται, ἔχει ἰσχυρὸν τόνον καὶ ἁρμόζει εἰς πολεμικὰ καὶ πολιτικὰ ἔσματα καὶ ὅλως εἰπεῖν εἰς ποιήματα γενναῖον καὶ ἁρρενωπὸν χαρακτηρὰ ἔχοντα.

γ' Τοῦ Ἀλκαίου σύγχρονος ἐγένετο ἡ *Σαπφώ*, ἣτις καταγομένη ἐξ ἐπιφανοῦς γένους τῆς Ἑρεσοῦ ἔζησεν ἐν Μυτιλήνῃ· κατὰ δὲ τὸ ἐν Λέσβῳ ἐπικρατοῦν τότε ἔθιμον συνάγουσα εἰς τὸν *μουσολόγον* οἶκον αὐτῆς τὰς εὐφροσύνας καὶ εὐγενεστέρους παρθένους ἐδίδασκεν οὐ μόνον ποιήσιν καὶ μουσικῇ, ἀλλὰ καὶ τρόπων ἐμμέλειαν· διὸ καὶ σκώπτει τὴν ἀπειροκόalon ἐκείνην πλουσίαν, ἣτις ἄμοιρος τῶν ῥόδων τῆς Πιερίας οὐσα μόνον ἐπὶ τῷ πλούτῳ ἐσεμνύετο. Τὴν ποιητικὴν ἀξίαν αὐτῆς τεκμηριοῖ ὁ θαυμασμὸς τῆς ἀρχαιότητος, ἣτις *Λεσβίαν* ἀηδόνα ἐκάλεσεν αὐτὴν, *θνητὴν* καὶ *δεκάτην Μοῦσαν, ἀδελφὴν τῶν Χαρίτων* καὶ *θαυμαστὸν χρῆμα*· οὐ μόνον οἱ Μυτιληναῖοι ἐτίμησαν αὐτὴν κόψαντες νόμισμα τὴν εἰκόνα τῆς ποιητρίας φέρον, ἀλλὰ καὶ ἀλλαχοῦ δι' εἰκόνων ἐτιμήθη αὐτή.

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφoῦς διαιρεθέντα εἰς θ' βιβλία κατὰ τὸν τῶν θ' Μουσῶν ἀριθμὸν ἦσαν *ῥυμοι*, *ῥῶδαι* ἔρωτικῆς ὑποθέσεως καὶ *ἐπιθαλάμια*, ἐν οἷς μάλιστα ἠδδοκίμησεν ἡ μελωδός· ἀλλ' ἐκ πάντων τούτων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (120) καὶ μίαν μόνον ῥῶδην ἀκεραίαν, ἐν ἣ ἡ ποιήτρια ἐπικαλεῖται τὴν βοήθειαν τῆς Ἀφροδίτης. Καὶ τὰ μὲν πλεῖστα τῶν ᾠμάτων ἦδεν ἡ Σαπφώ πρὸς λύραν, τὰ δ' ἐπιθαλάμια ἦδοντο ὑπὸ χοροῦ παρθένων καὶ νεανιῶν, ὡς δηλοῖ τὸ τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου ἐπιθαλάμιον, ὅπερ ἀπομίμησις Σαπφικῆς ἐστὶ. Τὰ ἐπιθαλάμια τῆς Σαπφoῦς πλὴν τῆς γλυκύτητος, τῆς ἀφελείας καὶ ἀπλότητος τῶν ἠθῶν καὶ τῶν ζωηρῶν αἰσθημάτων ἔχουσι καὶ πληθὺν ἐπαγωγῶν εἰκόνων· οὕτω λ. χ. ἐν τινὶ τούτων παραβάλλει τὴν ἀκμὴν καὶ τὸ ἄθικτον τῆς παρθένου κάλλος πρὸς τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς μηλέας γλυκύμη-

¹ *ἄλκαυ* | *ἄλκαυ* οὐ χρὴ κάκοισι θυμὸν ἐπιτρέπην
ἄλκαυ | *ἄλκαυ* προκόψομεν γὰρ οὐδὲν ἀσάμενοι
ἄλκαυ | *ἄλκαυ* ὦ Βύκχι, φάρμακον δ' ἄριστον
ἄλκαυ | *ἄλκαυ* οἶνον ἐνειακμένοις μεθύσθην

λον¹· ἐν ἑτέρῳ δὲ τὴν ἔρημον καὶ ἀπροστάτευτον παρθένον
πρὸς τὴν ἀνὰ τὰ ὄρη φυομένην καὶ καταπατουμένην ὑάκινθον².

Τὰ ποιήματα τῆς Σαπφοῦς καίπερ ἐν Αἰολικῇ διαλέκτῳ
πεποιημένα ἦδοντο πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, ἐν δὲ τῇ Ῥώμῃ
εὗρον θερμότατον ζηλωτὴν καὶ μιμητὴν τὸν Κάτουλλον καὶ
τὸν Ὀράτιον· ἡ γλῶσσα ἐν τοῖς ποιήμασιν αὐτῆς ὄρει εὐκόλως,
τὸ ὕφος φαίνεται μαλακὸν καὶ ἀνθηρόν, ἡ χάρις δαφυλὴς καὶ
οἱ ὕμνοι κινουῦνται ἡρέμα ἐν ἁρμονικοῖς συστήμασιν. Ἡ
στροφή, ἣν ἡ Σαπφὼ ἐξεῦρε καὶ ἐφήρμοσεν, ἐξ οὗ καὶ **Σαπ-
φική** ἐκλήθη, οὕσα τὸ χαριέστατον καὶ τρυφερώτατον πάντων
τῶν Ἑλληνικῶν μέτρων, ἔχει τὸ ἐν τῇ ὑποσημειώσει σχῆμα³.

Ἄλλαι ποιήτριαι.

Τὸ ἔσοχον τῆς Σαπφοῦς πνεῦμα ἔσχε σπουδαῖα ἀποτελέ-
σματα οὐ μόνον ἐξεπαιδεύοντο ἤδη πλείσται νεάνιδες, ἀλλὰ καὶ
περὶ τὴν θεραπείαν τῆς ποιήσεως διέπρεψαν πολλαὶ γυναῖκες,
ὡς ἡ μαθήτρια αὐτῆς *Ἥρωνα*, ἡ ἐξ Ἀθηδόνος τῆς Βοιωτίας
γλυκυαχῆς *Μύρτις*, ἡ καὶ διδάσκαλος τοῦ Πινδάρου, καὶ ἡ ἐκ
Τανάγρας *Κόρωνα*, ἡ ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι πεντάκις τὸν Πίνδα-
ρον νικήσασα. Λέγεται δὲ μάλιστα, ὅτι ἡ μεγάλη αὕτη ποιή-
τρια διδοῦσα τὴν μεγαλοφυΐαν τοῦ Πινδάρου συνεβούλευσεν
αὐτῷ, ἵνα τὴν ποίησιν καὶ διὰ μύθων κοσμήῃ· ἀλλ' ὅτε ἐκεῖ-
νος κατὰ τὴν συμβουλὴν ποιήσας ἐπέδειξε τῇ ποιητρὶα ἡσυχί-
αν, ὅπερ ἦτο κατάφορον μῦθον, ἐκείνη γελάσασα ἐπὶ τῇ ὑπερ-
βολῇ «τῇ χειρὶ, ἔφη, δεῖ σπεῖρειν, ἀλλὰ μὴ ὄλφ τῷ θυλάκῳ».

Τὰς Αἰολίδας κατὰ τὴν ποίησιν ἐμιμήθησαν καὶ αἱ Δωρίδες,

¹ Οἷον τὸ γλυκύμαλον ἐρεῖσθαι ἄκρῳ ἐπ' ὕσδῳ
ἄκρον ἐπ' ἀκροτάτῳ, λελάσθοντο δὲ μαλοδόφτης,
οὐ μὴν ἐκλεάσθοντ', ἀλλ' οὐκ ἐδύναντ' ἐπίκεισθαι.

² Οἷαν τὰν ὑάκινθον ἐν οὖρεσι ποίμενες ἄνδρες
πόσσι καταστρίβοισι, χάμαι δέ τε πόρφυρον ἄνθος.

³ Ποικιλόθρον' ἀθάνατ' Ἀφρόδιτα
Παῖ Δίος, δολόπλοκε, λίσσομαί σε
μὴ μ' ἄσαισι μὴτ' ὀνίαισι δάμνα,
πότνια, θῦμον

ὡς ἡ Ἀργεῖα *Τελέσιλλα* (510 π. Χ.), ἥτις ἐγένετο ἐπιφανὴς οὐ μόνον ἔνεκα τῆς μελικῆς ποιήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ ἡρωϊκὸν θάρσος, δι' οὗ τὴν πατρίδα αὐτῆς κινδυνεύουσαν ὑπὸ τῶν Λακεδαιμονίων ἔσωσε· καὶ ἡ Σικυνωία *Πράξιλλα* (455 π. Χ.), ἥτις διέπρεψε ἐν τῇ τῶν σκολίων μάλιστα ποιήσει. Ἀλλὰ τῶν ποιητριῶν τούτων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται.

Ἀνακρέων.

Εἰς τοὺς Αἰολεῖς ποιητὰς δύναται νὰ καταταχθῇ διὰ τὸ περιεχόμενον τῆς ποιήσεως καὶ ὁ Ἀνακρέων αἰπερ Ἴων ὢν. Οὗτος ἐγεννήθη μὲν ἐν Τέφῳ, ἀλλὰ διέτριψε πλεῖστον χρόνον παρὰ τῷ Πολυκράτει, τῷ τῆς Σάμου τυράννῳ καὶ μετὰ τὴν ὑπὸ τῶν Περσῶν δολοφονίαν ἐκείνου 522 π. Χ. παρὰ τοῖς Πεισιστρατίδαῖς ἐν Ἀθήναις. Ὁ ποιητὴς ἀπέθανεν ἐν βαθεῖ γήρατι καὶ ἐτιμήθη οὐ μόνον ζῶν, ἀλλὰ καὶ μετὰ θάνατον· ἡ εὐθυμία καὶ εὐτραπέλος ποίησις αὐτοῦ εὗρε πολλοὺς μὲν θαυμαστάς οὐκ ὀλίγους δὲ μιμητάς. Τῶν ποιημάτων τούτου τὰ πλεῖστα καὶ περιφημότατα ἦσαν τὰ ἔρωτικά καὶ τὰ παροῖνια, ἐν οἷς εὐτραπέλως καὶ μετ' ἀμιμήτου χάριτος ᾄδει τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον, ἀλλ' οὐχὶ καὶ μετὰ σφοδρότητος, ἥτις χαρακτηρίζει τὴν τῶν Αἰολέων ποίησιν. Ἐκ τῶν ποιημάτων αὐτοῦ ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα (100)· ἀλλ' ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ προστίθεται αὐτοῖς καὶ συλλογὴ τις ξ' ποιηματίων, ἅπερ ἐπιγράφονται *συμποσιακὰ ἡμιάμβια* Ἀνακρέοντος, ἔχοντα συνήθως τὸν δίμετρον ἱαμβικὸν καταληκτικὸν στίχον, ὃς καὶ Ἀνακρεόντειον μέτρον ἐκλήθη (υυυ | υυυ)· ἀλλὰ ταῦτα ἡ κριτικὴ ἔρευνα ἀποδεικνύει νόθα.

Δωρικὸν μέλος. Ἀλκμάν (850 π. Χ.).

Μετὰ τὸν Τέρπανδρον ἐπιφανὴς μουσικὸς ἐγένετο *Θαλήτας* ὁ Κρής (665 π. Χ.), ὃς εἰς τὴν μουσικὴν καὶ εἰς τὴν ποίησιν προσέθηκε γ' στοιχεῖον ἥτοι τὴν *δρχησιν*· ἀλλὰ καὶ μετὰ τὰς

καινοτομίας ταύτας ἡ μελικὴ ποίησις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ τελειοποιηθῇ, ἐν ὅσῳ τὰ ποιήματα καὶ μετ' ὀρχήσεως ᾄδόμενα ἦσαν πεπονημένα κατὰ στίχον καὶ οὐχὶ κατὰ σύστημα ἢ *στροφὴν* τῆς δὲ στροφῆς εὐρετὴς λέγεται ὁ ἐκ Σάρδεων τῆς Λυδίας **'Αλκμᾶν** ἢ **'Αλκμάων** (= **'Αλκμέων**) (650 π. Χ.). Οὗτος γενόμενος δοῦλος ἐξ αἰχμαλωσίας καὶ καταντήσας εἰς Σπάρτην ἠλευθερώθη διὰ τὴν νοημοσύνην αὐτοῦ καὶ διὰ τὴν ποιητικὴν ἀξίαν τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα ἐκτήσατο. Καὶ οὐ μόνον ἐν Σπάρτῃ σφόδρα ἐτιμήθη, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι ἐπὶ δύο αἰῶνας τὰ ποιήματα αὐτοῦ ἦδοντο ὡς ἔθνικα. Ὁ **'Αλκμᾶν** ἐποίησεν *ἕμνονας*, *παιᾶνάς*, *προσόδια* καὶ **παρθένεια**, ὧν ἔχομεν μέγα ἀπόσπασμα (ἐκ 56 στίχ.) ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέν (1855). Τὰ παρθένεια ἦδοντο ὑπὸ παρθένων χορευουσῶν, αἵτινες συνάπτουσι διάλογον πρὸς τὸν ποιητὴν, ὅστις γίνεται χορηγὸς αἶμα καὶ χοροδιδάσκαλος, καὶ ἄλλοτε μὲν αἱ παρθένοι προσαγορεύουσι τὸν ποιητὴν, ἄλλοτε δ' ἐκεῖνος τὸν τῶν παρθένων χορόν· διότι ἐν Σπάρτῃ, ὡς γνωστόν, ὑπῆρχεν ἐλευθέρα συνδιαίτησις τῶν παρθένων μετὰ τῶν νέων.

Στησίχορος (640—555 π. Χ.). Τὸ ἔργον τοῦ **'Αλκμᾶνος** συνεπλήρωσεν ὁ ἐκ τῆς ἐν Σικελίᾳ Ἰμέρας *Στησίχορος*· διότι οὗτος μετὰ δύο στροφὰς ὁμοίας προσθεῖς καὶ τρίτην διαφόρου ὀρθμοῦ, ἣτις καλεῖται ἐπιδόξ, ἐσχημάτισεν ἀντιστροφικὸν σύστημα τὴν μὲν στροφὴν ἦδεν ὁ χορὸς κινούμενος κατὰ τινα διεύθυνσιν, κατὰ δὲ τὴν ἀντιστροφὴν ἐπανέκαμπεν, ἔνθα ἴστατο τὴν ἀρχήν, διὰ δὲ τῆς καινοτομίας τοῦ Στησιχόρου **ιστάμενος** ἦδη σταθερῶς ἦδε τὴν ἐπιδόξ· διὸ καὶ *Στησίχορος* ἐκλήθη, πρότερον Τισίας ὀνομαζόμενος. Αἱ στροφαὶ δ' αὐτοῦ δὲν ἦσαν βραχεῖαι ὡς αἱ τοῦ **'Αλκμᾶνος**, ἀλλὰ μακραί ὡς αἱ τοῦ Πινδάρου.

Καθολικὸν μέλος. Σιμωνίδης (556—468).

Σιμωνίδης ὁ Κεῖος ἔχων κληρονομικὸν τὸ δῶρον τῆς ποιήσεως ἐθεράπευσεν αὐτὴν ἐκ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας· ἀφ' οὗ

διεφημίσθη ἡ ποιητικὴ αὐτοῦ ἀξία, ὁ Πεισιστρατίδης Ἰππαρχος μεταπεμφάμενος αὐτὸν εἰς Ἀθήνας εἶχεν αἰεὶ παρ' ἑαυτῷ ἐν πολλῇ τιμῇ· μετὰ δὲ τὸν θάνατον ἐκείνου ὁ ποιητὴς ἀπῆλθεν εἰς Θεσσαλίαν παρὰ τοὺς Σκοπιάδας καὶ τοὺς Ἀλευάδας, παρ' οἷς φιλόφρονα ὑποδοχὴν εὗρεν. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας μετὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην ἐνίκησεν ἐν ποιητικῷ ἀγῶνι τὸν Αἰσχύλον ποιήσας ἐλεγείαν εἰς τοὺς προμάχους τῆς πατρίδος. Τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη τοῦ βίου αὐτοῦ ὁ ποιητὴς διέτριψε μεγάλως τιμώμενος ἐν ταῖς αὐλαῖς τῶν τυράννων Θήρωνος καὶ Ἰέρωνος, τοῦ μὲν ἐν Ἀκράγαντι, τοῦ δὲ ἐν Συρακούσαις, ὧν τὴν λαμπρότητα ἐξύμνησεν ἡ μοῦσα τοῦ ποιητοῦ. Ὁ Σιμωνίδης εἶδε τὰς λαμπροτάτας σκηνὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας καὶ ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν οὗτος μάλιστα διέτριψε περὶ τὸν ἔπαινον τῶν μεγάλων Ἑλληνικῶν ἀνδραγαθημάτων. Ὁ ποιητὴς εἶχε μεγάλην δεξιότητα πνεύματος καὶ θανμαστὴν πολυμάθειαν καὶ μνήμην· ἐποίησε δὲ οὐ μόνον ἐλεγείας καὶ ἐπιγράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐγκώμια, ἐπινίκια, ὕμνους, θρήνους, διθυράμβους, σκόλια καὶ ἄλλα μικρότερα μελικά ἔσματα καὶ πάντα ταῦτα εὐδοκίμως. Ἐποίει δὲ ταῦτα τὰ μὲν παραγγελόμενος, τὰ δὲ ἑξ ἑαυτοῦ καὶ ὀλίγα μὲν τούτων ἦσαν δημόσια, τὰ δὲ πλείονα εἰς ἰδιώτας πεποιημένα· διότι ὁ Σιμωνίδης πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ποιητῶν ἐμίσθωσε τὴν μοῦσαν αὐτοῦ. Ὁ ποιητὴς ἐν μὲν τοῖς ὑπορχήμασιν ἐγίνωσκε νὰ μιμῆται διὰ τῶν ῥυθμῶν καὶ τῆς φωνῆς τὰς ὕγρας κινήσεις τῶν ποδῶν, ἐν δὲ τοῖς θρήνοις εἶχεν ἴδιον τὸ οἰκτιζεσθαι παθητικῶς καὶ μὴ μεγαλοπρεπῶς, ὥς ὁ Πίνδαρος· καὶ ἐν τοῖς ἐπινικίοις διατρίβει πλατύτερον ἐκείνου εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς νίκης. Καὶ ἀπολείπεται μὲν τοῦ Πινδάρου κατὰ τὸ πρωτότυπον τῶν νοημάτων καὶ τὸ πτέρωμα τῆς φαντασίας, ἀλλ' ἔχει ὥς μοναδικὴν ἀρετὴν τὸ ἡδὺ καὶ καλλιπερές ὕφος, τὴν εὐκόλον, χάριεσσαν καὶ ἐπιμελῆ περιγραφὴν. Γινώσκει νὰ διαζωγραφῇ μετὰ λεπτότητος ἕκαστον τῶν νοημάτων συνάγων ὥς ἐν δακτυλῷ ἀπὸ τῶν περιειμένων μικρῶν λίθων φῶς καὶ λάμψιν ἐπὶ τὸν ἐν μέσῳ ἀδάμαντα, ὥς ἐναργῶς

δηλοῖ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ ἐπὶ τοῖς ἐν Θερμοπύλαις πεσοῦσιν ἐγκωμίου ¹.

Τοῦ Σιμωνίδου ἀνεπιὸς ἐξ ἀδελφῆς ἦτο ὁ *Βακχυλίδης*, ὃς μετὰ τοῦ θείου ἱκανὸν χρόνον διέτριψε παρὰ τῷ Ἱέρωνι ἐν Συρακούσαις. Ἡ ποίησις τοῦ Βακχυλίδου ἦτο παραφνὰς τῆς τοῦ Σιμωνίδου γλαφυρᾶς καὶ κεκαλλιετημένης μούσης· ὥς δὲ ἐκείνου τὰ ποιήματα ἦσαν *ποικιλώτατα*, οὕτω καὶ τὰ τοῦ Βακχυλίδου· διαφέρει δ' ὁ ἀνεπιὸς τοῦ θείου, ὅτι ἡ μουσα αὐτοῦ ἀπέκλινε μᾶλλον πρὸς τὰς εὐφροσύνας τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, τὸν ἔρωτα καὶ τὸν οἶνον· διὸ καὶ χαριέστερος μὲν τοῦ θείου ἀπεδείχθη, ἀλλ' ἀβαθέστερος κατὰ τε τὸ ἦθος καὶ τὴν διάνοιαν. Πρὸς τοῖς ἀποσπάσμασιν αὐτοῦ, ἅπερ εἴχομεν πρότερον, ἥδη διὰ τῶν νεωστὶ ἐν Αἰγύπτῳ εὐρημάτων ἔχομεν καὶ ἀκέραια ποιήματα αὐτοῦ οὐκ ὀλίγα.

Πινδαρος (518—442).

Τῆς καθολικῆς λυρικῆς κορυφαῖος ποιητὴς ἐγένετο *Πινδαρος* ὁ Θηβαῖος ὁ κατ' ἐξοχὴν *λυρικός κληθείς*. Ἀπὸ τοῦ Ἡσιόδου ἥδη ἐν Βοιωτίᾳ σφόδρα ἐθεραπεύοντο αἱ Μοῦσαι οὐ μόνον ὑπὸ ἀνδρῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ γυναικῶν, ἐξ ὧν ἡ *Μύρτις* καὶ ἡ *Κόρινθα* ἐφημίσθησαν ἐπὶ ποιητικῇ ἀξίᾳ καὶ μάλιστα ὥς διδάσκαλοι τοῦ Πινδάρου. Τὰ πρῶτα μαθήματα ὁ ποιητὴς ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐλητοῦ ὄντος, μετ' ὀλίγον δὲ ὑπερβαλὼν πάντας τοὺς ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι ποιητὰς καὶ αὐλητὰς συνεπλήρωσε τὰς σπουδὰς αὐτοῦ ἐν Ἀθήναις, ὅπου ἔσχε διδασκάλους τοὺς ἐπιφανεστάτους τῶν τότε μουσικῶν καὶ ποιητῶν. Πρὸς τῇ μουσικῇ ἔχων καὶ τὴν ἄλλην παιδείαν ἀμφιλαφῇ ἐποίησατο κύριον ἑαυτοῦ ἐπιτήδευμα τὰς μουσικὰς τέχνας καί, ὥς ἡ *Σαπφώ*, *μουσοποιὸς* ἐπεκλήθη· ἥσκει δὲ τὴν τέχνην αὐτοῦ οὐ μόνον ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, ἀλλὰ καὶ καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα, ποιῶν ποιήματα τῆς χορικῆς λυ-

¹ Τῶν ἐν Θερμοπύλαισι θανόντων

εὐκλεῆς μὲν ἡ τύχη, καλὸς δ' ὁ πότιμος

βωμὸς δ' ὁ τάφος, πρὸ γόων δὲ μνάστις, ὁ δ' οἰκτὸς ἔπαινος.

ρικῆς κατ' ἐντολὴν ἰδιωτῶν, πόλεων καὶ δυναστῶν. Οὕτω δ' ἐποίησεν ἄσματα εἰς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν καὶ τοῦ Ἀκράγαντος, Ἰέρωνα καὶ Θήρωνα, εἰς τὸν τῆς Κυρήνης βασιλέα Ἀρκεσίλαον, καὶ εἰς τὸν τῆς Μακεδονίας Ἀλέξανδρον, ἔτι δὲ καὶ εἰς πλείστους ἰδιώτας. Καὶ διὰ μὲν τὴν ποιητικὴν αὐτοῦ εὐμουσίαν *Διοκάϊος Κύνος* καὶ *Περύδων* *προφάτας* ἐπεκλήθη, διὰ δὲ τὴν εὐσέβειαν *ἱερὸς αἰοιδός*. Ὅτε δὲ ὁ βάρβαρος ἐπήρχετο ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἔθνους ἐν τοῖς πρώτοις ἠγωνίζετο ἡρωϊκῶς ὁ Αἰσχύλος, ὁ Θηβαῖος ποιητὴς καίπερ ἀκμάζων τὴν ἡλικίαν δὲν ἐπεχείρησε νὰ ἐξάψη τὸ ἐθνικὸν τῶν Βοιωτῶν φρόνημα, ἀλλ' ὅμως μετὰ τὸν ἔνδοξον ἐκείνον ἀγῶνα θαυμάσας τὸν ἡρωϊσμὸν τῶν νικητῶν ὕμνησεν αὐτοὺς ἐν ἄσμασι καὶ μάλιστα πάντων τὰς Ἀθήνας, ὡς *Ἰοστεφάνους, λιπαράς, αἰοδίμους, κλεινάς, Ἑλλάδος ἔρρισμα καὶ δαιμόνιον πολίτηρον* ἐπαξίως ἐκάλεσεν· διὸ καὶ οἱ Ἀθηναῖοι τιμῶντες αὐτὸν μυριάς δραχμὰς ἔδωκαν καὶ πρόξενον ἐποιήσαντο. Μεγάλων ἐπίσης ἡξιώθη τιμῶν ὁ μέγας ποιητὴς καὶ ὑπὸ πάντων τῶν ἄλλων Ἑλλήνων, οἵπερ αὐτὸν ἐθνικὸν ποιητὴν ἀνεγνώριζον. Ἡ πρὸς αὐτὸν δὲ τιμὴ παρέμεινεν ἀμείωτος καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ· διότι πολλῷ ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος καταστρέφων τὰς Θήβας ἐφείσατο τῆς οἰκίας τοῦ ποιητοῦ ἐπιγράψας «Πινδάρου τοῦ μουσοποιοῦ τὴν στέγην μὴ καίετε».

Ὁ Πίνδαρος, ὡς καὶ ὁ Σιμωνίδης, ἐκαλλιέργησε πάντα τὰ εἶδη τῆς μελικῆς ποιήσεως· διότι ἐποίησεν ὕμνους, προσόδια, παιᾶνας, ὑπορχήματα, βακχικά, διθυράμβους, σκόλια, παρθένεια, θρήνους, ἐπινίκους, ἅτινα πάντα διηρέθησαν εἰς ἑβίβλια. Ἐν ᾧ δὲ ἐξ ὅλου σχεδὸν τοῦ λοιποῦ λυρικοῦ οἰκοδομήματος μόνον συντρίμματα ἔχομεν, τοῦ Πινδάρου πλὴν πολλῶν ἀποσπασμάτων ἔχομεν ἀκεραίας ᾠδὰς 44 (δ' ἐβίβλια), ἐπινίκους (ἦτοι 14 Ὀλυμπιονικῶν, 12 Πυθιονικῶν, 11 Νεμεονικῶν καὶ 7 Ἰσθμιονικῶν). Ἐκ τῶν ἐσχάτως δὲ ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων φιλογικῶν θησαυρῶν ἔχομεν ἔννοιάν τινα καὶ περὶ τῶν παιάνων τοῦ ποιητοῦ.

Οἱ ἐπινικοί ἢ τὰ ἐπινίκια εἰσὶν ἔσματα χορικά, ἅτινα ἐποίησεν ὁ Πίνδαρος, ἵνα ἐξυμνήσῃ τοὺς κατὰ τοὺς πανελληνίους ἀγῶνας, ἦτοι τὰ Ὀλύμπια, τὰ Πύθια, τὰ Νέμεα καὶ τὰ Ἴσθμια νικητάς· αἱ ᾠδαὶ αὗται τοῦ ποιητοῦ εἰσι τῶν νικητῶν μνημεῖα πολλῶ ὑπέρτερα καὶ μᾶλλον αἰώνια τῶν λιθίνων καὶ τῶν χαλκῶν. Ὡς δὲ οἱ Ὀλυμπιακοὶ ἀγῶνες ὑπερεῖχον τῶν ἄλλων κατὰ τε τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν μεγαλοπρέπειαν, οὕτω καὶ τὰς τῶν Ὀλυμπιονικῶν ᾠδὰς ὁ ποιητὴς διεκόσμησεν ἐπὶ τὸ τελειότερον. Ἐν τοῖς ἐπινικίοις δὲν ἐνδιατρίβει ὁ ποιητὴς εἰς τὴν περιγραφὴν τῆς νίκης, ἀλλὰ ταύτης μόνον ἀκροθιγῶς ἄπτεται· ὁρμώμενος δ' ἐκ τῆς νίκης, ἐξετάζει καὶ τὸν ἄλλον βίον τοῦ νικητοῦ, ἄπτεται τοῦ γένους καὶ τῆς φυλῆς, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι ἡ νίκη ἔρχεται ὥς ἐπιβεβαίωσις τῶν ἀρετῶν οὐ μόνον αὐτοῦ τοῦ ὑμνουμένου, ἀλλὰ καὶ τῶν τοῦ γένους αὐτοῦ καὶ τῆς ἰδίας πατρίδος· διότι ὁ νικητὴς εἰκονίζεται ὥς θαλλὸς μεγάλου στελέχους καὶ μέλος τῆς πατρίδος αὐτοῦ, αὐτὴ δὲ ὥς μόριον τοῦ ὅλου Ἑλληνικοῦ ἔθνους. Οὕτω δ' ὁ ποιητὴς ἐκ τῶν κατὰ μέρος ἀνυψοῦται εἰς τὰ γενικά, ὑπὲρ πάντα δὲ τίθησι τὴν προστατεύουσαν τῶν νικητῶν καὶ τῶν ἀγόνων θεότητα.

Ἄλλ' ἐν τῇ τῶν ᾠδῶν συνθέσει, ἣτις περίτεχνός ἐστιν, ὁ Πίνδαρος παρενέριρει δαψιλῶς μύθους καὶ γνωμικά καὶ ὑπαινιγμοὺς εἰς σύγχρονα γεγονότα, ὧν ἕνεκα γίνεται δυσπαρακολούθητος· τὴν δυσκολίαν δ' ἐπαυξάνει καὶ ἡ μεγαλοπρεπὴς αὐτοῦ γλῶσσα· διότι ὁ Πίνδαρος ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἐν τῇ συντάξει καὶ φέρεται δίκην χειμάρδου εἰς μακροτάτας περιόδους, ὧν ἡ ἐνότης ἕνεκα τῶν ἀποτόμων μεταβάσεων μόνον δι' ὑπαινιγμῶν ὑποδηλοῦται, ἔτι δὲ διὰ τὴν ζωηρὰν φαντασίαν αἴρεται εἰς ἐξεζητημένους εἰκόνας, καινὰς καὶ τολμηρὰς μεταφοράς, ὧν κατὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὸ μεγαλεῖον οὐδένα ἐφάμιλλον ἔχει. Διὰ ταῦτα πάντα γίνεται σκοτεινὸς καὶ ἡ κατανόησις αὐτοῦ ἄνευ τῶν ἀρχαίων σχολίων χαλεπή.

Δράμα.

Τὸ δράμα, τὸ τρίτον καὶ τελειότατον εἶδος τῆς ποιήσεως, ἐστὶ *μίμησις πράξεως* ὑπὸ προσώπων δρώντων ἐν τόπῳ ὥρισμένῳ, τῷ θεάτρῳ, γινομένη, ἣς σκοπὸς ἐστὶν ἡ μετὰ τέρατος ἡθικὴ βελτίωσις τῶν θεατῶν.

Ἔστι δὲ τὸ δράμα ἔντεχρον κοῤῥα καὶ ἁρμονικὴ ἔνωσις τῶν δύο ἄλλων τῆς ποιήσεως εἰδῶν, τοῦ ἔπους καὶ τοῦ μέλους· καὶ ἐκ τούτου μὲν παρέλαβε τὰς ᾠδὰς, τὰς ὑπὸ τοῦ χοροῦ ᾄδομένας, ἐξ ἐκείνου δὲ τὸν μῦθον· ἄλλ' ἐν ᾧ τὸ ἔπος ἀφηγεῖται τὸν μῦθον ὥς τετελεσμένον ἐν ἀπομεμακρυσμένῳ παρελθόντι, τὸ δράμα μεταβάλλει τὸ παρελθὸν εἰς παρὸν καὶ τὴν διήγησιν εἰς *διάλογον* καὶ εἰς *πρᾶξιν* πρὸ τῶν ὁμμάτων τοῦ θεατοῦ ἐξελισσομένην καὶ ὑπὸ τῶν ὑποκριτῶν *δρωμένην*, διὸ καὶ δράμα ἐκλήθη.

Τὸ δράμα ἐστὶ πρωτότυπον τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐπινόημα, ἀνεπτύχθη δὲ καὶ ἐτελειοποιήθη ἐν Ἀθήναις, ὅτε ἡ μὲν πολιτικὴ ἐλευθερία ἀνυψοῦτο ὑπερῃφάνως ἐπὶ τῆς κοσμιότητος τῶν ἡθῶν καὶ τῆς πολεμικῆς ὑψηλοφροσύνης, ἡ δὲ πόλις ἐγένετο ἡ πνευματικὴ τοῦ ἔθνους ἐστία. Προήλθε δὲ τὸ δράμα ἐκ τῆς θρησκείας, ἣς αἱ ἑορταὶ πολλοῦ εἶχον οὐ μόνον τὰ *λεγόμενα*, ἀλλὰ καὶ τὰ *δρώμενα*, ἰδίᾳ δὲ ἐκ τῶν τοῦ Διονύσου ἑορτῶν. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ τούτου ᾄδόμενοι *διθύραμβοι* εἶχον *διττὸν χαρακτῆρα*, τὸν εὐθυμον ἐνθουσιασμόν καὶ τὸν λυπηρὸν ἢ πένθιμον, διὰ τοῦτο τὸ δράμα διηρέθη εἰς *τραγωδίαν* καὶ *κωμωδίαν*, ὧν ἡ μὲν μιμεῖται τραγικὰς ἢ λυπηρὰς πράξεις, ἡ δὲ ἀστείας καὶ γελοίας· ἐδιδάσκετο δὲ τὸ δράμα μόνον κατὰ τὰς τοῦ Διονύσου ἑορτὰς¹, αἵτε ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἑορτῶν προελθόν· τὸ θέατρον ὥς ἀφιερωμένον εἰς αὐτὸν ὠνομάσθη Διονυσιακόν

¹ Ἦσαν δ' αὖται α' τὰ κατ' ἀγροῦς ἢ κατὰ τοὺς δήμους Διονύσια (ἐν μ. Δεκεμβρίῳ), β' τὰ *Ἀθήναια* ἐν μηνί Γαμηλιῶνι (ἐν ἀρχῇ Φεβρουαρίου), γ' τὰ *Ἀνθεστήσια* (ἐν ἀρχῇ Μαρτίου) καὶ δ' τὰ ἐν ἄστει ἡ *μεγάλα Διονύσια* (ἐν ἀρχῇ Ἀπριλίου).

καὶ οἱ ὑποκριταί, οἱ μιμούμενοι τὰ δρῶντα πρόσωπα, *Διονυσιακοὶ τεχνῖται ἢ Διονυσιασταί*.

Γένεσις τῆς Τραγωδίας.

Τὸν *διθύραμβον*, ἔξ οὗ παρήχθη ἡ τραγωδία, ἐξδύθμισεν Ἀρίων ὁ Μηθυμναῖος (600 π. Χ.) ἐν Κορίνθῳ. Οὗτος εἰσήγαγε τὸν χορὸν καὶ εἰς τὰς μέχρι τοῦδε ἀστείας τοῦ διθύραμβου ὑποθέσεις προσέθηκε καὶ *τραγικὰς* ἥτοι θρηνώδεις, τὰ παθήματα δηλ. τοῦ Διονύσου· οἱ χοροὶ ἄδοντες πρὸς κινθάραν τὸν διθύραμβον ὠρχοῦντο περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ, ἥτοι ἦσαν κύκλιοι, ὑπολαμβάνοντες δὲ οἱ χορευταὶ ἑαυτοὺς ὡς τοῦ Διονύσου ὁπαδοὺς ὑπεδύοντο καὶ τὸ σχῆμα τῶν *Σατύρων*, οἵτινες ὁμοιάζον πρὸς τοὺς τράγους· καὶ ἐκ τῶν τραγομόρφων τούτων Σατύρων προήλθε καὶ τὸ ὄνομα *τραγωδία* (τράγων φῶδῃ).

Ἐμορφώθη δὲ ἐκ τοῦ ἔσματος εἰς δράμα ἡ τραγωδία ὧδε· ὁ κύκλιος χορὸς ἦδε περὶ τὸν βωμὸν τοῦ θεοῦ τὰ παθήματα αὐτοῦ, εἴτα δὲ εἷς τῶν χορευτῶν ἐκχωρῶν ἐκ τῆς τάξεως αὐτοῦ καὶ ἀναβαίνων ἐπὶ τῆς παρὰ τὸν βωμὸν τραπέξης *διελέγετο* τινα πρὸς τὸν χορὸν ἥτοι *ἀπεκρίνετο* πρὸς τὰ αἰσθήματα τὰ ἐν τῇ φῶδι ἐκδηλωθέντα. Κατόπιν δὲ ἀντὶ τοῦ χορευτοῦ ὥρισθη ἴδιος ὑποκριτῆς (= ἀποκριτῆς) καὶ τοῦτον πρῶτος ὁ Θεσπὶς εἰσήγαγε (530 π. Χ.). Ἀλλ' ὁ τοῦ ὑποκριτοῦ διάλογος πρὸς τὸν κορυφαῖον τοῦ χοροῦ ἦτο, ὡς εἰκός, βραχὺς κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰ ἔσματα· ὅτε δ' ὁ Αἰσχύλος προσέθηκε καὶ τὸν β' ὑποκριτὴν καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὸν γ', τὸ δραματικὸν μέρος ἐπεκράτησε τοῦ λυρικοῦ ἥτοι ὁ διάλογος τοῦ μέλους, ὅπερ ἐπὶ τέλους ἐξέλιπεν. Οἱ *τρεῖς* δ' οὗτοι ὑποκριταὶ ὀνομαζόμενοι *πρωταγωνιστής, δευτεραγωνιστής* καὶ *τριταγωνιστής* διενέμοντο πάντα τὰ πρόσωπα τῆς τραγωδίας, ὅσαδήποτε ἦσαν. Οἱ ὑποκριταὶ ἦσαν μόνον ἄνδρες, οἵπερ καὶ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα ὑπεδύοντο· ἀλλὰ πλὴν τῶν τριῶν ὑποκριτῶν δυνατὸν νὰ ἐμφανίζωνται ἐπὶ τῆς σκηνῆς καὶ τὰ *κωφὰ* πρόσωπα, ἅτινα δηλ. οὐδόλως μετέχουσι τοῦ διαλόγου,

καὶ τὰ *δορυφορήματα*, ἦτοι τὰ ἀκολουθοῦντα τοῖς ἡγεμόσιν. Ὁ δὲ χορὸς¹ τῆς τραγωδίας τὸ μὲν α' συνέκειτο ἐκ ιβ' μελῶν, ἔπειτα δὲ ὁ Σοφοκλῆς ἠϋξῆσεν αὐτὰ εἰς ιε'.

Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἡ τραγωδία εἶχε γελοῖον τινα χαρακτῆρα, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἀποσεμνυνομένη ἐχωρίσθη τοῦ γελοίου, οὗ εἰς παράστασιν ἐφῆξῃς ἐδημιουργήθη τὸ *σατυρικὸν δράμα* ἦτοι ἡ *παίζουσα* τραγωδία· ἡ ὄρχησις τοῦ σατυρικοῦ τούτου χοροῦ ἐκαλεῖτο *σίκωνις* καὶ ἦτο παρῳδία τοῦ σεμνοῦ καὶ μεγαλοπρεποῦς τῆς τραγωδίας χοροῦ, οὗ ἡ ὄρχησις ἐλέγετο *ἐμμέλεια*. Προαγομένη δὲ ἡ τραγωδία ἐλάμβανεν ὥς ὑπόθεσιν πρὸς τοῖς Διονυσιακοῖς μύθοις καὶ ἡρώων πολυπαθῶν καὶ βαρυδαιμόνων μύθους, οἵτινες παρεῖχον τῷ ποιητῇ ἐλευθερίαν, ἵνα διαπλάτῃ αὐτοὺς ἰδεώδεις.

Ὁρισμὸς τῆς Τραγωδίας.

Ἡ τραγωδία κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη μίμησις ἐστὶ πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας μέγεθος ἐχούσης, ἡδυσμένῳ λόγῳ χωρὶς ἑκάστῳ τῶν εἰδῶν ἐν τοῖς μορίοις, δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περαίνουσα τὴν τῶν τοιούτων παθημάτων *κάθαρσιν*.

Καὶ τελείαν μὲν νοητέον τὴν ἔχουσαν ἀρχήν, μέσον καὶ τέλος, ὥς καὶ ἐν τῷ ἔπει. Ὡς πρὸς δὲ τὸ μέγεθος ἡ πράξις πρέπει νὰ ἔχῃ τοσοῦτον μήκος, ὥστε καὶ σύνδηλος νὰ γίνηται καὶ εὐμνημόνευτος νὰ ᾖ. Ἡ μίμησις δὲ τῆς τοιαύτης πράξεως γίνεται ἐν λόγῳ *ἡδυσμένῳ* τ. ἔ. ἔχοντι μέτρον, ἀρμονίαν καὶ μέλος· καὶ τὰ ἡδύσματα ταῦτά εἰσι διάφορα ἐν τοῖς μορίοις τῶν εἰδῶν τῆς τραγωδίας· διότι τὰ μὲν *διαλογικὰ* μέρη περαίνονται μόνον διὰ μέτρου, τὰ δὲ *χορικά* διὰ μέλους· πρὸς δὲ ἡ μίμησις γίνεται οὐχὶ δι' ἀπλῆς ἀπαγγε-

¹) Οἱ μὲν χορευταὶ ὥς ἀπεικονίζοντες τὸν τὴν Διονυσιακὴν τελετὴν πανηγυρίζοντα λαὸν παρίσταντο κατὰ τὸ ἀνάστημα ἴσοι πρὸς τοὺς πολλοὺς, οἱ δὲ ὑποκρίται ὥς ἐκπροσωποῦντες τὸν ἡρωϊκὸν κόσμον ἐθήρευον τὸ μεγαλοπρεπὲς διὰ τῶν προσωπείων, τῆς περιβολῆς καὶ τῶν κοθόρων.

λίας, ὥς ἐν τῷ ἔπει ὑπὸ τοῦ ῥαψωδοῦ, ἀλλὰ διὰ προσώπων *λεγόντων* τε ἅμα καὶ *δρώντων* ἐνώπιον τῶν θεατῶν, ἵνα διεγείρωσι τὸν *φόβον* καὶ τὸν *ἔλεον* τοῦ θεατοῦ ἐπὶ τοῖς δρωμένοις, ὥστε ὁ θεατὴς ὑπὸ τῆς τέχνης¹ τοῦ ποιητοῦ ψυχαγωγούμενος καὶ μέχρι βαθμοῦ τινος συνταυτίζων ἑαυτὸν τῷ ἥρωϊ νὰ *φοβῇται* μὲν περὶ ἐκείνου *μή τι πάθῃ*, νὰ *ἐλεῇ* δὲ αὐτὸν *πάσχοντα* ἢ *παθόντα* ἀνάξιόν τι τὸν δὲ φόβον καὶ τὸν *ἔλεον* μεταχειρίζεται ἡ τραγωδία ὥς *μέσον* ἵνα ἐπιτύχῃ τοῦ σκοποῦ αὐτῆς· ὁ σκοπὸς δ' αὐτῆς κατ' Ἀριστοτέλην ἐστὶν ἡ *κάθαρσις* καὶ *ἰατρεία* τῆς ὑπὸ τῶν παθημάτων τοῦ ἥρωος τεταραγμένης ψυχῆς τοῦ θεατοῦ· ἐπιτυγχάνεται δ' αὕτη, ἐὰν ἡ ἔκβασις τῆς πράξεως ἢ σύμφωνος πρὸς τὸ ἠθικὸν συναίσθημα τοῦ ἀνθρώπου τ. ἔ. σύμφωνος πρὸς τὴν δικαιοσύνην.

Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία ἐστὶν οὐχὶ *ἀπλοῦν ψυχαγώγημα*, ἵνα δηλαδὴ διὰ τῆς μιμητικῆς τέχνης καὶ τοῦ πλαστοῦ τὰ φύσει *λυπηρὰ* συναισθήματα ἤτοι τὸν *ἔλεον* καὶ τὸν *φόβον* εἰς ἡδέα μεταβάλῃ², διότι τοῦτο θὰ ἦτο ἥκιστα συντελεστικὸν εἰς τὴν ἠθικὴν διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ ταυτοχρόνως γίνεται καὶ ὄργανον ἠθικῆς ἀνυψώσεως, καθόσον μεταφέρουσα τὸν θεατὴν ἀπὸ τοῦ πραγματικοῦ κόσμου, ἐν ᾧ οὐχὶ πάντοτε τὸ δίκαιον ἱκανοποιεῖται, εἰς ὑψηλότερον καὶ ἰδανικώτερον, ἐν ᾧ *ὁ ἄνθρωπος* ἢ βραδύτερον τὸ κακὸν κολάζεται καὶ ἡ *θεία δικαιοσύνη* ἐκλάμπει, ἐπιφέρει τὴν *ἠθικὴν τελείωσιν* τοῦ ἀνθρώπου.

¹ Διὸ καὶ κατὰ Γοργίαν ἡ *τραγωδία* ἐστὶν *ἀπάτη* γινόμενη διὰ *μύθων* καὶ *παθῶν*, ἣν ὁ τε ἀπατήσας δικαιότερος τοῦ μὴ ἀπατήσαντος, ὃ τε ἀπατηθεὶς σοφώτερος τοῦ μὴ ἀπατηθέντος. εὐάλωτον γὰρ ὕψ' ἡδονῆς λόγων τὸ μὴ ἀναίσθητον. (Πλούτ.).

² Εἰσὶ δ' ὅμως καὶ τραγωδίαί ἐν αἷς σκοπὸς ἐστὶν ἀπλῶς ἡ ψυχαγωγία τοῦ θεατοῦ διὰ τῆς ἐντέχνου μιμήσεως καὶ τῶν ἐξ αὐτῆς πηγάζοντων συναισθημάτων *ἀνευ ὑψηλοτέρου ἠθικοῦ σκοποῦ*. "Ὡσπερ καὶ τῶν τεχνοκρατῶν τινες φρονοῦσιν ὅτι ἡ τέχνη, ἵνα τελεία ᾖ, πρέπει νὰ ἐπιδώκῃ μόνον τὸ ἑαυτῆς τέλος τ. ἔ. τὸ ἡδὺ ἢ τὴν τέχνην οὐδόλως γινόμενη *θεράπειαν* τῆς ἠθικῆς· διὸ καὶ τὸ σύμβολον αὐτῶν ἐστὶν ἡ τέχνη διὰ τὴν τέχνην (*l'art pour l'art*).

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ κατὰ ποσὸν μέρη ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τραγωδίᾳ εἰσὶ δύο τὸ διαλογικὸν καὶ τὸ χορικόν, ὧν τὸ μὲν διαιρεῖται εἰς πρόλογον, ἐπεισόδιον, ἔξοδον, τὸ δὲ χορικὸν εἰς πάροδον καὶ στάσιμον. Ἔστι δὲ πρόλογος μὲν μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ χοροῦ· ἐπεισόδιον δὲ μέρος ὅλον τραγωδίας τὸ μεταξὺ ὅλων χορικῶν μελῶν. Τὸ ἐπεισόδιον σημαῖνον τὴν κυρίαν πράξιν ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τοῦ χρόνου ἐκείνου, καθ' ὃν ὁ χορὸς εἰσήρχετο πρότερος, ὃ δὲ ὑποκριτὴς ἐπ' αὐτῷ τὴν εἴσοδον ἐποιεῖτο· καὶ ἔξοδος μέρος ὅλον τραγωδίας, μεθ' ὃ οὐκ ἔστι χοροῦ μέρος.

Τοῦ δὲ χορικοῦ μέρους πάροδος μὲν λέγεται τὸ ἄσμα, ὅπερ ἄδει ὁ χορὸς παριὼν εἰς τὴν ὀρχήστραν· στάσιμον δὲ τὸ ὅπερ ἄδει καταλαβὼν ἤδη τὴν προσήκουσαν ἐν τῇ ὀρχήστρᾳ στάσιν (θέσιν) οὐχὶ ἀκίνητος μένων· διὰ ζωηρᾶς δὲ ὀρχήσεως ἄδει ἐνίοτε ὁ χορὸς τὸ λεγόμενον ὑπόρχημα ἐνθουσιασμόν καὶ ἡδονὴν ἐκδηλῶν. Ἐν ᾧ δὲ συνήθως ὁ μὲν χορὸς ᾄδεν, οἱ δὲ ὑποκριταὶ ἀπήγγελλον τὰ ἐαυτῶν μέρη, ἐνίοτε οἱ ὑποκριταὶ καὶ ὁ χορὸς ἄδουσιν ἀμοιβαίως καὶ τὰ ἀμοιβαῖα ταῦτα μέλη θρηνητικὰ ὄντα λέγονται κομμοί· ἄλλοτε δὲ καὶ οἱ ὑποκριταὶ μόνοι ἄδουσιν καὶ τὰ ἄσματα αὐτῶν ἀπὸ σκηνῆς ὀνομάζονται· τὰ δ' ὑπὸ ἐνὸς μόνον ὑποκριτοῦ ἄδόμενα ἄσματα λέγονται μορφαῖαι ¹.

Τὰ τῶν ὑποκριτῶν μέρη διαφέρουσι τῶν τοῦ χοροῦ προσέτι κατὰ τε τὴν διάλεκτον καὶ τὸ μέτρον· διότι ἡ διάλεκτος ἐν μὲν τῷ διαλόγῳ ἔστιν ἡ Ἀττικὴ καθαρὰ, ἐν δὲ τοῖς μέλεσι χρωματίζεται καὶ διὰ δωρισμῶν. Μέτρον δὲ ἐν μὲν τοῖς διαλόγοις εἶχεν ἡ τραγωδία παλαιότερον μὲν τὸ τροχαϊκὸν τετραμέτρον, ὕστερον δὲ κανονικῶς τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον, ἐν δὲ τοῖς ἄσμασι τὰ ποικίλα τοῦ χορικοῦ μέλους μέτρα.

¹) Σημ. Ἐν τῇ ἀρχαίᾳ τελείᾳ τραγωδίᾳ πάντα τὰ μέρη συνήθως εἰσὶν θ' ἢτοι ε' διαλογικὰ καὶ δ' χορικά, ἢτοι πρόλογος, πάροδος, α' ἐπεισόδιον, α' στάσιμον, β' ἐπεισόδιον, β' στάσιμον, γ' ἐπεισόδιον, γ' στάσιμον, ἔξοδος.

Τὰ κατὰ ποιὸν μέρη τῆς τραγωδίας.

Τὰ δὲ μέρη τῆς τραγωδίας τὰ κατὰ ποιόν, ἔξ οὗ δηλ. ῥηται ἡ τῆς τραγωδίας ποιότης, εἰσὶν ὁ μῦθος, τὸ ἥθος, ἡ λέξις, ἡ διάνοια, ἡ ὄψις καὶ ἡ μελοποιία, ὧν σπουδαιότερά εἰσιν ὁ μῦθος καὶ τὸ ἥθος.

Ὁ μῦθος ἦτοι ἡ τῶν πραγμάτων σύνθεσις ἐστὶ κατ' Ἀριστοτέλη τὸ σπουδαιότερον· διότι ὁ μῦθος ἐστὶν οἶονεῖ ἡ ψυχὴ τῆς τραγωδίας ἢ τὸ νῆμα, ἔξ οὗ αὕτη πλέκεται διὸ καὶ ἄριστον δράμα ἐστὶ τὸ ἀρίστην πλοκὴν ἔχον, ὡς ὁ Οἰδίπους τύραννος τοῦ Σοφοκλέους. Ὁ μῦθος ἐστὶν ἡ ἀπλοῦς ἡ πεπλεγμένος, ὅταν δηλ. ἔχῃ περιπετείαν ἢ ἀναγνωρίσεις ἢ καὶ ἀμφοτέρω. Ἔστι δὲ περιπέτεια μὲν ἡ εἰς τὸ ἐναντίον μεταβολὴ τῶν πραττομένων κατὰ τὸ πιθανόν, ὡς ἐν τῷ Οἰδίποδι τυράνῳ, ἔνθα ἔλθων ὁ Κορίνθιος ἄγγελος, ἵνα εὐφράνῃ τὸν Οἰδίποδα καὶ ἀπαλλάξῃ αὐτὸν τοῦ πρὸς τὴν μητέρα φόβου, δηλώσας τίς ἦτο, τοῦναντίον ἐποίησεν.

Ἀναγνώρισις δὲ ἐστὶν, ὥσπερ καὶ τὸ ὄνομα σημαίνει, ἡ ἔξ ἀγνοίας εἰς γνώσιν μεταβολὴ ἢ πρὸς φιλίαν ἢ πρὸς ἐχθραν τῶν πρὸς εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν ὥρισμένων προσώπων, ὡς ἐν τῇ μνημονευθείσῃ τραγωδίᾳ ὁ Οἰδίπους ἀναγνωρίσας, ὅτι ἀπέκτεινε τὸν πατέρα καὶ ἔγημε τὴν μητέρα, γίνεται ἐχθρὸς ἑαυτοῦ καὶ ἐξορύσσει τοὺς ὀφθαλμούς.

Τοῦ μύθου γ' μέρος ἐστὶ τὸ πάθος· ἐστὶ δὲ πάθος «πρᾶξις φθαρτικὴ καὶ ὀδυνηρά, οἷον οἷ τε ἐν τῷ φανερῷ θάνατοι καὶ αἱ περιωδυνίαι καὶ τρώσεις καὶ εἴ τι ἄλλο τραγικόν ἐστίν», ἵνα κινήσῃ τὸν θεατὴν εἰς φόβον καὶ ἔλεον, ὡς ἡ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν ἐγκατάλειψις τοῦ Φιλοκτήτου ἐν ταῖς ἀκταῖς τῆς Λήμνου ἢ ἡ τῆς Ἀριάδνης ἐν Νάξῳ ὑπὸ τοῦ Θησέως· διότι αἱ τοιαῦται καταστάσεις καὶ τοῦ θανάτου ὁμότερα εἰσι καὶ ταράττουσι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν καὶ κινουσι τὸν φόβον καὶ τὸν ἔλεον.

Ἡ δὲ τραγικὴ πρᾶξις διὰ τοῦ ἔλεινοῦ καὶ φοβεροῦ ἐπιφέρει τὴν κάθαρσιν ἢ τὴν ἰατροίαν τῆς ψυχῆς τοῦ θεατοῦ, δηλ. ἠθικῶς ἀνακουφίζει αὐτόν, ὅταν μῆτε οἱ ἐπ' ἀρετῇ δια-

πρέποντες φαίνονται πάσχοντες μήτε οἱ ἐπὶ κακίᾳ· διότι τὸ μέν ἐστι μιαιρόν, τὸ δὲ ἀτραγυδοτάτον· ἀλλ' οἱ ἐν τῷ μέσῳ κείμενοι καὶ μεταβάλλονται ἐξ εὐτυχίας εἰς δυστυχίαν μὴ διὰ *μοχθηρίαν*, ἀλλὰ δι' *ἀμαρτίαν*¹.

¹*Ἡθος* δέ ἐστι τὸ δι' οὗ δηλοῦται ἡ προαίρεσις τῶν πραττόντων· γίνεται δὲ ἡ ἡθοποιία, ὅταν τοῖς ὑποκειμένοις προσώποις περιάπτηται διάνοια καὶ λέξις οἰκεία πρὸς τε τὸ γένος ἡρμοσμένη καὶ τὴν ἡλικίαν καὶ τὴν παιδείαν, τὸ ἐπιτήδευμα καὶ τὰ ἄλλα, ἐν οἷς διαφέρουσι πρόσωπα προσώπων, ὥστε οἱ λόγοι νὰ φαίνονται τῶν ἡθῶν ὄντες εἰκόνες. Ἐν τῷ δὲ τὰ ἡθῆ δηλοῦσι τὴν προαίρεσιν καὶ ποιότητα τῶν δρώντων προσώπων, τί δηλονότι προαιροῦνται ἢ φεύγουσιν οἱ λέγοντες, χρησιμεύουσιν ἅμα ὡς αἷτια καὶ ἐλατήρια τῶν πράξεων. Καὶ ὁ μὲν Αἰσχύλος καὶ Σοφοκλῆς εἰκονίζουσι τοὺς χαρακτῆρας ἰδεώδεις, ὁμοιάζοντες πρὸς τοὺς ἀγαθοὺς εἰκονογράφους, οἵπερ γράφουσι μὲν τοὺς ἀνθρώπους ὁμοίους, ἀλλὰ καλλίους· ὁ δὲ Εὐριπίδης ἐποίει τὰ πρόσωπα, οἷά εἰσιν ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, ἐνίοτε δὲ καὶ χείρονα.

Περὶ Θεάτρου.

Τὸ θέατρον ὡς τόπος πρὸς θεάν κατ' ἀνάγκην ἐγένετο κυκλωτερὸς ἢ ἡμικυκλιοειδές· διότι οἱ θεαταί, ἵνα καλῶς θεῶνται, ἴστανται περὶ τὸν τεχνίτην, ἐπειδὴ δὲ ὁ ἀριθμὸς τῶν θεατῶν ἠδῆξάνετο, ἐδέησεν, ἵνα τὰ ὅπισθεν βάθρα ἀνεγείρωνται ὑψηλότερα. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν κατεσκευάζοντο ξύλινα τὰ θέατρα· ἀλλ' ἐπειδὴ ταῦτα δὲν ἦσαν ἀσφαλῆ, ἡ δ' ἐκ λίθων οἰκοδόμησις αὐτῶν ἐν ἐπιπέδῳ δαπανηρὰ, οἱ Ἑλληνες οἰκονομίας τε καὶ εὐρυχωρίας χάριν ἐξέλεξαν *ἐπικλινεῖς θέσεις* πρὸς κατασκευὴν τοῦ θεάτρου. Κοιλαίνοντες δηλ. ἐπικλινεῖς λόφους εὐκόλως ἠδύναντο νὰ λαξέωσιν ἐν

¹ Ἔστιν ἀνυχήματα μὲν ὅσα *παράλογα* καὶ μὴ ἀπὸ *μοχθηρίας*, *ἀμαρτήματα* δὲ ὅσα *μὴ παράλογα* καὶ *μὴ ἀπὸ πονηρίας*, ἀδικήματα δὲ ὅσα μήτε παράλογα ἀπὸ πονηρίας τέ ἐστιν· (ἐν τῇ προαιρέσει ἐστὶν ἡ *μοχθηρία* καὶ τὸ ἀδικεῖν). Ἀριστοτέλ.

αὐτοῖς ἐδῶλια καὶ διὰ μικρᾶς ἐπιχώσεως νὰ παρατείνωσιν αὐτὰ εἰς ἡμικύκλια, ὥς ἐν τῇ Ν. πλευρᾷ τῆς ἀκροπόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἔνθα κατεσκευάσθη τὸ τοῦ Διονύσου *θέατρον*, τὸ πρότυπον πάντων τῶν ἄλλων τῆς ἀρχαιότητος θεάτρων, ὅπερ ἀπεκάλυψαν ἡμῖν αἱ ἀρχαιολογικαὶ ἀνασκαφαὶ (1862).

Μέρη δὲ τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου εἰσὶ α' ὁ τῶν θεατῶν χῶρος ἢ τὸ *κοῦλον*, ὅπερ σχηματίζον τμήμα κύκλου (185-260°) ἔχει τὰ ἐδῶλια τῶν θεατῶν, ἅτινα ἀποτελοῦσι συνεχῇ ἡμικύκλια ὑπερκείμενα ἀλλήλων καὶ ὁμόκεντρα ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω εὐρυνόμενα. Τὸ ὅλον κοῖλον διὰ μὲν τῶν ἐκ τῆς ὀρχήστρας ἀκτινοειδῶς ἀνερχομένων κλιμάκων διαίρεται εἰς τμήματα σφηνοειδῇ, τὰς κερκίδας, διὰ δὲ τῆς εὐρείας διόδου ἢ τοῦ διαζώματος διατέμενεται εἰς δύο τμήματα, τὸ ἀνώτερον καὶ τὸ πρὸς τῇ ὀρχήστρᾳ, ὅπερ ἔχει τὰ προκριτώτερα καὶ τὰ τιμιώτερα ἐδῶλια. Τεῖχος δὲ μετὰ στοῶν περιέβαλλεν ὅλον τὸ κοῖλον ἄστεγον ὄν. Τὸ χωρητικὸν αὐτοῦ ἦτο διάφορον κατὰ τὸ πλῆθος τῶν κατοίκων ἐκάστης πόλεως οὕτω λ. χ. τὸ μὲν τῆς Ἐπιδαύρου ἐχώρει μέχρι 15' χιλιάδων θεατῶν, τὸ τῶν Συρακουσῶν κβ', τὸ ἐν Ἀθήναις λ' καὶ τὸ ἐν Μεγάλῃ πόλει μδ' χιλιάδας.

β' ὁ τοῦ χοροῦ τόπος ἢ ἡ *ὀρχήστρα* ἥπερ κατὰ τοὺς ἐνδόξους μὲν χρόνους εἶχε κυκλοτερεὲς τὸ σχῆμα, ὕστερον δὲ ἡμικυκλιοειδές· αὕτη ὑπῆρξεν ἡ ἀφοριμὴ καὶ τὸ κέντρον πάντων τῶν ἄλλων τοῦ θεάτρου, μερῶν ὥς ὁ χορὸς ἐγένετο ἡ ἀρχὴ καὶ ὁ πυρὴν ὅλου τοῦ δράματος. Ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἰσοπέδου ἐδάφους αὐτῆς ἔκειτο ὁ βωμὸς τοῦ Διονύσου ἢ ἡ θυμέλη, περὶ ἣν ἐτελοῦντο αἱ ὀρχήσεις καὶ οἱ ἐλιγμοὶ τοῦ χοροῦ.

Καὶ γ' ὁ πρὸς ὑπόκρισιν χῶρος ἢ ἡ *σκηνὴ*, ἣτις οὐδόλως διετηρήθη ἐν τοῖς σφζομένοις θεάτροις. Τὸ σκηνικὸν οἰκοδόμημα ἀπεικόνιζεν ἀνάκτορα βασιλέως καὶ εἶχε τρεῖς θύρας, ὧν ἡ μέση ἐκαλεῖτο *βασιλείος*, διότι διὰ ταύτης ἐξήρχετο ὁ βασιλεὺς. Τὰ δὲ *παρασκήνια* ἦτοι αἱ πτέρυγες τοῦ ἀνακτόρου ἐχρησίμευον πρὸς διατριβὴν τῶν ὑποκριτῶν καὶ διατήρησιν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν καὶ τῶν θεατρικῶν σκευῶν. Τὸ ἐμπροσθεν μέρος τῆς σκηνῆς, τριγώνου σχῆμα ἔχον, ἐλέ-

γετο λογείον ἢ δοκίβας, ἐφ' οὗ ἱστάμενοι οἱ ὑποκριταὶ ἔλεγον, καὶ ὅπερ ἦτο ὑψηλότερον (περίπου 5 πόδας) τῆς ὀρχήστρας.

Ἐκ δὲ τῶν μηχανημάτων τοῦ θεάτρου ἄξια μνείας εἰσὶ α' ἡ **ἐξώστρα** ἢ **ἐκκύκλημα** τραπεζοειδὲς τὸ σχῆμα, οὗ στρεφόμενου ἐξεκυκλοῦντο τὰ ἐντὸς τῆς σκηνῆς, οἷον τραυματαί, νεκροὶ κλπ. β' αἱ πρὸς ταῖς ἐκατέρωθεν θύραις συμπετηγμένοι **περίαντοι** (μηχαναί), πρίσματος σχῆμα ἔχουσαι, ὧν ἑκάστη τῶν τριῶν πλευρῶν ἐκαλύπτετο ὑπὸ εἰκόνων περιγόμεναι δὲ αὐταὶ διὰ στροφέως μετέβαλλον τὴν σκηνήν· γ' ἡ κατ' ἐξοχὴν **μηχανή**, εἶδος γεράνου, δι' οὗ κατήγοντο πρόσσωπα μετέωρα· καὶ ἐκ ταύτης ἡ πολυθρύλῃτος φράσις **ὁ ἀπὸ μηχανῆς θεός**· τούτοις δὲ προσθετέον τὸ **βροντεῖον** καὶ τὸ **θεολογεῖον** (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ λογεῖον), ἐφ' οὗ ἱστάμενοι θεοὶ καὶ ἡμίθεοι ἔλεγον.

Ἐν τῷ θεάτρῳ τὸ μὲν πρῶτον δωρεὰν ἐδιᾶντο, ὅστερον δὲ εἰσῆρχοντο διὰ **συμβόλου** (=εἰσιτηρίου), ὅπερ ἠγόραζον παρὰ τοῦ **θεατρώνου**, τὸ μὲν τῶν κρειττόνων θέσεων ἀντὶ **δραχμῆς**, τὸ δὲ τῶν χειρόνων ἀντὶ **δύο ὀβολῶν**. Ἀλλ' ἀπὸ Περικλέους τὸ **θεωρικὸν τοῦτο** οἱ πενέστεροι τῶν πολιτῶν ἐλάμβανον ἐκ τοῦ δημοσίου ταμείου. Οὕτω δὲ διὰ τῆς προνοίας τοῦ μεγάλου ἐκείνου πολιτικοῦ κατέστη καὶ ταῖς κατωτέραις τάξεσι τοῦ λαοῦ προσιτὴ ἡ ἀπὸ τῆς εὐγενεστάτης τέχνης ἀπόλαυσις καὶ ἡ ἐξ αὐτῆς διδασκαλία. Εἰς τὸ ἀρχαῖον θέατρον, ἐν ᾧ ἡ διδασκαλία ἐγίνετο μόνον τὴν ἡμέραν, ἐφοίτων οὐ μόνον ἄνδρες, ἀλλὰ καὶ γυναῖκες κατὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν. Τὸ Ἀττικὸν δράμα ἀνῆλθεν εἰς τὴν ἀνωτάτην τῆς ἀναπτύξεως βαθμίδα καὶ δι' ἄλλους λόγους καὶ διὰ τὸ λεπτόγνώμον καὶ τὴν μουσικὴν παιδείαν τῶν θεατῶν, οἵτινες κατὰ ταῦτα ὑπερέβαλον πάντας τοὺς λαοὺς ἀρχαίους τε καὶ νεωτέρους.

Τρόπος τῆς διδασκαλίας τῶν δραμάτων.

Ἐπειδὴ ἡ διδασκαλία τῶν δραμάτων ἦτο δαπανηρά, ἡ πόλις πρὸς ἀνακούφισιν τοῦ δημοσίου ταμείου ἔταξε διὰ

νόμου τὴν καλουμένην *χορηγίαν*, οὖσαν μίαν τῶν ἐγκυκλίων λειτουργιών. Οἱ δὲ *χορηγοὶ* ὄντες τῶν πλουσιωτέρων πολιτῶν ἐδαπάνων τὰς ἀναγκαίας δαπάνας διὰ τὴν τε τῶν χορευτῶν ἄσκησιν καὶ τὴν τοῦ δράματος προπαρασκευήν. Καὶ ἡ μὲν φυλὴ ὥριζε τὸν *χορηγὸν* αὐτῆς, ὁ δὲ δραματικὸς ποιητῆς ὁ θέλων νὰ διδάξῃ ἤτει *χορὸν* παρὰ τοῦ ἐπωνύμου ἄρχοντος, ὃς παρέπεμπεν αὐτὸν πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ὀρισθέντα *χορηγόν*· ὁ δὲ συνέλεγε τότε τοὺς χορευτὰς ἐκ τῆς ἑαυτοῦ φυλῆς, οὗς ἡ αὐτοῦ ποιητῆς ἐν τῷ χορηγείῳ ἤσκει περὶ τὴν φῶδὴν τῶν ᾠμάτων καὶ τὴν ὄρχησιν τῶν ἐν τῷ δράματι ὀρχημάτων, ἡ δὲ *χοροδιδασκάλου* ἐδίδασκεν αὐτούς.

Ἀντὶ δὲ τῶν δαπανῶν καὶ τῶν ἄλλων κόπων παρεῖχε τῷ χορηγῷ ἡ πόλις τὴν ἄδειαν, εἰ ἐνίκα ὁ χορὸς αὐτοῦ, ἵνα εἰς μνήμην τῆς νίκης στήσῃ ἐπὶ μνημείου, οἷόν ἐστι τὸ σφ-ζόμενον τοῦ Λυσικράτους, χορηγικὸν *τρίποδα*, ἐφ' οὗ ἐπεγράφετο τὸ τοῦ ἄρχοντος, τὸ τοῦ χορηγοῦ μετὰ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τὸ τοῦ ποιητοῦ ὄνομα.

Αἱ δραματικαὶ διδασκαλίαι τελούμεναι κατὰ τὰς ἐορτάς τοῦ Διονύσου εἶχον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἀγωνιστικὸν χαρακτῆρα ἥτοι ἦσαν ἀγῶνες πρὸς τιμὴν τοῦ θεοῦ καὶ ἐγίνοντο ὑπὸ ποιητῶν συνήθως *τριῶν*· διὰ τοῦτο καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ ἐλέγετο «ἀγωνίζεσθαι δράμα ἢ καθιέναι δράμα» (= εἰς ἀγῶνα). Ἡ δὲ κρίσις τῶν δραμάτων ἦτο ἀνατεθειμένη εἰς κριταῖς, οἵπερ παρακολουθοῦντες τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἀπένεμον μετὰ σύσκεψιν βραβεῖα ἥτοι τὰ *πρωτεῖα*, τὰ *δευτερεῖα* καὶ τὰ *τριεῖα*.

Ἐκαστος δὲ ποιητῆς ἠγωνίζετο διὰ δ' δραμάτων ἥτοι διὰ γ' τραγωδιῶν καὶ ἑνὸς σατυρικοῦ δράματος, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν καλουμένην *τετραλογία*. Διὰ τῶν δραματικῶν τούτων ἀγῶνων θαύμαστός τις ἀριθμὸς πρωτοτύπων δραμάτων παρήχθη ἥτοι περὶ τὰ γτ' ὧν, ἀφ' ἧσαν τραγωδίαί, καὶ αὐ' κωμωδίαί καὶ ταῦτα ἐντὸς γ' περιῶπων αἰώνων (530—250 π. Χ.). Ἀλλ' ἐκ τοῦ θησαυροῦ τούτου περιεσώθησαν ἀκέραιοι μόνον λβ' τραγωδίαί ἥτοι ζ' τοῦ Αἰσχύλου, ζ' τοῦ Σοφο-

κλέους καὶ ἡ' τοῦ Εὐριπίδου, πρὸς δὲ ἐν σατυρικὸν δράμα τοῦ αὐτοῦ καὶ ἰα' κωμῳδαί τοῦ Ἀριστοφάνους.

Αἰσχύλος (525—456).

Τοῦ Αἰσχύλου πρόδρομοι ἐν τῇ τραγωδιῶν ποιήσει ὑπῆρξαν μετὰ τὸν Θέσπιν *Χοιρίλος*, *Πρατίνας* ὁ καὶ τὸ σατυρικὸν δράμα εἰσαγαγὼν εἰς Ἀθήνας, καὶ *Φρύνηος*, ὃν ἐκ τῶν ἔργων ἐλάχιστα ἀποσπάσματα σφύζονται. Πατήρ δὲ τῆς τραγωδίας ὁμολογεῖται ὁ *Αἰσχύλος*, ὃς ἦτο υἱὸς Εὐφορίωνος ἐξ εὐγενεῶς οἴκου τῆς Ἐλευσίνος ἢ εὐγένεια δὲ τοῦ αἵματος, ἢ ἀριστοκρατικῇ ἀνατροφῇ, ἢ δημοκρατικῇ ἐλευθερίᾳ καὶ οἱ μεγάλοι τῶν Ἑλλήνων ἔθνικοι ἀγῶνες οἱ κατὰ τῶν βαρβάρων συνεβάλλοντο, ἵνα διαπласθῇ τὸ ἦθος τοῦ ποιητοῦ *εὐγενές, εὐσεβές καὶ ὑψηλόν*. ὁ Αἰσχύλος προθύμως μετέσχε πάντων τῶν ἐναντίον τῶν Περσῶν ἀγώνων, ἐν Μαραθῶνι δὲ ἡρωϊκῶς μαχόμενος καὶ πολλὰ τρωθεὶς ἀπηνέχθη *φοράδην*, ἐν ᾧ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Κυνέγειρος διὰ τοῦ ἡρωϊκοῦ θανάτου ἐκίνει τὸν θαυμασμόν πάντων. Ὁ Αἰσχύλος τῶν τραγικῶν ἀγώνων μετέσχε τῷ 500 π. Χ., ἀλλὰ τὴν πρώτην νίκην ἤρατο τῷ 484 π. Χ. Ἐκτοτε δὲ ἀποβαίνει ὁ ἥρως τῆς τραγικῆς σκηνῆς μέχρι τοῦ 468, ὅτε ἡττήθη ὑπὸ τοῦ νεωτερίζοντος Σοφοκλέους, τὸ πρῶτον ἐμφανιζομένου εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα. Ἐφεξῆς δὲ οἱ δύο τραγικοὶ κρατοῦσι τῆς σκηνῆς μετ' ἀμοιβαίας ἐπιτυχίας. Ὁ Αἰσχύλος μεταπεμφθεὶς ὑπὸ τοῦ φιλομούσου τυράννου Ἰέρωνος μετέβη καὶ εἰς Συρακούσας, ἔνθα ἐποίησε τὰς *Αἰτναίας*, τραγωδίαν, ἥπερ ὑπομνησκει ἡμᾶς τὴν νεωστὶ κτισθεῖσαν πόλιν Αἴτνην· τῷ δὲ 458 ἐδίδαξεν ἐν Ἀθήναις τὴν *τριλογίαν*, τὴν Ὀρέστειαν, δι' ἧς ἔτυχε μὲν τοῦ ποιητικοῦ ἐπάθλου, ἀλλ' ἀπέτυχεν ὁ σκοπός, ὃν διὰ τῆς *τριλογίας* ἐπεδίωξεν, ἵνα δηλ. ἀποδοθῇ τῷ Ἀρείῳ Πάγφ ἡ δικαστικὴ ἐξουσία ἢ ὑπὸ τοῦ Περικλέους ἀφαίρεθεῖσα. Ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ ταύτῃ λυπούμενος ἀπῆλθεν εἰς Γέλαν τῆς Σικελίας, ἔνθα μετὰ δύο ἔτη ἀπέθανεν.

Ὁ Αἰσχύλος ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἐκπροσωπεῖ τὸ ὕψος, ὡς ὁ

Σοφοκλῆς τὸ κάλλος καὶ ὁ Εὐριπίδης τὸ πάθος. Αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ, αἴπερ εἰσὶ πιστοτάτῃ εἰκῶν τῆς τῶν εὐσεβῶν καὶ γενναίων Μαραθωνομάχων γενεᾶς, δὲν ἔχουσι τὴν περίτεχρον πλοκὴν, τὰς περιπετείας, τὰς ἀναγνωρίσεις καὶ τὰς ἀντιθέσεις τῶν χαρακτήρων, ὡς παρὰ τῷ Σοφοκλεῖ, ἀλλ' ἔχουσιν ὄγκον, μεγαλοπρέπειαν καὶ ἠθικὸν σθένος.

Οἱ ἥρωες ἐν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἐμφανίζονται ὡς ἀτρόμητοι Μαραθωνομάχοι ἢ ὡς ὑπερφυσικά ὄντα, Τιτᾶνες δηλ. καὶ Γίγαντες, οὐ μόνον κατὰ τὸ ἀνάστημα, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ πάθος καὶ τὴν καρτερίαν. Πρὸς τοὺς ἥρωας αὐτοῦ ἀνάλογοί εἰσι καὶ αἱ σκηναὶ παριστάσαι τὸν Ἄδην, τὸν Καῦκασον, βράχους ἀποτόμους καὶ φοβεράς ἐρημίας· ὥσαύτως ἀνάλογός ἐστιν ὁ τε ὄγκος καὶ ἡ μεγαλοπρέπεια τῆς γλώσσης τοῦ ποιητοῦ· οὗτος πρῶτος τῶν Ἑλλήνων ἐπύργωσε ῥήματα σεμνά. Ἐκ τῆς βακχικῆς αὐτοῦ φαντασίας ἐκχέει ὡς ὁ Πίνδαρος πλήμυραν εἰκόνων καὶ μεταφορῶν· διὰ τὴν ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν τὰ ποιήματα αὐτοῦ δὲν φαίνονται προϊόντα τέχνης καὶ μελέτης, ἀλλὰ μᾶλλον ἀπόρροια Διουσιακοῦ ἐνθουσιασμοῦ· καὶ διὰ τὸν ποιητικὸν αὐτοῦ ἐνθουσιασμὸν ἐλέχθη ὅτι μεθύων ἐποίει τὰς τραγωδίας· καὶ τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐννοεῖ τὸ ὑπὸ τοῦ Σοφοκλέους περὶ αὐτοῦ λεχθὲν «ἐποίει μὲν τὰ δέοντα, ἀλλ' οὐκ εἰδώς γε». Ὁ Αἰσχύλος ἐποίησεν ο' τραγωδίας, ὧν περιεσώθησαν ζ', ἐκιδιδόμεναι κατὰ τὴν ἐξῆς σειρᾶν· Προμηθεὺς δεσμώτης, Ἑπτά ἐπὶ Θήβας, Πέρσαι, Ἰκέτιδες, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι, Εὐμενίδες.

Ἀνάλυσις τῶν τοῦ Αἰσχύλου τραγωδιῶν.

α' Αἱ Ἰκέτιδες εἰσιν ὥσως ἡ ἀρχαιοτάτῃ τῶν σφριζόμενων τραγωδιῶν τοῦ ποιητοῦ, διότι ἐν αὐτῇ τὸ λυρικὸν στοιχεῖον φαίνεται μᾶλλον ἐπικρατοῦν. Ἡ τραγωδία αὕτη τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν συγκροτοῦσιν αἱ τοῦ Δαναοῦ θυγατέρες, αἴπερ διωκόμεναι ὑπὸ τῶν τοῦ Αἰγύπτου νιῶν, ὥσπερ περισσεραί ὑπὸ ἱέρακος, ζητοῦσιν ἄσυλον ἐν Ἀργεὶ ὡς Ἰκέτιδες. Ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ, ὡς καὶ ἐν τοῖς Πέρσαις,

ὁ ποιητὴς ἀντιτίθῃσι τὸν πολιτισμὸν τῶν Ἑλλήνων πρὸς τὴν βίαν καὶ τὴν ὕβριν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἀφρικῆς βαρβάρων, καὶ ἐν ταύτῃ μὲν κολάζεται ἡ τῶν Αἰγυπτίων ὕβρις, ἐν ἐκείνῃ δὲ ἡ τῶν Περσῶν.

β' Οἱ δὲ Πέρσαι (472) ἐποιήθησαν εἰς ἐξύμνησιν τῆς ἐν Σαλαμῖνι νίκης τῶν Ἑλλήνων, ἡ δὲ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Σούσοις, ἔνθα ὁ ἄγγελος ἀφικόμενος ἐξ Ἑλλάδος διηγεῖται πρὸς τε τὴν Ἀτοσσαν, τὴν τοῦ βασιλέως μητέρα, καὶ τὸν χορόν, ἀπαρτιζόμενον ἐκ τῶν ἐπιφανεστάτων γερόντων τοῦ Περσικοῦ κράτους, τὴν ἥτιαν τοῦ πολυαρίθμου στρατοῦ. Ἐν τέλει δὲ ἐμφανίζεται καὶ ὁ Ξέρξης ὁἰκὴ ἀντὶ πορφύρας περιβεβλημένος καὶ δι' ἀνάνδρων φωνῶν τὴν ἥτιαν αὐτοῦ θρηνῶν, καὶ τὸ τέλος τῆς τραγωδίας ἀποτελεῖ κομμὸς τοῦ τε Ξέρξου καὶ τοῦ χοροῦ ἀπεικονίζων τὴν ἀπόγνωσην τοῦ κατησχυμένου βασιλέως. Τὸ ἐθνικὸν πνεῦμα, ὅπερ ἐπιπνέει δι' ὅλου τοῦ δράματος, καὶ ἡ ὑπὸ τοῦ Πέρσου ἀγγέλου διὰ ζωηροτάτων χρωμάτων περιγραφὴ τῆς νίκης κατανύσσουσι τὴν ἑλληνικὴν ψυχὴν καὶ διαθρύπτουσι τὴν ἐθνικὴν φιλοτιμίαν. Τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας ἤτοι τὴν τιμωρίαν τῆς τοῦ Ξέρξου καὶ τῶν Περσῶν ὕβρεως καὶ ἀφροσύνης ἐκφράζουσιν οἱ στίχοι (738)

Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόπων ἄγαν
φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθύνοσ βαρὺς.

γ' Οἱ ἐπὶ ἐπὶ Θήβας (467), τὸ μεστὸν Ἀρεως δράμα, ἐμφαίνουσι τὸν πρὸς τὸν πόλεμον φλογερὸν τοῦ ἀτρομήτου τραγικοῦ ἐνθουσιασμὸν καὶ τὴν πρόοδον τῆς δραματικῆς αὐτοῦ τέχνης. Ὁρῶς τῆς τραγωδίας ἐστὶν ὁ Ἑτεοκλῆς, δὲ ἐμψυχοῖ τὸ σπράτευμα τῆς πόλεως εἰς ἄμυναν κατὰ τῶν ἐπερχομένων πολεμίων, ὧν οἱ ἐπὶ στρατηγοὶ περιγράφονται, ὅτι ἐπισκῆπτουσιν, ὥς οἱ μυθεύμενοι Γίγαντες, εἰς τὰ τεῖχη τῆς πόλεως. Τὸ δὲ κατακόρυφον τοῦ δράματος ἀποτελεῖ ἡ σύγκρουσις καὶ ἡ ἀλληλοκτονία τῶν δύο ἀδελφῶν. Ἡ τῆς Ἑρινύος ἀκατάσχετος δύναμις, ἐπιφέρουσα διὰ τῆς ἀλληλοκτονίας

τῶν δύο ἀδελφῶν τὸν ὀλεθρον ὅλου τοῦ γένους τῶν Λαβδα-
κιδῶν, περιέχει τὴν κυρίαν ἔννοιαν τῆς τραγωδίας· τὴν δὲ
περὶ τῶν συγχρόνων πολιτικῶν γνώμην τοῦ ποιητοῦ ἐμφαί-
νουνσι τὰ εἰς τὸν Ἀμφιάραον μὲν πεποιημένα, τὸν Ἀριστεί-
δην δὲ ὑπαινισσόμενα ἱαμβεῖα

οὐ γὰρ δοκεῖν δίκαιος, ἀλλ' εἶναι θέλει,
βαθεῖαν ἄλοκα διὰ φρενὸς καρπούμενος,
ἄφ' ἧς τὰ κεδνὰ βλαστάνει βουλευμάτα.

δ' Ὁ δὲ Προμηθεὺς δεσμώτης ἦτο ἡ μέση τραγωδία
τῆς τριλογίας, ἧς πρώτη ἦτο ὁ Προμηθεὺς πυρφόρος καὶ
τρίτη ὁ Προμηθεὺς λυόμενος. Καὶ ἐν μὲν τῇ α' τραγωδίᾳ,
ὁ Προμηθεὺς παρὰ τὴν τοῦ Διὸς θέλησιν κλέψας ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ τὸ πῦρ καὶ κομίσας τοῖς ἀνθρώποις, κινεῖ τὴν ὀργὴν τοῦ
ὑπερτάτου θεοῦ· διὸ ἐν τῇ β' τραγωδίᾳ προστάγματι τοῦ
Διὸς ὁ Ἥφαιστος, τὸ Κράτος καὶ ἡ Βία προσπασσαλεύου-
σιν ἐπὶ τοῦ Κανκῆσου τὸν Προμηθεά, ὃς μετὰ μεγαλοπρε-
πεστάτης σιωπῆς ὑπομένει τὴν ἀλγεινοτάτην προσήλωσιν. Ἐν
δὲ τῇ γ' τραγωδίᾳ, ἣτις ἦτο καὶ ἡ κάθαρσις, ὁ Τιτὰν ἀνα-
γνωρίσας τὴν πανσοφίαν τοῦ Διὸς, λύεται τῶν δεσμῶν ὑπὸ
τοῦ Ἡρακλέους. Τῆς Τριλογίας ταύτης τὴν κυρίαν ἔννοιαν
ἐκφράζει ὁ στίχος 936

οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.
καὶ (ε', ε', ζ') αἱ τρεῖς τραγωδίαί, Ἀγαμέμνων, Χοηφόροι
καὶ Εὐμενίδες, ἀποτελοῦσι τὴν τριλογίαν, τὴν καλουμένην
Ὀρέστειαν, τὸ μεγαλοπρεπέστατον μετὰ τὴν Ἰλιάδα καὶ
τὴν Ὀδύσειαν τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων μνημεῖον. Τῶν
τραγωδιῶν τούτων ἡ μὲν α' ἀποτελεῖ τὴν πρότασιν, ἡ δὲ
β' τὴν ἐπίτασιν καὶ ἡ γ' τὴν κατάστασιν ἦτοι τὴν κατά-
παισιν τοῦ ψυχικοῦ τῶν θεατῶν σάλου· διότι ἐν μὲν τῇ α'
τελεῖται ἡ δολοφονία τοῦ ἀπονοστήσαντος Ἀγαμέμνονος, ἐν
δὲ τῇ β' ἡ ἀνδροφόνος δολοφονεῖται ὑπὸ τοῦ Ὀρέστου
καὶ ἐν τῇ γ' ὁ μητριοίος ὑπὸ τῶν Ἐρινύων καταδιωκό-
μενος προσφεύγει εἰς τὸν Ἀθήνησιν Ἀρεῖον Πάγον. Ἐκεῖ

δὲ δικασθεὶς ἀθροῦται τῇ ψήφῳ τῆς Ἀθηνᾶς, ἥτις ἐν τῇ τῶν δικαστῶν ἰσοψηφίᾳ, τὴν αἰωνίαν συνείδησιν τοῦ ἡθικοῦ κόσμου ἐκπροσωποῦσα, κηρύσσεται ὑπὲρ τοῦ κατηγορουμένου· διὸ καὶ ὁ Ὅρέστης ἐξ εὐγνωμοσύνης ὑπισχνεῖται αἰωνίαν συμμαχίαν τοῦ Ἀργούς πρὸς τὴν πόλιν τῆς Παλλάδος. Αἱ Ἐρινύες ὀργίζονται μὲν διὰ τὴν ἀπόφασιν τοῦ δικαστηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τῆς Ἀθηνᾶς ἐξευμενίζονται, καὶ ὥς *Εὐμενίδες* ἤδη γίνονται πάροχοι παντὸς ἀγαθοῦ τῇ πόλει.

Σοφοκλῆς (496—406).

Σοφοκλῆς ὁ Σοφίλλου ἦτο ἐκ τοῦ θελκτικωτάτου προαστείου τῶν Ἀθηνῶν, Κολωνοῦ τοῦ Ἰππίου· τυχὼν δ' ἐπιμελημένης ἀγωγῆς ἐναρμονίως ἀνέπτυξε τὰς ψυχικὰς καὶ σωματικὰς δυνάμεις· διὸ μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν διαπρέπων κατὰ τὸ κάλλος, τὴν ὥραν καὶ τὴν μουσικὴν ἐμπειρίαν ἐξελέγη ὑπὸ τοῦ ἄρχοντος, ἵνα ἐξάρχῃ τοῦ χοροῦ τῶν περὶ τὸ τρώπαιον ἐπινικίων· τῷ 468 κατελθὼν τὸ πρῶτον εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα ἐνίκησε τὸν παλαιὸν ἥρωα τῆς τέχνης, τὸν Αἰσχύλον· τῷ δὲ 440 διδάξας τὴν Ἀντιγόνην οὕτως ἠδδοκίμησε διὰ τὸ κάλλος τῆς τραγωδίας καὶ τὰς ὑψηλὰς περὶ πολιτείας γνώμας, ὥστε ἐξελέγη συστράτηγος τοῦ Περικλέους ἐπὶ τὸν Σαμιακὸν πόλεμον. Μετὰ δὲ ταῦτα τῶν μὲν πολιτικῶν μετεῖχεν, ὥς πᾶς χρηστὸς Ἀθηναῖος, κύριον δ' ἔργον ἐποιεῖτο τὴν δραματοποιίαν. Διὰ ταύτης δ' ἐδδοκιμῶν ἐν τῷ θεάτρῳ σφόδρα ἐτιμᾶτο καὶ ἐφιλεῖτο ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων, οὓς καὶ ἀντεφίλει· διὸ, εἰ καὶ συχνάκις ἐκαλεῖτο, δὲν ἀπεδήμησεν εἰς ξένας χώρας καὶ πρὸς ξένους ἡγεμόνας καὶ βασιλεῖς, ὥς ὁ Σιμωνίδης καὶ ὁ Πίνδαρος, ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Εὐριπίδης.

Κατὰ Δίωνα τὸν Χρυσόστομον ὁ Σοφοκλῆς οὔτε τὸ αὐθαδὲς καὶ τὸ ἀπλοῦν τοῦ Αἰσχύλου ἔχει οὔτε τὸ ἀκριβὲς καὶ τὸ δριμύ τοῦ Εὐριπίδου, ἀλλὰ τὴν κοιμρότητα καὶ τὴν χάριν, ἥτις χαρακτηρίζει τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους. Ὡς δὲ ἡ ποίησις τοῦ Αἰσχύλου ἐκπροσωπεῖ τὴν γενεὰν τῶν Μαραθωνομάχων, καὶ ἡ τοῦ Εὐριπίδου τὴν τῶν σοφιστῶν, οὕτω ἡ τοῦ Σοφοκλέους

ἀπεικονίζει τὴν τοῦ Περικλέους, ἐν ᾗ ἐκράτησεν ἢ ἐν πᾶσιν ἀρμονία καὶ τὸ μέτρον, ἢ εὐγενεστάτη καὶ χαριεστάτη ἀρετὴ τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος. Διὰ τὴν γλυκύτητα τῆς γλώσσης μέλιτα ἐλέγετο καὶ κατὰ τὸν Ἀριστοφάνη τὸ στόμα αὐτοῦ μέλιτι κεχορισμένον ἦν. Διὰ τοῦτο ἡ ποίησις αὐτοῦ παρέχει ἡδονὴν μετὰ ὕψους καὶ σεμνότητος, ἔχουσα δ' ἤρεμον μεγαλειὸν ὁμοιάζει πρὸς τὴν τοῦ Ὀμήρου καὶ τὰ ἔργα τοῦ Φειδίου. Καὶ διὰ τοῦτο ἡ τοῦ Σοφοκλέους ποίησις ἦτο οὐ μόνον τοῖς κοινοῖς θεαταῖς προσφιλής, ἀλλὰ καὶ τοῖς φιλοσόφοις ἀρεστή· ὁ μὲν Ξενοφῶν ἐθεώρει αὐτὸν τὸν τελειότατον τῶν τραγικῶν, ὁ δὲ Ἀριστοτέλης τοὺς κανόνας τῆς τραγικῆς τέχνης ἐκ τῶν τραγωδιῶν τοῦ μεγάλου τούτου καλλιτέχνου συνήγαγεν. Ἐπειδὴ δ' αἱ τραγωδίαὶ αὐτοῦ εἰσι κάτοπτρον πιστὸν τῶν διαθέσεων καὶ παθῶν τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς, διὰ τοῦτο ἔλαβον κύρος παγκόσμιον καὶ αἰδίων· τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ εἰ καὶ πλάσσονται διαφερόντως μεγαλοπρεπῆ καὶ ἔξοχα, εἰ καὶ τὰ πάθη αὐτῶν εἰσι καθ' ὑπερβολὴν σφοδρὰ καὶ βίαια, ὅμως οὕτω πιστῶς καὶ εὐαρμόστως πρὸς τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν εἰκονίζονται, ὥστε πᾶς ἄνθρωπος ἀναγνωρίζει ἐν αὐτοῖς τὴν ἰδίαν φύσιν καὶ τὰ ἑαυτοῦ πάθη.

Ὡς δὲ ὁ ζωγράφος ἐξαίρει τὰ μέρη τῆς εἰκόνος διὰ τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ φωτός, οὕτω καὶ ὁ Σοφοκλῆς τὴν ἡθοποιίαν αὐτοῦ διὰ τῆς ἀντιθέσεως τῶν ὑψηλῶν καὶ τῶν ταπεινῶν χαρακτήρων ἢ τῶν αὐστηρῶν καὶ τῶν μαλακῶν, ὡς μαρτυρεῖ ὁ χαρακτήρ τῆς Ἀντιγόνης καὶ ὁ τῆς Ἰσμήνης, ὁ τῆς Ἠλέκτρας καὶ ὁ τῆς Χρυσοθέμιδος, ὁ τοῦ Νεοπτολέμου καὶ ὁ τοῦ Ὀδυσσεως. Οὐ μὴν ἀλλὰ ἀνυπέρβλητος ἐγένετο ὁ Σοφοκλῆς καὶ κατὰ τὴν πλοκὴν τοῦ μύθου, οὗ τὰ μέρη διαδέχονται ἀναγκαίως ἄλληλα καὶ ἀποτελοῦσιν οἷονεὶ ὀργανικὸν τι ὅλον. Τὴν πλοκὴν δὲ ταύτην ἐξαίρουσιν ἔτι μᾶλλον αἱ περιπέτειαι, αἱ ἀναγνωρίσεις καὶ ἡ καλουμένη τραγικὴ εἰρωνεία· ταύτην δὲ κατασκευάζει ἡ χρώμενος λέξεσι δισημίσι, ἃς ἄλλως νοεῖ ὁ λέγων καὶ ἄλλως ὁ ἀκούων, ἢ καθιστῶν ἑναργῆ

τὴν ἄγνοιαν καὶ τὴν περὶ τὴν ἑαυτῶν τύχην τῶν δρώντων προσώπων τύφλωσιν.

Ὁ Σοφοκλῆς ἐποίησεν ῥλ' δράματα καὶ ἤρατο τὰς πλείστας νίκας ἐκ πάντων τῶν τραγικῶν· διότι εἰκοσάκις μὲν ἡξιώθη τῶν πρωτείων, πολλάκις δὲ τῶν δευτερείων καὶ οὐδέποτε τῶν τριτείων. Ἄλλ' ἐκ τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἔχομεν σῶας μόνον ζ', αἵπερ ἐδιδάχθησαν κατὰ τὴν ἑξῆς σειράν· *Ἀντιγόνη*, *Ἡλέκτρα*, *Τραχίνiai*, *Οἰδίπους τύραννος*, *Αἴας*, *Φιλοκτήτης* καὶ *Οἰδίπους ἐπὶ Κολωνῶ*.

Ἀνάλυσις τῶν τοῦ Σοφοκλέους τραγωδιῶν.

α'. *Ἐν μὲν τῇ Ἀντιγόῃ*, ἣτις ἐστὶ τὸ ἀριστούργημα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ, κυρία ἔννοιά ἐστιν ἡ σύγκρουσις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ θεοῦ δικαίου καὶ ἡ ἐπικράτησις ἐκείνου· καὶ τὸ μὲν φυσικὸν δίκαιον ἐκπροσωπεῖ ἡ Ἀντιγόνη, τὸ δὲ θετὸν ὁ Κρέων· ἐξελλίσσεται δὲ ἡ πρᾶξις ὧδε· ἡ μὲν ἡρώϊς θάπτει τὸν νεκρὸν τοῦ ἀδελφοῦ παρὰ τὸ κέλευσμα τοῦ τυράννου, ὁ δὲ καταδικάζει αὐτήν, ἵνα ζῶσα ταφῇ· τοσαύτη δὲ ἐστὶν ἡ πλάνη καὶ ἡ τύφλωσις τοῦ Κρέοντος, ὥστε οὐδὲν αὐτὸν συγκινεῖ οὔτε τὸ εὐσεβὲς τῆς νεάνιδος καθῆκον, οὔτε τὸ πρὸς αὐτὴν τῆς Ἰσμήνης φίλτρον, προθυμουμένης ἵνα μετὰσχῃ τῆς τιμῆς συναποθνήσκουσα μετὰ τῆς ἀδελφῆς (526—582), οὔτε ἡ Αἴμονος τοῦ υἱοῦ εὐλαβὴς παράκλησις καὶ ὁ πρὸς τὴν μηρσὶν ἔρως (—781), ὃν καὶ ὁ χορὸς ἐξυμνεῖ (—805), οὔτε ἡ τοῦ χοροῦ πρὸς τὴν εἰς τὸν τάφον ἀπαγομένην ἡρωίδα συμπάθεια (—944), οὔτε τέλος αἱ Τειρεσίου τοῦ μάντεως συμβουλαὶ (—1115)· μόνον δὲ μετὰ τὴν τοῦ Αἴμονος αυτοκτονίαν καὶ τὸν ἐπ' αὐτῇ Εὐρυδίκης τῆς γυναικὸς ἀπαγχονισμὸν ἀνακηρύττει τὴν ἑαυτοῦ δυσβουλίαν καὶ ἀναγνωρίζων τὴν εὐσέβειαν τῆς Ἀντιγόνης (—1353) παρέχει τὴν *ποθουμένην* ὑπὸ τῶν θεατῶν *κάθαρσιν*.

β'. *Ἐν δὲ τῇ Ἡλέκτρᾳ* ἡ προσοχὴ καὶ ἡ συμπάθεια τοῦ θεατοῦ στρέφεται πρὸς τὴν φερώνυμον ἡρωίδα, ἣτις τρέφει σέβας ἀγνὸν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ δολοφονηθέντος

πατρός καὶ φίλτρον θερμὸν πρὸς τὸν ἀδελφόν, ὃν ἐναγωνίως ἀναμένει, ἵνα οὗτος ἐκδικηθῇ τοὺς δολοφόνους τοῦ πατρός. Ὁ Ὀρέστης ἐπανέρχεται μετὰ τοῦ Πυλάδου καὶ ἐν συγκινητικωτάτῃ δὲ σκηνῇ ἀναγνωρίζεται μετὰ τῆς ἡρωίδος, μεθ' ἧς δόλω τιμωρεῖται τοὺς δολοφόνους καὶ οὕτω πληροῦται ἡ τοῦ χοροῦ πρόρρησις «ἥξει καὶ πολύπους καὶ πολύχειρ ἅ δεινοῖς κρυπτομένα λόχοις χαλκόπους Ἑρινύς», ἥπερ ἐστὶ καὶ ἡ κυρία αἰς τραγωδίας ταύτης ἔννοια.

γ'. *Τῶν Τραχινίων*, ἥπερ τραγωδία τὸ ὄνομα ἔλαβεν ἐκ τοῦ χοροῦ, ὃν γυναῖκες ἐκ *Τραχίνος* συγκροτοῦσι, κυρία ἔννοιά ἐστιν ἡ ἐξ ἔρωτος δυστυχία τῆς *Δηϊανείρας*. Ἐν αὐτῇ ἄριστα ἀπεικονίζει ὁ ποιητὴς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ζηλοτυπίας τῆς γυναικός, ἥτις διὰ τῶν ἐρωτικῶν φίλτρων ἀγνοία παρασκευάζει τὸν θάνατον τοῦ ἀνδρός.

«ἅπαν τὸ χρῆμα ἤμαρτε χρηστὰ μωμένη».

δ'. Ἐν τῷ *Οἰδίποδι τυράνῳ*, ἥπερ τραγωδία πρότυπὸν ἐστὶ δραματικῆς τέχνης, πᾶσα ἡ πράξις στρέφεται περὶ τὴν τῶν ἁμαρτημάτων τοῦ Οἰδίποδος ἀποκάλυψιν· αὕτη δὲ γίνεται μετὰ δεινῆς τραγικῆς εἰρωνείας καὶ ἀνεφίκτου πλοκῆς κατὰ μικρὸν αἰρομένου τοῦ καλύμματος, ὅπερ ἄθλιον καὶ μιαιρὸν παρελθὸν ἐκάλυπτε· διὸ καὶ ὁ ἀτυχὴς Οἰδίπους τὸ *δραγὸν* ἅμα καὶ θῦμα τῆς *Εἰμαρμένης*, εὐθὺς ὥς ἔμαθεν, ὅτι τὸν πατέρα ἀπέκτεινε καὶ τὴν μητέρα ἐγῆμεν, ἐξώρυξε τοὺς ὀφθαλμούς· ὅθεν ἡ τραγωδία αὕτη εὐλόγως δύναται νὰ ὀνομασθῇ ἡ τῆς *εἰμαρμένης* τραγωδία.

ε'. Ὁ *Αἴας* (ὁ μαστιγοφόρος) εἰσάγεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐπιπίπτων ἐν μανίᾳ εἰς τὰ τῶν Ἀχαιῶν ποίμνια καὶ βουκόλια, νομίζων ὅτι ἐπιπίπτει εἰς τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ, τὸν Ὀδυσσεά καὶ τοὺς Ἀτρεΐδας, οἵτινες ἡδίκησαν αὐτὸν ἐν τῇ τῶν Ἀχιλλεΐων ὅπλων κρίσει· διὸ συλλαβὼν ταύρους καὶ κριοὺς μεγάλους εἰσάγει εἰς τὴν σκηνὴν καὶ μαστιγοῖ (ἔξ οὗ καὶ *μαστιγοφόρος*) νομίζων ὅτι πλήττει τοὺς ἐχθρούς· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἀνανήψας καὶ τὴν συμφορὰν, εἰς ἣν περιέπεσεν, ἀναλογιζό-

μενος αὐτοκτονεῖ· ἐν ᾧ δὲ οἱ Ἀτρεΐδαι πειρῶνται νὰ κωλύσωσι τὴν ταφὴν αὐτοῦ ὥς ἐχθροῦ, τελουμένην ὑπὸ τοῦ Τεύκρου, καὶ φιλονικία δεινὴ ἐγείρεται καὶ σύγκρουσις φοβερὰ ἐπικάεται, ἐμφανιζόμενος ὁ Ὀδυσσεὺς ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην γαλήνην· διότι συμβουλεύει τῷ Ἀγαμέμνονι, ἵνα ἐπιτρέψῃ τὴν ταφὴν τοῦ νεκροῦ, ὃς ἐγένετο ὁ ἄριστος τῶν Ἀχαιῶν μετὰ τὸν Ἀχιλλέα. Καὶ ἡ ὁμολογία αὕτη τοῦ Ὀδυσσεῶς, δι' ἧς ἀποκαθίσταται ἡ προσβληθεῖσα τιμὴ τοῦ Αἴαντος, χρησιμεύει καὶ ὥς κάθαρσις ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ θεατοῦ, ἥτις ἦτο τεταραγμένη διὰ τὸ ἀδίκημα καὶ τὰ παθήματα τοῦ ἥρωος.

Σ'. Ὁ *Φιλοκτῆτης* εἰκονίζεται ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ Λήμνῳ ὧν, ὃν οἱ Ἀχαιοὶ ἐκεῖ εἶχον ἐγκαταλιπόντες· τῷ δὲ δεκάτῳ τοῦ πολέμου ἔτει λαβόντες χρησμόν, ὅτι μόνον διὰ τῶν τόξων τοῦ Ἡρακλέους, ἅπερ εἶχεν ὁ ἥρωας, μέλει νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ τῆς Τροίας ἄλωσις, πέμπουσι τὸν Ὀδυσσεᾶ καὶ τὸν Νεοπτόλεμον, ἵνα ἀγάγωσιν αὐτόν· ἀλλ' ὁ Φιλοκτῆτης μένει ἀνένδοτος εἰς τε τὰς παρακλήσεις τούτου καὶ εἰς τὰς ἀπειλὰς ἐκείνου, ὅτε περιπλεχθεῖσαν τὴν πρᾶξιν λύει ἐμφανιζόμενος ὁ Ἡρακλῆς· τῷ παλαιῷ φίλῳ προθύμως ὁ ἥρωας πειθόμενος μεταβαίνει εἰς Τροίαν· διότι ἐκεῖ κατὰ τὸν Ἡρακλέα, ὃς ἐρμηνεύει τὸ τοῦ Διὸς θέλημα, ἀναμένει αὐτὸν ἥ τε ἐκ τῆς νόσου θεραπεία καὶ ἡ ἐκ τῆς τοῦ Ἰλίου ἀλώσεως δόξα.

Καὶ τέλος (ζ') ὁ *Οἰδίπους* ἐπὶ *Κολωνῶ*, ἡ νεωτάτη τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους, δύναται νὰ θεωρηθῇ οἶονεὶ συνέχεια καὶ τέλος τοῦ *Οἰδίποδος* τυράννου· ἐκεῖ κρατεῖ ἡ φοβερὰ *Εἰσαγωγή*, ἐνταῦθα ἐκλάμπει ἡ θεία δικαιοσύνη, ὁ ἐκεῖ ἀκουσίως ἁμαρτῶν ἐνταῦθα εὐρίσκει τὴν δικαίωσιν αὐτοῦ, αἱ Ἐρινύες μεταβάλλονται εἰς Εὐμενίδας· ἐν αὐτῇ ὕμνος τις πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν θρησκείαν γίνεται, πρὸς δὲ καὶ τὸ ἐγκώμιον τῆς τε μεγαθύμου φιλοξενίας τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῶν καλλονῶν τῆς Ἀττικῆς χώρας· Ἡ ὑπόθεσις δὲ ἔχει ὧδε· ὁ γέρον τυφλὸς Οἰδίπους χειραγωγούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιγόνης καταφεύγει εἰς τὸ ἐν τῷ Ἰππῷ *Κολωνῶ* ἄλσος τῶν Εὐμενίδων· ἀλλ' οἱ μὲν *Κολωνῖται*

πειρῶνται νὰ ἐκβάλωσιν αὐτὸν ὡς μιαιρόν, ὃ δὲ δυστυχὴς ἐκέτης παρακαλεῖ αὐτούς, ἵνα μὴ προσβάλλωσι τὴν ἐπὶ φιλοξενίᾳ ἀγαθὴν τῶν Ἀθηναίων φήμην. Ἐν τῷ μεταξὺ ὁ Κρέων μαθὼν ἐκ τοῦ χρηστοῦ, ὅτι ἡ σωτηρία καὶ ἡ εὐδαιμονία τῶν Θηβῶν ἐξηριτάτο ἐκ τοῦ τάφου τοῦ Οἰδίποδος, προσελθὼν πειρᾶται νὰ ἀπαγάγῃ αὐτόν, ἀλλ' ἡ ἐμφάνισις τοῦ Θεσέως σφίξει τοῦτον· μετὰ τοῦτο ὁ Οἰδίπους ἐκτοξεύων δεινὰς ἀράς κατὰ τῶν ἀσεβῶν νύων καὶ εὐλογῶν τὰς Ἀθῆνας καταβαίνει εἰς Ἄδου ἐν βρονταῖς καὶ ἀστραπαῖς· οὕτως ἡ δικαίωσις τοῦ Οἰδίποδος καὶ ἡ τῶν ἀδικησάντων τιμωρία ἐμφανίζεται ὡς ἡ κυρία τῆς τραγωδίας ἔννοια.

Εὐριπίδης (480 — 406).

Ὑπάρχει παράδοσις καθ' ἣν ἐν ᾧ ὁ Αἰσχύλος ἠγωνίζετο κατὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν καὶ ὁ Σοφοκλῆς περὶ τὸ τρόπαιον ἐξήρχε τοῦ χοροῦ τῶν ἐπινικίων, ὁ Εὐριπίδης ἔγεν· νάτο ἐν Σαλαμῖνι αὐτῇ τῇ ἡμέρᾳ τῆς μάχης· οὗτος δὲν κατήγετο ἐξ ἐπιφανοῦς οἴκου, ὡς ὁ Αἰσχύλος καὶ ὁ Σοφοκλῆς· διὸ καὶ ὁ Ἀριστοφάνης σκώπτει τὴν μητέρα αὐτοῦ ὡς λαχανόπωλιν· φύσει δὲ θεωρητικὸς ὢν καὶ πρὸς τὴν φιλοσοφίαν ῥέπων ἐσπούδασε περὶ τὰ συγγράμματα τῶν φιλοσόφων, ἐγένετο τοῦ Ἀναξαγόρου, τοῦ Προδίκου καὶ τοῦ Πρωταγόρου ἀκουστῆς καὶ τοῦ Σωκράτους ἐταῖρος. Ὁ Εὐριπίδης τὸ α' κατέβη εἰς τὸν δραματικὸν ἀγῶνα 24^ετῆς τὴν ἡλικίαν, καθ' ὃ ἔτος ἀπέθνησκεν ὁ Αἰσχύλος. Καὶ τὸ μὲν πλείστον τοῦ βίου διήγαγεν ἐν Ἀθῆναις, τὰ δὲ τελευταῖα ἔτη διέτριψεν ἐν Μακεδονίᾳ, ἐνθα μετὰ πολλῶν ἄλλων σοφῶν, ποιητῶν καὶ καλλιτεχνῶν μετεπέμφθη ὑπὸ τοῦ Ἀρχελαίου· ἀλλ' αἱ δαυριεῖς πρὸς τὸν ποιητὴν ὑπὸ τοῦ φιλομούσου βασιλέως ἀπονεμηθεῖσαι τιμαὶ διήγειραν τὸν φθόνον τῶν αὐλικῶν, οἵτινες οἰκτρὸν θάνατον παρεσκεύασαν αὐτῷ· καὶ ἐτάφη μὲν ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Εὐριπίδης, ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθῆναι ἐπένησαν αὐ-

τὸν καὶ ἐτίμησαν διὰ κενотаφίου, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη ἐπίγραμμα¹.

Ὁ Εὐριπίδης ἐν τῇ τραγωδίᾳ ἔχει τάδε τὰ *ιδιώματα*· α' ἀντὶ τῶν *διαλογικῶν προλόγων* τοῦ Σοφοκλέους ἔχει μακροτάτους *μονολόγους*, οὓς ἥρως τις ἢ θεὸς μονοτόνως ἐν πάσαις σχεδὸν ταῖς τραγωδίαις αὐτοῦ ἀπαγγέλλων οὐ μόνον πᾶν τὸ μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου προηγούμενον ἀφηγεῖται, ἀλλ' ἐνίοτε προλέγει καὶ τὴν τῆς ὅλης τραγωδίας πορείαν· ἀλλ' ἢ μονότονος αὕτη ἀφήγησις ἥκιστα ψυχαγωγεῖ τὸν θεατὴν, ὃν οἶονεῖ ἀπρωρημένον κρατεῖ ἡ δραματικὴ ζωνρότης τῶν τοῦ Σοφοκλέους προλόγων. β' παρενείρει, ἐνίοτε μάλιστα ἀκαίρως, πολλὰ γυναικῶν καὶ ἀποφθέγματα· διὸ καὶ *σκηρικὸς φιλόσοφος* ἐκλήθη. γ' περιπλέκει τὴν προᾶξιν πολλάκις ἀτέχνως καὶ ἀναγκάζεται νὰ λύσῃ ταύτην εἰσάγων τὸν ἀπὸ μηχανῆς θεόν· δ' τὰ πρόσωπα τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ ἀπεικονίζει, οἷα ἦσαν ἐν τῷ πραγματικῷ κόσμῳ, ἐνίοτε δὲ καὶ χεῖρονα· ταῦτα δὲ ἄνευ ἠθικοῦ πυρὸς ὄντα, πολλὴν δὲ τὴν στωμυλίαν ἔχοντα καὶ βίαια τὰ πάθη, εἰκονίζουσι μᾶλλον τοὺς συγχρόνους σοφιστὰς ἢ ἥρωας. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ἀφελὼν τὴν ἰδανικὴν μεγαλειότητα τῶν ἡρώων καὶ ἡρωϊδων κατεβίβασεν αὐτοὺς εἰς τὴν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τάξιν, πάθη μικροπρεπῆ ἔχοντας καὶ ἀνάρμοστα εἰς τὴν μεγαλοπρέπειαν τῆς τραγωδίας, δικαίως σκώπτει αὐτὸν ὁ Ἀριστοφάνης ὡς *πωχοποιόν*, ῥακιοσυλλεκτάδην καὶ στωμυλιοσυλλεκτάδην καὶ *δικανικῶν ῥηματίων* ποιητήν· οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν γυναικῶν ἦθη ὡς τὰ πολλὰ μετὰ τινος πάθους ἀπεικονίζει σπουδάζων νὰ ἀπονεύμῃ αὐταῖς πᾶσαν ἐμπαθεῖν προᾶξιν καὶ πᾶν μετὰ δόλου ἐπινενοημένον σχέδιον· ἀλλ' ὅμως ἀπαντῶσι παρ' αὐτῷ καὶ γυναικῶν χαρακτήρες γενναῖοι καὶ ὑψηλοί, ὡς ἡ Ἀλκίσις, ἡ Πολυξένη, ἡ Πραξιθέα καὶ μάλιστα ἡ Ἰφιγένεια.

¹ Μνήμη μὲν Ἑλλάς ἅπασ· Εὐριπίδου· ὁστὲα δ' ἴσχει γῆ Μακεδών· ἣ γὰρ δέξατο τέρμα βίου· πατρίς δ' Ἑλλάδος Ἑλλάς, Ἀθῆναι· πλεῖστα δὲ Μούσας τέρψας ἐκ πολλῶν καὶ τὸν ἔπαινον ἔχει.

Ἄλλ' ὁ Εὐριπίδης εἰ καὶ μὴ τὰ ἄλλα εὖ οἰκονομεῖ, ἀλλὰ τραγικώτατός γε τῶν ποιητῶν φαίνεται καὶ διεκτραγωδεῖ μὲν ἰσχυρὰ πάθη, μανίας καὶ ἔρωτας δεξιώτερον παντὸς ἄλλου, ἀλλ' ἢ ὅλη ἀρετὴ τοῦ τραγικοῦ ἔγκειται οὐχὶ ἐν τῷ τραγικῷ· διότι ὁ θεατὴς φοιτᾷ εἰς τὸ θέατρον οὐχὶ ἵνα πολλὰ φοβερὰ ἴδῃ, ἀλλ' ἵνα μᾶλλον διδαχθῇ ὅτι οἱ ἁμαρτάνοντες τιμωροῦνται, ἡ δὲ τιμωρία τοῦ ἁμαρτήματος, οἷονεὶ κύρωσις τῆς θείας δίκης οὕσα γίνεται κάθαρσις εἰς τὸν θεατὴν· ἀλλ' ὁ Εὐριπίδης καὶ ἔνθα παριστᾷ τὸ ἁμάρτημα τιμωρούμενον ποιεῖ τὴν τιμωρίαν μᾶλλον ἐκ τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν προερχομένην.

Τὰ δὲ χορικά τοῦ ποιητοῦ μεγάλην ἀξίαν ἔχοντα μέγαν ἔτιμῶτον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων· γνωστὸν δέ ἐστιν ὅτι οἱ ἐν Σικελίᾳ αἰχμάλωτοι Ἀθηναῖοι ἄδοντες τὰ ὅσματα αὐτοῦ, οἱ μὲν ἔλαβον τροφήν καὶ ὕδωρ, οἱ δὲ καὶ ἐσώθησαν· ἀλλὰ τῶν ῥομάτων αὐτοῦ τινα ἐκακίσθησαν ὥς ἐμβόλιμα ἦτοι ὥς μὴ ἔχοντα στενὴν πρὸς τὴν ὑπόθεσιν τῆς πράξεως σχέσιν· ὁ χορὸς παρ' αὐτῷ ἀπολέσας τὸ ἰδανικὸν ἐκπίπτει πολλάκις εἰς ταπεινὸν θεράποντα τοῦ πρωταγωνιστοῦ· διὸ οὔτε γενναίους καὶ βαθυγνώμονας στοχασμοὺς δύναται νὰ ἐκφράξῃ οὔτε τὸ ἐμπαθὲς τῶν δρώντων προσώπων νὰ πρᾶνῃ, ἀλλὰ μόνον τὸ μεταξὺ τῶν πράξεων κενὸν πληροῖ, ὥς ἐν τῇ νεωτέρᾳ δραματοποιίᾳ ἢ ὀργανικῇ μουσικῇ.

Τέλος δὲ ἀληθεύει περὶ τοῦ ποιητοῦ καὶ ὅτι παρὰ τῷ κωμικῷ λέγεται περὶ αὐτοῦ·

«Χρῶμαι γὰρ αὐτοῦ τοῦ στόματος τῷ στρογγύλῳ,
τοὺς νοῦς δ' ἀγοραίους ἦττον ἢ 'κείνος ποιῶ».

Καὶ κατεκίλει μὲν ὁ Εὐριπίδης τὰ πλήθη διὰ τῆς εὐστομίας αὐτοῦ, ἀλλ' οἱ κριταὶ τῶν δραματικῶν ἀγώνων ἀποβλέποντες εἰς τὴν ἠθικὴν ἀξίαν τῶν τραγωδιῶν αὐτοῦ πεντάκις μόνον τῶν πρωτείων ἠξίωσαν. Ἄλλ' ἐν τοῖς μετὰ ταῦτα χρόνοις ὁ Εὐριπίδης ἐθανυμάσθη ὑπὸ τῶν ποιητῶν τῆς νέας κωμωδίας, ἐτιμήθη σφόδρα ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων καὶ κατέστη ὁ αὐλικὸς τῶν ἐξελληνισθέντων λαῶν ποιητής. Ὁ πρὸς

αὐτὸν θαυμασμός μετεδόθη καὶ εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ὧν οἱ ποιηταὶ τοῦτον μόνον ἐλάμβανον ὡς ὑπόδειγμα, διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Ἀναγεννήσεως τῶν γραμμάτων μετεδόθη ὁ θαυμασμός καὶ εἰς τοὺς νεωτέρους λαούς, οἵτινες πρῶτον τὸν Εὐριπίδην γνωρίσαντες περὶ αὐτὸν ἐσπούδασαν πρότερον ἢ περὶ τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Σοφοκλέα.

Ἐκ τῶν 92 δραμάτων τοῦ ποιητοῦ ἢ καὶ τετραλογιῶν περιεσώθησαν ἡμῖν ἡ τραγωδία, ἐν σατυρικὸν δράμα, ὁ Κύνκλωψ, καὶ πολλῶν ἄλλων ἀποσπάσματα, ἅπερ κατ' ἔτος αὐξάνονται διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρισκομένων παπύρων· ἐκδίδονται δὲ τὰ δράματα αὐτοῦ κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν. Ἀλκησις, Ἀνδρομάχη, Βάκχαι, Ἑκάβη, Ἑλένη, Ἡλέκτρα, Ἡρακλεΐδα, Ἡρακλῆς μαινόμενος, Ἰκέτιδες, Ἰππόλυτος, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Αὐλίδι, Ἰφιγένεια ἢ ἐν Ταύροις, Ἴων, Κύνκλωψ, Μήδεια, Ὀρέστης, Πῆστος, Τρωάδες καὶ Φοίνισσαι καὶ εἰς τὴν εἰκὼν τῆς ὁλοκρατικῆς καὶ σοφιστικῆς γενεᾶς τῆς συγχρόνου τῷ ποιητῇ.

Ἀνάλυσις τινῶν τῶν τοῦ Εὐριπίδου τραγωδιῶν.

α' Τῆς μὲν Μηδείας (431) ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Κορίνθῳ, ἔνθα ὁ Ἰάσων προδοὺς τὴν Μήδειαν καὶ τὰ τέκνα λαμβάνει εἰς γάμον τὴν βασιλόπαιδα Γλαύκην· ἡ δὲ προδοθεῖσα πρὸς ἐκδίκησιν τοῦ ἀπίστου ἀνδρὸς μηχανάται τάδε προσποιουμένη, ὅτι αἰτεῖται ὑπὲρ τῶν τέκνων χάριν παρὰ τῆς νεαρᾶς νύμφης πέμπει πρὸς αὐτὴν δῶρα, πέπλον καὶ πλόκον χρυσήλατον, ἅπερ ἐκεῖνη ἀνυπόπτως περιβάλλεται· ἀλλ' ἐκ τούτων εὐθὺς καὶ αὐτὴ δηλητηριάζεται καὶ ὁ πατὴρ ἀσπαζόμενος αὐτὴν συναποθνήσκει· μεθ' ὃ ἡ ἀπαισία φαρμακὶς σφάζει καὶ τὰ ἑαυτῆς τέκνα, ἵνα μᾶλλον τὸν προδότην σύζυγον λυπήσῃ, ἵνα δὲ σωθῇ ἐκ τῆς ἀντεκδικήσεως ἐκείνου, ἀπέρχεται εἰς Ἀθήνας ἔφ' ἄρματος περρωτῶν δρακόντων. Ὁ ποιητὴς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ταύτῃ ἄριστα ἀπεικονίζει εἰς οἷαν μανίαν καὶ ἀγριότητα παραφέρει τὴν γυναῖκα ἢ ὑπὸ τοῦ ἀνδρὸς προδοσία.

β' Ὁ δὲ Ἰππόλυτος (428) ἐπονομάζεται στεφανηφόρος

ἐκ τοῦ στεφάνου, ὃν ὁ νεανίας προσφέρει τῇ Ἀρτέμιδι, τῇ τῆς παρθενικῆς ἀγνότητος θεᾷ· ἀλλὰ τοῦτο διεγείρει τὴν ὀργὴν τῆς Ἀφροδίτης, ἥτις πρὸς ὄλεθρον τοῦ ἀγνοῦ νεανίου ἐμπνέει ἀνόσιον πρὸς αὐτὸν ἔρωτα τῇ μητρὶ αὐτοῦ Φαίδρα· καὶ ἡ μὲν καίπερ δεινῶς πάσχουσα σιωπᾷ τὸ πάθος, ἡ δὲ τροφὸς αὐτῆς τολμήσασα νὰ ἀποκαλύψῃ αὐτὸ τῷ νεανίᾳ κινεῖ τὴν φρίκην αὐτοῦ διὰ τὸ κακὴν τοῦ γυναικείου φύλου· οὗ ἕνεκα ἡ Φαίδρα αἰσχυνομένη ἀπάγχεται μὲν, ἀλλὰ διὰ δέλτου διαβάλλει τὸν νεανίαν πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ Θησέα, καὶ ἐκ τῆς κατάρας τοῦ πατρὸς οἰκτρὸν τέλος εὐρίσκει ὁ νεανίας. Καὶ ὁ μὲν ἥρωες ἔπεσεν, ἀλλ' ἡ ἀφώτης καὶ ἀγνότης αὐτοῦ ἀπεκαλύφθη ἐπὶ τέλους ὑπὸ τῆς Ἀρτέμιδος.

Τὴν τραγῳδίαν ταύτην τοῦ ποιητοῦ ἐμιμήθησαν ὅτε Ῥωμαῖοι Σενέκας καὶ ὁ Γάλλος Ῥακίνας, ἀλλὰ τῶν τραγῳδιῶν τούτων τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ Φαίδρα, καὶ ἡ τραγικὴ αὐτῆς τιμωρία διὰ τὸ ἁμάρτημα τοῦ ἀνοσίου ἔρωτος καὶ τῆς ψευδοῦς αἰδοῦς, παρὰ δὲ τῷ Εὐριπίδῃ τὸ κέντρον ἀποτελεῖ ἡ εὐγενὴς μορφή καὶ τὸ σκληρὸν τέλος τοῦ ἀγνοῦ νεανίου.

γ' Αἱ Φοίνισσαι (408) ἔχουσι τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν, ἣν καὶ οἱ ἐπὶ τῇ Θήβᾳ τοῦ Αἰσχύλου, ἀλλ' ἔκτασιν μεγάλην (1776 στίχ.) καὶ ποικίλιαν πολλήν. Τὸ δράμα τοῦτο ἔχει πολὺ τὸ τραγικὸν ὥς ἡ νεωτέρα δραματοποιία· διότι πρῶτον μὲν ἀποσφάζει ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς πατρίδος ὁ τοῦ Κρέοντος υἱός, Μενοικεύς, εἴτα φονεύονται οἱ τῶν πολιορκητῶν στρατηγοί, μεθ' ὧν οἱ δύο ἀδελφοὶ μονομαχοῦντες ἀλληλοκτονοῦσι καὶ ἐπ' αὐτοῖς αὐτοκτονεῖ ἡ μήτηρ. Ἐπὶ πᾶσιν ἡ Ἀντιγόνη ἀπειθεῖ τῷ Κρέοντι κηρύξαντι νὰ μὴ ταφῇ ὁ τοῦ Πολυνείκου νεκρός, καὶ ἀκολουθεῖ τῷ πατρὶ εἰς τὴν ἔξορίαν.

δ' Τῆς Ἰφιγενείας τῆς ἐν Ταύροις ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Ταύροις τῆς Σκυθίας, ὅπου ὁ Ὀρέστης καὶ ὁ Πυλάδης προσορμίζονται, ἵνα τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ξόανον λάβωσι· διότι μετὰ τὴν μητροκτονίαν ὁ Ὀρέστης ἐκμανεῖς ἔλαβε παρὰ τοῦ Ἀπόλλωνος χρησμόν, ὅτι τότε μόνον ἀπαλλαγῇ τῆς νόσου, ὅταν τὸ τῆς θεᾶς ξόανον εἰς τὴν Ἀττικὴν κομίσῃ· ἀλλ'

οἱ δύο νεανῖαι συλληφθέντες ὑπὸ τῶν βαρβάρων προσάγονται τῇ ἱερείᾳ τῆς θεᾶς πρὸς θυσίαν κατὰ τὸν παρ' αὐτοῖς νόμον, ὃς ἐπέτασεν, ἵνα θύωνται τῇ θεᾷ πάντες οἱ ἐκεῖσε καταγόμενοι ξένοι· ἱέρεια δὲ τῆς Ἀρτέμιδος ἐτύγγανεν ἡ ἀδελφὴ τοῦ Ὀρέστου, Ἰφιγένεια, μεθ' ἧς ἀναγνώριζεται καὶ ἡς τῷ τεχνάσματι ἀποδιδράσκουσι πάντες ἐκεῖθεν κομίζοντες καὶ τὸ τῆς θεᾶς ξόανον τῇ τῆς Ἀθηνᾶς προστασίᾳ.

Τῆς τραγωδίας ταύτης ἢ τε πλοκὴ γίνεται ἔντεχνος καὶ ἡ ἀναγνώρισις κατὰ φύσιν· οἱ χαρακτῆρες τῶν προσώπων εἰσὶν εὐγενεῖς, τῆς δὲ ἡρωϊδος τὸ ἦθος οὕτω σεμνὸν καὶ ἄγνόν, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ βάρβαροι σέβονται αὐτήν· λίαν ἄξιόπαινος ὁ ποιητὴς προεφύλαξε τὴν ἱέρειαν ἐκ τοῦ μιάσματος τῆς ἀνθρωποθυσίας· διότι αὕτη μόνον ἔρραινε τὰ θύματα, ἄλλοι δ' ἔσφαζον αὐτά ἐπὶ πᾶσι λίαν συγκινητικόν ἐστι καὶ τὸ ἐπεισόδιον, ἐν ᾧ οἱ δύο εὐγενεῖς φίλοι ἀμιλλῶνται πότερος ὑπὲρ τοῦ ἑτέρου νὰ θυσιασθῇ.

ζ' Τῆς δὲ ἐν Αἰλίδι Ἰφιγενείας ἡ σκηνὴ ὑπόκειται ἐν Αἰλίδι, ὅπου ὁ Ἀγαμέμνων μεταπέμπεται τὴν κόρην λόγῳ μὲν ἵνα νυμφεύσῃ μετὰ τοῦ Ἀχιλλέως, ἔργῳ δὲ ἵνα θύσῃ αὐτὴν τῇ Ἀρτέμιδι. Ἐντὸς ὀλίγου ἡ Κλυταιμῆστρα καὶ ἡ Ἰφιγένεια ἀφικνοῦνται φαιδραί, ἀλλὰ μετ' ἐκπλήξεως βλέπουσι τὸν βασιλέα σκυθρωπόν. Ὅτε δὲ τὴν ἀλήθειαν παρὰ τοῦ θεράποντος ἔμαθον, ἡ μὲν Κλυταιμῆστρα ἱκετεύει τὸν Ἀχιλλέα, ἵνα σώσῃ τὴν φημισθεῖσαν αὐτῷ νύμφην, ἡ δὲ κόρη τὸν πατέρα, ἵνα μὴ θύσῃ αὐτήν. Καὶ προθυμεῖται μὲν ὁ Ἀχιλλεὺς νὰ κολύσῃ τὴν θυσίαν καὶ ὁ ἀτυχὴς πατὴρ ἐνδοιάζει νὰ θύσῃ τὴν κόρην, ἀλλ' ὁ στρατὸς ἐξαγριοῦται ἀπαιτῶν τὴν θυσίαν, δι' ἧς μόνης ἐξίλασκομένη ἡ Ἀρτεμις ἔμελλε νὰ ἐπιτρέψῃ τὸν πλοῦν. Ἐν ᾧ δὲ τὰ πράγματα περιπλέκονται καὶ τὴν ἀγωνίαν τοῦ θεατοῦ ἐπιτείνουν, ἡ μεγάλῳψυχος καὶ εὐγενὴς παρθένος ἐπιφέρει τὴν ποθουμένην λύσιν, διότι παρέχει ἑαυτὴν ἐκοῦσα εἰς θυσίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος¹.

¹ δίδωμι σῶμα τοῦμὸν Ἑλλάδι·

Κωμωδία.

Ἡ κωμωδία μίμησις ἐστὶ πράξεων φανυτοτέρων, ὧν τὸ ἁμάρτημα ἀνώδυνον ὂν καὶ οὐχὶ φθαρτικὸν κινεῖ τὸν γέλωτα· ἀλλ' ὥς ἐν τῇ τραγωδίᾳ ὁ φόβος καὶ ὁ ἔλεός εἰσιν οὐχὶ ὁ σκοπὸς ἀλλὰ τὸ μέσον, οὕτω καὶ ἐν τῇ κωμωδίᾳ τὸ γελοῖον ἐστὶ τὸ μέσον, δι' οὗ ὁ ποιητὴς λειηθότως πως καὶ ἡδέως ἄγει τὸν θεατὴν ἐπὶ τὴν ἡθικὴν αὐτοῦ βελτίωσιν· διότι θεώμενος ἐν τοῖς ἄλλοις τὸ γελοῖον φεύγει αὐτό. Κατὰ ταῦτα ἡ τραγωδία καὶ ἡ κωμωδία ἔχουσι τὸν αὐτὸν σκοπὸν ἥτοι νὰ δημιουργήσωσιν εὐγενῆ καὶ ἰδανικὸν βίον, κολάζουσαι τὰ ἁμαρτήματα, ἡ μὲν αὐστηρότερον, ἡ δὲ κωμωδία ἡπιώτερον ἥτοι γελωτοποιοῦσα αὐτά.

Ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν, ὥς καὶ ἡ τραγωδία, ἐκ τοῦ αὐτοῦ κορμοῦ ἥτοι ἐκ τῶν Διονυσιακῶν ἐορτῶν· τούτων δὲ τὰ κατ' ἀγροὺς Διονύσια ἐορταζόμενα μετὰ τὸν τρυγητὸν ἐτελοῦντο ἐν πολλῇ εὐθυμίᾳ· κύριον δὲ μέρος τῆς ἱλαρᾶς ταύτης ἐορτῆς ἦτο ὁ κῶμος, ὃς ἤγετο κατὰ τὰς ὁδοὺς ὑπὸ μεθυσάντων ὁμίλων ἐν θορύβῳ καὶ ἀταξίᾳ περὶ τὴν ᾠδὴν καὶ τὴν ὄρχησιν· ὥστε κωμωδία ἐστὶν ἡ κατὰ κῶμον ᾠδή. Ὁ θίασος δὲ τῶν συγκωμαστῶν ἔχων προσωπεῖα καὶ ἐνδύματα ἀλλόκοτα ἤδε τὴν εἰς τὸν Διόνυσον ᾠδὴν, μετὰ δὲ τοῦτο οἱ χορεύται πρὸς τὸ περιεστώμενον πλῆθος στρεφόμενοι ἔσκωπον καὶ ἐλοιδόρουν ἀφθόνως ὅντινα ἤθελον· τὰ σκώμματα δὲ ταῦτα τὰ δημώδη καὶ παίγνια ἀνέπτυνε μὲν εἰς ἔντεχνόν τι εἶδος ἐν Ἀθήναις ὁ Σουσαρίων (580—560), ἀλλ' ἡ πόλις κατέστησεν ἀγῶνας κωμικοὺς μόλις μετὰ 9' ἔτη· ἐν τῷ μεταξὺ δ' ὅμως τούτῳ ἡ κωμωδία ἐβλάστησεν ἐν Σικελίᾳ.

Τῆς Σικελιωτικῆς κωμωδίας μέγας ποιητὴς ἐγένετο ὁ Ἐπίχαρμος (540—450 π. Χ.), ὃν ὁ Πλάτων διὰ τὰς σοφὰς καὶ

θύετ', ἐκπορθεῖτε Τροίαν· ταῦτα γὰρ μνημεῖά μου
διὰ μακροῦ καὶ παῖδες οὗτοι καὶ γάμος καὶ δόξ' ἐμή,
βαρβάρων δ' Ἑλλήνων ἀρχεῖν εἰκός, ἀλλ' οὐ βαρβάρους,
μητρὸς Ἑλλήνων· τὸ μὲν γὰρ δοῦλον, οἱ δ' ἐλεύθεροι.

ἠθικὰς γνώμας ἐθεώρει ὥς τὸν κορυφαῖον τῶν κωμικῶν· ἀλλ' ἐκ τῶν νβ' κωμωδιῶν αὐτοῦ ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ πεποιημένων ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα¹.

Ἡ δὲ Ἀττικὴ κωμωδία διαιρεῖται εἰς ἀρχαίαν, μέσην καὶ νέαν. Ἡ ἀρχαία διεκωμώδει οὐχὶ μόνον χαρακτήρας γενικῶς, ἀλλ' ὅπερ καὶ συνηθέστερον ὀρισμένα πρόσωπα· καὶ ὑπερέβαλλε μὲν τὸ μέτρον τῆς εὐπρεπείας καὶ τῆς αἰδημοσύνης, ἀλλ' ἦτο μεγαλότεχνος, θαυμαστή καὶ δεινὴ τῶν ἀμαρτανόντων πολιτευτῶν μάστιξ.

Κατ' ἐξοχὴν δὲ κωμικὸς ἐγένετο ὁ Ἀριστοφάνης (452 — 385), οὗ ἐκ τῶν μ' κωμωδιῶν διεσώθησαν ἡμῖν ἰα' αἱ ἐξῆς.

α' Ἀχαρνῆς, ἐν ἣ διακωμωδεῖται ὁ Λάμαχος.

β' Ἰππῆς, ἐν ἣ σκώπτεται ὁ Κλέων, ὃς ὑπὸ τὸ ὄνομα Παφλαγῶν, παρίσταται ὥς δοῦλος τοῦ δήμου.

γ' Νεφέλαι, ποιηθεῖσαι κατὰ Σωκράτους, ὥς κακοδιόσκαλοῦντος τοὺς νέους.

δ' Σφήκες, πρὸς οὓς ὁ κωμικὸς ἀπεικάζει τοὺς φιλοδίκους Ἀθηναίους, οἷονεὶ κέντρον σφηκῶν ἔχοντας καὶ πλήττοντας.

ε' Εἰρήνη, ὑπὲρ ἧς καὶ ἀγωνίζεται ὁ ποιητής.

ς' Ὀρνίθες, ἐν ἣ κωμωδία ὁ ποιητὴς διακωμωδεῖ τοὺς συκοφάντας καὶ δημαγωγούς τῶν Ἀθηνῶν, ὧν ἕνεκα οἱ χρηστοὶ πολῖται προσφεύγουσιν εἰς τοὺς Ὀρνίθας, καὶ μεταξὺ Γῆς καὶ Οὐρανοῦ κατασκευάζουσι τὴν φανταστικὴν πόλιν Νεφελοκοκκυγίαν.

ζ' Λυσιστράτη, ἐν ἣ κωμωδία ἡ πλαστὸν ὄνομα ἔχουσα ἡρώις μετὰ τῶν ἐκ Πελοποννήσου καὶ Βοιωτίας γυναικῶν ζητεῖ νὰ καταλύσῃ τὸν ἐθνοφθόρον πόλεμον, ὃν οἱ ἄνδρες ἐξηλέγχθησαν ἀνίκανοι ἵνα καταλύσωσιν.

η' Θεσμοφοριάζουσαι, ἐν ἣ ὁ κωμικὸς διακωμωδεῖ τὴν

¹ Τῶν πόνων πωλοῦσιν ἡμῖν πάντα τάγαθ' οἱ Θεοὶ

.....

Νοῦς ὀρεῖ καὶ νοῦς ἀκούει, τᾶλλα κωφὰ καὶ τυφλά

.....

Νᾶφε καὶ μέμιας' ἀπιστεῖν, ἄρθρα ταῦτα τῶν φρενῶν.

τραγωδίαν τοῦ Εὐριπίδου, ὃν αἱ γυναῖκες βουλευόνται, ἵνα ἀποκτείνωσιν ὡς μισογύνην καὶ τοῦ γυναικείου φύλου συκοφάντην.

θ' *Βάτραχοι*, ἡ κατ' ἐξοχὴν φιλολογικὴ κωμωδία, ἐν ἣ ὁ τεχνοκρίτης κωμικὸς μετὰ τοσαύτης λεπτότητος, χάριτος καὶ ἀσφαλείας κρίνει τοὺς δύο τραγικούς, τὸν Αἰσχύλον καὶ τὸν Εὐριπίδην, ὥστε ἡ γνώμη αὐτοῦ ἔτι καὶ νῦν ἀποτελεῖ τὸν αἰσθητικὸν γνώμονα.

ι' *Ἐκκλησιάζουσαι* ἐν ἣ κωμωδία διακωμωδοῦνται αἱ γνώμαι αἱ περὶ κοινοκτημοσύνης, ἣν αἱ γυναῖκες ψηφίζονται συνελθοῦσαι εἰς ἐκκλησίαν.

καὶ ια' *Πλοῦτος*, ἐν ἣ ὁ ποιητὴς διακωμωδεῖ τὴν κακὴν διανομὴν τοῦ πλούτου, ὅς τυφλὸς ὦν ἔρχεται εἰς τοὺς κακοὺς. ἀλλ' ὁ *Χρεμύλος* χρηστὸς πολίτης ὦν συναντήσας τὸν τυφλὸν θεὸν καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ θεραπεύσας τοὺς μὲν ἀγαθοὺς πλουτίζει, τοὺς δὲ πονηροὺς εἰς ἔνδειαν ἐμβάλλει.

Οὕτω δὲ ὁ Ἀριστοφάνης διεκωμῶδει οὐ μόνον πολιτικούς, ἀλλὰ καὶ ποιητὰς καὶ σοφιστάς, οὓς ἐνόμιζεν ὡς διαφθορεῖς τῶν νέων· τὸ ἰδανικὸν πρότυπον τοῦ ποιητοῦ ἦσαν οἱ Μαραθωνομάχοι, πρὸς οὓς ὠθεῖ τοὺς συγχρόνους δεικνύων καὶ τὸν τρόπον τῆς βελτιώσεως τῶν κακῶς ἐχόντων· ἐν ἐκάστη κωμωδίᾳ θηρεύει τὸ συμφέρον τῇ πόλει, πᾶσαι δ' ὁμοῦ ἀποτελοῦσι σύστημα πρὸς βελτίωσιν καὶ διάσωσιν αὐτῆς· διὸ ὑποβάλλει εἰς ἔλεγχον τὴν δημοσίαν καὶ ἰδιωτικὴν ἀνατροφὴν, δι' ἣν οἱ πολῖται ἐκ τῶν Μαραθωνομάχων ἐξημβλώθησαν εἰς σοφιστάς. Τὴν εὐμουσίαν καὶ χάριν τοῦ ποιητοῦ μαρτυρεῖ τὸ εἰς αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος ποιηθὲν ἐπίγραμμα¹.

Ἡ *μέση* κωμωδία (404—338) δὲν διεκωμῶδει πρόσωπα ὀρισμένα, ἀλλὰ τὰς μορίας διαφόρων ἐπιτηδευμάτων καὶ κοινωνικῶν τάξεων· οὕτω οἱ περὶ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ὁδοὺς διατρίβοντες ἰχθυοπῶλαι, μάγειροι, ἀγοραῖοι φιλόσοφοι κ.λ.π.

¹ Αἱ Χάριτες τέμενός τι λαβεῖν, ὅπερ οὐχὶ πεσεῖται,
ζητοῦσαι ψυχὴν εὖρον Ἀριστοφάνους.

ἦσαν τὰ προσφιλή θέματα τῆς κωμωδίας ταύτης. Ἐκ τῶν ξ' ποιητῶν αὐτῆς περὶ τὰ χ' δράματα ποιησάντων ἐπιφανέστεροι ἐγένοντο ὁ Ἀντιφάνης καὶ ὁ Ἀλέξης, ὧν ὁ μὲν ἐποίησε σξ' δράματα, ὁ δὲ σμέ'. Σπουδαῖον γνώρισμα τῆς μέσης καὶ τῆς νέας κωμωδίας ἐστίν, ὅτι ἐξέλιπεν ἤδη ὁ χορός.

Καὶ τέλος ἡ νέα κωμωδία ἐξωσθεῖσα ἐκ τῆς ἐκκλησίας καὶ ἐκ τῆς ἀγορᾶς περιωρίσθη ἐν τῷ οἴκῳ διακωμωδοῦσα τοὺς κρυφίους πολέμους, τὰ πάθη καὶ τὰ ἐλαττώματα τῶν μελῶν αὐτοῦ· γέροντες ἄρα καὶ κακῶς ἀνατεθραμμένα τέκνα, δοῦλοι πονηροί, δολοπλόκοι παράσιτοι, ἔκθετα βρέφη καὶ τὰ τούτοις παραπλήσια ἦσαν αἱ συνήθεις τῆς νέας κωμωδίας ὑποθέσεις· τὰ δράματα ταῦτα διακωμωδοῦντα τὰς παρεκτροπὰς καθόλου τοῦ ἀνθρώπου ἦσαν ἀρεστὰ οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγχρόνοις, ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις καὶ ὅλως εἰπεῖν ἐν παντὶ χρόνῳ καὶ παρὰ παντὶ λαῷ· διὸ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι κωμικοὶ Πλαῦτος καὶ Τερέντιος τοὺς τῆς νέας κωμωδίας ποιητὰς ἐμιμήθησαν καὶ διὰ τῆς μιμήσεως τούτων λαμβάνομεν ἐννοιάν τινα αὐτῆς, ἥς μόνον ἀποσπάσματα ἔχομεν· διὰ δὲ τῶν Ῥωμαίων κωμικῶν ὁ χαρακτήρ τῆς Ἑλληνικῆς κωμωδίας μετωχετεύθη καὶ εἰς τὴν τῶν νεωτέρων χρόνων (Μολιέρος).

Σπουδαιότεροι ποιηταὶ αὐτῆς ἐγένοντο α' Μένανδρος ὁ Κηφισιεὺς (342—290 π. Χ.), δς οὐ μόνον παρὰ τοῖς συγχρόνοις ἠδδοκίμει, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἔπειτα χρόνοις ἐγένετο ὁ δημοφιλέστερος μετὰ τὸν Εὐριπίδην δραματικὸς ποιητής. Ἐκ τῶν ρη' δραμάτων αὐτοῦ, ὧν ἀριστουργήματα ἦσαν ὁ Μισογύνης καὶ ὁ Μισοῦμενος, ἔχομεν μόνον ἀποσπάσματα· ταῦτα δὲ δαψιλῶς ἐπλουτίσθησαν διὰ τῶν ἄρτι ἐν Αἰγύπτῳ εὐρεθέντων παπύρων, δι' ὧν ἐγνώσθησαν αἱ κωμωδίαί Ἡρώς (στ. 52), Ἐπιτρέποντες (στ. 533), Περιχειρομένη (375), Σαμία (90) καὶ ἄλλα τινὰ ἀποσπάσματα.

β' Ὁ Φιλῆμων (361—262), οὗ αἱ δύο κωμωδίαὶ ὁ Ἔμπορος καὶ ὁ Θησαυρὸς ὑπὸ τοῦ Πλάτου μετηνέχθησαν εἰς τὴν λατινικὴν καὶ ἐπιγράφονται Mercator καὶ Trinummus.

ΜΕΡΟΣ Β΄

ΠΕΖΟΣ ΛΟΓΟΣ

(Μέχρι τῶν Ἀλεξανδρίνων χρόνων).

Ὡς περ ἐν τῇ ποιήσει, οὕτω καὶ ἐν τῷ πεζῷ λόγῳ διακρίνονται γ' εἶδη, ἡ *ιστορία* ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὸ ἔπος, ἡ *φιλοσοφία* πρὸς τὸ μέλος καὶ ἡ *ῥητορεία* πρὸς τὸ δρᾶμα· οἱ ἀρχαῖοι τὸν μὲν ποιητὴν παρέβαλλον πρὸς τὸν ἐφ' ἄρματος ὁχοῦμενον, τὸν δὲ *καταλογάδην* γράφοντα πρὸς πεζοποροῦντα· ὁ πεζὸς λόγος ὡς ἔντεχνον εἶδος διεμορφώθη πολλῶ ὀψιαιτέρον τῆς ποιήσεως· ἐπὶ αἰῶνας πᾶν πάθος καὶ πᾶν αἰσθημα, πᾶσαν γνώμην καὶ γνώσιν ἐξέφραζον καὶ πᾶσαν προᾶξιν ἐξύνουν μόνον διὰ μέτρων καὶ ῥυθμῶν· αἴτιον δὲ τῆς ἐπὶ τοσοῦτον χρόνον καθυστερήσεως τοῦ πεζοῦ λόγου ἦτο μὲν καὶ ἡ γραφή, ἥτις δὲν ἦτο ἐν πολλῇ χρήσει καὶ ἡ γραφικὴ ὕλη δύσχρηστος οὖσα, ἀλλὰ μάλιστα ἡ τοῦ ἔθνους ἡλικία· τὸ ἔθνος δηλ. διάγον τὴν παιδικὴν αὐτοῦ ἡλικίαν ἐτέρπετο μᾶλλον ἐν τοῖς πλάσμασι καὶ τοῖς μύθοις τῆς φαντασίας καὶ ἐν τῷ ῥυθμῷ καὶ τῷ κάλλει τῆς ποιήσεως, ἥτις προῖδον τῆς φαντασίας ἐστίν· ὁ δὲ πεζὸς λόγος ὡς ἐπιστήμη καὶ προῖδον κρίσεως ἔμελλεν ἐν τῇ ἀνδρικῇ τοῦ ἔθνους ἡλικίᾳ νὰ παραχθῇ.

Διὸ ὅτε τὸ ἔθνος προέβαινεν εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν, ἤρξατο καὶ ὁ λόγος νὰ συμεταβάλληται καὶ ἀποδύηται τὰ πρότερον κοσμήματα· κατέβη δηλ. ἀπὸ τῶν μέτρων, ὥς περ ἀπὸ τῶν ὀχημάτων τῆς φαντασίας εἰς τὸ ἔδαφος τῆς πραγματικότητος καὶ πεζὸς λόγος γενόμενος ἐθήρρευε τὸ ἀληθὲς ἀντὶ τοῦ μυθώδους· οὕτω δὲ οἱ ἄνθρωποι τὸ σαφὲς καὶ διδασκαλικὸν μᾶλλον ἀσπαζόμενοι ἢ τὸ ἐκπληττον διὰ λόγων ἤδη τὴν ζήτησιν ἐποιοῦντο· ἀλλ' ὡς εἰκός, δὲν ἦτο δυνατόν ὁ λόγος ν' ἀποβάλλῃ εὐθὺς καὶ πάντα τὰ κοσμήματα τῆς ποιή-

σεως· διὸ καὶ οἱ τὸ πρῶτον καταλογάδην γράψαντες τὴν ποιητικὴν λέξιν καὶ χροιάν ἐξήλουν.

A. Ἱστοριογραφία.

Ἡ ἱστορία, τὸ ἀρχαιότατον τῶν τοῦ πεζοῦ λόγου γενῶν, ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ ἔπος· διαφέρει δ' αὐτοῦ, ὅτι τὸ μὲν ἔπος περιγράφει τὰ πράγματα οἷα ἠδύναντο γενέσθαι, ἡ δ' ἱστορία αὐτὰ τὰ γενόμενα. Ἡ ἱστορία ἀνεπτύχθη λίαν ὀψὲ καὶ τὸ ἔργον αὐτῆς ἐπὶ αἰῶνας ἦτοι μέχρι που τῶν Περσικῶν πολέμων ἀνεπλήρου ἡ ἐπικὴ ποίησις.

Οἱ Ἕλληνες ἠρέσκοντο εἰς τὰ παλαιὰ τὰ διὰ τοῦ μύθου κεκαλυμμένα καὶ διὰ τῆς ποιήσεως κεκοσμημένα, τὰ δὲ νεώτερα καὶ σύγχρονα γεγονότα ὀλίγον διέφερον αὐτοῖς· διότι ταῦτα ἦσαν ἀλληλομαχίαι τῶν Ἑλληνικῶν πόλεων, αἵτινες δὲν ἐθεράπευον τὴν φιλοτιμίαν ὀλοκλήρου τοῦ ἔθνους· ἡ δὲ ἡρωϊκὴ ἐποχὴ ἐφεῖλκε τὴν προσοχὴν πάντων, διότι οὐδεμία ἄλλη πρᾶξις ἐφαίνετο ἄξια νὰ παραμετρηθῇ πρὸς τὰ κατορθώματα ἐκείνης, ὧν μετέσχον οἱ ἐξ ἀπάσης τῆς Ἑλλάδος ἥρωες. Μόλις δὲ κατὰ τοὺς Μηδικοὺς πολέμους, ὅτε τὸ ἔθνικόν φρόνημα διηγέρθη καὶ τὸ ἔθνος ἠνδρώθη, ἤρξατο καὶ ἡ ἱστοριογραφία· ἀρχαὶ μὲν αὐτῆς εἰσι καὶ πρότερον τῶν Περσικῶν πολέμων, ἀλλὰ μικρά τινα δοκίμια, οἷον ῥήτραι δηλ. νόμοι, καὶ συνθήκαι πόλεων, πρὸς δὲ ἀναγραφαί, οἷον τῶν Ὀλυμπιονικῶν ἀπὸ τοῦ 776 π. Χ., τῶν ἐφόρων ἐν Σπάρτῃ ἀπὸ τοῦ 755, τῶν ἐπωνύμων ἀρχόντων ἐν Ἀθήναις ἀπὸ τοῦ 682 π. Χ. τῶν ἱερειῶν ἐν Ἀργεὶ καὶ τῶν πρυτάνεων ἐν Κορίνθῳ. Ὑλὴν δὲ γραφικὴν μετεχειρίζοντο λίθους, μέταλλα, ξυλῖνας πινακίδας, διφθέραις, ἦτοι βύρσας αἰγῶν καὶ προβάτων κατεργασμένας, ἀπὸ δὲ τοῦ 600 π. Χ., μόνον τὸν πάπυρον καὶ ἀπὸ τοῦ 200 π. Χ., καὶ τὰς περγαμηνὰς αἵπερ ἦσαν προκριτότεραι τοῦ παπύρου.

Μήτηρ τοῦ πεζοῦ λόγου ἐγένετο ἡ Μίλητος, ἔνθα τὸ πρῶτον πλείστοι ἐπιγραφαὶ καταλογάδην ἐχαράχθησαν, ἡ διὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν τέχνην ἀκμάζουσα μεγαλόπολις, ἣτις ἦτο ἡ

πρωτεύουσα πόλις τῆς Ἰωνίας καὶ τῆς πνευματικῆς κινήσεως
ἑστία· οἱ Μιλήσιοι ἔσχον πρῶτοι ἐπιμελεῖσθαι πρὸς τοὺς Αἰγυ-
πτίους, παρ' ὧν ἔλαβον καὶ τὸν πάπυρον.

Δογογράφοι.

Δογογράφοι λέγονται οἱ πρὸ τοῦ Ἡροδότου ἱστορικοί, οἵ-
τινες ἔγραφον λόγους ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μύθους τῶν ποιη-
τῶν· οἱ λογογράφοι οὗτοι καλούμενοι καὶ λογοποιοὶ ἀποτε-
λοῦσι τὴν ἐκ τῆς ποιήσεως εἰς τὸν πεζὸν λόγον μετάβασιν·
πηγαὶ δ' αὐτῶν ἦσαν αἱ προφορικαὶ παραδόσεις καὶ αἱ περι-
ηγήσεις, καθ' ἃς συνέλεγον γνώσεις ἐρευνῶντες τὰ ἀρχεῖα τῶν
ναῶν καὶ τῶν πόλεων· ἀλλὰ παρ' αὐτοῖς ἡ ἱστορία καὶ τὸ
μυθῶδες ἦσαν μεμειγμένα καὶ ἡ κρίσις αὐτῶν δὲν ἦτο ἱκανή,
ὅπως διαχωρίσῃ ταῦτα· πλὴν δὲ τούτου καὶ οἱ ἀναγνώσται
ἐτέρποντο ἀναγινώσκοντες ἢ ἀκούοντες μυθώδεις διηγήσεις·
διὸ καὶ ὁ Θουκυδίδης, ὁ φίλος τῆς ἀληθείας, γράφει ὅτι τὸ
σύγγραμμα αὐτοῦ ἀτερπὲς εἰς ἀκρόασιν φανέται διὰ τὸ μὴ
μυθῶδες. Οἱ λογογράφοι οὗτοι ὄντες Ἴωνες ὥς ἐπὶ τὸ πλεῖ-
στον ἐγένοντο ἀπὸ τοῦ 600 π. Χ. μέχρι τοῦ Πελοποννησιακοῦ
πολέμου· οὗτοι εἶχον διάλεκτον τὴν Ἰωνικὴν καὶ τὴν τῆς
ὑλῆς διάταξιν ἄτεχνον. Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς μνημο-
νεύει ὀνομαστὶ ἱβ' λογογράφων, ὧν ἀξιολογώτεροί εἰσι α'
Κάδμος ὁ Μιλήσιος, β' *Ἐκταῖος ὁ Μιλήσιος*, γ' *Ἑλλάνικος*
ὁ Μυτιληναῖος, δς πολυτίτωρ καὶ πολυγράφος ἐγένετο.

Πατὴρ δὲ τῆς Ἱστορίας ἐγένετο ὁ

Ἡρόδοτος (489—425).

Ὁ Ἡρόδοτος ἐγεννήθη ἐν Ἀλικαρνασσῶ· μετασχὼν δὲ
τῆς στάσεως τῆς ἐναντίον τοῦ τυράννου τῆς πατρίδος αὐτοῦ,
Λυγδάμιδος, ἔφυγεν εἰς Σάμον· τῷ δὲ 454 ἐπανελθὼν μετὰ τῶν
στισιαίων εἰς Ἀλικαρνασσὸν ἐξεδίωξε μὲν τὸν τύραννον, ἀλλὰ
καὶ αὐτὸς μετ' ὀλίγον ἠναγκάσθη ἵνα καταλίπῃ τὴν πα-
τρίδα ἕσασθαι τῷ 445 εὗρίσκειτο ἐν Ἀθήναις, ἔνθα συνῆψε φι-
λίαν πρὸς τὸν Περικλέα, καὶ τῷ 444 μετέχει τῆς Πανελληνίου

ἀποικίας τῶν Θουρίων ἦτοι τῆς πρώην Συβάρεως· τὴν πόλιν ταύτην, ἔνθα καὶ ἀπέθανεν, ἠγάπησεν ὥς δευτέραν πατρίδα, ἔξ οὗ καὶ Θούριος ἐπονομάζεται.

Ἡ γιγάντειος πάλη τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς βαρβάρους καὶ ἡ κατατρόπωσις τῶν Περσῶν, ἐνεποίησαν τῷ Ἡροδότῳ μεγίστην ἐντύπωσιν· γνοὺς δέ, ἵνα παραδῶ τῇ μνήμῃ τῶν ἐπιγενεστέρων τὰ θαυμάσια ἔργα τῶν ὁμοεινῶν, λίαν εὐφυῶς δὲν περιορίζει τὴν συγγραφὴν αὐτοῦ εἰς τὰς πέντε ἢ ἕξ μάχας, αἵτινές εἰσιν ἡ καταστροφή τοῦ μεγάλου δράματος, ἀλλὰ παρασκευάζει ἡμῖν πόρρωθεν τὰς σκηνὰς καὶ ἔτι πορρωτέρωθεν τὰ πρόσωπα τὰ ἐκατέρωθεν δρῶντα διὸ ἐξετάζει ἔνθεν μὲν τὴν ἀχανῆ Περσικὴν αὐτοκρατορίαν μετὰ πάντων τῶν λαῶν τῶν σὺν τῷ χρόνῳ συγχωνευθέντων ἐν τῇ δεσποτείᾳ αὐτῆς, ἔνθεν δὲ τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις· ἀλλὰ τοιαύτη τις ἱστορία ἔδει νὰ περιλάβῃ πᾶσαν τὴν γεωγραφικὴν καὶ ἱστορικὴν τῶν χρόνων ἐκείνων ἐπιστήμην, ὥσπερ ἐποποιία τις μετὰ πλείστων ἐπεισοδίων πρὸς ἕξαρσιν καὶ διαφώτισιν τῆς κυρίας ἐννοίας· ἵνα δὲ καταστῇ ἱκανὸς πρὸς συγγραφὴν τοιοῦτου ἔργου, πολλὰ δαπανῶν καὶ πάντα κίνδυνον ὑπεριδὼν περιηγεῖται κατὰ γῆν καὶ κατὰ θάλασσαν ἀπατάτας χώρας, ἃς ἔμελλε νὰ περιγράψῃ. Κατ' ἐξοχὴν ὡς βάσιν ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ ἔχει τὴν αὐτοψίαν, τὴν ἱστορίαν ἣ ἔρευναν καὶ τὴν κριτικὴν· πολλάκις δὲ διηγεῖται μὲν καὶ μυθώδη, ὡς ἤκουεν αὐτὰ παρὰ τῶν ἐρμηνέων, ἀλλὰ προστίθησι «καὶ τὰ λεγόμενα ὑφ' ἐκάστου ἀκοῇ γράφω· ὀφείλω λέγειν τὰ λεγόμενα· πείθεσθαι γε μὴν οὐ παντάπασιν ὀφείλω».

Ἡ ἱστορία αὐτοῦ μακροτάτη οὖσα περιέχει πάσας τὰς ἐν σμ' ἔτεσι γενομένας ἐπιφανεῖς πράξεις Ἑλλήνων τε καὶ βαρβάρων· διηρέθη δὲ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς θ' βιβλία, ὧν ἕκαστον ἐπιγράφεται ἐκ τοῦ ὀνόματος ἐκάστης τῶν Μουσῶν, ἦτοι Κλειῷ, Εὐτέρπῃ, Θάλειᾳ, Μελπομένῃ, Τερψιχόρῃ, Ἐρατῷ, Πολύμνιᾳ, Οὐρανίᾳ καὶ Καλλιόπῃ· ἀρχεται δὲ ὁ ἱστορικὸς ἀπὸ τῆς ἀδικίας τῶν βαρβάρων τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας τοὺς ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ, οὗς ὑποδουλοῖ Κροῖστος ὁ τῶν Λυδῶν βασιλεὺς·

ἀλλὰ τούτου ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἔπαρσις τιμωρεῖται, διότι καταλύεται ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ ὑπὸ Κύρου, βασιλέως τῶν Περσῶν· ἐφεξῆς διηγείται τὴν ἱστορίαν τοῦ Περσικοῦ βασιλείου, τὴν εἰς αὐτὸ ὑποταγὴν τῶν τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Αἰγύπτου λαῶν καὶ τὴν Δαρείου εἰς Σκυθίαν ἐκστρατείαν (βιβλ. Α'—Δ'). Ἐντεῦθεν δὲ ἱστορεῖ τὴν σύγκρουσιν τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Περσῶν, ἥτοι τὴν ἐπανάστασιν τῶν ἐν τῇ Μ. Ἀσίᾳ Ἰώνων, τὰς τῶν βαρβάρων εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκστρατείας καὶ τὴν καταστροφὴν αὐτῶν καὶ ἡ διήγησις λήγει (ἐν ἔτει 478) εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Ἀθηναίων ἄλωσιν τῆς Σηστοῦ (Ε'—Θ').

Οὕτως ἡ ἱστορία ἀρχομένη ἀπὸ τῆς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας τῶν βαρβάρων λήγει εἰς τὴν τιμωρίαν αὐτῶν, ἥτις ἀποτελεῖ τὴν *κάθαρσιν* δι' ὅλης δὲ τῆς μακρᾶς ταύτης ἱστορίας διήκει μία γενικὴ ἔννοια, ἡ τῆς Νεμέσεως, ἥτις κολάζει πᾶσαν ὑπέρβασιν καὶ ὕβριν· ἡ τῶν βαρβάρων τιμωρία διὰ τὰς πρὸς τοὺς Ἕλληνας ἀδικίας σηφοῦται ἐπὶ τῆς πίστεως, ὅτι οἱ θεοὶ τὴν ἀδικίαν καὶ ἀλαστονείαν τῶν ἀνθρώπων κολάζουσιν ὑπὸ φθόνου (φθονερὸν τὸ θεῖον)· ἡ νέμεσις δ' αὕτη τῶν θεῶν δηλοῦται τοτὲ μὲν ἐν ταῖς τύχαις ἐνὸς μόνου προσώπου, τοτὲ δὲ καὶ ἐν ταῖς τύχαις ὁλοκλήρου ἔθνους· ἀλλ' οὕτως ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ἀντὶ τῆς ἐρμηνεύει τὰ γεγονότα ἐξ αὐτῶν τῶν πραγμάτων καὶ τὴν ἥταν τῶν βαρβάρων νὰ ἀποδῶ εἰς τὸ σῶφρον καὶ φιλελεύθερον τοῦ μικροῦ, ἀλλ' ἀκμάζοντος Ἑλληνικοῦ ἔθνους συγκροσθέντος πρὸς ἐθελόδουλα καὶ ἀκόλαστα βαρβαρικά ἔθνη ἐν παρ-
ακμῇ ὄντα, παριστᾷ τὴν νίκην τῶν Ἑλλήνων ὡς ἔργον τῆς θείας θελήσεως μᾶλλον ἢ τῆς δυνάμεως αὐτῶν· ὑπὸ τῆς γνώμης δὲ ταύτης περὶ τοῦ θεοῦ κατεχόμενος φαίνεται ἀεῖποτε νηφάλιος καὶ εὐλαβὴς πρὸς τοὺς ἡττηθέντας ἐχθροὺς τῆς πατρίδος, ὧν τὰς ἀρετὰς ὁμολογεῖ.

Οὕτως ὑπερέχει μὲν ὁ Ἡρόδοτος τῶν προηγουμένων λογογράφων οὐ μόνον διότι γράφει μέγα τι ἱστορικὸν γεγονός καὶ οὐχὶ γενεαλογίας, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν ἐπιμελεστέραν ἱστορικὴν ἔρευναν καὶ τὴν ἐνότητα τῆς ἱστορικῆς ὕλης· ἀπολείπε-

ται δ' ὅμως τοῦ ἀληθῶς ἱστορικοῦ ἐν τῇ τῶν γεγονότων ἐρμηνείᾳ καὶ φαίνεται παιδικὴν ἀφέλειαν ἔχων καὶ εὐπιστίαν· τοῦτο δὲ μιοῖ μέν πως τὸ ἱστορικὸν αὐτοῦ κῦρος, ἀλλὰ καθιστᾷ αὐτὸν ἐπαγωγότατον.

Ἀφήγησιν ὁ ἱστορικὸς ἔχει ἀφελῇ καὶ ἡδεϊαν, διάλεκτον δὲ τὴν Ἰωνικὴν, ἧς ἄριστος κανὼν ἐγένετο· ἐν δὲ τῇ συντάξει μεταχειρίζεται τὴν *εἰρομένην* λέξιν, τὸν ἀπερίοδον καὶ ἄτεχνον λόγον, ὃς συνίσταται ἐκ προτάσεων χαλαρῶς πρὸς ἀλλήλας συνειρομένων, καὶ οὗ χρησιν ποιοῦνται ἐν τῷ προφορικῷ λόγῳ οἱ ἀπλοῖκοι ἄνθρωποι καὶ τὰ παιδιά· ἔστι δὲ ἡ *εἰρομένη* λέξις ἢ ὁ ἀπερίοδος λόγος ὅλως ἀντίθετος πρὸς τὸν *ἐμπερίοδον* ἢ τὴν *κατεστραμμένην* λέξιν.

Θουκυδίδης (470—397).

Ὁ Θουκυδίδης ἐγεννήθη ἐν Ἀλιμοῦντι, δῆμος τῆς Ἀττικῆς, ἐξ ἀριστοκρατικοῦ γένους· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ὀλορος ἦτο συγγενὴς ὁμωνύμου τινὸς βασιλέως τῆς Θράκης, ἔνθα εἶχε κτήματα καὶ μεταλλεῖα χρυσοῦ· διὰ τὴν τοῦ πατρὸς εὐπορίαν ἀφειδῶς χορηγοῦντος ἔτυχεν ἐπιμελεημένης ἀγωγῆς καὶ παιδείας, ἵνα ἀναπτυχθῇ ὡς οἷόν τε ἡ δαιμονία αὐτοῦ διάνοια· διδασκάλους ἔσχε μὲν τὸν φιλόσοφον Ἀναξαγόραν καὶ τὸν ῥήτορα Ἀντιφῶντα, ἀλλὰ πλὴν τούτων μεγίστην ῥοπὴν ἔσχον ἐπὶ τὸ πνεῦμα καὶ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ καὶ οἱ σοφισταὶ Γοργίας καὶ Πρόδικος καὶ ἄλλοι, οἵτινες συνέρρεον εἰς τὰς Ἀθήνας, αἵτινες τότε κέντρον τοῦ πνευματικοῦ κόσμου καὶ τῆς ὅλης Ἑλλάδος παιδευσίς ἦσαν. Τῷ 424 οἱ Ἀθηναῖοι κατέστησαν αὐτὸν στρατηγὸν εἰς τὰ περὶ τὴν Θάσον, τὰ περὶ τὴν Θράκην καὶ τὴν Μακεδονίαν μέρη, αἵτε μεγάλην δύναμιν ἔχοντα παρὰ τοῖς Θραξὶ διὰ τὰ ἐν τῇ Σκαπιῇ ὕλη μεταλλεῖα χρυσοῦ. καὶ ἐπειδὴ δὲν ἠδυνήθη νὰ σώσῃ τὴν Ἀμφίπολιν κινδυνεύουσαν τότε ὑπὸ τοῦ Βρασίδου καὶ ἔσωσε μόνον τὸ ἐπίγειον αὐτῆς, τὴν Ἡϊόνα, κατηγορήθη ἐπὶ προδοσίᾳ· διὸ καὶ ἔφυγε τὴν ἑαυτοῦ πατρίδα κ' ἔτη δι' ἀποτυχίαν, ἧς αἰτία μᾶλλον ἦτο ἡ ταχύτης τοῦ ἐχθροῦ ἢ ἡ ὀλιγωρία καὶ

ἡ βραδύτης αὐτοῦ· ἀλλὰ καίπερ οὕτω προφανῶς ἀδικηθεῖς, οὐδὲν πάθος ἐκδηλοῖ οὐδ' ἀπολογίαν ποιεῖται ἐν τῇ συγγραφῇ αὐτοῦ· ἡ μεγαλοπρεπὴς δ' ὅμως σιωπὴ καταδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὴν ἀθρότητα αὐτοῦ· ἀλλ' ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ἡ φυγὴ αὕτη λίαν ὠφέλησε τὴν ἱστορίαν τῶν γραμμμάτων· διότι κατὰ τὴν φυγὴν εὗρε τὴν εὐκαιρίαν, ἵνα περιέλθῃ τοὺς τόπους, οἵτινες ἐγένοντο τὸ θέατρον τοῦ πολέμου, καὶ καθ' ἡσυχίαν μᾶλλον μελετήσῃ τὰ κατ' αὐτόν.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν λ' κατελθὼν εἰς τὴν πατρίδα εἶδε μετὰ ψυχικοῦ ἄλγους τὰ τε ἐρείπια τῶν τῆς πόλεως τευχῶν καὶ τὰ ἡθικὰ ἐρείπια τὰ παρασκευασθέντα ὑπὸ διεφθαρμένων πολιτευτῶν· ἐν τῇ Σκαπιτῇ δὲ ὕλῃ, ἔνθα συνέγραφε τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ, ἀπέθανεν αἰφνιδίως, ὥς μαρτυρεῖ τὸ ἀποτόμως λῆγον ἔργον αὐτοῦ.

Ὁ Θουκυδίδης συνέγραψε τὸν *Πελοποννησιακὸν πόλεμον* (431 — 404), τὸ τραγικώτατον πολεμικὸν δράμα τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὸ διαδραματισθὲν ὑπὸ τῶν δύο ἀντιπάλων φύλων, τοῦ Ἰωνικοῦ καὶ τοῦ Δωρικοῦ, χάριν τῆς ἡγεμονίας τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ δὲν *συνεπλήρωσεν αὐτόν*· διότι τὸ ἔργον αὐτοῦ λήγει ἐν τῷ κα' τοῦ πολέμου ἔτει (τῷ 411), συνεχίζει δὲ τὴν ἱστορίαν αὐτοῦ ὁ Ξενοφῶν ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς· διηρέθη δὲ ἡ συγγραφὴ αὐτοῦ ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων εἰς ἡ' βιβλία, ὧν τὸ α' χρησιμεύει ὥσπερ εἰσαγωγή· διότι περιέχει α' (ἐν τῷ προοιμίῳ κεφ. α'—κδ') σύγκρισιν τοῦ Πελοποννησιακοῦ πολέμου πρὸς πάντας τοὺς προηγουμένους, ἵνα καταδειχθῇ ὅτι οὗτος ἀξιολογώτερός ἐστι τοῦ τε Τρωϊκοῦ καὶ τοῦ Περσικοῦ, ὃς δυοῖν ναυμαχίαν καὶ πεζομαχίαν ταχείαν τὴν κρίσιν ἔσχεν· β' τὰ τοῦ πολέμου αἰτία τὰ τε φανερά καὶ τὰ ἀφανῆ, ἐν οἷς παρενέειρει καὶ βραχεῖαν ἐξέτασιν τῶν μεταξὺ τοῦ Περσικοῦ πολέμου καὶ τοῦ Πελοποννησιακοῦ συμβάντων, ἵνα καταδειχθῇ, πῶς ἠϋξήθη ἡ τῶν Ἀθηναίων δύναμις καὶ οὕτω διασαφηθῶσι τὰ τοῦ πολέμου ἀφανῆ αἰτία. Τὸ δὲ β' βιβλίον μέχρι τοῦ κ' κεφαλαίου τοῦ ε' περιέχει τὸ πρῶτον δεκαετὲς τοῦ πολέμου τμήμα, ὅπερ

καλεῖται Ἀρχιδάμειος πόλεμος (431—421)· τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ε' βιβλίου περιέχει τὴν τῶν συνθηκῶν σύγχυσιν· τὸ ζ' καὶ ζ' τὴν τῶν Ἀθηναίων εἰς Σικελίαν ἐκστρατείαν καὶ τὴν ἐκεῖ πανωλεθρίαν αὐτῶν καὶ τὸ η' ἱστορεῖ μέρος τοῦ Δεκελειοῦ πολέμου (412—404). Ἐν δὲ τῇ ἐξιστορήσει τοῦ πολέμου παρενέφει οὗτος συγγραφεὺς ὡς ἐπεισόδια, τὰ τῆς προδοσίας τοῦ Πανσανίου (Α' 128—135), τὰς τελευταίας περὶ πέτειας τοῦ Θεμιστοκλέους (Α' 135—139) καὶ ἄλλα τινά. Ἡ ἱστορία τοῦ Θουκυδίδου ὁμοιάζει πρὸς δρᾶμα, οὗ τὸ μέσον ἀποτελεῖ ἡ εἰς Σικελίαν ἐκστρατεία· ἡ ἐν αὐτῇ ἀποτυχία τῶν Ἀθηναίων καὶ ἡ καταστροφή ἐπιφέρει τὴν λύσιν τοῦ δράματος· διὸ τὴν στρατείαν ταύτην εἰκονίζει διὰ μακρῶν καὶ μετὰ δραματικοῦ κάλλους.

Ὁ Θουκυδίδης ὡς ἱστορικὸς ἀνέγνω τοὺς προηγουμένους λογογράφους, ὧν τὰ ἔργα κακίζει ὡς συνταχθέντα ἐπὶ τὸ προσαγωγότερον τῇ ἀκροάσει ἢ ἀληθέστερον καὶ ἐλέγχει τὸν Ἑλλάνικον ὀνομαστὴν καὶ ἀνωνύμως τὸν Ἡρόδοτον πολλαχοῦ· συνέγραψε δὲ ὅσα εἶδεν αὐτὸς καὶ ὅσα παρ' αὐτοπτῶν καὶ αὐτηκόων μαρτύρων ἀξιοπίστων ἤκουσεν· ἀλλ' ἐπίπονον ἦτο νὰ ἀνεύρῃ τὴν ἀλήθειαν πυνθανόμενος. «διότι οἱ παρόντες τοῖς ἔργοις ἐκάστοις οὐχὶ τὰ αὐτὰ περὶ τῶν αὐτῶν ἔλεγον, ἀλλ' ὡς ἐκατέρων τις εὐνοίας ἢ μνήμης εἶχεν»· διὸ τὰς συγκρουομένας καὶ ἀντιφασκούσας μαρτυρίας τῶν ἄλλων βασανίζει αὐτός, ἵνα ὡς ἔγγιστα τὴν ἀλήθειαν εὕρῃ· ἔνθα δὲ ἀδυνατεῖ νὰ εὕρῃ ταύτην, ἐκεῖ παρεμβάλλει ἐκατέρων τὰς μαρτυρίας, ἵνα μηδετέρους ἀδικήσῃ.

Ἄλλ' ἐν τῇ διηγῇ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ πλὴν τοῦ η' βιβλίου παρεμβάλλει καὶ λόγους ἢ δημηγορίας πολιτικῶν, στρατηγῶν καὶ πρέσβων, οἵτινες ἀποτελοῦσι τὸ ε' τῆς ὅλης συγγραφῆς· διότι ἐκ τῶν 900 κεφαλαίων τοῦ ὅλου ἔργου οὗτοι καταλαμβάνουσι τὰ 180· τοὺς λόγους δὲ τούτους ἔγραψεν οὐχὶ ἐπὶ λέξει, ὡς ἐλήχθησαν ὑφ' ἐκάστου, ἀλλ' ἐχόμενος ἐγγύτατα τῆς συμπάσης γνώμης τῶν ἀληθῶς λεχθέντων· ἐν τοῖς λόγοις τούτοις ὁ ἀριστοτέχνης ἱστορικὸς ἀπεικονίζει, ὡς ἀρι-

στος ζωγράφος, ἐναργῶς τὸ ἦθος ἐκάστου τῶν ἀγορευσάντων, ὥς τὴν σύνεσιν τοῦ Ἀρχιδάμου, τὸ προπετὲς τοῦ Ἀλκιβιάδου, τὸ ἱταμόν τοῦ Παγώνδου, τὸ μεγαλόψυχον τοῦ Βρασίδου, τὸ χρηστὸν τοῦ Νικίου καὶ τὸ μεγαλόνουν τοῦ Περικλέους.

Τὰ αἷτια τῶν ἐν τῷ κόσμῳ συμβαινόντων καὶ τὰ τοῦ πολέμου ἀποδίδωσιν οὐχὶ τοῖς θεοῖς ἢ τῇ τούτων προνοίᾳ, ὥς ὁ Ἡρόδοτος, ἀλλὰ τοῖς φυσικοῖς αἰτίοις καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ φύσει, ἣτις τὰ τῶν ἀνθρώπων θυμίζει ταύτης αἰ ἐπιθυμίας καὶ τὰ πάθη ἄρχουσι καὶ κατ' αὐτὴν ἐπέρχονται καὶ τὰ ἀποτελέσματα «καὶ ἐπέπεσε, λέγει, πολλὰ καὶ χαλεπὰ κατὰ τὴν στάσιν ταῖς πόλεσι γινόμενα καὶ αἰ ἐσόμενα, ἕως ἂν ἡ αὐτὴ φύσις τῶν ἀνθρώπων ἦ»· τὴν ἱστορίαν δὲν πληροῖ εὐσεβῶν μυθαρίων, τοὺς σεισμοὺς καὶ τὰς ἐκλείψεις τῆς σελήνης καὶ τοῦ ἡλίου δὲν νομίζει φοβερὰ σημεῖα θρηγίζομένου θεοῦ, ἀλλὰ φυσικὰ φαινόμενα δυνάμενα νὰ ἐξηγήσων διὰ καὶ ἐπιλέγει, ὅτι τὸ ἔργον αὐτοῦ εἰς μὲν τὴν ἀκρόασιν ἴσως διὰ τὸ **μὴ μυθῶδες** ἀτερπέστερον φανεῖται, ἀλλὰ τοῖς βουλομένοις νὰ μάθωσι τὰ γεγενημένα καὶ ἐξ αὐτῶν νὰ διδαχθῶσι περὶ τῶν μελλόντων **κτῆμα** ἔσας ἔσται.

Καὶ οὐ μόνον τῆς ἱστορικῆς ἐρεῦνης τὸ ὑπόδειγμα ἐγένετο ὁ ἱστορικός, ἀλλὰ καὶ ἡ *φιλαλήθεια* αὐτοῦ ὑπῆρξε μεγίστη καὶ ἡ *ἀπροσωποληψία* ὀνομαστή· περὶ τῶν διαμαχομένων προσώπων ἀδιαφορεῖ παντάπασιν, εἰ φίλοι ἢ πολέμιοι, Ἀθηναῖοι ἢ Πελοποννήσιοι εἰσι, τοῦτο δὲ μόνον αὐτῷ μέλει, πῶς τὴν ἀλήθειαν νὰ ἀνεύρῃ. Ἐν τῷ ἐμφυλίῳ ἐκείνῳ σπαραγμῷ, καθ' ὃν ἄγρια ἐξεγείρονται τὰ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς πάθη, ὁ ἱστορικός αἵρεται ὑπεράνω τῶν παθῶν, πανταχοῦ διατηρῶν τὸ πνεῦμα γαλήνιον καὶ τὸν τόνον ἡσυχον καὶ λελογισμένον· διὸ τὸ ἀριστοτεχνικὸν αὐτοῦ σύγγραμμα ὁμοιάζει κατὰ τὸ ἥρεμον καὶ σεμνὸν μεγαλεῖον πρὸς τὰ γλυπτὰ τοῦ Φειδίου ἔργα· ὁ κατὰ βάθος δὲ μελετῶν τὴν συγγραφὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ διδάσκειται περὶ πολλοῦ μὲν νὰ ποιῆται τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν παρτίδα, περὶ πλείονος δὲ τὴν ἀλήθειαν.

Διάλεκτον ἔχει ὁ Θουκυδίδης τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν μετὰ ποιητικῶν καὶ ἀρχαιοπρεπῶν λέξεων (ἑξαπιναίως, ἀμφιδήριτος) καὶ συχνῶν περιφράσεων· μεταχειρίζεται δὲ συχνότατα τὰ οὐδέτερα τῶν ἐπιθέτων καὶ τῶν μετοχῶν ἀντὶ τῶν ἀφηρημένων οὐσιαστικῶν (τὸ δεδιός, τὸ θαρσοῦν, τὸ σῶφρον, τὸ θυμούμενον τῆς γνώμης, τὸ ἐπιθυμοῦν τοῦ πλοῦ) καὶ ῥητορικὰ σχήματα, ἥτοι τὸ ἰσόκωλον, τὰς ἀντιθέσεις καὶ τὰ ὁμοιό-τέλευτα (Γ' 82, 4)· ἀλλ' ἐνίοτε τὰς περιόδους μακρύνων γίνεται δυσπαρακολούθητος (Α, 2, 2), ὥς βαθύνους δὲ δι' ὀλίγων τὰ πολλὰ δηλῶν καὶ τὰ νοήματα πυκνῶν καθίσταται¹ πολλαχοῦ σκοτεινός.

Ξενοφῶν (434-355).

Ξενοφῶν ὁ Γρύλλου ἦτο Ἀθηναῖος καὶ ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, οὗ ἡ διδασκαλία καλοὺς καὶ ἀγαθοὺς ἀνδρας ἀπειργάζετο· διὸ καὶ λίαν ἐσέβετο τὸν διδάσκαλον διὰ παντὸς τοῦ βίου· τῷ 401 προσκληθεὶς ὑπὸ τοῦ φίλου Προξένου τοῦ Βοιωτοῦ, ἵνα συσταθῇ τῷ Κύρῳ, προθύμως μετέβη εἰς Σάρδεεις· ἀλλὰ κατὰ τὴν ἄφιξιν αὐτοῦ ὁ Κύρος μετὰ στρατοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ ἐξεστράτευεν ἐπὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, τὸν βασιλέα τῆς Περσίας· διὸ καὶ ὁ Ξενοφῶν ἠκολούθησεν αὐτῷ ὥς ἐθελοντής· μετὰ δὲ τὸν ἐν Κουνάξοις θάνατον τοῦ Κύρου καὶ τὴν δολοφονίαν τῶν στρατηγῶν ὁ Ξενοφῶν τὸν στρατὸν ἀθυμήσαντα θαρρύνει διὰ τοῦ λόγου· ἔπειτα δὲ αἰρεθεὶς στρατηγὸς πέμπτος αὐτὸς κατώρθωσεν ὑπερπληθῆσας ἄπειρα κωλύματα καὶ μεγίστους κινδύνους νὰ ἀγάγῃ τὸν στρατὸν τῶν μυρίων Ἑλλήνων ἐκ τοῦ βάθους τῆς Ἀσίας εἰς τὸ Βυζάντιον· μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ὁ Ἀγησίλαος ἐπολέμει πρὸς τοὺς Πέρσας, ἠκολούθησεν ἐκείνῳ· ἔπειδ' ἔν ἐν Κορωνεῖα 394 π. Χ. ὡς ὁπαδὸς τοῦ Ἀγησιλαίου ἦρε τὰ ὄπλα κατὰ τῆς ἰδίας πατρίδος, κατεδικάσθη εἰς φυγὴν· ἀλλ' οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀμείβοντες τὰς εὐεργεσίας αὐτοῦ ἐτίμησαν διὰ προξενίας καὶ ἐδωρήσαντο κτῆμα ἐν Σκιλλοῦντι· ἐν τῷ τερπῷ καὶ ἀλσώδει τούτῳ χωρίῳ διήγαγε βίον ἀγροτικὸν καὶ ὄλ-

βιον ὑπὲρ τὰ κ' ἔτη καὶ ἐνταῦθα συνέγραψε τὰ πλεῖστα τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν Λεόντροις ἦταν τῶν Λακεδαιμονίων (371) ἐκδιωχθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ τῶν Ἑλλείων κατέφυγεν εἰς Κόρινθον· ἐκεῖ δὲ διήλθε τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου, οὐδ' ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα καίπερ ἐν τῷ μεταξὺ ἀνακληθεὶς.

Ὁ Ξενοφῶν ὡς ἱστορικὸς πολλὰ τῶν γεγονότων ἐρμηνεύει διὰ τῆς θείας νεμέσεως, ὥσπερ ὁ Ἡρόδοτος· πρὸς δὲ ἐν τῇ περὶ τῶν προσώπων κρίσει αὐτοῦ δὲν τηρεῖ τὴν δικαιοσύνην ἐκείνην, ἣν ἐθαυμάσαμεν παρὰ τῷ Θουκυδίδῃ· ἡ ἀρετὴ αὐτοῦ ἡ μεγάλη ἔγκειται ἐν τῇ γλώσσῃ· διότι ἔχει μεγίστην σαφήνειαν, ἀφέλειαν καὶ χάριν ἀνεπιτήδευτον, δι' ἧς ἀρετὰς Ἀττικὴ μοῦσα καὶ Ἀττικὴ μέλισσα ὠνομάσθη· τὰ συγγράμματα αὐτοῦ εἰσι·

Α' *Ἱστορικά* α' *Κύρου ἀνάβασις* (ζ'), ἐν ἣ ἐκτενέστερον περιγράφεται ἡ κατάβασις καὶ ἡ σωτηρία τῶν μυρίων· τὸ ἔργον τοῦτο ἔστι τὸ σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν τοῦ συγγραφέως, ἐν ᾧ πάντα ἐξ αὐτοψίας περιγράφει διὰ τούτου καταδεικνύεται τὸ σαθρὸν καὶ ἐτοιμόρροπον τοῦ ἀχανοῦς Περσικοῦ κράτους· τὸ μέγα τοῦτο δίδαγμα ἐχρησίμευσε τῷ Ἀγησίλαῳ, τῷ Φίλιππῳ καὶ τῷ Μ. Ἀλεξάνδρῳ, ὃς καὶ κατέλυσε τὸ Περσικὸν κράτος· β' τὰ *Ἑλληνικά* (ζ'), ἅπερ συνεχίζοντα τὴν ἱστορίαν τοῦ Θουκυδίδου (411) ἱστοροῦσιν ἐν συντόμῳ πάντα τὰ κυριώτερα γεγονότα τὰ μέχρι τῆς ἐν Μαντινείᾳ μάχης (362 π. Χ.), ἐνθα ἔπεσεν ὁ Ἑλαμεινώνδας· ἐπειδὴ δὲ τὸ ἔργον στερεῖται ἐντέχνου προοίμιου καὶ ἐπιλόγου, πολλοῦ δὲ καὶ οὐχὶ καλῶς ἐπεξεργασμένον φαίνεται, εἰκάζεται ὑπὸ τινων, ὅτι ὁ συγγραφεὺς κατέλιπεν αὐτὸ οὐχὶ τετορνευμένον εἰς ἐκδοσιν· γ' ὁ *Ἀγησίλαος*, ἐγκώμιον τοῦ βασιλέως τῆς Σπάρτης, οὗ τὰς ἀρετὰς θαυμάζει καὶ ὃν παρέχει ὡς πρότυπον ἀγαθοῦ βασιλέως· δ' *Κύρου Παιδεία* (η'), ὅπερ περιέχει ἅπαντα τὸν βίον τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς Περσικῆς μοναρχίας· ὁ Κύρος εἰκονίζεται ὡς ἰδεώδης τύπος ἀγαθοῦ καὶ εὐδαίμονος βασιλέως, οὗ ἡ εὐπραγία ἦτο προῖον τῆς ὀρθῆς παιδείας· τὸ ἔργον κυρίως

ἔστιν οὐχὶ ἱστορικόν, ἀλλὰ μᾶλλον μυθιστορία τις φιλοσοφικὴ ἐπὶ ἱστορικῶν βάσεων στηριζομένη.

Β' **Φιλοσοφικά**· α' 'Απομνημονεύματα (δ'), ὅτινα ἔγραψεν ἔξ ὧσων ἐν τῇ μνήμῃ περὶ τοῦ Σωκράτους εἶχεν ἢ καὶ παρ' ἄλλων ἤκουσε· συνένταξε δὲ τοῦτο ἐν διαλογικῇ μορφῇ, καθ' ὃν τρόπον καὶ ὁ διδάσκαλος ἐξέφερε τὰς γνώμας αὐτοῦ· ἐν αὐτοῖς ἀπολογεῖται ὡς εὐσεβὴς μαθητῆς ὑπὲρ τοῦ ἀδίκως καὶ ἀνοσίως καταδικασθέντος διδασκάλου· β' 'Απολογία Σωκράτους· γ' *συμπόσιον φιλοσόφων*· δ' ὁ *οἰκονομικός*, συγγραφὴ ἐπαγωγὸς περὶ τῆς ἀρίστης διοικήσεως τῶν τοῦ οὔκου καὶ περὶ τῆς γεωργίας, ἣν μητέρα καὶ τροφὸν πασῶν τῶν τεχνῶν καλεῖ δι' ὅλης τῆς συγγραφῆς διήκει καὶ πνεῦμα φιλανθρώπου μερίμνης περὶ τῶν ἀποκλήρων τῆς ἀρχαίας κοινωνίας ἥτοι τῶν δούλων· τὸ ἔργον τοῦτο πρέπει νὰ χρησιμεύῃ ὡς πολῦτιμον ἐγκόλπιον παντὸς ἀγαθοῦ οἰκοδεσπότου ἀγαθῆς οἰκοδεσποίνης καὶ παντὸς γεωπόνου·

καὶ Γ' **Πολιτικά** ἢ **Πρακτικά**· *Ἰέρων* ἢ τυραννικός, περὶ *Ἰππικῆς*, *Ἰππαρχικός*, *Κυρηγετικός*, *Πόροι* ἢ περὶ προσόδων, *Λακεδαιμονίων πολιτεία*, καὶ *Ἀθηναίων πολιτεία*, ἀλλὰ τοῦτο θεωρεῖται νόθον¹.

β' Φιλοσοφία.

Ἡ φιλοσοφία, ἐν ἣ σπουδαιότερόν ἐστι τὸ περιεχόμενον ἢ τὸ εἶδος, γίνεται ὑποκείμενον ἰδίας ἐπιστήμης, ἥτις λέγεται *ἱστορία* τῆς φιλοσοφίας· ἐπειδὴ δ' ὅμως ἡ φιλοσοφία ἐστὶ προῖον τοῦ Ἑλληνικοῦ πνεύματος πρωτότυπον καὶ τὸ μεγαλοπρεπέστατον τῆς Ἑλληνικῆς μεγαλοφυΐας μνημεῖον, διὰ τοῦτο

¹ *Ἱστορίας* πρὸς τούτοις ἔγραψαν καὶ οἱ ἐξῆς· *Κτησίας* ὁ *Κνίδιος* (Περσικά καὶ *Ἰνδικά*, ὧν ἔχομεν ἐπιτομὰς ἐκ τοῦ Φωτίου), *Φίλιστος* ὁ *Συρακόσιος* (*Σικελικά*), *Θεότιμπος* ὁ *Χίος* (*Ἑλληνικὴν ἱστορίαν* 430—394 καὶ *Φιλίππικα* ἥτοι ἱστορίαν τῆς βασιλείας τοῦ Φιλίππου), *Ἐφορος* ὁ *Κυμαῖος* (ἀπὸ τῆς καθόδου τῶν Ἡρακλειδῶν μέχρι τοῦ 340 π. Χ.) καὶ *Τίμαιος* ὁ *Ταυρομενίτης* (ἱστορίας ἔξ ἑξῆς βιβλίων, ἐν οἷς περὶ Σικελίας, Ἰταλίας καὶ περὶ Πύρρου)· ἀλλὰ τῶν ἱστορικῶν τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν.

γίνεται καὶ ἐν τῇ γραμματολογίᾳ λόγος περὶ αὐτῆς, μακρότερος μὲν περὶ τῶν φιλοσόφων, ὧν πολὺτιμα συγγράμματα ἐσωθήσαν, βραχύτερος δὲ περὶ ἐκείνων ὧν ἐκ τῶν ἔργων ἢ οὐδὲν περιεσώθη ἢ ἐλάχιστα ἀποσπάσματα¹.

Φιλοσοφία κυρίως ἐστὶν ὁ ἔρως πρὸς τὴν μάθησιν, ἢ ὄρεξις τοῦ εἰδέναι· καὶ κατ' ἀρχὰς *σοφία* καὶ *ἐπιστήμη* συνωνυμοῦσι καὶ σοφὸς λέγεται ὁ πολλὰ εἰδώς· ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν γένεσιν τοῦ κόσμου καὶ ζητεῖ τὴν ἀρχὴν καὶ τὸν σκοπὸν τῶν ὄντων· διότι ὁ ἄνθρωπος εὐρεθεὶς ἐν μέσῳ τῶν θαυμάτων τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἐν αὐτῷ τελουμένων μυστηρίων ἐξήτησε νὰ μάθῃ τὸν δημιουργόν, τὰ δημιουργήματα καὶ τοὺς νόμους τῆς ἑαυτοῦ διανοίας· καὶ μέχρι μὲν τοῦ Σωκράτους ἡ φιλοσοφία ἐρευνᾷ τὴν φύσιν μόνον, οὕσα *φυσικὴ* ἢ *φυσιολογία*, διὰ δὲ τοῦ Σωκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος γίνεται *ἠθικὴ* καὶ *διαλεκτικὴ*.

Πρῶτοι δὲ τῶν Ἑλλήνων ἐφιλοσόφησαν οἱ Ἴωνες (600 π. Χ.), ὧν ὁ μὲν *Θαλῆς* ἐπρέσβευε τὸ ὕδωρ ὡς ἀρχὴν τοῦ κόσμου, ὁ δὲ Ἀναξίμανδρος τὸ *ἄπειρον*, καὶ ὁ Ἀναξίμενης τὸν ἀέρα.

Ὁ δὲ διὰ τὴν ἐν τοῖς συγγράμμασιν αὐτοῦ ἀσάφειαν σκοτεινὸς κληθεὶς *Ἡράκλειτος* ὁ Ἐφέσιος (500 π. Χ.) ἐδόξαζεν ὅτι «τὰ πάντα ρεῖ», ἡ δὲ ροὴ τῶν ὄντων γίνεται οὐχὶ ἀτάκτως ἀλλὰ κατὰ σταθεροὺς, αἰώνιους νόμους, οὓς συμβολικῶς Εἰμαρμένην ἐκάλει· ἀρχὴν δὲ τοῦ κόσμου ἐπίστευε τὸ πῦρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα γίνονται δι' ἀραιώσεως καὶ πυκνώσεως· πῦρ δὲ λέγων ἔννοεῖ οὐχὶ τὸ αἰσθητόν, ἀλλ' αἰθεριωτέραν καὶ κρείττονα δύναμιν ἀεῖζων.

Οἱ δὲ Ἀβδηρίται *Δεύκιππος* καὶ ὁ τούτου μαθητὴς *Δημόκριτος* δύνανται νὰ θεωρηθῶσι πρόδρομοι τοῦ νῦν ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καλουμένου *ὀλισμοῦ*· ἀρχαί τοῦ κόσμου κατὰ τὸν Δημόκριτόν εἰσι τὰ ἄτομα καὶ τὸ κενόν, ἡ δὲ γένεσις οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἡ αἰεὶ μεταβαλλομένη σύνθεσις τῶν πρώτων ἀναλλοιώτων τῆς ὕλης μορίων· αἱ ἄτομοι οὐσίαι εἰσὶν ἄπει-

¹ Ἀποσπάσματα τῶν Ἑλλ. φιλοσόφων ὑπὸ Mullach (γ').

ροὶ κατὰ τὸ πλῆθος, συνιστάμεναι δ' αὐταὶ ποιοῦσι τὴν γένεσιν, διαλυόμεναι δὲ τὴν φθοράν· τὰ ἅτομα δινοῦνται καὶ ἐν τῇ δινήσει τὸ ὅμοιον ἐφέλκει τὸ ὅμοιον, ὥς ἐν τοῖς ζώοις τὰ ὅμοια συναγελάζονται καὶ ὥς ἐπὶ τῶν λογικῶν ὄντων αἱ συγγενεῖς διάνοιαι τάσσονται παρ' ἀλλήλας.

Ἐν ἔτι βῆμα ἐπὶ τὰ πρόσω ἐποιήσατο Ἀναξαγόρας ὁ Κλαζομένιος, ὃς μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐλθὼν εἰς Ἀθήνας εἶχε πολλοὺς μαθητάς, ἐν οἷς καὶ τὸν Περικλέα· ὁ Ἀναξαγόρας γράψας ἐνκαθαρᾶ Ἰωνικῇ διαλέκτῳ περὶ φύσεως δὲν ἐθεώρει τὸ κενὸν ἢ τὸ πῦρ αἰτίαν τῆς κινήσεως, ἀλλὰ τι ὑψηλότερον καὶ εὐγενέστερον ἔξω τῆς ὕλης ὃν ἦτοι τὸν νοῦν, ὃς αὐτοκρατὴς καὶ ἄμεικτος ὦν τὰ πάντα διεκόσμησε ¹.

Σπουδαιοτάτην θέσιν ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ προσέτι κατέχει ὁ Πυθαγόρας, ὃς πρῶτος ἐκ μετριοφροσύνης ὠνόμασεν ἑαυτὸν ἀντὶ σοφοῦ φιλόσοφον ἥτοι οὐχὶ κάτοχον τῆς σοφίας, ἀλλὰ μόνον φίλον, ἔραστον καὶ ἐρευνητὴν αὐτῆς. Ὁ Πυθαγόρας καὶ ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἡσχολήθησαν περὶ τὴν μουσικὴν καὶ τὰ μαθηματικά· διὸ ἀρχὴ τῆς Πυθαγορείου φιλοσοφίας ἦσαν οἱ ἀριθμοὶ ἢ μᾶλλον εἶπεν τὸ μέτρον καὶ ἡ ἀρμονία· διότι τὰ ὄντα ἐν τῷ σύμπαντι ἀποτελοῦσι τάξιν τινὰ ἑναρμόνιον, οἷαν ἔχουσιν οἱ τε τόνοι τῆς μουσικῆς καὶ οἱ ἀριθμοὶ πρὸς ἀλλήλους· πρῶτος δ' ὁ Πυθαγόρας συνιδὼν τὴν τάξιν καὶ τὴν ἀρμονίαν, ἥτις βασιλεύει ἐν τῷ σύμπαντι, κόσμον αὐτὸ ὠνόμασεν· ὑπῆρξε δὲ καὶ ὡς διδάσκαλος ἐνθουσιώδης καὶ τὸ ἀξίωμα αὐτοῦ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ ἐμφαίνει ἡ πολυθρύλητος φράσις «αὐτὸς ἔφα»· ἡ Πυθαγόρειος φιλοσοφία πλὴν τῆς θεωρίας ἀπέβλεπε καὶ πρὸς τὸ πρακτικὸν τοῦ βίου μέρος, βελτιοῦσα τὰ ἦθη καὶ τὴν πολιτικὴν· διὸ καὶ σπουδαίως ἔδρασαν οἱ Πυθαγόρειοι ἐν ταῖς πόλεσι τῆς Μ. Ἑλλάδος καὶ τῆς Σικελίας.

Σοφισταί.

Εἰς τὴν διανοητικὴν τοῦ ἔθνους ἀνάπτυξιν οὐκ ὀλίγον συνετέλεσαν καὶ οἱ καλούμενοι σοφισταί, οἵτινες οὐ μόνον

¹ «Πάντα χρήματα ἦν ὁμοῦ, εἴτα νοῦς ἐλθὼν αὐτὰ διεκόσμησε».

πολλῶν τεχνῶν καὶ ἐπιστημῶν εἴρεται ἐγένοντο, ἀλλὰ καὶ τὴν τέχνην τοῦ λόγου τὰ μέγιστα προήγαγον· οἱ σοφισταὶ ἦσαν οὐχὶ φιλόσοφοι, ἀλλὰ πρακτικοὶ τινες διδάσκαλοι ἐγκυκλοπαιδικῶν μαθημάτων χρησίμων τῇ νεότητι· παριδόντες οἱ σοφισταὶ τὰς ἀκάρπους θεωρίας τῶν φιλοσόφων, περὶ τῆς ἀρχῆς τῶν ὄντων καὶ τῆς γενέσεως τοῦ κόσμου, περὶ ὧν αἱ διάφοροι φιλοσοφικαὶ σχολαὶ οὐδόλως συνεφώνουν, ἐτράποντο ἐπὶ τὴν ἠθικὴν, τὴν πολιτικὴν καὶ τὸ γνωστικόν· τὴν διδασκαλίαν δὲ αὐτῶν ἐποιοῦντο διὰ πομπικῶν ἐπιδείξεων, ὧν σκοπὸς ἦτο μᾶλλον ἢ δόξα ἢ ἡ ἀλήθεια. Ἐν τοῖς σοφισταῖς διαπρέπουσι *Πρωταγόρας* ὁ Ἀβδηρίτης, ὁ σπουδαιότατος πάντων, *Γοργίας* ὁ Λεοντίνος, *Πρόδικος* ὁ Κεῖος, καὶ *Ἰππίας* ὁ Ἡλείος.

Οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἀναμφισβητήτως συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης καὶ ἐκίνησαν τὴν ὄρεξιν τῶν νέων πρὸς τὴν μάθησιν, ἀλλ' ὥς πρὸς τὴν ἠθικὴν τινὲς τούτων ἐγένοντο λυμεῶνες· διότι αἱ ἀρχαί, ἃς ἐπρόσβευον καὶ ἐδίδασκον ὑπέσκαπτον τὰ θεμέλια τῆς ἠθικῆς, τῆς θρησκείας καὶ τῆς πολιτείας· διότι ὁ μὲν Πρωταγόρας λ. χ. ὁρμώμενος ἐκ τῆς θεωρίας τοῦ Ἡρακλείτου, τὰ πάντα ῥεῖ, οὔτε ἐν τοῖς πράγμασι τὸ βέβαιον καὶ μόνιμον ἐδέχετο οὔτε ἐν τῇ γνώσει ἡμῶν, ἥτις προῖον ἐστὶ τῶν αἰσθήσεων· διὸ κατ' αὐτὸν πρέπει νὰ λέγωμεν πῶς τὰ πράγματα ἐκάστοτε φαίνονται ἡμῖν καὶ οὐχὶ πῶς αἱ αὐτὰ καθ' ἑαυτά εἰσιν· ἐντεῦθεν καὶ τὸ δόγμα αὐτοῦ «πάντων τῶν χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος»· ἀλλὰ τὸ δόγμα τοῦτο ἀποβαίνει ὀλέθριον εἰς τὴν ἠθικὴν· διότι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα δυνατόν νὰ φαίνεται τῷ μὲν δίκαιον, τῷ δὲ ἄδικον, καθ' ὅσον συμφέρει αὐτῷ ἢ βλάπτει· ἀλλ' οὕτω καταργεῖται ὁ γνώμων τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ κακοῦ ἥτοι ὁ ἠθικὸς νόμος. Ὁ δὲ Γοργίας ἔλεγεν «οὐδὲν εἶναι εἰ δ' ἔστιν, ἄγνωστον εἶναι· εἰ δ' ἔστι καὶ γνωστόν, ἀλλ' οὐ δηλωτὸν ἄλλοις»· κατ' αὐτὸν ὁ σοφὸς πρέπει νὰ ἐπιζητῇ οὐχὶ τὸ ἀληθὲς καὶ τὸ δίκαιον, ἀλλὰ νὰ παραστήσῃ ὥς τοιοῦτον τὸ συμφέρον ἑαυτοῦ, ἥτοι τὸν *ἥτιω λόγον κρείττω ποιῶν* καὶ τὸν *κρείττω ἥτιω*. Οὕτω δὲ οἱ σοφισταὶ περιιώντες τὰς πόλεις ἐπώλουν ἀντὶ ἀδροτάτου

μισθοῦ οὐχὶ τὴν ἀληθῆ σοφίαν, ἀλλὰ μόνον τὴν δοκοῦσαν, δοξόσοφοι ὄντες καὶ δοξοπαιδευτικοί· ἔχοντες δὲ σκοπὸν μόνον τὸ χρηματίζεσθαι ἐδίδασκον μᾶλλον τὸ καλῶς λέγειν ἢ τὸ ὀρθῶς νοεῖν καὶ τὴν τοῦ παραλογίζεσθαι μᾶλλον τέχνην ἢ τὴν τοῦ ὀρθῶς λογίζεσθαι· ἐπαγγελλόμενοι δ' ὅτι ἐδίδασκον πάντας ἀρετὴν καὶ ἰδίᾳ τὴν πολιτικὴν καὶ ῥητορικὴν τέχνην διὰ πομπικῶν καὶ καλλιεπῶν λόγων ἐφείλκοντο τοὺς φιλοδόξους καὶ τετυφωμένους νέους, πείθοντες ὅτι θὰ καταστήσωσιν αὐτοὺς δεινοὺς λέγειν τε καὶ πράττειν καὶ ἱκανοὺς, ἵνα ἄρχωσι τῶν πολιτῶν· καὶ ἐπειδὴ αἱ ὀλέθριαι αὐτῶν ἀρχαὶ ὑπέσσεισαν καὶ ἐκλόνησαν τὰς βάσεις τὰς τε ἠθικὰς καὶ κοινωνικὰς, εὐλόγως τὸ ὄνομα σοφιστῆς περιέπεσεν ἤδη εἰς κακὴν σημασίαν, ἐν ᾧ τὸ πρῶτον ἦτο συνώνυμον τῷ σοφός¹.

Σωκράτης (469 — 399).

Δεινὸς πολέμιος καὶ ἀληθὴς μάστιξ τῶν σοφιστῶν ἐγένετο Σωκράτης ὁ υἱὸς τοῦ γλύπτου Σωφρονίσκου καὶ τῆς μαίας Φαιναρέτης, ὁ πρωτοτυπώτατος καὶ σοφώτατος ἀνὴρ συμπάσης τῆς ἀρχαιότητος· τούτου τὰς φιλοσοφικὰς ἀρχὰς γιγνώσκομεν ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ τοῦ Πλάτωνος, μαθητῶν αὐτοῦ, ἐπειδὴ αὐτὸς οὐδὲν ἔγραψεν. Ὁ Σωκράτης τὸ πρῶτον ἥσκησε τὴν τοῦ πατρὸς τέχνην, ἀλλὰ ἐκ τῶν βιβλίων τῶν ἀρχαιοτέρων καὶ συγχρόνων σοφῶν ἐκτίσατο πλείστας γνώσεις· τὸν ἐκ τῆς σοφιστείας δὲ κίνδυνον συνιδὼν ἐκήρυξε τὸν πόλεμον κατὰ τῶν σοφιστῶν καί, ὥς ἐνόμιζε, θεῖαν ἐντολὴν ἐκπληρῶν, ἵνα τὴν νεότητα τῆς πατρίδος καὶ τοὺς πολίτας βελτιώσῃ, ἐπέδωκεν ὅλον ἑαυτὸν εἰς ταύτην· διέτριβε δὲ ὥς τὸ πολὺ ἐν ταῖς παλαιστραις, ἐν τοῖς γυμνασίοις καὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ἔνθα διετέλει ἀφιλοκερδῶς διαλεγόμενος καὶ φιλοσοφῶν. Ὁ Σωκράτης μετέθηκε τὸ κέντρον τῆς φιλοσοφίας ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ κόσμου τῶν Ἰώνων εἰς τὸν ἐσωτερικόν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὴν γῆν, ἐκ τῆς φύσεως

¹ «ἦδη γὰρ ὁ σοφιστὴς χρηματιστὴς ἐστὶν ἀπὸ φαινομένης σοφίας, ἀλλ' οὐκ οὔσης» Ἀριστοτέλ.

εἰς τὸν ἄνθρωπον· «περὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἀεὶ διελέγετο» σκοπῶν τί εὐσεβές, τί ἀσεβές, τί καλόν, τί αἰσχρόν, τί δίκαιον, τί ἀδίκον, τί σωφροσύνη, τί μανία, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἃ τοὺς μὲν εἰδότες ἡγεῖτο καλοὺς ἀγαθοὺς εἶναι, τοὺς δ' ἄγνοοῦντας ἀνδραποδώδεις ἂν δικαίως κεκλησθῇαι».

Ἡ Σωκρατικὴ φιλοσοφία ὥς κυριώτερον γνώρισμα ἔχει τοῦτο· πᾶσα πρᾶξις δέον νὰ προέρχηται ἐκ τῆς ὀρθῆς γνώσεως τοῦ πράγματος [τί ἕκαστον εἶη τῶν ὄντων]· ὅθεν ὡς ἀφ' ἑαυτῆς ἐλάμβανε τὸ μηδὲν εἰδέναι· ἀλλὰ πρὸς τῆς γνώσεως τῶν ἄλλων ὄντων ὁ ἄνθρωπος πρέπει πρότερον νὰ γνωρίσῃ ἑαυτὸν καὶ τὸ γινῶθαι αὐτὸν ἀποβαίνει χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς Σωκρατικῆς φιλοσοφίας· ὅστις ἄγνοεῖ ἑαυτὸν καὶ τὰς ἰδίας αὐτοῦ δυνάμεις, ἐπιχειρεῖ ἔργα ἐν οἷς ἀποτυγχάνει καὶ δυστυχεῖ· ὁ Σωκράτης λαμβάνων ὡς βάσιν τὸ ἐν οἷδᾳ ὅτι οὐδὲν οἶδα ἤτοι τὴν ἄγνοιαν, πειρᾶται νὰ θεραπεύσῃ ταύτην διὰ τῆς σκέψεως καὶ τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι. Πρὸς εὗρεσιν δὲ τοῦ ἀληθοῦς μετεχειρίζετο τὸ ἐρωτᾶν καὶ τὸ ἀποκρίνεσθαι ἤτοι τὴν *διαλεκτικὴν μέθοδον*, ἥτις ἐφαρμογὴ τῆς λογικῆς ἐστίν· ἐν αὐτῇ δὲ χρῆσιν ἐποιεῖτο τῆς *ἐπαγωγῆς* καὶ τῆς *διαίρεσεως* καὶ κατ' ἐκείνην μὲν συνῆγε τὰ ὁμοειδῆ, κατὰ ταύτην δὲ διήρει τὰ γένη εἰς εἶδη· διὰ τῶν *ἐπακτικῶν* λόγων καὶ τοῦ *ὀρισμοῦ*, ἅτινα ἀποτελοῦσι τὴν βάσιν πάσης ἐπιστήμης, ἦγεν ὁ Σωκράτης τὸν μεθ' οὗ διελέγετο εἰς τὴν λογικὴν πορείαν καὶ τὴν μεθοδικὴν εὗρεσιν τοῦ ἀληθοῦς. Ἡ διαλεκτικὴ τοῦ Σωκράτους μέθοδος *ὀνομάσθη μαιευτικὴ*, διότι ὁμοιάζει πρὸς τὴν τῆς μητρὸς αὐτοῦ τέχνην· διὰ τῆς μαιευτικῆς δὲν προετίθετο νὰ διδάξῃ δογματικῶς, ἀλλὰ κοινῇ μετὰ τῶν ἄλλων νὰ ἀνέυρῃ οὐδὲ ἐξήτῃ τὴν ἀλήθειαν ἐτοίμην ἄλλοις νὰ παρέχῃ, ἀλλὰ τὴν ἔμφυτον ἐπιθυμίαν πρὸς τε τὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀρετὴν νὰ διεγείρῃ καὶ τὴν ὁδὸν πρὸς ταύτην νὰ δείξῃ· τοῦτο δὲ δηλοῖ λέγων, ὅτι ὁ θεὸς μαιεύεσθαι με ἀναγκάζει, γεννᾶν δ' ἀπεκώλυσεν.

Ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος μετεβάλλετο εἰς τὴν καλουμένην Σωκρατικὴν *εἰρωνείαν* ἣν μετεχειρίζετο ὡς κολαστήριον «πρὸς

τοὺς τὰ πάντα εἰδέναι οἰομένους καὶ μέγα φρονούντας ἐπὶ σοφίᾳ· ὁ Σωκράτης δηλ. προσποιούμενος ἄγνοιαν τούτων, ἃ ἐκεῖνοι ἰσχυρίζοντο ὅτι ἐγίγνωσκον, ἠρώτα αὐτοὺς ὥς ἐπιθυμῶν νὰ μάθῃ· τὰς δὲ ὑπ' ἐκείνων διδομένας ἀποκρίσεις δεχόμενος ὥς ἀληθεῖς τὸ πρῶτον μὲν ἀπεθαύμαζεν αὐτούς, ἀλλὰ προχωρῶν ἐν τῇ συζητήσει περιῆγεν αὐτοὺς εἰς ἄτοπα συμπεράσματα, ἐξ ὧν ἠναγκάζοντο καὶ αὐτοὶ οἱ ἐλεγχόμενοι νὰ ὁμολογήσωσιν ὅτι «οὐδὲν ἐγίγνωσκον, ὧν ὥντο εἰδέναι». Ἐκ τῶν ἐλεγχομένων δὲ οἱ μὲν βλακικώτεροι ἀπείχοντο αὐτοῦ, καὶ ἐχθρικῶς διετίθεντο, οἱ δ' εὐφρύτεροι ἐπλησίαζον αὐτῷ ἔτι μᾶλλον, ἵνα τὴν ἑαυτῶν ἄγνοιαν θεραπεύσωσι· διὰ τῶν τοιούτων περὶ τῆς γνώσεως συζητήσεων ἐνεγεννᾶτο ταῖς ψυχαῖς τῶν εὐφυνῶν νέων ἐνθουσιώδης ζῆλος πρὸς τὴν σοφίαν καὶ μαγικὴ πρὸς τὸν ἀγαπητὸν διδάσκαλον εὐνοία.

Φρονῶν ὁ Σωκράτης, ὅτι ἡ ἀρετὴ γινώσκει ἐστι καὶ ἐπιστήμη, ἀπεφάνητο τὸ περιώνυμον δόγμα «οὐδεὶς ἐκὼν ἁμαρτάνει»· κατ' αὐτὸν ὁ κακὸς οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἁμαθίης· διὸ καὶ ὅπου λείπει ἡ γινῶσις, ἐκεῖ οὐδεμία ἀρετὴ δύναται νὰ ὑπάρξῃ· ὑπάρχουσα δὲ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ἐπιστήμη ἄρχει πάντων τῶν παθῶν οὐδὲ περιέλκεται ὑπ' αὐτῶν ὥς ἀνδράποδον ὁ ἐπιστήμων, ὥσπερ οἱ πολλοὶ νομίζουσιν· καὶ τὴν ἀρετὴν οὐ μόνον ἐδίδασκεν ἁμισθὶ ὁ Σωκράτης, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ βίῳ θαυμασίως ἐφήρμοσε, πρότυπον ἀρίστου πολίτου ἐν τε τῇ εἰρήνῃ καὶ τῷ πολέμῳ γενόμενος ἀλλ' ὁ Σωκράτης ἐλέγχων τὴν οὔνησιν καὶ τὰς μωρίας τῶν πολλῶν ἐκίνησε καὶ τὸ μῖσος οὐκ ὀλίγων· διὸ καὶ διαβληθεὶς καὶ κατηγορηθεὶς ὑπὸ τοῦ Μελήτου, ὅτι καινὰ δαιμόνια εἰσάγει καὶ τοὺς νέους διαφθείρει, κατεδικάσθη εἰς θάνατον· ἡ καταδίκη δ' ὅμως αὕτη μᾶλλον ἐπηύξησε τὴν δόξαν τοῦ ἀληθοῦς φιλοσόφου, ὃς καὶ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ὧν ἐπὶ λ' ἡμέρας ἐξηκολούθει συμφιλοσοφῶν μετὰ τῶν φίλων.

Πλάτων (429 - 347).

Ὡς οἱ ἀρχαῖοι Ἑλληνές εἰσιν ὁ τελειότατος τύπος τῶν

λαὼν ἐν τῇ καλλιτεχνίᾳ καὶ τῇ καλλιλογίᾳ, οὕτω καὶ ὁ Πλάτων ἐστὶν ὁ ἀκραιφνεστάτος καὶ ὁ γνησιώτατος τύπος τοῦ Ἑλληνισμοῦ· διότι ἐν ἰδεώδει μορφῇ ἡδυνήθη νὰ διατυπώσῃ τὰς ἀθανάτους αὐτοῦ φιλοσοφικὰς ἰδέας.

Ὁ Πλάτων ἐγεννήθη ἐκ γονέων ἀριστοκρατικῶν, ὧν τὸ γένος ἀνήγετο εἰς τὸν Σόλωνα καὶ τὸν Κόδρον· εὐγενὴς δ' ὢν καὶ δαφιλεῖς πόρους ἔχων ἔτυχεν ὥς οἷόν τε ἐπιμελεμένης ἀνατροφῆς καὶ παιδείσεως. Τὸ φύσει καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ πνεῦμα ἐξεδηλώθη εὐθὺς ἐν τῇ νεανικῇ ἡλικίᾳ ὁρμήσαν εἰς τὴν ποίησιν· ἀλλὰ ταχέως τὰ ποιητικὰ αὐτοῦ δοκίμια παρέδωκε τῷ Ἡφαίστῳ, κατακληθεὶς ἐκ τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Σωκράτους, οὗτινος ἀκροατὴς ἐγένετο ἐπὶ θ' ἔτη· μετὰ δὲ τὸν θάνατον τοῦ διδασκάλου ὁ Πλάτων ἀπεδήμησεν εἰς Μέγαρα πρὸς τὸν Σωκρατικὸν Εὐκλείδην, εἶτα εἰς Κυρήνην πρὸς τὸν μαθηματικὸν Θεόδωρον καὶ ἐκεῖθεν πρὸς τοὺς ἱερεῖς τῆς Αἰγύπτου· ἀλλὰ μείζονα σπουδαιότητα ἔχουσιν αἱ εἰς Σικελίαν καὶ Ἰταλίαν ἀποδημίαι αὐτοῦ, ἔνθα τοῖς Πυθαγορεῖοις ἐντυχὼν συνεπλήρωσε τὸ φιλοσοφικὸν αὐτοῦ σύστημα. Ἐπειδὴ δὲ ὡς φιλόσοφος ἐπρέσβευε τὸ δόγμα, ὅτι αἱ πόλεις καὶ οἱ ἰδιῶται θὰ εὐδαιμονήσωσιν, ὅταν ἡ τὸ τῶν ἀληθῶς φιλοσοφούντων γένος εἰς τὰς πολιτικὰς ἀρχὰς ἔλθῃ ἢ τὸ τῶν δυναστευόντων ἐν ταῖς πόλεσι θείᾳ τινὶ μοίρᾳ ὄντως φιλοσοφήσῃ, προθύμως μετέβη πρὸς τοὺς τυράννους τῶν Συρακουσῶν μετακληθεὶς· ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῦ πρεσβυτέρου καὶ παρὰ τοῦ νεωτέρου Διονυσίου ἔλαβε πικρὰν πεῖραν, ὅτι οἱ ἐν τῇ τυραννίδι εἰθισμένοι δυσκόλως δύνανται νὰ συνδιαλλαγῶσι πρὸς τὴν φιλοσοφίαν.

Μετὰ τὰς ἀποτυχίας ταύτας ὁ Πλάτων ἔμεινε διαρκῶς ἐν Ἀθήναις διδάσκων μέχρι τέλους τοῦ βίου αὐτοῦ ἐν τῇ σχολῇ, ἥτις ἀπὸ τοῦ ὁμωνύμου γυμνασίου ὠνομάσθη Ἀκαδήμεια· εἰς τὴν σχολὴν αὐτοῦ συνέρρεον πλείστοι μαθηταί, ἐν οἷς ἦσαν καὶ δύο γυναῖκες, Λασθένεια ἢ Μαντινικὴ καὶ Ἀξιοθέα ἢ Φλειασία. Ἀναγινώσκων τις τὰ συγγράμματα αὐτοῦ διαβλέπει ἐν αὐτοῖς εἰκόνα ἰδεώδους διανοίας, ἐν ἰσορροπίᾳ πασῶν τῶν δυνάμεων εἰς ἡθικὸν κάλλος ἀνεπτυγμένην καὶ

ἐν Ὀλυμπιακῇ εὐθυμίᾳ ὑπεράνω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου ἐν-
τεθρονισμένην.

Τὴν ἀξίαν τοῦ μεγάλου φιλοσόφου μαρτυροῦσι τὰ ἔργα,
ὧν ἐφείσαντο πάντες οἱ αἰῶνες· εἰσι δὲ τὰ συγγράμματα αὐ-
τοῦ λ', ἅτινα πλὴν τῆς ἀπολογίας εἰσι *διαλογικά*· ὥστε καὶ
ἐν τῇ συγγραφῇ ὁ Πλάτων ἐμιμήθη τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σω-
κράτους, ὃς διαλογικῶς ἐδίδασκεν· οἱ διάλογοι δ' αὐτοῦ, οἷς
οὐδέποτε ἐπαύσατο κενεῖων καὶ βοστρυχίζων καὶ κατὰ πάντα
τρόπον ἀναπλέκων, ἐπιγράφονται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ τινος
τῶν διαλεγομένων προσώπων, λ. χ. Εὐθύφρων, Κρίτων, Φαί-
δων, Γοργίας, Πρωταγόρας, Ἰππίας, Φαῖδρος, Κρατύλος, Θεάι-
τητος, Κριτίας, Ἀλκιβιάδης, Μενέξενος, Τίμαιος κλπ. Ἐν πᾶσι
δὲ τοῖς διαλόγοις ἰθὺντως γίνεται ὁ Σωκράτης, ὃν δικαίως προ-
τιμᾷ· διότι θεωρῶν τὴν φιλοσοφίαν ὡς τελείωσιν τοῦ πραγ-
ματικοῦ βίου, ἐν τῷ διδασκάλῳ εὗρίσκει τὸν ἀριώτατον τῶν
ἰδεῶν τύπον· καὶ ἐν μὲν τοῖς ἀρχαιοτέροις διαλόγοις διατηρεῖ
τὴν εἰκόνα τοῦ πραγματικοῦ Σωκράτους, ἐν δὲ τοῖς ὑστέροις
ὑπὸ τὸ πρόσωπον τοῦ διδασκάλου λανθάνει αὐτὸς ὁ μα-
θητής.

Ἐν τῇ διαλεκτικῇ μεθόδῳ ὁ Πλάτων ἀκολουθῶν τῷ Σω-
κράτει μεταχειρίζεται τὴν *συναγωγὴν*, ἥτις τὰ ἐκ τῆς πείρας
συνάγει εἰς ἓν, καὶ τὴν *διαίρεσιν*, δι' ἧς τὸ ὅλον διαιρεῖται
εἰς εἶδη· ἐκ τοῦ συνάγειν δὲ καὶ διαιρεῖν γεννᾶται ὁ *ὀρισμὸς*
τῶν ὄντων καὶ ἐκ τούτων ἡ ἐπιστήμη· ἐκ τούτων δὲ ὁ Πλά-
των χωρεῖ ὑπὲρ τὸν διδάσκαλον εἰς τὰς *ιδέας*· ἥτοι τοὺς γε-
νικοὺς καὶ αἰωνίους τύπους τῶν ὄντων, τὰς ὑπὲρ αἴσθησιν
καὶ μόνον τῷ λόγῳ ληπτὰς οὐσίας· τῶν ἰδεῶν δὲ τούτων
τὰ αἰσθητὰ νομίζει εἶδωλα· οὕτω δὲ ὁ Πλάτων ἀναγνωρίζει
δύο κόσμους, τὸν *αἰσθητόν*, τὸν καὶ ἀεὶ μεταβαλλόμενον καὶ
ἐν διηνεκεῖ ῥοῇ ὄντα κατὰ τὸν Ἡράκλειτον, καὶ τὸν *νοητόν*
κόσμον, τὸν ἀναλλοίωτον ἥτοι τὰς ἰδέας.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ ψυχῇ διακρίνει τρία μέρη, ἥτοι τὸ *λογιστι-
κόν*, τὸ *θυμοειδές* καὶ τὸ *ἐπιθυμητικόν*, ἀναγνωρίζει τρεῖς
ἀρετάς, τὴν *σοφίαν*, ἀναφερομένην εἰς τὸ λογιστικόν, τὴν ἀν-

δρεῖαν εἰς τὸ θυμοειδὲς καὶ τὴν σωφροσύνην εἰς τὸ ἐπιθυμητικόν· ὅταν δ' αἱ τρεῖς αὗται ἀρεταὶ ἀναπτύσσωνται ἐν ἀρμονίᾳ, ὥστε τὸ μὲν λογιστικὸν ὡς θεῖον νὰ ἄρχῃ, τὸ δὲ θυμοειδὲς νὰ ὑπακούῃ αὐτῷ ὡς ἐπίκουρον, ἀμφότερα δὲ νὰ προσστατῶσι τοῦ ἐπιθυμητικοῦ, ἵνα μὴ τοῦτο πλείστον ὄν καὶ ἀπληστοτάτον ἐπιχειρῇ νὰ ἄρχῃ χεῖρον ὄν τοῦ φύσει βελτίονος, τότε ἀποτελεῖται ἡ δικαιοσύνη, ἀρμονία τῶν τριῶν ἄλλων ἀρετῶν οὕσα· εἰδῶλον δὲ τῆς δικαιοσύνης ταύτης φαίνεται ἡ τῶν ἀγοραίων, τὸ τὰ ὀφειλόμενα ἀποδιδόναι καὶ ὁ ἔχων τὰς ἀρετὰς ταύτας ἐστὶ κατὰ τὸν φιλόσοφον τέλειος ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ πόλις ἄνθρωπον ἐν μείζονι παριστᾷ, διακρίνει καὶ ἐν ἐκείνῃ τρία γένη ἦτοι τὸ βουλευτικόν, τὸ πολεμικόν καὶ τὸ χρηματιστικόν, ἀντιστοιχοῦντα πρὸς τὰ τρία μέρη τῆς ψυχῆς· ὥσπερ δὲ καὶ ἐν τῷ ἐνὶ ἀνθρώπῳ, οὕτω καὶ ἐν τῇ πόλει πρέπει νὰ ὑπάρχῃ ἡ δικαιοσύνη ἦτοι ἡ ἀρμονία, ἥτις γίνεται, ὅταν καὶ ἐν τῇ πόλει ἕκαστον τῶν γενῶν πράττῃ τὸ ἑαυτοῦ ἔργον καὶ μὴ ἄλλοτριονπραγμονῇ.

Ἡ δὲ γλῶσσα τοῦ Πλάτωνος ἀποτελοῦσα μέσον τι τοῦ πεζοῦ λόγου καὶ τῆς ποιήσεως ἑμμελὲς ἐστὶ καὶ ἀρμονική· ταύτην ἐθεώρουν οἱ παλαιοὶ ὡς κανόνα τῆς ὀρθοεπειάς καὶ ὡς ὄρον τῶν καθαρῶν καὶ ἑναργῶν λόγων· μάλιστα δέ τινες διετείνοντο ὅτι καὶ παρὰ τοῖς θεοῖς, εἴπερ ἦτο διάλεκτός τις, ἦν τὸ τῶν ἀνθρώπων γένος μεταχειρίζεται, ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν πάντως θὰ διελέγετο ὡς ὁ Πλάτων.

Ἀνάλυσις Πλατωνικῶν τινῶν διαλόγων.

Ἡ Ἀπολογία διαιρεῖται εἰς γ' μέρη, τὴν κυρίως ἀπολογίαν, τὸν περὶ τοῦ ἐπιβλητέου τιμήματος λόγον, καὶ τὴν πρὸς τοὺς δικαστὰς μετὰ τὴν δευτέραν διαψήφισιν προσφωνήσιν. Ἐν τῇ ἀπολογίᾳ τὸ τοῦ Σωκράτους ἔργον, τὸ νὰ ἐλέγχῃ δηλ. τὴν οἴσιν τῶν ἀνθρώπων, εἰκονίζεται ὡς ὑπὸ τοῦ θεοῦ ἐπιτεταγμένον· οἱ μετὰ τῶν πολιτικῶν, τῶν ποιητῶν καὶ τῶν χειροτεχνῶν διάλογοι τοῦ φιλοσόφου ἄριστα ἐμφαίνουσι τὴν

τῶν πολλῶν ἀνθρώπων μωρίαν, ὧν ἕκαστοι ἐπειδὴ γνωρίζουσι τὸ ἑαυτῶν ἔργον *οἴονται καὶ πάντα τὰλλα καλῶς εἶδέναι*· ἀλλὰ προφανῶς ἡ πλημμέλεια αὕτη τὴν ἀρετὴν ἐκείνην ἀφανίζει· πρὸς τὴν *οἴσιν* δὲ τῶν πολλῶν ἀντιτίθεται ἡ τοῦ Σωκράτους σοφία, ἥπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀπαλλαγὴ τῆς οἰήσεως, «*ἂ μὴ οἶδα οὐδὲ οἶμαι εἰδέναι*»· τὸν ἔλεγχον δὲ τοῦτον τῆς τῶν πολλῶν οἰήσεως ὁ Σωκρ. ἀσκεῖ ὥς ἔργον κατὰ θεῖαν τινὰ ἐντολήν, δι' ἣν ἀμελῶν τῶν οἰκείων ἐν μυρία πενία διατελεῖ· διὸ καὶ ἂν οἱ δικασταὶ θελήσωσιν, ἵνα ἀπολύσωσιν αὐτὸν τῆς κατηγορίας ἐπὶ τῷ ὄρω, ἵνα παύσῃται ἐλέγχων, ἐπιλέγει «*πεῖσομαι τῷ Θεῷ μᾶλλον ἢ ὑμῖν*»· διότι τὸν ἔλεγχον νομίζει μέγιστον ἀγαθὸν τῇ πόλει καὶ τῷ Θεῷ ὑπηρεσίαν. Ἐν τῷ ἐπιλόγῳ ἐξαίρεται καὶ τὸ μεγαλοπρεπὲς ἦθος τοῦ φιλοσόφου, ὃς ἀντὶ νὰ ἱκετεύσῃ τοὺς δικαστὰς δακρύων καὶ τὰ ἄλλα ἐλεεινὰ δράματα εἰσάγων διδάσκει αὐτούς, ἵνα μὴ καταχαρίζωνται τὰ δίκαια «*ὁ δικαστὴς ὁμῶς*» μοκεν οὐ χαριεῖσθαι, «*οἷς ἂν δοκῇ αὐτῷ, ἀλλὰ δικάσειν κατὰ τοὺς νόμους*».

Ὁ **Κρίτων**. Ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ θαυμαστὴς τοῦ Σωκρ. πλουσιώτατος Κρίτων πειρᾶται νὰ πείσῃ τὸν φιλόσοφον, ἵνα ἀποδράς ἐκ τοῦ δεσποτηρίου σωθῇ· ἡ ἀπόδρασις κατὰ τὸν Κρίτωνα ἦτο ἀναγκαία α' χάριν τῶν τέκνων αὐτοῦ, ἵνα μὴ ἐν ὀρφανίᾳ ἐγκαταλειφθέντα δυσπραγήσωσιν, β' χάριν τῶν φίλων, ἵνα μὴ δυσφημηθῶσιν, ὅτι τὰ χρήματα τοῦ φίλου προτιμῶντες δὲν προεθυμῆθησαν, ἵνα σώσωσιν αὐτὸν ὀλίγα δαπανῶντες· ἀλλ' ὁ Σωκράτης τὰ ἐπιχειρήματα ταῦτα νομίζει σκέμματα τῶν πολλῶν, ἀπορρίπτει δὲ τὴν πρότασιν τοῦ φίλου ὡς *ἀδίκον*· διότι κατὰ τὸν φιλόσοφον οὔτε *ἀδικητέον* οὔτε *ἀνταδικητέον*, ἐπειδὴ τὸ ἀδικεῖν καὶ κακὸν καὶ αἰσχρόν· ταῦτα δὲ ἀναπτύσσουσιν αὐτοὶ οἱ τῆς πόλεως νόμοι ἐμφανισθέντες, καθ' οὓς ὁ καταπατὼν τοὺς τῆς πατρίδος νόμους οὐ μόνον *ἀδικεῖ*, ἀλλὰ καὶ τὴν *πόλιν ἀνατρέπει*· ἂν δὲ τὸ τέκνον κακολογούμενον καὶ τυπτόμενον ὑπὸ τοῦ πατρὸς μὴ ἔχῃ δικαίωμα νὰ ἀντικακολογῇ καὶ ἀντιτύπῃ τὸν πατέρα, πολλῷ μᾶλλον δὲν δικαιούται

ὁ πολίτης ἀδικούμενος νὰ ἀνταδικῇ τὴν πατρίδα· οὐδὲ πρέπει νὰ λανθάνῃ αὐτὸν ὅτι μητρός τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων τιμιώτερον καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερόν ἐστιν ἡ πατρίς, εἰς ἣν τυφλὴν ὑποταγὴν ὁ πολίτης ὀφείλει καὶ ὅταν εἰς τὸν θάνατον αὐτὸν ἄγῃ· ἡ ἡχὴ δὲ αὕτη τῆς τῶν νόμων φωνῆς οὕτω περιβομβεῖ ἐν ταῖς ἀκοαῖς τοῦ Σωκράτους, ὥστε ποιεῖ αὐτὸν νὰ κορυβαντιᾷ καὶ μηδεμίαν ἄλλην φωνὴν νὰ ἀκούῃ.

Πρωταγόρας. Ὁ διάλογος οὗτος ἀληθὲς καλλιτέχνημα τοῦ συγγραφέως, ἀποτελεῖ οἷον αἱ τὴν κατάλειδα τῶν μικροτέρων διαλόγων· διότι ἐν ἐκείνοις μὲν ἐξετάζονται τὰ τῆς ἀρετῆς μόρια καθ' ἕκαστον, ὡς ἐν τῷ Εὐθύφρονι τὸ ὅσιον, ἐν τῷ Χαρμίδῃ ἡ σωφροσύνη, ἐν τῷ Λάχῃ ἡ ἀνδρεία, ἐν τούτῳ δὲ αὕτη ἡ ἀρετή. Ἡ μακρὰ τοῦ διαλόγου εἰσαγωγὴ (α' - ι' κεφ.) περιέχει ἐπαγωγὸς καὶ χαριστάτας σκηνάς, ἐν αἷς διορᾷ τις τὴν καπηλικὴν τῶν σοφιστῶν τέχνην, τὴν εἰς Ἀθήνας συρροὴν αὐτῶν καὶ τὴν ἀπερίσκεπτον τῶν νέων ὁρμὴν, ἵνα ἀντὶ ἀδροτάτων μισθῶν ἀκροῶνται αὐτῶν· τὸ δὲ κύριον θέμα διαιρεῖται εἰς δ' ἑξὶς μέρη, ὧν τὸ μὲν α' περιέχει λόγους καὶ ἀντιλογίας περὶ τοῦ διδακτοῦ τῆς ἀρετῆς (-ιζ'), τὸ δὲ β' περὶ τῆς ταυτότητος τῶν τῆς ἀρετῆς μερῶν (-κβ'), τὸ γ' ἐρμηνεύει τὸ Σιμωνιδείου ὅσματος (κς' - λβ') καὶ τὸ τελευταῖον περιέχει ἀποδείξιν περὶ τοῦ ὅτι καὶ ἡ ἀνδρεία ἐστὶν ἐπιστήμη ἥτοι σοφία τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν (-μ'). Ἄλλ' ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ συνέβη παράδοξόν τι· διότι ὁ μὲν Σωκράτης διατεινόμενος ἐν ἀρχῇ, ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐστὶν οὐχὶ διδακτόν, ἀπέδειξεν ἐν τέλει αὐτὴν ἐπιστήμην καὶ διδακτὴν· ὁ δὲ Πρωταγόρας εἰπὼν ἐν ἀρχῇ αὐτὴν διδακτὴν, ἐν τέλει ἔπειράτο τὸ ἐναντίον νὰ ἀποδείξῃ· ἀλλὰ τὸ παράδοξον αἴρεται, ἂν ἐνθυμηθῶμεν, ὅτι ὁ Σ. οὐχὶ σπουδάζων λέγει ὅτι ἡ ἀρετὴ ἐστὶν οὐχὶ διδακτόν, ἀλλ' ἵνα περιαγάγῃ τὸν σοφιστὴν εἰς ἀπορίαν, ἀδυνατοῦντα μὲν νὰ ἀποδείξῃ ἐπιστημονικῶς τὸ διδακτόν τῆς ἀρετῆς, ἐπαγγελλόμενον δ' ὅμως τὴν διδασκαλίαν αὐτῆς, καὶ οὕτως ἀποδείξῃ τὴν τῶν σοφιστῶν σοφίαν ἐμπειρικὴν οὕσαν καὶ ἀβασανίστως ἀσκουμένην.

Φαίδων. Τοῦ διαλόγου τούτου υποκείμενον γίνεται ἡ τῆς ψυχῆς ἀθανασία· ταύτην δὲ ἀποδεικνύει οὐχ ἥττον ἢ δραματικῇ ἐκείνῃ εἰκὼν ἐν ᾗ παρίσταται μετὰ θαυμαστῆς ὄσης ἀταραξίας καὶ ἀφοβίας ὁ Σωκράτης τὸν θάνατον ὑπομένων, ἢ τὰ εὐφυέστατα ἐπιχειρήματα, ἅπερ ἐπενόησεν ὁ συγγραφεὺς πρὸς λύσιν τοῦ χαλεπωτάτου ζητήματος· καὶ τὸ μὲν κύρος τῶν τοῦ Πλάτωνος ἀποδεικτικῶν λόγων πολλοὶ ἀμφισβητοῦσιν, ἀλλὰ τοὺς ἐκ τούτων ἠθικοὺς καρποὺς οὐδεὶς ἀρνεῖται. Ὁ διάλογος δραματικώτερος πάντων τῶν ἄλλων γίνεται μάλιστα ἐν τῇ ἀρχῇ καὶ ἐν τῷ τέλει· ἐν ἐκείνῃ μὲν ἐπιδείκνυται ἡ πρωτοφανὴς πρὸς τὸν διδάσκαλον ἀφοσίωσις τῶν μαθητῶν, οὗς ἀήθης τις κοῤῥσις ἡδονῆς καὶ λύπης κατεῖχεν, ἐν τούτῳ δὲ αἱ τελευταῖαι συγκινητικαὶ στιγμαί, καθ' ἃς ὁ φιλόσοφος πίνει τὸ κώνειον· τοῦ θανατουμένου φιλοσόφου ἡ εὐγένεια τηλικαύτη ἐστίν, ὥστε εἰς δάκρυα κινεῖ καὶ αὐτὸν τὸν δῆμιον, ὃς ὁμολογεῖ τὸν φιλόσοφον ἄνδρα γενναιότατον, πραότατον καὶ ἄριστον.

Ὁ **Γοργίας**, τὸ πρότυπον τῆς διαλεκτικῆς τέχνης τοῦ Πλάτωνος, ἐστὶν οἷον τὸ εὐαγγέλιον παντὸς ἀληθοῦς πολίτου καὶ πολιτικοῦ· ἐν τῷ διαλόγῳ τούτῳ ὁ φιλόσοφος ἐλέγχει τὴν *ῥητορικὴν*, ὑφ' ἣν ὑποδῦσα ἡ σοφιστικὴ καὶ μεταχειριζομένη αὐτὴν ὡς ὄργανον ἐλυμαίνετο τὰς Ἑλληνίδας πόλεις· διὸ ἐξετάζει τὴν ῥητορικὴν μόνον ὑπὸ ἠθικὴν ἔποψιν, οὐδαμῶς ἀπτόμενος τῶν κανόνων, καθ' οὓς οἱ ῥητορικοὶ λόγοι συντίθενται· ὁ διάλογος διαιρεῖται εἰς γ' μέρη (α'-ις', ις'-λς' καὶ λη'-πγ')· καὶ ἐν μὲν τῷ α' μέρει ὁ Σωκράτης ἀναιρεῖ τὴν τοῦ Γοργίου γνώμην «ὁ ῥήτωρ κἂν ἀδίκως χρῶτο τῇ ῥητορικῇ»· διότι κατὰ τὸν Σ. ὁ εἰδὼς τὰ δίκαια ἀδύνατόν ἐστι νὰ προτιμήσῃ τὰ ἄδिका καὶ νὰ ἐθέλῃ νὰ ἀδικῇ· ἐν δὲ τῷ β' ἀποδεικνύει τῷ Πῶλῳ ὅτι ἡ ῥητορικὴ, ὡς ἀσκεῖται, κολακεῖα τίς ἐστιν, ἔχουσα πρὸς τὴν δικαιοσύνην, ὡς ἡ κομμωτικὴ πρὸς τὴν γυμναστικὴν καὶ ἡ ὀψοποικὴ πρὸς τὴν ἱατρικὴν· οὐδ' ὠφελεῖ τὸ διὰ τῆς ῥητορικῆς ἀδικεῖν καὶ πλεονεκτεῖν τῶν ἄλλων, ὡς διετείνετο ὁ Πῶλος· διότι ἡ ἀδικία νόσημα τῆς ψυχῆς ἐστίν· ὡς δὲ τὸ νοσοῦν σῶμα διὰ τῆς τομῆς καὶ τῆς καύσεως θερα-

πύεται, οὕτω καὶ ὁ ἀδικῶν δίκην διδοὺς καὶ κολαζόμενος ἀπαλλάσσεται τοῦ κακοῦ· ἂν δὲ μὴ κολάζεται, ἐμμένει τῷ κακῷ καὶ τὴν ψυχὴν φθείρει· κατὰ ταῦτα ἡ ὀητορικὴ δύναται νὰ ὡφελῇ μόνον, εἴαν τις μεταχειρίζηται αὐτὴν εἰς τὸ ἀποκαλύπτειν μὲν τὰ ἑαυτοῦ καὶ τὰ τῶν ἑαυτοῦ ἀδικήματα, συγκαλύπτειν δὲ τὰ τῶν ἐχθρῶν· καὶ τέλος ἐν τῷ γ' μέρει ἐξελέγχει τὴν εἰδεχθῆ τοῦ Καλλικλέους πολιτικὴν θεωρίαν, καθ' ἣν τὸ ἀδικεῖν φύσει ἀγαθὸν ἔστιν, εὐδαιμονία δὲ ἡ ἡδονὴ καὶ τὸ ὥς πλείστας ἐπιθυμίας ἔχειν καὶ ἀποπιμπλάναι αὐτάς· διότι κατὰ τὸν Σωκρ. τῶν ἡδονῶν αἱ μὲν βελτίω ποιοῦσι τὸν ἄνθρωπον, αἱ δὲ χείρω· διὸ τὸ μὲν ἡδὺ χάριν τοῦ ἀγαθοῦ ποιητέον, οὐχὶ δὲ καὶ τἀνάπαλιν· τὸ δὲ ἀγαθὸν γεννᾶται οὐχὶ ἐκ τῆς ἀκοσμίας καὶ ἀκολασίας, ἀλλ' ἐκ τοῦ κόσμου καὶ τῶν ἀρετῶν τῆς ψυχῆς.

Καὶ τέλος ἡ *Πολιτεία*, τὸ κορύφωμα τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων, ἐξετάζει τὸ δίκαιον· ἐπειδὴ δὲ ἡ δικαιοσύνη ἐνσωματοῦται ἐν τῇ πόλει, ὁ φιλόσοφος πλάττει λόγῳ πόλιν, ἣς οἱ νέοι ὥς ἐπιμελέστατα παιδεύονται ἵνα λάβωσι καὶ τὰς δ' ἀρετάς, τὴν σοφίαν, τὴν ἀνδρείαν, τὴν σωφροσύνην καὶ τὴν δικαιοσύνην· εἶτα (ε'-ζ' βιβλ.) διελὼν τοὺς πολίτας εἰς γ' γένη, τὸ βουλευτικόν, τὸ πολεμικόν καὶ τὸ χρηματιστικόν, ἐξετάζει εἰδικώτερον τὴν παιδείαν τῶν ἐπιδόξων ἀρχόντων καὶ φυλάκων, οἵτινες πάντα κοινὰ πρέπει νὰ ἔχωσι καὶ αὐτάς τὰς γυναῖκας καὶ τοὺς παῖδας, ἵνα ἀστασίαστοι διατελῶσι. Μεθ' ὃ (η'-ι') συγκρίνει πρὸς τὴν τελείαν πολιτείαν, ἐν ἣ οἱ φιλόσοφοι ἄρχουσι, τὰς ἡμαρτημένας ἥτοι τὴν τιμοκρατίαν, τὴν ὀλιγαρχίαν, τὴν δημοκρατίαν καὶ τὴν πασῶν χειρίστην τυραννίδα· καὶ τέλος (ι) τὸν διάλογον ἐπιστέφουσιν αἱ ἀμοιβαί, ἃς ἀπολαμβάνει ὁ δίκαιος ἐν τε τῷ παρόντι βίῳ καὶ ἐν τῷ μέλλοντι.

Ἀριστοτέλης (384 - 322).

Ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο ἐκ τῶν Σταγίρων· ὁ πατὴρ αὐτοῦ Νικόμαχος ἔλκων τὸ γένος ἐκ τῶν Ἀσκληπιαδῶν ἐγένετο ἱατρὸς ἐν τῇ αὐτῇ Ἀμύντου, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας· ὁ Ἀριστοτέλης πρόωρος ὀρφανεύσας μετέβη δεκαοκταετῆς

εἰς Ἀθήνας· ἐκεῖ δὲ ἐπὶ κ' ἔτη ἡκροάσατο τοῦ Πλάτωνος (367 - 347), ὃς ἐκάλει αὐτὸν μὲν νοῦν τῆς διατριβῆς, τὴν δὲ κατοικίαν αὐτοῦ οἶκον ἀναγνώστων· τῷ δὲ 343 ὁ βασιλεὺς Φίλιππος ἐκτιμῶν τὴν ἀξίαν αὐτοῦ μετεπέμψατο ὥς διδάσκαλον τοῦ υἱοῦ Ἀλεξάνδρου· ἐδίδασκε δ' αὐτὸν ὁ Ἀριστοτέλης οὐ μόνον ἡθικὰ καὶ πολιτικά, ἀλλὰ καὶ τὰ ὑψηλότερα μαθήματα, τὰ λεγόμενα ἀκροαματικά ἢ ἐποπτικά, πρὸς δὲ ἡρμηνεύσεν αὐτῷ καὶ τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου, ἣν ἐθεώρει ὥς πινακοθήκην περιέχουσαν μεγάλα πολεμικῆς ἀρετῆς πρότυπα· ὁπόσον δὲ ὠφέλιμος ἐγένετο ἡ διδασκαλία τοῦ μεγάλου φιλοσόφου πρὸς αὐτόν, δεικνύει ἡ πρὸς τὸν διδάσκαλον πασίγνωστος εὐγνωμοσύνη καὶ ὁ σεβασμὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου· ἀλλὰ καὶ οὗτος καὶ ὁ Φίλιππος ὠφέλησαν τὸν Ἀριστοτέλη, παρασχόντες ἀργύριον ἀναγκαϊότατον εἰς τὰς πρακτικὰς αὐτοῦ μελέτας καὶ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν· οὕτω δὲ πλὴν τῶν ἄλλων ὁ φιλόσοφος καθήρτισε καὶ πλουσίαν συλλογὴν βιβλίων. Ὅτε δὲ ὁ Ἀλέξανδρος τῷ 335 ἀνέλαβε τὴν βασιλείαν, ὁ Ἀριστοτέλης ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐδίδασκεν ἐν τῷ Λυκείῳ παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἴλισοῦ· ἐκ τοῦ ἐν τῷ Λυκείῳ δὲ *Περιπάτου* ἦτοι τῆς στοᾶς, ἐν ᾗ ἐδίδασκεν, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ἐκλήθη *περιπατητικὴ*· ἐκ τῶν διδασκαλιῶν δ' αὐτοῦ αἱ μὲν ἐν στενωτάτῳ κύκλῳ ἀκροατῶν γινόμεναι ἐλέγοντο ἀκροαματικά, αἱ δὲ ἐν εὐρυτάτῳ ἑξωτερικαί· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου ὥς μακεδονίζων κατεδιώχθη κατηγορηθεὶς ὡς ἄθεος (323), καὶ ὁ φιλόσοφος, ἵνα μὴ παράσχη τοῖς Ἀθηναίοις ἀφορμὴν, ὅπως καὶ αὐθις ἀσεβήσωσιν εἰς τὴν φιλοσοφίαν, κατέφυγεν εἰς Χαλκίδα, ἐνθα ἐκ νόσου ἀπέθανεν.

Ἡσχολήθη δὲ ὁ Ἀριστοτέλης περὶ πλεῖστα τῶν φυσικῶν καὶ ιστορικῶν ἐπιστημῶν ζητήματα καὶ ἐν πᾶσι διακρίνεται διὰ τὴν ὀξύτητα τῆς παρατηρήσεως, τὴν ἀκρίβειαν πρὸς τὸ συλλέγειν ὕλην ἐπιμέλειαν καὶ κατὰ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀκρίβειαν· ὁ ὀφθαλμὸς τοῦ μεγάλου ἐρευνήτου εἰσδύεται πανταχόσε, τῆς φύσεως μυστήρια ἀναζητῶν· παρ' αὐτῷ

συνενοῦται γνώσεως δαψίλεια καὶ σπανία τις πρὸς ὑπαγωγὴν τῶν θεωριῶν εἰς σύστημα ἀγγίνοια· τούτοις δὲ προσθετέον καὶ τὴν λεπτοτάτην αἴσθησιν, ἣν εἶχε πρὸς κατανόησιν τοῦ ποιητικοῦ κάλλους καὶ τοῦ ῥητορικοῦ κόσμου· πρὸς τὴν καταπληκτικὴν δὲ πολυμάθειαν καὶ τὴν ἀκαταπόνητον αὐτοῦ φιλεργίαν ἀνάλογός ἐστιν ὁ ἀριθμὸς τῶν συγγραμμάτων αὐτοῦ, ἅτινά εἰσιν

Α' *Λογικά*, τὰ κοινῶ ὀνόματι καλούμενα *ὄργανον* (χρήσιμοι δηλ. πρὸς γνῶσιν πραγματεῖαι). Ἐσαεὶ διαμένει τῷ φιλοσόφῳ ἡ δόξα, ὅτι πρῶτος αὐτὸς διετύπωσε τοὺς *νόμους τῆς ἀνθρώπινης νοήσεως* καὶ ὑπέδειξε διὰ παντὸς τὴν ἐπὶ τὴν γνῶσιν ὁδὸν καὶ τοὺς τρόπους τοῦ συλλογίζεσθαι.

Β' *Φυσικά*, δι' ὧν ὁ φιλόσοφος ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης, τῆς ζωολογίας καὶ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομικῆς· διὰ τῶν φυσικῶν πραγματειῶν ὁ Ἀριστοτέλης ἔτρεψε τὴν φιλοσοφικὴν ζήτησιν ἐπὶ τὸ γόνιμον ἔδαφος τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου· ἐν τοῖς φυσικοῖς ἐξετάζει τὰς ἀρχὰς τῶν ὄντων, π.χ. τί ἐστιν ὕλη (ὑποκείμενον), εἶδος (οὐσία), ἐντελέχεια¹, τὸ τέλος (τὸ οὐ ἔνεκα), τὸ κινεῖν ἀκίνητον, τὸ αἰκίνητον, εἶτα περὶ γενέσεως καὶ φθορᾶς κλπ., ἔπειτα ἐκ τῆς ἀφθάρτου οὐσίας μεταβαίνει εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς ζωικῆς φύσεως, ἣν ἐξετάζει διτῶς ἢ περιγράφει δηλ. (τὸ ὅτι ἐστίν), περὶ μορίων ζῳῶν, περὶ γενέσεως, περὶ διαίτης καὶ τροφῆς τῶν ζῳῶν κλπ. ἢ φιλοσοφῶν ἀναζητεῖ τὴν αἰτίαν τῶν φαινομένων (τὸ διότι), ὧν τελευταία θεωρεῖται τὸ ἀγαθὸν καὶ ὠφέλιμον ἐν τῇ τῶν ὄλων τάξει.

Γ' τὰ μετὰ τὰ φυσικά ἢ ἡ πρώτη φιλοσοφία, ὡς ἐκάλεε αὐτὰ ὁ Ἀριστοτέλης.

Δ' *Ἠθικά*, ἅτινα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας ἐξόχως ἐτιμήθησαν ὑπὸ τῶν φιλοσόφων καὶ τῶν θεολόγων.

Ε' *Τεχνικά* ἦτοι ἡ ῥητορικὴ καὶ ἡ ποιητικὴ.

Σ' *Πολιτικά*, ὅπερ σύγγραμμα παραμένει καὶ νῦν διὰ τὸν πλοῦτον καὶ τὴν ἐμβρίθειαν τῶν νοημάτων βάσις τῶν ἐρευνῶν τοῖς περὶ τὰς πολιτικὰς ἐπιστήμας ἀσχολουμένοις· πλὴν

¹ Τὸ ἐντελῶς ἔχειν, ἢ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ.

τῶν περιωσθέντων πολιτικῶν ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε καὶ ἄλλο πολὺ-
τιμον σύγγραμμα, θησανρὸν πολιτικῶν γνώσεων, ἐν ᾧ περιέ-
γραφε τὰς πολιτείας 158 πόλεων, ἐξ οὗ σφύζονται ἀποσπάσματα
πρὸ τινων δ' ἐτῶν ἀνευρέθη ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἡ *Ἀθηναίων
Πολιτεία*.

Ὡς ὁ Πλάτων εἶχεν ὑπ' ὄψει τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκρά-
τους, οὕτω καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τοῦ διδασκάλου· καίτοι ἐν
τισι διαφωνεῖ αὐτῷ, οἷον κατὰ τὰς *ιδέας*· διότι ὁ μὲν ἐνόμιζε
τὰς *ιδέας* ἔξω τοῦ αἰσθητοῦ κόσμου (τὸ ἐν παρὰ τὰ πολλά),
ὁ δὲ Ἀριστοτέλης ἐθεώρει ταύτας ὡς ἐν αὐτοῖς τοῖς πράγμα-
σιν οὕσας (τὸ ἐν ἐν τοῖς πολλοῖς) καὶ τὴν οὐσίαν αὐτῶν απο-
τελούσας, ὑπὸ τοῦ ἀνθρωπίνου δὲ νοῦ ἀφαιρουμένας καὶ καθ'
ἑαυτὰς νοουμένας (ἐν τοῖς εἶδεσι τοῖς αἰσθητοῖς τὰ νοητά)·
διέκρινε δὲ δ' ἰδιότητος τῶν ὄντων, α' τὴν *ὑλὴν* (τὸ ὑποκει-
μενον), β' τὸ *εἶδος* (τὴν οὐσίαν), γ' τὸ *ποιητικὸν αἶτιον* (ὅθεν
ἡ ἀρχὴ τῆς κινήσεως) καὶ δ' τὸ *τελικὸν αἶτιον* (τὸ οὗ ἕνεκα
καὶ ἀγαθόν)· καὶ τὴν μὲν *ὑλὴν* θεωρεῖ ὡς τὸ δυνάμει εἶναι,
τὸ δὲ εἶδος ἢ τὴν οὐσίαν τὸ *ἐνεργείᾳ εἶναι* ἢ δὲ *ἐνεργεια*
συντελεῖ εἰς τὴν *ἐντελέχειαν* (τὸ ἐντελῶς ἔχειν), ἥτοι τὴν
ἐντελῆ ἐνεργειαν πρὸς ἐπιτυχίαν τοῦ σκοποῦ· οὕτως ὁ μὲν
λίθος ἐστὶ *δυνάμει*, ὁ δὲ ἐκ τοῦ λίθου γενόμενος Ἑρμῆς (ἐνερ-
γείᾳ καὶ ἐντελεχείᾳ). Τὸ εἶδος λοιπὸν ἢ ἡ ἐντελέχεια τοῦ ὄν-
τος ἐστὶ διάφορος ἐν τοῖς διαφόροις βαθμοῖς τῶν ὄντων·
δηλ. ἐν μὲν τοῖς φυτοῖς ἐμφανίζεται ὡς θρόψις, ἐν δὲ τοῖς
ζώοις σὺν τῇ θρόψει καὶ ὡς αἴσθησις καὶ κίνησις κατὰ τόπον
παρὰ δὲ τῷ ἀνθρώπῳ πρὸς πᾶσι τοῦτοις καὶ ὡς νοῦς.

Ἐν τοῖς Ἠθικοῖς ὁ φιλόσοφος δὲν ἀποκρούει τὴν ἡδο-
νὴν, ἀλλὰ προτιμᾷ τὴν τελειοτάτην, ἣτις ἐστὶν ἡ ἐκ τῆς δια-
νοίας πηγάζουσα· τὸ τέλος τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἐστὶν
ἡ εὐδαιμονία, ἣν ὡς *κατ' ἀρετὴν ἐνεργειαν* ὀρίζει· ἡ ἀρετὴ
δεσπόζουσα τῶν παθῶν καὶ τῶν ὁρμῶν ρυθμίζει αὐτά διὸ
μεσότης τίς ἐστὶν ἡ ἀρετὴ δύο ἀκροτήτων, τῆς ὑπερβολῆς
καὶ τῆς ἐλλείψεως· οὕτω π. χ. ἡ *πραότης* ἐστὶν ἀρετὴ ὡς
τῆς *ὀργιλότητος* καὶ τῆς *ἀναληγσίας* μεσότης, ἡ *ἀνδρεία* ὡς

τοῦ λόγου ἐστὶ τὸ ἐξέγγυον τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς υποστάσεως τοῦ πολίτου· διὸ καὶ ὁ σοφὸς Σόλων ἐνομοθέτησεν, ἵνα πᾶς πολίτης ἐν τῷ δικαστηρίῳ ὑποστηρίξῃ μόνος τὰ ἑαυτοῦ δίκαια· διότι ὥς αἰσχρόν ἐστιν ὁ πολίτης νὰ μὴ δύνηται νὰ ὑπερασπίξῃ ἑαυτὸν ἐν τῇ μάχῃ διὰ τῶν ὀπλῶν, πολλῶ αἰσχρότερόν ἐστι νὰ μὴ δύνηται νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ ἑαυτοῦ δίκαια ἐν τῷ δικαστηρίῳ διὰ τοῦ λόγου, καθ' ὃν καὶ μόνον ὑπερέχει τῶν ζώων. Ἡ φυσικὴ αὕτη ῥητορεία ἀναπτύσσεται ἔτι μᾶλλον ἐν Ἀθήναις, ὅτε εἰσῆχθῃ τὸ δημοκρατικὸν πολίτευμα· ἐπὶ τῶν Μηδικῶν διακρίνεται κατὰ τὴν ῥητορικὴν δεινότητα ὁ *Θεμιστοκλῆς*· οὗτος διὰ τῆς δυνάμεως τοῦ λόγου πείθει τοὺς Ἀθηναίους νὰ ἐκλίπωσι τὴν πόλιν καὶ καταφύγωσιν εἰς τὰ ξύλινα τεῖχη καὶ διὰ τῆς εὐφραδείας αὐτοῦ ἐμπνέει τὸν ἐνθουσιασμόν εἰς τε τοὺς Ἀθηναίους καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας πρὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίας.

Τὴν φυσικὴν ῥητορείαν ἐκπροσωπεῖ μάλιστα ὁ *Περικλῆς*, οὗ ἡ ῥητορικὴ κοσμηθεῖσα διὰ τῆς φιλοσοφίας τοῦ Ἀναξαγόρου ἔλαβε πτῆσιν ὑψηλὴν· τρεῖς δημηγορίας τοῦ μεγάλου τούτου πολιτικοῦ διέσωσεν ἡμῖν ὁ Θουκυδίδης οὐχὶ αὐταῖς λέξεσιν, ἀλλ' ἐγγύτατα τῆς διανοίας ἐχόμενος καὶ τῶν λόγων ἐκείνου· ὁ ἐπιτάφιός τοῦ Περικλέους ἐστὶ τὸ περιφανέστατον μνημεῖον τῆς πανηγυρικῆς ῥητορείας· οἱ λόγοι τοῦ μεγάλου τούτου ἀνδρὸς εἶχον ποιητικὴν καὶ φιλοσοφικὴν χροιά· οὗτω π. χ. τὴν νεότητά τῆς πόλεως παρέβαλλε πρὸς τὸ ἔαρ τοῦ ἐνιαυτοῦ, τὴν Αἴγιναν ἐκάλει λήμνην τοῦ Πειραιῶς καὶ τοὺς Σαμίους ἀπήκαζε πρὸς παῖδια, ἅπερ δέχονται μὲν τὸν ψωμόν, ἀλλὰ κλαίοντα· ἦτο δὲ οὕτως εὐλαβὴς περὶ τὸν λόγον, ὥστε πρὸς τὸ βῆμα βαδίζων ἤϋχετο τοῖς θεοῖς, ἵνα μὴδὲν ῥῆμα ἐκπέσῃ ἀκοντος αὐτοῦ πρὸς τὴν προκειμένην χρεῖαν ἀνάρμοστον· τὴν δύναμιν τοῦ λόγου αὐτοῦ ἄριστα ἀπεικονίζει ὁ Θουκυδίδης λέγων περὶ αὐτοῦ «ὅποτε ἡσθάνετο τοὺς Ἀθηναίους θρασυνομένους παρὰ καιρόν, λέγων κατέπλησεν ἐπὶ τὸ φοβεῖσθαι, καὶ δεδιότας αὐτὸν ἀλόγως ἀντικαθίστη πάλιν ἐπὶ τὸ θαρσεῖν· ἐγένετό τε λόγῳ μὲν δημοκρατία, ἔργῳ δὲ ὑπὸ τοῦ πρώτου ἀνδρὸς ἀρχή».

Ἄλλὰ μετὰ τὴν φυσικὴν ταύτην ῥητορείαν ἀνεπτύχθη καὶ ἡ ἔντεχνος, ἥτις α' ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ· διότι ἐν Συρακούσαις μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἐγεννήθη πληθὺς δικῶν ἰδιωτικῶν· πρῶτος δὲ χάριν τῶν δικῶν τούτων συνέταξε λόγους καὶ κανόνας ῥητορικῆς τέχνης Κόραξ ὁ Συρακόσιος καὶ πρῶτος ἔδωκε τὸν ὅρισμόν αὐτῆς ὅτι *πειθοῦς δημιουργός* ἐστὶ τὴν ῥητορικὴν τέχνην ὁ Κόραξ ἐπώλει ἀντὶ μισθοῦ καὶ μαθητὴν ἔσχε τὸν *Τεισίαν*· ἥ τε τούτου πρὸς τὸν διδάσκαλον περὶ ἀποτείσεως τῶν διδάκτρων δίκη γνωστὴ ἐστὶ καὶ ἡ τῶν δικαστῶν ῥῆσις «ἐκ κόρακος κακοῦ κακὸν ῥών» κατέστη παροιμιώδης.

Ὅμοίως χάριν χρημάτων καὶ σοφιστικῶς ἤσκει τὴν ῥητορείαν καὶ Γοργίας ὁ Λεοντῖνος· οὗτος πρεσβεύσας εἰς Ἀθήνας τῷ 427 π. Χ. κατεκλήλησε τοὺς Ἀθηναίους διὰ τῶν κοσμημάτων καὶ ψιμυθίων τοῦ λόγου· ἐννοήσας δ' ὅτι ἡ πόλις ἦτο πρόσφορος πρὸς ἐξάσκησιν τῆς ῥητορικῆς αὐτοῦ τέχνης, ἐπανῆλθεν εἰς Ἀθήνας, ἐνθα διδάσκων τὴν ῥητορικὴν ἔσχε πολλοὺς μαθητὰς οὐ μόνον Ἀθηναίους, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἄλλων Ἑλληνικῶν πόλεων· ὁ Γοργίας, οὗ ἡ γλῶσσα ἦτο ποιητικὴ καὶ ὀλίγον ἀπέχουσα τοῦ διθυράμβου, μετεχειρίζετο τὰ *πάρια*, τὰ *παρόμοια* καὶ τὰ *ἀντίθετα*, ἅπερ ἀπ' αὐτοῦ Γοργίαίαι σχήματα ὠνομάσθησαν.

Ἀνάπτυξις τῆς ῥητορικῆς καὶ εἶδη αὐτῆς.

Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἔντεχνος ῥητορεία ἐφάνη ἐν Σικελίᾳ, ὅμως ἐν Ἀθήναις ἐτελειοποιήθη, ὥσπερ ἡ φιλοσοφία, ἡ ἱστορία καὶ τὸ δρᾶμα· διότι ἐν Ἀθήναις μάλιστα ἐβασίλευεν ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία· ἐν τῇ πόλει ταύτῃ ἡ παρρησία οὕτω κοινὴ ἐγένετο, ὥστε καὶ οἱ ξένοι καὶ οἱ δοῦλοι μετελάμβανον αὐτῆς καὶ πολλοὺς οἰκέτας ἐκεῖ μετὰ πλείονος ἐξουσίας ἡδυνάτο τις νὰ ἴδῃ λέγοντας ὅ,τι ἐβούλοντο ἡ πολίτας ἐν ἐνείαις τῶν ἄλλων πόλεων· ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἀθηναῖοι μετὰ τὰ Μηδικὰ ἐκτίσαντο μεγίστην δύναμιν ἐν τῷ ἐξωτερικῷ καὶ ἡ πόλις αὐτῶν ἐγένετο τὸ κέντρον πάσης σοφίας, εἰς ταύτην συρρέοντες καὶ

οἱ σοφισταὶ ἐδίδασκον τὴν ῥητορικὴν τέχνην· πρὸς δὲ ἐπειδὴ οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν καὶ ἡγεμόνες τῆς συμμαχίας κατώρθωσαν, ἵνα αἱ δίκαι τῶν συμμάχων ἐν Ἀθήναις δικάζονται· ἐνταῦθα τέλος ὅτε πολιτικὸς καὶ ὁ ἰδιωτικὸς βίος ἦσαν ἐπιτήδευοι εἰς τὴν ῥητορικὴν.

Τῆς ῥητορικῆς εἰσι γ' τὰ εἶδη, α' τὸ συμβουλευτικόν, οὗ τὸ μὲν προτροπή, τὸ δὲ ἀποτροπή· β' τὸ δικανικόν, οὗ τὸ μὲν κατηγορία, τὸ δὲ ἀπολογία· καὶ γ' τὸ ἐπιδεικτικόν, οὗ τὸ μὲν ἔπαινος, τὸ δὲ ψόγος· καὶ δὲ μὲν συμβουλευτικὸς λόγος ἀναφέρεται εἰς τὸ μέλλον καὶ σκοπεῖ τὸ συμφέρον ἢ τὸ βλαβερόν, ὁ δὲ δικανικὸς εἰς τὸ παρελθόν σκοπῶν τὸ δίκαιον καὶ ἄδικον, καὶ ὁ ἐπιδεικτικὸς κυρίως μὲν ἀναφέρεται εἰς τὸ παρόν, ἀλλὰ πολλάκις ἀναμνησκεται τοῦ παρελθόντος καὶ προεικάζει τὸ μέλλον, τέλος δ' ἔχει οὗτος τὸ καλὸν καὶ τὸ αἰσχρόν.

Ἀνάλυσις τοῦ ῥητορικοῦ λόγου.

Ἐκαστος ῥητορικὸς λόγος συνίσταται ἐκ ε' μερῶν, τοῦ προοιμίου, τῆς διηγήσεως, τῆς ἀποδείξεως, τῆς λύσεως καὶ τοῦ ἐπιλόγου· τὸ μὲν προοίμιόν ἐστιν ἡ ἀρχὴ τοῦ λόγου, ἐν ᾧ ὁ λέγων προπαρασκευάζει τὸν ἀκροατὴν εἰς τὸ θέμα καὶ πειρᾶται νὰ κινήσῃ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μὲν τὴν εὐνοίαν τῶν δικαστῶν, κατὰ δὲ τοῦ ἀντιδίκου τὸ μῖσος· ἡ δὲ διήγησις ἐκθεσίς ἐστι πραγμάτων γενομένων· διὸ ἀπαιτεῖ σαφήνειαν, συντομίαν καὶ πιθανότητα· καὶ τῆς μὲν σαφηνείας ἐπιτυγχάνει ὁ ῥήτωρ, ὅταν μὴ ξένας λέξεις ἢ ἐννοίας μεταχειρίζεται, τῆς δὲ συντομίας, ὅταν μῆτε πόρρωθεν ἀρχῇται, μῆτε ἐπὶ μακρότατα παύηται, ἀλλὰ μόνον αὐτὰ τὰ ἀναγκαῖα διεξέρχεται· καὶ τῆς πιθανότητος ἐπιτυγχάνει, ὅταν λέγῃ τὰ ἀληθῆ καὶ δυνάμενα νὰ πιστευνθῶσιν. Ἡ δὲ ἀπόδειξις ἐστὶν ὁμολογία καὶ ἀποκατάστασις τῶν ἐν τῇ ὑποθέσει ἀμφισβητουμένων πραγμάτων· ἀποδεικνύει δὲ ὁ λέγων ἢ ἐκ τῶν προσώπων ἢ ἐκ τῶν πραγμάτων ἢ ἀπὸ τῶν καλουμένων ἀτέχνων ἐπιχειρημάτων· ἄτεχνα δὲ ἐπιχειρήματα ὀνομάζονται, ὅσα ἄνευ βοηθείας τῆς τέχνης εἰσὶ, δηλ. ἔγγραφα, νόμοι, συμβόλαια, διαθήκαι κλπ. ἡ δὲ λύσις

ἔστι τὸ μέρος, ἔνθα ὁ λέγων διαλύει ἢ ἀνασκευάζει τὰ ἐπιχειρήματα τοῦ ἀντιπάλου· καὶ τέλος ὁ ἐπίλογος ἔχει διττὸν σκοπὸν, πρακτικόν, ἐν ᾧ τὰ εἰρημένα μακρὰ ὄντα ἀνακεφαλαιοῖ, καὶ παθητικόν, ἐν ᾧ τὸν ἀκροατὴν εὖμενῃ μὲν πρὸς ἑαυτόν, δυσμενῇ δὲ πρὸς τὸν ἀντίδικον ἀπεργάζεται.

Τόποι δέ, ἐν οἷς ἡσκεῖτο ἡ ῥητορεία, ἦσαν αἱ πανηγύρεις ἢ ἄλλαι συναθροίσεις τοῦ λαοῦ, ὧς ἐν τῇ ταφῇ τῶν ὑπὲρ πατρίδος πεσόντων, ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου καὶ τὸ δικαστήριον.

Ἑκκλησία τοῦ δήμου.

Ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου ἐν Ἀθήναις ἦτοι ἡ συνέλευσις πάντων τῶν πολιτῶν τὸ μὲν α ἐγένετο ἅπαξ ἐν ἐκάστη πρυτανείᾳ, ἦτοι δεκάκις τοῦ ἐνιαυτοῦ, κατόπιν δὲ τετράκις τῆς πρυτανείας· ἀλλὰ πλὴν τῶν διὰ νόμου ὠρισμένων τούτων κυρίων ἐκκλησιῶν ἦσαν καὶ αἱ καλούμεναι σύγκλητοι ἢ κατάκλητοι, ὁσάκις δηλ. ἐν ἀνάγκῃ συνεκαλοῦντο διὰ κηρύκων οἱ ἐν τοῖς ἀγοαῖς, ὅπερ ἐν ταῖς κυρίαις δὲν ἐγένετο· καὶ τὰς μὲν κυρίας συνεκάλουν οἱ πρυτάνεις, τὰς δὲ συγκλήτους (ἐκτάκτους) καὶ οἱ στρατηγοὶ ἐν πολέμῳ· συνήρχετο δὲ ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου τὸ μὲν α' εἰς τὴν ἀγοράν, ὕστερον δὲ εἰς τὸν λόφον τῆς Πνυκὸς (ἀναβαίνειν εἰς ἐκκλησίαν), ἐνίοτε δὲ καὶ εἰς τὸ θέατρον· συνελθούσης δὲ τῆς ἐκκλησίας οἱ μὲν πρυτάνεις προετίθεσαν τὰ συζητητέα θέματα (περὶ ὧν χρὴ χρηματίζειν), ὁ δὲ κῆρυξ ἠρώτα «τίς ἀγορεύειν βούλεται». Καὶ ἦν μὲν χρόνος, ὅτε οἱ ὑπὲρ τὰ ν' ἔτη γεγονότες ἐλάμβανον πρῶτοι τὸν λόγον, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντες ὅσους μὴ ἀτιμία ἐκώλυεν· ἠγόρευον δὲ οἱ ῥήτορες ἐπὶ τοῦ βήματος, ἐξ οὗ κάτοπτος ἦν ἡ θάλασσα, ἐν ἣ κατεναυμαχίηθησαν οἱ βάρβαροι, προφανῇ δὲ τὰ μεγαλοπρεπῆ προπύλαια τῆς Ἀκροπόλεως καὶ ὁ σεμνὸς Παρθενὼν, καλλιτεχνήματα ἀνυπερβλήτου τελειότητος καὶ μνημεῖα τῆς δόξης καὶ τοῦ μεγαλείου τῆς πόλεως· ταῦτα δὲ πολλάκις οἱ φιλοπάτριδες ῥήτορες ἀγορεύοντες ἐπεδείκνυν, ἵνα τὴν φιλοπατρίαν τῶν ἀκροατῶν ὑποκαίω-

σιν· τὸ ἐν τῷ δήμῳ ἀγορεύειν ἐλέγετο *δημηγορεῖν*· μετὰ δὲ τὰς τῶν ρητόρων ἀγορεύσεις οἱ μὲν πρυτάνεις ἐπεψήφισον ἥτοι εἰτίθεσαν τὸ ζήτημα εἰς ψηφοφορίαν, οἱ δὲ πολῖται δι' ἀνατάσεως τῶν χειρῶν ἢ χειροτονίας ἀπεφάσιζον (ἐψηφίζοντο, ἐχειροτόνουν)· ἡσχολεῖτο δ' ἡ ἐκκλησία τοῦ δήμου περὶ τὴν ψήφισιν τῶν νόμων, περὶ τὰς ἀρχαιρεσίας, τὰ τοῦ πολέμου κλπ., ἔστιν ὅτε δὲ καὶ δικαστικὴν ἐξουσίαν εἶχε περὶ ἐγκλημάτων, περὶ ὧν οἱ νόμοι δὲν προέβλεπον (εἰσαγγελία)· τότε δὲ ἡ ἐξεδίκαζεν αὐτὰ ὁ δῆμος ἐκκλησιάζων ἢ παρέπεμπεν αὐτὰ εἰς τὰ τεταγμένα δικαστήρια ὀρίζων τὸν νόμον, καθ' ὃν ἔδει νὰ δικασθῶσιν.

Δικαστήρια.

Ἐν Ἀθήναις τὸ μέγιστον δικαστήριον ἦτο ἡ Ἡλιαία, ἀποτελουμένη ἐξ ἑξακισχιλίων πολιτῶν, οὔτινες ἐλάγχανον, ἵνα δικάζωσιν ἐπὶ ἓν ἔτος τὰς δίκας τοῦ Ἀττικοῦ λαοῦ καὶ τῶν συμμάχων· τούτων οἱ μὲν, α ἦσαν ἀναπληρωματικοί, οἱ δὲ, ε διηροῦντο εἰς ἰ' τμήματα, ὧν ἕκαστον συνέκειτο ἐκ φ' δικαστῶν· μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ δικαστηρίου καὶ τὴν εἰσαγωγὴν τῆς δίκης ἐλάμβανον τὸν λόγον ὅτε διώκων καὶ ὁ φεύγων· ἄλλ' ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἑκάτερος τῶν διαδίκων ἐδικαιοῦτο νὰ ἀγορεύῃ, ἐμετρεῖτο διὰ τῆς κλειψύδρας.

Κατὰ τὸν νόμον τοῦ Σόλωνος πάντες οἱ ἔχοντες ἰδιωτικὰς δίκας ὥφειλον νὰ ἀγορεύωσιν αὐτοπροσώπως ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ μετὰ τὴν ἀγόρευσιν αὐτῶν ἡδύνατο φίλος ἢ συγγενὴς ἢ συνήγορος νὰ συμπληρώσῃ τὸν λόγον ἐκείνου (δευτερολογία). Ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ τε νόμοι ἐπολλαπλασιάσθησαν καὶ ἡ περὶ τὸ λέγειν τέχνη ἐγένετο εἰδική, κατεδείχθη ἡ ἀτοπία τοῦ νόμου τούτου· τότε δ' ἀνεφάνησαν οἱ καλούμενοι **λογογράφοι**, οὔτινες ἔμπειροι τῶν νόμων ὄντες καὶ περὶ τὴν ρητορικὴν τεχνίται ἔγραφον ἐπὶ μισθῷ ὑπὲρ ἄλλων λόγους, οὓς οἱ διάδικοι ἀπὸ μνήμης μαθάνοντες ἀπήγγελλον ἐνώπιον τῶν δικαστῶν.

Ἐν Ἀθήναις διέπρεψαν ὡς ῥήτορες οἱ ἐξῆς ἰ'.

α' Ὁ Ἀντιφῶν (490-411), ὃς ἦτο ἐκ Ῥαμνοῦντος καὶ ἐγένετο διδάσκαλος τῆς ῥητορικῆς, ἦν παρὰ τοῦ πατρὸς σοφιστοῦ ὄντος ἔμαθεν· κατὰ τὸν Θουκυδίδην σφόδρα θαυμάζοντα αὐτὸν κράτιστος ἐγένετο εἰς τὸ ἐπινοῆσαι καὶ εἰπεῖν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῆς δεινότητος δόξαν τὸ πλῆθος ὑπώπτευν αὐτόν. Ἐκ τῶν περισωθέντων ἰε' λόγων αὐτοῦ μόνον γ' εἰσὶ πραγματικοὶ ἀπαγγελθέντες ἐν τῷ δικαστηρίῳ ἐν *φοινικαῖς* δίκαις, οἱ δ' ἄλλοι φαίνονται γυμνάσματα ῥητορικὰ διηρημένοι εἰς τετραλογίας· ἐκάστης δὲ τούτων τὴν αὐτὴν ὑπόθεσιν ἐχούσης δύο λόγοι εἰσὶ τοῦ διώκοντος ὡς πρωτολογία καὶ δευτερολογία, ἄλλοι δὲ δύο τοῦ φεύγοντος· ὑπὲρ ἑαυτοῦ δὲ ὁ ῥήτωρ ἔγραψε καὶ ἀπήγγειλεν ἐν τῷ δικαστηρίῳ τὸν *περὶ μεταστάσεως* (πολιτικῆς μεταβολῆς τῶν υ') λόγον, οὗ ἀρίτως ἀπόσπασμα εὗρέθη ἐν τοῖς Αἰγυπτιακοῖς παπύροις.

β' Ὁ Ἀνδοκίδης, οὗ ὁ πολιτικὸς βίος ἐγένετο γνωστὸς ἐκ τοῦ ἐγκλήματος τῶν Ἑρμοκοπιδῶν· τῶν δ' λόγων αὐτοῦ τῶν περισωθέντων ἡμῖν ἡ γλῶσσα ἀποτελεῖ μέσον τι μεταξὺ τῆς τοῦ Ἀντιφῶντος μεγαλοπρεποῦς καὶ τῆς τοῦ Λυσίου, ἥπερ ἐστὶν ἡ συνήθης.

γ' ῥήτωρ ἦτο ὁ Λυσίας (450—371) ὁ τοῦ Συρακοσίου Κεφάλου, ὃς ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· ὃ τε Λυσίας καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ ἦσαν εὐποροὶ, ἀλλ' οἱ λ' τὴν μὲν οὐσίαν ἀφείλοντο ἐκ πλεονεξίας, τὸν δ' ἀδελφὸν τοῦ ῥήτορος Πολέμαρχον ἀπέκτειναν καὶ αὐτὸς ὁ ῥήτωρ μόλις ἐσώθη εἰς Μέγαρον· ἐπειδὴ δὲ ἔδωκεν ἐκ τῶν λευψάνων τῆς οὐσίας ἀργύριον καὶ ὅπλα τοῖς περὶ τὸν Θρασύβουλον, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς δημοκρατίας ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας δὲν ἐκτίησάτο μὲν τὸ τοῦ πολίτου δικαίωμα, ἀλλὰ ζῶν ὡς *ἰστοεὺς* εἶχε πλείονα τῶν μετοίκων δικαιώματα. Ἐκ τῶν περιπετειῶν τούτων γενόμενος ἄπορος ἐπορεύετο τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀναγκαῖα ἐκ τῆς ῥητορικῆς τέχνης γράφων ὑπὲρ ἄλλων κατὰ παραγγελίαν λόγους ὡς *λογογράφος*, καὶ ἐν τούτῳ ἐγένετο περιζήτητος· ἀλλ' ἐκ τῶν σλγ' λόγων αὐτοῦ περιεσώθησαν ἡμῖν λδ', ἀλλὰ καὶ οὗτοι οὐχὶ πάντες ἀκέραιοι. εἰ καὶ οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσι καὶ τῶν τριῶν εἰδῶν τῆς ῥητο-

ρικῆς, ὁ Λυσίας ὁμως κατ' ἐξοχὴν ἐστὶ *δικανικὸς* ῥήτωρ· τὴν πρώτην ἀφορμὴν, ἵνα τραπῇ εἰς τὴν ῥητορικὴν τέχνην, παρέσχεν αὐτῷ ὁ φόνος τοῦ ἀδελφοῦ Πολεμάρχου, ὑπὲρ οὗ ἀπηγγεῖλε τὸν κατὰ Ἑρατοσθένους λόγον, τὸν καὶ κάλλιστον πάντων· ὁ χαρακτήρ τῶν δικανικῶν λόγων, οὓς ἔγραφεν ὁ Λυσίας ὑπὲρ τῶν ἰδιωτῶν, ἐστὶν ἀπλοὺς καὶ ἀφελὴς καὶ τοῦ τοιούτου εἵδους ὁ ῥήτωρ ἐγένετο τὸ τελειότατον *ὑπόδειγμα*.

Τοῦ Λυσίου ἐπαινεῖται ἡ ἔν τε τοῖς πράγμασι καὶ ταῖς λέξεσι *καθαρότης* καὶ *σαφήνεια*, ἔτι δὲ καὶ ἡ *πιθανότης* καὶ ἡ *βραχυλογία*, ἥπερ ἦτο πολὺτιμος ἐν τοῖς Ἀττικοῖς δικαστηρίοις· διότι ὁ χρόνος ἦτο μεμετροημένος διὰ τῆς κλεψύδρας· ὁ ῥήτωρ ἐστὶν ἐπίσης θαυμαστός καὶ διὰ τὴν ποικιλίαν, ἣν ἔχει ἐν τοῖς προοιμίοις τῶν λόγων· διότι, ἐν ᾧ ἔγραψε πλείστους δικανικοὺς λόγους, ἐν οὐδενὶ σχεδὸν μετεχειρίσατο τὰς αὐτὰς γνώμας καὶ οὐδὲν προοίμιον ὁμοιάζει πρὸς ἕτερον τέλος ἐν τοῖς λόγοις αὐτοῦ ἐπανθεῖ χάρις τις ὥς ἐπὶ τοῦ κάλλους τοῦ σώματος ἡ ὥρα.

δ' *Ἰσοκράτης* (436—338) ὁ Ἀθηναῖος, ὃς ἦτο πλουσίαν γονέων καὶ ἡκροάσατο τῶν ἐπιφανεστέρων διδασκάλων τοῦ χρόνου ἐκείνου ἦτοι τοῦ Γοργίου, τοῦ Προδίκου καὶ ἄλλων· ἀλλὰ μεγίστην ῥοπὴν ἐπ' αὐτὸν ἔσχεν ὁ Σωκράτης· ἐκ τούτου ὁ Ἰσοκράτης ἐκτίσατο τὴν σωφροσύνην, τὴν μετριοφροσύνην, τὸ ἥρεμον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν χρηστότητα τοῦ ἥθους.

Τὸ κατ' ἀρχὰς ἐγένετο *λογογράφος*, ὥσπερ ὁ Λυσίας, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα ἵδρυσεν σχολὴν ῥητορικῆς, εἰς ἣν συνέρρεον ἐξ ἀπασῶν τῶν Ἑλληνίδων πόλεων πλείστοι νέοι ἀποτίνοντες αὐτῷ, α *δραχμάς*· τῶν μαθητῶν δὲ οἱ μὲν γ' ἔτη συνδιητῶντο μετ' αὐτοῦ, ἄλλοι δὲ δ' καὶ οὕτως ἡγάπων τὴν παρ' αὐτῷ διατριβήν, ὥστε, ὅτε ἔμελλον νὰ ἀποπλεύσωσι πρὸς τοὺς γονεῖς καὶ οἰκείους αὐτῶν, μετὰ πόθου καὶ δακρύων τὴν ἀπαλλαγὴν ἐποιοῦντο· ὁ Κικέρων παρέβαλε τὸν οἶκον τοῦ Ἰσοκράτους πρὸς δούρειον ἵππον, ἐξ οὗ ἐξώρμησαν πολλοὶ ἥρωες τῶν γραμμάτων, τῆς πολιτικῆς καὶ τῆς πολεμικῆς τέχνης· ἐν τῇ σχολῇ αὐτοῦ οἱ νέοι οὐ μόνον τὴν εὐρυθυμίαν τῶν λόγων καὶ τὴν

ἐν περιοδικῇ ἀκριβεῖα σύνθεσιν αὐτῶν ἐμάνθανον, ἀλλὰ καὶ περὶ τὰ πολιτικά ἐσπούδαζον, δι' ὧν αἱ πόλεις εὖ πολιτεύονται καὶ οἱ ἰδιῶται εἰς τὴν ἀρετὴν προκόπτουσι διὰ τοῦτο οὐ μόνον οἱ περὶ τὰ γράμματα ἀσχολούμενοι συνῆψαν σχέσεις πρὸς αὐτόν, ἀλλὰ καὶ βασιλεῖς, ὡς ὁ τῆς Κύπρου Εὐαγόρας, ὁ τῆς Σπάρτης Ἀρχίδαμος καὶ ὁ τῶν Μακεδόνων Φίλιππος. Ὡν δ' εὐγενὴς τὴν ψυχὴν ὁ Ἰσοκράτης καὶ ἀπεχόμενος τῶν πολιτικῶν, οὐ μόνον τὰ τῆς ἰδίας πατρίδος ἔκρι-
νεν ἀπαθῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ πανελλήνια ζητήματα οὕτω δὲ δὲν κακολογεῖ τὰς ἄλλας Ἑλληνικὰς πόλεις, ἀλλὰ συμβουλεύει, ἵνα οἱ Ἕλληνες τὰς ἐμφυλίους καταπαύσαντες ἔριδας κοινῇ ἐπὶ τὸν βάρβαρον τραπῶσιν ὅτε δ' ἐπὶ τέλους εἶδε τὴν ἐκ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐξασθένεισιν τῶν Ἑλλήνων, ἐπίστευσεν ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ τῶν Μακεδόνων δυναστεία ἡδύνατο νὰ πραγματώσῃ τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ καὶ ὅτι ὁ ῥήτωρ δίκαιον εἶχε τοῦτο νομίζων, κατέδειξεν εὐθύς ὕστερον ὁ Ἀλέξανδρος· ὁ Ἰσοκράτης ἀποθανὼν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην ἐτάφη δημοσίᾳ δαπάνῃ, ἐπὶ δὲ τοῦ τάφου ὡς σύμβολον τῆς εὐμουσίας αὐτοῦ ἐτέθη σειρήν.

Ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν κα', ὧν γ' μὲν εἰσι πα-
ραινετικοί, ς' δὲ δίκανικοὶ καὶ ιβ' ἐπιδεικτικοί, πρὸς δὲ καὶ θ' ἐπιστολαὶ πρὸς ἐπιφανῆ πρόσωπα καὶ βασιλεῖς· ἐκ τῶν λόγων αὐτοῦ ἐξαίρεται μάλιστα ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ὁ *πανηγυρικός*, ἐν ᾧ ὁ φιλόπατρις ῥήτωρ ἐγκωμιάζει τὴν ἑαυτοῦ πό-
λιν καὶ συμβουλεύει τοῖς Ἕλλησιν, ἵνα ὁμονοήσαντες πρὸς ἀλλήλους τὸν πόλεμον πρὸς τοὺς βαρβάρους ποιῶνται. Οἱ λόγοι αὐτοῦ εἰσι πηγὴ εὐγενῶν καὶ ἡθοποιῶν παιδευμά-
των, ἀποθήκη πολιτικῶν ὑψηλῶν καὶ ταμιεῖον πολυτί-
μων νοουθεσιῶν καὶ παραγγελμάτων περὶ φιλοπατρίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος· κατὰ ταῦτα ὁ Ἰσοκράτης διαφέρει τοῦ Λυ-
σίου πλέον ἢ ἄνθρωπος παιδός· καὶ αὐτὸς δὲ ὁ ῥήτωρ συνειδώς τὴν ὑπεροχὴν τῶν ὑποθέσεων τῶν ἑαυτοῦ λόγων σεμνύνεται, ὅτι διαφέρει τῶν περὶ τὰς δικογραφίας ἀσχολουμένων, ὡς ὁ Φειδίας τῶν κοροπλάθων ἢ ὁ Ζεῦξις καὶ ὁ Παρράσιος τῶν

πινάκια γραφόντων ἢ ῥητορικὴ αὐτοῦ ὁμοιάζουσα πρὸς τὴν τέχνην τοῦ Πολυκλείτου καὶ τοῦ Φειδίου ἔχει τὸ σεμνόν, τὸ μεγαλότεχρον καὶ τὸ ἀξιωματικόν· ὁ ῥήτωρ κατασκευάζει μὲν τὸν λόγον ἐμμελῆ καὶ εὐφωρον, ἀλλὰ καθ' ὑπερβολὴν ἐπιτηδεύει τὰς συμμετρίας τῶν κώλων καὶ κατὰ κόρον μεταχειρίζεται τὰ Γοργία σχήματα ἥτοι τὰ πάρισα, τὰ ὁμοιοτέλευτα καὶ τὰ ἀντίθετα· διὰ δὲ τὸν ἐπιτετηδευμένον τοῦτον καλλωπισμὸν στερεῖται ζωηρότητος καὶ φυσικῆς δυνάμεως· διὸ καὶ οἱ ἀρχαῖοι παρεικάζουσιν τὸν μὲν Ἴσοκράτην πρὸς ἀθλητὴν παρεσκευασμένον πρὸς ἀγῶνα, τὸν δὲ Δημοσθένην πρὸς ὀπλίην εἰς μάχην ἐξωπλισμένον· διὰ δὲ τὴν περιεργον ταύτην καὶ περισσότεχρον κατασκευὴν μὴκύνει ἔστιν ὅτε τὸν λόγον πέρα τοῦ χρησίμου καὶ κατασκευάζει τὰς περιόδους σχοινοτενεῖς, ὥστε ἀδυνατεῖ τις νὰ ἀπαγγέλλῃ αὐτάς· τοῦτο προσέτι δεικνύει, ὅτι ὁ Ἴσοκράτης δὲν ἀπήγγελλε τοὺς ἑαυτοῦ λόγους, ἀλλὰ μόνον συνέγραφεν αὐτοὺς πρὸς ἀνάγνωσιν· εἰς τοῦτο δὲ συνέτεινε καὶ τὸ ἄτονον τῆς φωνῆς καὶ ἡ ἔλλειψις τῆς τόλμης τοῦ νὰ προστριβῇται τοῖς ὄχλοις καὶ νὰ λοιδορῇται τοῖς ἐπὶ τοῦ βήματος κυλινδουμένοις.

ε' Ὁ Ἰσαῖος, ὃς ἐγεννήθη μὲν ἐν Χαλκίδι, ἀλλ' ἔζησεν ἐν Ἀθήναις ὡς μέτοικος· οὗτος ἐγένετο μαθητὴς μὲν τοῦ Ἴσοκράτους, διδάσκαλος δὲ τοῦ Δημοσθένους καὶ μιμητὴς τοῦ Λυσίου· ἐκ τῶν ν' λόγων, οἷς ἔγραψεν ὡς λογογράφος, διεσώθησαν ἰα' δικανικοὶ ἔχοντες ὡς ὑπόθεσιν τὸ κληρονομικὸν δίκαιον· ὁ Ἰσαῖος ὁμοιάζει μὲν πρὸς τὸν Λυσίαν κατὰ τὴν βραχύτητα καὶ τὴν σαφήνειαν, ἀλλ' ἀπεργάζεται τὸν λόγον τεχνικώτερον καὶ περιεργότερον ἐκείνου· διὸ οἱ λόγοι τοῦ μὲν Λυσίου ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀρχαιοτέρας εἰκόνας, αἵτινες ἦσαν εὐγραμμοὶ ἄνευ ποικιλίας χρωμάτων, οἱ δὲ τοῦ Ἰσαίου πρὸς τὰς νεωτέρας, αἵτινές εἰσιν ἥττον μὲν εὐγραμμοί, ἀλλὰ μᾶλλον περιεργοὶ διὰ τῆς σκιᾶς καὶ τοῦ φωτὸς ποικιλλόμεναι· ὁ Ἰσαῖος εἶχε προσέτι καὶ πονηράν τινα δεξιότητα, δι' ἧς πρὸς μὲν τὸν ἀντίδικον διεπονηρεῖτο, τοὺς δὲ δικαστὰς κατεστρατήγει· διὸ καὶ ὑπὲρ ἀγαθῶν λέγων ὑποπτος ἦν ἐν

ἀντιθέσει πρὸς τὸν Λυσίαν, ὃς καὶ ὑπὲρ ἀδίκων λέγων ἔπειθεν.

ς' Ὁ **Λυκοῦργος** (396—324)· οὗτος ἔσχε διδάσκαλον τὸν Ἰσοκράτη καὶ τὸν Πλάτωνα, οὗ ἡ φιλοσοφία ἐκράτυνε τὰς ἠθικὰς ἀρχάς, ἃς παρὰ τοῦ γένους κληρονομήσας εἶχεν· ἀλλ' ὁ Λυκοῦργος τὸ κλέος ἐκτῆσατο μᾶλλον ἐκ τῆς οἰκονομικῆς αὐτοῦ διοικήσεως ἢ ἐκ τῆς ῥητορικῆς δεινότητος· διότι ταμίης γενόμενος τοὺς τε πόρους τῆς πόλεως ἐδιπλασίασε καὶ τὰς Ἀθήνας διεκόσμησεν, ὥς οὐδεὶς ἄλλος ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Περικλέους· ἦτο δὲ οὐ μόνον ἔντιμος, ἀλλὰ καὶ μισοπόνηρος· καὶ ὥς ἦτο ἐχθρὸς τῶν φαύλων, οὕτω καὶ θαυμαστῆς τῶν ἀγαθῶν καὶ εὐλαβῆς πρὸς τοὺς ἄνδρας τῶν γριμμάτων· τιμᾷ δὲ τὸν φιλόμουσον πολτευτὴν ὅτι χαλκᾷ εἰκόνας ἀνέθηκε τοῖς μεγάλαις τραγικοῖς, Αἰσχύλῳ, Σοφοκλεῖ καὶ Εὐριπίδῃ καὶ ἐπίσημον τῶν τραγωδιῶν αὐτῶν ἔκδοσιν ἐποίησεν.

Ἐκ τῶν ιε' λόγων αὐτοῦ περιεσώθη μόνος ὁ κατὰ τοῦ Λεωκράτους, ὃν ὁ Λυκοῦργος εἰσήγγειλεν ὥς προδότην τῆς πατρίδος, ἣν μετὰ τὴν ἐν Χαιρωνείᾳ μάχην κινδυνεύουσαν ἐγκατέλιπεν· τοῦ Λυκούργου ὁ λόγος ἐστὶ προτὸν ἐνδελεχοῦς σπουδῆς καὶ μελέτης καὶ δὲν θέλγει μὲν τὸν ἀκροατὴν διὰ τῆς χάριτος, ἀλλ' ἐπισπᾷ αὐτὸν διὰ τῆς εὐγενείας τοῦ φρονήματος καὶ κινεῖ εἰς θαυμασμὸν διὰ τῆς ἠθικῆς μεγαλοπρεπείας.

ς' Ὁ **Αἰσχίνης** (389—314)· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ ἀντίπαλος τοῦ Δημοσθένους· πένης ὢν ἐγένετο τὸ πρῶτον ὑποκριτὴς ἐν τῷ θεάτρῳ, ἔπειτα δὲ δημόσιος ὑπογραμματοεὺς· ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν δύο τούτων ἐπιτηδευμάτων ὠφελήθη, διότι ὥς ὑποκριτὴς μὲν ἐγνώρισε τὰ ἀριστουργήματα τῆς Ἀττικῆς τραγωδίας, ὥς ὑπογραμματοεὺς δὲ τοὺς τῆς πόλεως νόμους. Ὁ Αἰσχίνης τὸ πρῶτον ἦτο ἐχθρὸς τοῦ Φιλίππου καὶ ἐν τοῖς πεδίοις τῶν μαχῶν γενναίως ἠγωνίσατο ὑπὲρ τῆς πατρίδος, ἀλλὰ πρεσβεύσας πρὸς τὸν Φίλιππον ἐδεδεασθῆ ὑπὸ τῶν δώρων αὐτοῦ· τούτου ἕνεκα καὶ ἐχθρὸς ἄσπονδος τοῦ Δημοσθένους ἐγένετο· ὅτε δὲ ὁ Κτησιφῶν ἔγραψε ψήφισμα, ἵνα ὁ Δημοσθένης στεφανωθῇ χρυσῷ στεφάνῳ διὰ τὰς πρὸς τὴν πατρίδα ὑπηρεσίας, ὁ Αἰσχίνης κατηγόρησεν

αὐτοῦ ὡς ψευδῇ ὑπὲρ τοῦ Δημοσθένους γράψαντος· ἀλλ' ἡ-
τηθεὶς ἐν τῇ δικαστικῇ τούτῳ ἀγωνίᾳ ἀπῆλθεν εἰς Ῥόδον, ὅπου
ἵδρυσεν ῥητορικὴν σχολήν, ἐκεῖθεν δὲ ἐπλευσεν εἰς Σάμον, ἔνθα
μετ' ὀλίγον ἀπέθανεν.

Καὶ οἱ γ' αὐτοῦ λόγοι περιεσώθησαν, ὁ κατὰ Τιμάρ-
χου, ὁ περὶ παραπρεσβείας καὶ ὁ κατὰ Κτησιφῶντος· ὁ δὲ ῥήτωρ
οὗτος, ὃς μόνου τοῦ Δημοσθένους δευτέρως φαίνεται, ἐγένετο
δεινὸς διὰ τὴν εὐφυΐαν· ἀλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς καὶ πομπικὴ
αὐτοῦ φράσις οὐδαμῶς συγκινεῖ, ἐπειδὴ στερεῖται τοῦ ἡθικοῦ
ἐνθουσιασμοῦ.

η' Ὁ Δημοσθένης (384—322).

Ὁ Δημοσθένης ἐγεννήθη ἐκ γονέων εὐπόρων καὶ ἀνεπι-
λήπτων, ἀλλ' ὄρφανὸς καταλειφθεὶς ἐν τῇ μικρᾷ ἡλικίᾳ ἔτυχε
κακῶν ἐπιτρόπων, οὔτινες τὴν μὲν οὐσίαν αὐτοῦ ἐσφτεροῖζοντο,
τῆς δὲ παιδείας αὐτοῦ ἡμέλουν· ἀλλὰ φιλομαθὴς ὢν καὶ
ἐπιμελὴς ἐμόρφωσεν ἑαυτὸν μαθητεύσας παρὰ τῷ Ἰσαίῳ, ὅστις
ἐβοήθησεν αὐτῷ εἰς τὴν κατὰ τῶν ἐπιτρόπων δίκην· μετὰ τοῦτο
ὁ Δημοσθένης ὡς λογογράφος συνέταττε λόγους δικανικοὺς
ὑπὲρ ἄλλων· ἀλλὰ τὸ κλέος αὐτοῦ ἐκτήσατο ἐκ τῶν πολιτικῶν
λόγων καὶ τῆς πολιτικῆς ἐνεργείας (356) κατὰ Φιλίππου, τοῦ βα-
σιλέως τῶν Μακεδόνων, ὃς ὁσημέραι αὐξανόμενος διενоеῖτο νὰ
ἄρξῃ τῆς Ἑλλάδος ὅλης· τοῦτο καθορῶν ὁ Δημοσθένης ἐκ παν-
τὸς τρόπου εἰργάζετο, ὅπως ἀνυψώσῃ τὸ φρόνημα τῶν συμπο-
λιτῶν καὶ προσεπάθει νὰ ἡλεκτριζῇ αὐτοὺς ἀναμνηστικῶν τὰ ἐν
Μαραθῶνι, Σαλαμῖνι καὶ ἐν Πλαταιαῖς τρόπαια τῶν προγόνων·
καὶ ἔνθεν μὲν ἐπολέμει κατὰ τῶν Φίλιππιδόντων, ἔνθεν δὲ
ἐφρόντιζε νὰ ἀνεύρῃ συμμάχους τῶν Ἀθηναίων· ὅτε δὲ ἐπρέ-
σβευσεν εἰς Θήβας, ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος ἐκριπίζουσα τὸν θυ-
μὸν καὶ διακαίουσα τὴν φιλοτιμίαν κατώρθωσε νὰ συνδιαλ-
λάξῃ τὰς τέως ἀσπόνδους πόλεις καὶ ἀντιπαρατάξῃ τὴν δύνα-
μιν αὐτῶν ἐν Χαιρωνείᾳ κατὰ τοῦ Φιλίππου· ἀλλὰ καίπερ ἡ-
τηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐμίσησαν τὸν ῥήτορα· διότι ἐγίνω-
σκον, ὅτι ἐν τῇ πολιτείᾳ αὐτοῦ ἦτο εἰλικρινὴς καὶ φιλόπατρις.

Ἄμα δὲ τῇ ἀγγελίᾳ τοῦ θανάτου τοῦ Φιλίππου ἐπειράθη μὲν νὰ ἐγείρῃ τοὺς Ἑλληνας εἰς ἐπανάστασιν κατὰ τῶν Μακεδόνων, ἀλλ' ἡ καταστροφή τῶν Θηβῶν ἑματαίωσε τὸ ἐπιχείρημα· μετὰ τοῦτο ἐπικρατήσαντος τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐσίγησεν ἐπὶ τινὰ ἔτη ἡ φωνὴ τοῦ ῥήτορος· ἐν δὲ τῇ δίκῃ τοῦ Ἀρπάλου, ἐπειδὴ ἐσυκοφαντήθη ὡς δωροδοκήσας, κινδυνεύων ἀπέδρα· ἀλλὰ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀλεξάνδρου καίπερ ἐν φυγῇ ὦν συνετέλεσε τὰ μέγιστα εἰς τὸν κατὰ τῶν Μακεδόνων Λαμιακὸν πόλεμον· μετὰ δὲ τὴν ἥτταν τῶν Ἀθηναίων διωκόμενος ὑπὸ τῶν Μακεδόνων κατέφυγεν εἰς τὸν ἐν Καλαυρείᾳ ναὸν τοῦ Ποσειδῶνος, ἔνθα, ἵνα μὴ συλληφθῇ ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τοῦ Ἀντιπάτρου, λαβὼν δηλητήριον ἀπέθανε.

Περιεσώθησαν ἡμῖν λόγοι αὐτοῦ ξα', ὧν τινες προφανῶς εἰσι νόθοι, ὥς ὁ ἐπιτάφιος καὶ ὁ ἐρωτικός· διαιροῦνται δὲ εἰς λδ' ἰδιωτικὸς καὶ **υζ'** δημοσίους, ὧν οἱ ιε' εἰσι **δημηγορίαι** ἥτοι λόγοι συμβουλευτικοί, οὓς ἀπήγγειλεν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τοῦ δήμου· τῶν δημηγοριῶν δὲ τούτων αἱ ια' ἀναφέρονται εἰς τὴν τοῦ Φιλίππου πολιτικὴν καὶ λέγονται μὲν πάντες οὗτοι λόγοι **Φιλίππικοί**, ἐπιγράφονται δὲ ἰδίᾳ ὧδε· ὀλυνθιακὸς α' β' γ' ἐν οἷς συμβουλεύει τοῖς Ἀθηναίοις, ἵνα δράμωσιν εἰς βοήθειαν τῆς Ὀλύνθου, πολιορκουμένης ὑπὸ τοῦ Φιλίππου (349), κατὰ Φιλίππου α' β' γ' δ', περὶ τῆς εἰρήνης, περὶ Ἀλοννήσου, περὶ τῶν ἐν Χερρονήσῳ καὶ πρὸς τὴν ἐπιστολὴν τὴν Φιλίππου· ἄριστος δὲ πάντων τῶν λόγων αὐτοῦ κρίνεται ὁ **περὶ τοῦ στεφάνου**, ὃς καὶ ἡ ἀπολογία τῆς πολιτείας αὐτοῦ ἐστίν· κατὰ τὴν γνώμην τῶν τεχνοκριτῶν ὁ Δημοσθένης ὑπερβαλόμενος πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ τοὺς καθ' ἑαυτὸν οὐδεμίαν ὑπερβολὴν τοῖς ἐπιγενεστέροις κατέλιπεν· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ γίνεται ποικίλη οὐ μόνον ἐν τοῖς διαφόροις λόγοις, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὰ διάφορα μέρη τοῦ αὐτοῦ λόγου· διότι ἐστὶ μεγαλοπρεπὴς καὶ λιτή, περιττὴ καὶ ἀπέριτος, ἐξηλλαγμένη καὶ συνήθης, αὐστηρὰ καὶ ἡλαρὰ, σύντονος καὶ ἀνειμένη, ἡδεῖα καὶ πικρά· ἡ περίοδος αὐτοῦ

οὔτε ἡ σχοινοτενὴς τοῦ Ἰσοκράτους ἐστὶν οὔτε ἡ ἄγαν βραχεῖα τοῦ Λυσίου, ἀλλὰ σύμμετρος· διὰ δὲ τῶν διαφόρων σχημάτων καὶ τῶν συχῶν ἐρωτήσεων τοῦ ῥήτορος πρὸς τοὺς δικάστὰς ἢ τοὺς ἀκροατὰς παράγεται *δραματικὴ ἐνάργεια*, ἣν ἐξαίρει ἡ λογικὴ ἀκρίβεια, ἡ ἔντεχνος ὑφὴ τοῦ λόγου καὶ τὰ ἀκαταμάχητα ἐπιχειρήματα· ἡ εἰρωνεία παρ' αὐτῷ προβαίνει μέχρι σκώμματος καὶ πικρίας· κατ' ἐξοχὴν δὲ τοὺς λόγους αὐτοῦ χαρακτηρίζει τὸ ὕψος καὶ ἡ *δεινότης*, ἣν ἐπηύξανεν ἡ ὑπόκρισις, ἥς ἀσκητὴς δεινὸς ἐγένετο· διὰ τῶν πλεονεκτημάτων τούτων, ἃ περικοσμεῖ καὶ περιστέφει ὁ εὐγενὴς ἐνθουσιασμός πρὸς τὴν ἐλευθερίαν καὶ ὁ φλογερὸς ἔρως πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τότε συνήρπαξε τοὺς ἀκροατὰς καὶ νῦν ἔτι μόνον ἀναγινωσκόμενος ἐξάπτει καὶ ἠλεκτρίζει τὸν ἀδιάφθορον καὶ ὑγιαίνοντα ἀναγνώστην.

Ἡ ἠθικὴ εὐγένεια, αἱ ὑπερέχουσαι γνώσεις καὶ ἡ φρόνησις τοῦ ἀνδρὸς ἐνεποίησαν ἰσχυρὰν αἰσθησιν τοῖς συγχρόνοις· οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ λόγοι εἰσὶν ἡ πιστοτάτη εἰκὼν τῶν φρονημάτων αὐτοῦ· εἰ καὶ ἡ πολιτικὴ τοῦ Δημοσθένους κατὰ τῆς Μακεδονικῆς δυναστείας, ἥτις διὰ τοῦ Ἑλληνισμοῦ ἐξεπολίτισε τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν Αἴγυπτον, ἐλέγχεται στενὴ καὶ πλημμελής, ὅμως ἀναμφισβήτητός ἐστιν ἡ φιλοπατρία, ὁ ἐνθουσιασμός ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ ἡ εὐγένεια τῆς προαιρέσεως τοῦ ῥήτορος· πάντες οἱ πολῖται οἱ βουλόμενοι ἀπὸ τοῦ βήματος νὰ ὑπηρετῶσι τῇ πατρίδι αὐτῶν ὀφείλουσι νὰ ἐμβαπτίζονται ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ, τῇ ἀρχαίᾳ μὲν, ἀλλ' ἀεὶ ἀνανεουμένῃ· ὁ Δημοσθένης θὰ ἐμφυσᾷ τὴν ἑαυτοῦ ψυχὴν τοῖς πολίταις, ὅσοι ἐπιθυμοῦσι νὰ ἀπωθῶσι πάντα ἐχθρὸν δημόσιον διὰ τῆς σπάθης τοῦ λόγου· ἐσαεὶ ἐστὶν ὁ κανὼν τῆς *ῥητορείας* καὶ ὁ *κῆρυξ* τῆς *ἐθνικῆς ἀξιοπροετίας* καὶ *ἐλευθερίας*.

Θ' ῥήτωρ ἐστὶν ὁ *Υπερείδης* (389—322), ὃς συγκαταλέγεται, ὥς καὶ ὁ Δημοσθένης, ἐν τοῖς κορυφαίοις προμάχοις τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος· ἀλλὰ μετὰ τὴν ἐν τῷ Λαμιακῷ πολέμῳ ἦταν τῶν Ἀθηναίων συλληφθεὶς

ὑπὸ τῶν Μακεδόνων ὑπέστη οἰκτρὸν θάνατον. Ἐκ τῶν νβ' λόγων αὐτοῦ μέχρι τοῦ 1847 μόνον ἀποσπάσματα ἵνα εἴχομεν· ἔκτοτε δὲ ἐν τοῖς τάφοις τῆς Αἰγύπτου ἀνευρέθησαν πάπυροι, ἐξ ὧν ἔχομεν σήμερον 5' λόγους, ὧν οἱ β' εἰσὶν ἀκέραιοι πάντων δὲ σπουδαιότατός ἐστιν ὁ *ἐπιτάφιος*, ὃν ἀπήγγειλεν ὁ ῥήτωρ ὑπὲρ τοῦ Λεωσθένους καὶ τῶν σὺν αὐτῷ πεσόντων κατὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον Ἀθηναίων· ὁ Ὑπερείδης ἔχει μὲν πολλὰς ἀρετάς, ἀλλ' ὁμοιάζει πρὸς τὸν πένταθλον, ὥστε ἐν ἅπασιν νὰ ἀπολείπῃται μὲν τῶν ἀγωνιστῶν, νὰ πρωτεύῃ δὲ τῶν ἰδιωτῶν.

Καὶ ι' ὁ *Δείναρχος* (366 — 290), ὃς ἐγεννήθη μὲν ἐν Κορίνθῳ, ἀλλ' ἔζησεν ὡς μέτοικος ἐν Ἀθήναις, ἔνθα ἐγένετο ἐπιφανὴς μετὰ τὸν Λαμιακὸν πόλεμον, ὅτε οἱ μεγάλοι ῥήτορες ἐξέλιπον· ἐκ τῶν 13' λόγων αὐτοῦ διεσώθησαν ἡμῖν γ' ἔχοντες ὑπόθεσιν τὴν δίκην τοῦ Ἀρπάλου· ὁ Δείναρχος πειράται νὰ μιμηθῇ τὸν Δημοσθένην, ἀλλ' ἀπολείπεται αὐτοῦ· διὸ καὶ ἄγροικος ἢ κρύθινος Δημοσθένης ὠνομάσθη.

ΜΕΡΟΣ Γ'.

(Ἱστορία τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἀπὸ τοῦ 300 π. Χ. - 1453 μ. Χ.).

Ἐν ταῖς ἐφεξῆς περιόδοις τοῦ μὲν *ἡρωϊκοῦ* ἔπους ἐπιφανέστατος ποιητὴς ἐγένετο

α' Ἀπολλώνιος ὁ Ρόδιος (250 π. Χ.), οὗ τὰ *Ἀργοναυτικά*, ποίημα περιτέχνον καὶ φιλολογικὸν μόχθου μεστόν, περιεσώθη ἀκέραιον (5,835 στίχ.)· τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ποιήματος, ὅπερ κέντρον ἔχει τὸν Ἰάσονα καὶ τὴν Μήδεια, ἀποτελοῦσιν αἱ περιπετειῶδεις τῶν Ἀργοναυτῶν περιπλανήσεις· τὸ ποίημα τοῦ Ἀπολλωνίου καίπερ προωρισμένον, ἵνα μᾶλλον λογίους ἀναγνώστας διδάξῃ ἢ ἐνθουσιῶντα πλήθη τέρψῃ, εὗρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητὰς καὶ δὴ παρὰ τοῖς Ῥωμαίοις.

β' ὁ ἐκ Πανοπόλεως τῆς Αἰγύπτου *Νόννος* (ε' αἰῶνος), ὃς περὶ τὰ τέλη τοῦ βίου ἐγένετο χριστιανός· τὸ σπουδαίω-
τατον τῶν ἔργων αὐτοῦ εἰσι τὰ *Διονυσιακά* ἢ *Βασσαρικά* (βιβλ.
μῆ', στίχ. ,κ, α), ὅπερ ἔχει μὲν τοὺς μύθους τοῦ Διονύσου ὡς
θέμα, ἀλλὰ μετ' αὐτῶν καὶ πολὺ μέρος τῆς καθόλου μυθολο-
γίας· ὁ Νόννος ὡς ἀληθῆς Αἰγύπτιος διὰ τῆς θερμῆς φαν-
τασίας ἐκπλήττει μὲν, ἀλλ' ἀφίσταται πολὺ τοῦ κάλλους καὶ
τῆς χάριτος τῆς Ἑλληνικῆς· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἔχει μὲν πλη-
θὺν γραφικῶν ἐπιθέτων καὶ ὀητορικῶν σχημάτων, ἀλλ' ὁ ἦχος
τούτων ἀντὶ νὰ ἡδύνη μᾶλλον καταπονεῖ τὸν ἀναγνώστην.

Ὁ ποιητὴς πρὸς τοῦτοις ἐνέτεινε καὶ τὸ κατὰ *Ἰωάννην Εὐαγ-
γέλιον* εἰς δακτυλικοὺς ἑξαμέτρους· ἀλλ' ἡ ποίησις τούτου ἔχει
τοσοῦτον τὸ διθυραμβώδες, ὥστε ἀποτελεῖ ἀπότομον ἀντίθεσιν
πρὸς τὴν ὑψηλὴν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ ἀπλότητα.

γ' Μουσαῖος (ς' αἰῶνος), οὗ τὸ ἐπύλλιον (340 στίχ.)
ἐπιγράφεται τὰ καθ' *Ἡρώ καὶ Λέανδρον*· καὶ ἡ μὲν Ἡρῶ
ἦτο ἱέρεια τοῦ ἐν Σησιῶ ναοῦ τῆς Ἀφροδίτης κατὰ τὸ
κάλλος διαπρέπουσα, ὁ δὲ Λέανδρος ἐκ τῆς ἐν τῇ ἀπέναντι
τοῦ Ἑλλησπόντου παραλίας Ἀβύδου· τὸ ποιημάτιον τοῦτο
μόνον διὰ τὸ μέτρον κατατάσσεται εἰς τὸ ἔπος· διότι κατὰ τὸ
περιεχόμενον ἀνῆκει εἰς τὴν λυρικὴν ποίησιν· θεωρεῖται δὲ
τὸ χαριέστατον προῖον τῆς Βυζαντινῆς ποιήσεως καὶ τὸ κύκνειον
τῆς θνησκούσης Ἑλληνικῆς μουσικῆς ᾠσμα.

Καὶ τέλος μνημονεύεται ὁ *Τζέτζης* (ιβ' αἰῶνος), ὃς πλὴν
ἄλλων ἐποίησε τὰ *Ἰλιακά*, καὶ τὴν *ἱστορικὴν βίβλον*, ἣτις σύμφυρμά
ἐστι μυθικῶν καὶ ἱστορικῶν διηγήσεων (αἱ χιλιάδες)· ὑπὸ τοῦ-
του εἰσῆχθη εἰς τὸ ἔπος ἀντὶ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου ὁ *λαμβικός*
τετράμετρος (ὁ πολιτικός ἢ δημοτικός στίχος) καταληκτικός,
ἐν ᾧ βάσις ἐστὶν οὐχὶ ὁ χρόνος (τὸ μακρὸν ἢ τὸ βραχύ), ἀλλ'
ὁ τόνος, ὅπερ μέτρον ἔχουσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰ δημώδη
ᾠσματα καὶ τὰ ἡρωϊκά (ἢ κλέφτικα τραγούδια).

Τοῦ δὲ *διδασκικοῦ* ἔπους ποιητὴς ἐγένετο α' *Ἀρατος* ὁ
Σολεὺς (315-240 π. Χ.), οὗ τὸ ποίημα (1154 στίχ.) διαίρεται
εἰς δύο μέρη καὶ τὸ μὲν α' ἐπιγράφεται *φανόμενα* (ἀστρονομία),

τὸ δὲ β' διοσημία (διὰ σημείων προγνώσεις) ὁ Ἀράτος εἶχε μὲν ὥς βάσιν τὸ καταλογάδην ἔργον τοῦ *Εὐδόξου*, ἀλλὰ συνεπλήρωσε τοῦτο ἐκ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θεοφράστου τὸ ποίημα τοῦ Ἀράτου μεγάλως ἐτιμήθη, τῶν δὲ Ῥωμαίων ὁ τε Κικέρων καὶ ἄλλοι μετέφρασαν αὐτὸ εἰς τὴν Λατινικήν.

β' Νίκανδρος ὁ Κολοφώνιος (β' αἰῶνος π. Χ.), ὃς ἐποίησε *θηριακά* (958 στίχ.) ἐν οἷς παρατίθενται φάρμακα ἰώμενα τὰ δῆγματα τῶν ἰοβόλων θηρίων, καὶ τὰ *ἀλεξιφάρμακα* (630 στίχ.) ὑποδεικνύοντα τὰ ἀλεξητήρια τῆς διὰ τῶν βρωμάτων δηλητηριάσεως· τὸ δ' ἔργον αὐτοῦ, τὰ *ἐτεροιοῦμενα*, ὅπερ ἐγένετο τὸ ὑπόδειγμα τῶν μεταμορφώσεων τοῦ Ὀβιδίου, ἀπώλετο.

καὶ γ' ὁ Ὀππιανός, ὃς τὰ μέγιστα ἐτιμήθη ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μάρκου Ἀντωνίνου· τούτου τὸ ποίημα τὰ *ἀλιευτικά* (ε') περὶ τῆς διαίτης καὶ τῆς ἄγρας τῶν ἰχθύων, περισωθὲν ἔχει πολλὴν χάριν καὶ σαφήνειαν.

Μυθογραφία.

Τῆς ἐπικῆς ποιήσεως εἶδος θεωρητέος καὶ ὁ μῦθος (αἶνος, λόγος, ἀπόλογος), καθότι διήγησίς ἐστιν· οἱ Ἕλληνες καθὼς ἐποιοῦν τοὺς θεοὺς ἀνθρωποφυεῖς, οὕτω καὶ τῇ ἀψύχῳ φύσει καὶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις μετέδωκαν ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ ἐνεργείας· μύθους ἔπλασαν μὲν καὶ οἱ Ἕλληνες, ἀλλὰ τοὺς πλείστους ἔλαβον παρὰ τῶν Φρυγῶν, οὓς μετήνεγκεν ὁ *Αἰσωπος* (ε' αἰῶνος π. Χ.)· οὗτος ἀγχινούστατος ὢν ἀνεύρισκε πολλὰ τὰ μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν ζώων ἀνάλογα διὸ καὶ τούτων ἐποιεῖτο χρῆσιν, ἵνα εἰκονικώτερον παραστήσῃ τὰ νοήματα αὐτοῦ· διηγεῖτο δ' ὁ *Αἰσωπος* τοὺς μύθους αὐτοῦ ἐν ἀπερίττῳ πεζῷ λόγῳ· διὸ καὶ *λογοποιὸς* ὀνομάζεται καὶ οἱ μῦθοι αὐτοῦ *λόγοι* συλλογῇ τῶν *Δίωπειων* μύθων ἔχομεν νῦν ἑμμετρον μὲν τὴν ὑπὸ Βαβρίου (200 μ.Χ.)¹, καὶ τὴν ὑπὸ Ἰγνατίου τοῦ Διακόνου (θ' αἰῶνος μ. Χ.), ἐν πεζῷ δὲ λόγῳ τὰς ὑπὸ τῶν Βυζαντίνων παραφράσεις τοῦ μέσου

¹ Τῷ 1843 ἐλθοῦσαν εἰς φῶς ἐξ ὀκτ' μυθιάμβων συγκειμένην καὶ καθ' ἐκάστην διὰ νέων εὐρημάτων συμπληρουμένην.

αἰῶνος· οἱ Ἕλληνες πρωῒμως μετεχειρίσαντο τοὺς μύθους εἰς τὴν τῶν παίδων ψυχαγωγίαν ὥς δυναμένους πρὸς τὸ βέλτιον νὰ θυμίσωσι τὰς ψυχὰς αὐτῶν· τοὺς τῶν Ἑλλήνων μύθους παρέλαβον καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, διὰ τούτων δὲ καὶ οἱ νεώτεροι τῆς Εὐρώπης λαοί.

Ἑλεγειῶν δὲ ποιητῆς ἐγένετο *Καλλίμαχος* ὁ Κυρηναῖος (310-240 π. Χ.), ὃς συνέγραψε ὡ' συγγράμματα περὶ καὶ ποιητικά, ἀλλὰ τὴν μεγάλην δόξαν ἐκτήσατο ἐκ τῶν ἑλεγειῶν αὐτοῦ (δ' βιβλ.)· ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον ἀποσπάσματα περιεσώθησαν τῶν ἑλεγειῶν αὐτοῦ ἦτο καὶ ἡ *Βερενίκης κόμη*, ἣν ἀπολομένην ἔχομεν ἐν μεταφράσει τοῦ Ῥωμαίου Κατούλλου· οἱ Ῥωμαῖοι μάλιστα ἐθεώρησαν τὸν *Καλλίμαχον* ὥς τὸν πρῶτον ἑλεγειοποιόν.

Οἱ Ἀλεξανδρίνοι ἐσπούδασαν καὶ περὶ τὴν *ἐπιγραμματοποιίαν* καὶ τὰ ἐπιγράμματα αὐτῶν ἔχουσι λεπτότητα κρίσεως, γλωσσικὴν καὶ θυμικὴν χάριν καὶ πολλὴν εἰρωνείαν· διότι μετεχειρίζοντο τὸ ἐπίγραμμα καί, ἵνα ἐκδηλώσιν τὴν ἑαυτῶν κρίσιν περὶ ποιητῶν, τεχνιτῶν καὶ τῶν τῆς τέχνης ἔργων· κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διατρίβει περὶ τὴν ἐπιγραμματοποιίαν καὶ τὸ γυναικεῖον φύλον, ὅπερ ἐκπροσωπεῖ ἡ Τεγεᾶτις Ἀνύτη, ἥς ἔχομεν κβ' ἐπιγράμματα, Νουσίς ἡ ἐκ Λοκρῶν τῆς κάτω Ἰταλίας, Μυρὼ ἡ ἐκ Βυζαντίου καὶ Ἡδύλη ἡ Ἀθηναία.

Ἐν δὲ τῇ Ῥωμαϊκῇ περιόδῳ ἐπειδὴ καὶ σκαπτικά ἐπιγράμματα ἐποίουν, μετεχειρίσαντο ἐν αὐτοῖς τὸ ἱαμβικὸν τρίμετρον ἢ τὸν σάζοντα ἱαμβον· τὰ ἐπιγράμματα ὄντα ποιήματα μικρὰ ὁμοιάζον πρὸς τοὺς δακτυλιολίθους· διὸ μεμονωμένα ἐκινδύνευον νὰ ἀφανισθῶσιν· ἀλλ' εὐτυχῶς πρωῒμως συνελέγησαν εἰς *ἀνθολογίας*, ὧν σπουδαιοτάτη ἐστὶν ἡ Κωνσταντίνου τοῦ *Κεφαλᾶ* (ἐν ἀρχῇ τοῦ ι' αἰῶνος μ. Χ.)· ἡ ἀνθολογία αὕτη, ἣτις πλουσία οὖσα ὁσημέραι καὶ διὰ νέων ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν ἀνασκαφῶν ἐπιγραμμάτων πλουτίζεται, μετωνομάσθη *Παλατίνη* ἀνθολογία, ἐπειδὴ διεσώθη ἐν τῇ Παλατίνῃ τῆς Ἐιδελβέργης βιβλιοθήκῃ.

Βουκολικὴ ποίησις. Θεόκριτος (310—250 π.Χ.).

Ἡ βουκολικὴ ποίησις ἔχει ὡς θέμα τοὺς βουκόλους, τοὺς ποιμένας καὶ ὅλως εἰπεῖν τὸν ἀγροτικὸν βίον· ἀλλ' ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῶν βουκόλων ἥτοι ἐκ τοῦ ἐπικρατεστέρου εἴδους· καὶ ἡ μὲν ἀρχὴ αὐτῆς ἐγένετο ἐν Σικελίᾳ, ἔνθα αἱ τῆς φύσεως καλλοναὶ καὶ ἡ τῶν κατοίκων εὐτραπελία τὴν βουκολικὴν μοῦσαν ἠδύναντο νὰ παραγάγῃσιν, ἡ δὲ ἔντεχνος αὐτῆς διαμόρφωσις ἐπετελέσθη ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· διότι ἐν τῇ μεγάλῳ πόλει ἐκείνῃ ὁ ἐπὶ τῶν Πτολεμαίων πολιτισμός, ὁ πολυτελὴς καὶ ἀβρὸς τῆς πόλεως βίος ἐπήνεγκον κόρον τινά, δι' ὃν οἱ Ἀλεξανδρεῖς ἐζήτησαν ἐν τῇ ἀτμοσφαίρᾳ τοῦ πνιγροῦ τῆς πόλεως βίου νὰ ἀναψύχωνται διὰ δροσερᾶς αὔρας, ἐκ τοῦ ἀγροτικοῦ βίου πνεύσεως, ὃν ἡ βουκολικὴ ποίησις ἀπεικονίζει. Ταύτην προήγαγεν εἰς τέλειον εἶδος Θεόκριτος ὁ Συρακόσιος, ὃς διῆγε τὸν βίον τοτὲ μὲν ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι, τοτὲ δὲ ἐν Ἀλεξανδρείᾳ· οὗτος τὴν δόξαν ἔλαβεν ἐκ τῶν *βουκολικῶν* ποιήσας ἐν Δωρικῇ διαλέκτῳ καὶ δακτυλικῷ ἑξαμέτρῳ λ' *εἰδύλλια* ἥτοι μικρὰ εἶδη ἢ ποιήματα ἔχοντα *δραματικὸν διάλογον*. Ὁ Θεόκριτος φαίνεται ὁ μόνος τῆς Ἀλεξανδρεωτικῆς περιόδου ποιητῆς, ὃς δὲν ἠντλησε τὰς ἐμπνεύσεις ἐκ τῶν βιβλιοθηκῶν, ἀλλ' ἐκ τοῦ πραγματικοῦ βίου, καὶ ὁ μόνος ἐκ τοῦ κόσμου τῶν λογίων, ὃς εἰς τὰ μυχιαίτατα τῶν ψυχῶν τοῦ ἀγροτικοῦ κόσμου εἰσέδυν· τὰ πρόσωπα τῶν βουκολικῶν αὐτοῦ δραμάτων παρίστανται φυσικὰ καὶ οἰονεῖ ζῶντα, αἱ δὲ σκηναὶ εἰκονίζουσαι πεδιάδας, κοιλάδας, ὄρη, παραλίας, θέλγουνσι διὰ τῶν φυσικῶν καλλονῶν· ἡ ποίησις τοῦ Θεοκρίτου διὰ τὰς πολλὰς ἀρετὰς εὔρε πολλοὺς θαυμαστάς καὶ μιμητάς, ὧν σπουδαιότεροί εἰσιν ὁ *Βίων* (ποιήσας ι' εἰδύλλια), ὁ *Μόσχος* (δ') καὶ ἐκ τῶν Ῥωμαίων ὁ Οὐρεγγίλιος.

Μῆμοι. Ἡρώνδας (250—π. Χ.).

Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ καλλιεργεῖται καὶ ἡ τῶν *μῆμων* ποίησις· τῆς κωμωδίας δὲ εἶδος θεωρητέος ὁ *μῆμος*, ὃν δύ-

ναταί τις πρὸς τὰ μονόπρακτα τῶν νεωτέρων δράματα νὰ παραβάλῃ· ἐκ τοῦ μίμου ἀνεπτύχθη καὶ ὁ παντόμιμος, οὗ τὴν περιγραφὴν παρέχει ὁ Ξενοφῶν (συμποσ. θ γ). Καὶ ἀρχαῖος μὲν μιμογράφος μνημονεύεται Σώφρων ὁ Συρακόσιος (480 π. Χ.), οὗ οἱ μῖμοι ἦσαν ἄνδρεῖοι (π. χ. ἄλιεις, γέροντες), καὶ γυναικεῖοι (ἀκέστριαι, ἰσθμιάζουσαι)· κατ' ἀπομίμησιν δὲ τούτων φαίνονται πεποιημένα καὶ τινὰ τῶν τοῦ Θεοκρίτου εἰδυλλίων (ιδ', ιε' κα'). Ἦδη δὲ ἀξιόλογος μίμων ποιητὴς ἐγένετο Ἡρώνδας ὁ Κῶρος, οὗ ἔχομεν ζ' ἀκεραίους μίμους, ἐλθόντας εἰς φῶς τῷ 1890 διὰ τῶν ἐν Αἰγύπτῳ ἀνευρεθέντων παπύρων. Ὁ Ἡρώνδας τοὺς μίμους ἐποίησεν οὐχὶ ἐν ῥυθμικῷ λόγῳ, ὥς ὁ Σώφρων ἢ ἐν ἑξαμέτροις ὥς ὁ Θεόκριτος, ἀλλ' ἐν χολιάμβοις μιμηθεὶς τὸν λαμβογράφον Ἰππώνακτα, οὗ καὶ τὸ τῆς Ἴωνικῆς διαλέκτου χροῦμα προσέλαβεν· οἱ μῖμοι αὐτοῦ εἰκονίζουσι σκηνὰς τοῦ καθημερινοῦ βίου· οὕτω π. χ. ὁ γ' παριστᾷ τὴν τιμωρίαν ἀτάκτου παιδίου ἐν τῷ σχολείῳ, ὁ δὲ δ' ἔχει καὶ περιγραφὴν πολυτίμων τῆς γραφικῆς καὶ πλαστικῆς καλλιτεχνημάτων¹.

Χριστιανικὴ Λυρική.

Κατὰ τὴν Βυζαντιανὴν περιόδον ἀναβλαστάνει καὶ τὸ μέλος, ὅπερ ἤδη ἐκκλησιαστικῇ ποίησιν καλεῖται· αὕτη ἔσχεν ὥς πρότυπον τὴν ἀρχαίαν λυρικήν· διὸ ἔχει καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν ᾠμάτων ἐκείνης· ἀλλὰ τὰς ἐκείνης ἀρμονίας ὠνόμασαν ἤδη ἤχους, ὧν τὸν μὲν α' ἐκάλεσαν Δωρίον, ὥς ἔχοντα τὸ σεμνὸν καὶ μεγαλοπρεπὲς τῶν Δωριέων, τὸν δὲ β' διὰ τὸ ἀνειμένον Δύδιον, τὸν γ' Φρύγιον, ὥς ἔχοντα χαρακτηριστὰ δρμητικὸν καὶ οὕτω καθεξῆς· τῶν δὲ ἐκκλησιαστικῶν ᾠμάτων τὰ μὲν

¹ Ἐν τῇ Ἀλεξανδρεωτικῇ περιόδῳ λέγεται, ὅτι ἦνθησε καὶ ἡ τραγικὴ ποίησις καὶ νέα ἐπεφάνη ποιητῶν πλείας, ἧς ἀστέρες ἦσαν Δυνόφρων ὁ Χαλκιδεύς, Ἀλέξανδρος ὁ Αἰτωλός, Σωσιφάνης ὁ Συρακόσιος κλπ., ἀλλὰ σὺν τῷ θανάτῳ τῶν ποιητῶν ἦτε λαμπρότης αὐτῶν ἡμικρύθη καὶ αἱ τραγωδίαὶ ἠφανίσθησαν πλην τῆς τοῦ Λυκόφρονος Ἀλεξάνδρου ἢ Κασσάνδρου (1474 στίχ. λαμβ. τρίμ.), ἧς τὸ αἰνigmatώδες καὶ σκοτεινὸν τῆς γλώσσης ἐπαυξάνει καὶ ἡ τῶν ξενικῶν λέξεων πληθὺς.

καλοῦνται *εἰρμοί*¹, τὰ δὲ *τροπάγια* (στροφαί), ἄλλα δὲ *κοντάκια* (κοντιά, περιληπτικά δηλ. τῆς ἐφορτῆς) οἱ δὲ *κανόνες* εἰσι συστήματα ᾧδων· διότι ἕκαστος σύγκειται ἐξ ἧ' ἢ θ' ᾧδων, ἑκάστη δὲ τούτων ἐκ γ' ἢ πλείονων στροφῶν.

Ἐπιφανέστατοι τῶν ἐκκλησιαστικῶν ποιητῶν ἐγένοντο α' Ῥωμανὸς (500-550 μ.Χ.) ὁ καὶ Πίνδαρος τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης κληθεὶς, ὃς ἐποίησε κατ' ἐξοχὴν κοντάκια (,α). β' Σέεργιος ὁ Πατριάρχης, ὃς ἐποίησε τὸ ἐπινίκιον « Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ τὰ νικητήρια » καὶ τὸν ἀκάθιστον ὕμνον γ' Ἀνδρέας ὁ Κρήτης, ὁ τοῦ μεγάλου κανόνος ποιητής· δ' Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνὸς ὁ ἐπικληθεὶς χρυσορροάς· ὁ μελωδὸς οὗτος συνέθηκε τὴν *δκιώηχον* καὶ ἐποίησε *κανόνας* πολλούς. Ἄξιον σημειώσεώς ἐστιν ὅτι τῆς ἐκκλησιαστικῆς μούσης θεράποντες ἐγένοντο *αὐτοκράτορες*, *πατριάρχαι* καὶ εὐσεβεῖς *γυναικες*, ὡς ἡ Θέκλα καὶ ἡ ἐξ εὐπατριδῶν καταγομένη *Κασσιανή*, ἡ ποιήσασα πολλά τε ἄλλα καὶ τὸ πασίγνωστον ἰδιόμελον « Κύριε ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις . . . ».

Ἱστοριογραφία.

Τὴν δὲ ἱστοριογραφίαν ἐκπροσωποῦσιν οἱ ἐξῆς·
α' **Πολύβιος** ὁ Μεγαλοπολίτης (205-122 π.Χ.), ὃς ἦτο υἱὸς Λυκόρτα, τοῦ τῆς Ἀχαϊκῆς συμπολιτείας στρατηγοῦ· διὸ καὶ αὐτὸς μετέσχε τῶν πολιτικῶν πραγμάτων καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ τοῦ ἱπάρχου ἀξίωμα· ἀλλὰ μετὰ τὸ οἰκτρὸν τέλος, ὃπερ ἔλαβεν ὁ κατὰ τῶν Ῥωμαίων πόλεμος τοῦ Περσέους (168), ὁ Πολύβιος μετὰ ἄλλων λογάδων Ἀχαιῶν ἐπέμφθη ὡς ὁμηρος εἰς Ῥώμην· ἐκεῖ δὲ διαμένων διὰ τὴν λαμπρότητα τοῦ γένους καὶ τὸ παρὰ τοῖς Ἀχαιοῖς ἀξίωμα καὶ τὴν παιδείαν αὐτοῦ ἐφείλκυσε τὴν ἐκτίμησιν τῶν ἀριστοκρατικῶν οἰκῶν καὶ μάλιστα τοῦ Παύλου Αἰμιλίου, οὗ τὸν υἱὸν Σκίπωνα τὸν Αἰμιλιανὸν ἐπαίδευσεν καὶ σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο· ἐλέχθη δ' ὅτι, ὅσα μὲν τῷ Πολυβίῳ παραινοῦντι ὁ

¹ *Εἰρμός* = *Πρότυπος στροφή*, πρὸς ἣν τὰ τροπάγια καὶ οἱ κανόνες κανονίζονται καὶ ῥυθμίζονται.

Ῥωμαῖος ἐπείθετο, ἐν τούτοις ἡδονακίμησεν, ἐν οἷς δὲ παρή-
κουσε τοῦ διδασκάλου, ἀπέτυχε· διὰ τοῦ Σκιπίωνος μάλιστα
ὁ Πολύβιος ἐπέτυχεν, ἵνα μετὰ τῶν περισωθέντων τ' ἐξορί-
στων Ἀχαιῶν κατέλθῃ εἰς τὴν πατρίδα μετὰ ἐξορίαν ἰς
ἐτῶν. Τῷ 149 εὗρίσκειτο μετὰ τοῦ φίλου Σκιπίωνος ἐν τῷ
Ῥωμαϊκῷ στρατοπέδῳ, τῷ τὴν Καρχηδόνα πολιορκοῦντι·
μετὰ δὲ τὴν καταστροφὴν τῆς πόλεως ταύτης ἔσπευσεν ὁ
Πολύβιος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἵνα ἀποτρέψῃ τοὺς ὁμοφύλους
τοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους πολέμου, ἀλλ' ἡ Κόρινθος εἶχεν
ἤδη ὑποστᾶσα τὴν σκληρὰν τῆς Καρχηδόνας τύχην (146)
ἀλλ' ὅμως διὰ τῶν σχέσεων αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἐπιφανεῖς
Ῥωμαίους ἐμάλυνε τὸ ἦθος τῶν νικητῶν πρὸς τοὺς ἡττημέ-
νους καὶ παρέσχεν ἀνακούφισιν τινα τῇ πατρίδι, ἣν αὕτη
εὐγνωμόνως ἀνεγνώρισεν· κατὰ δὲ τὸν ὑπόλοιπον χρόνον δι-
έτριψεν ἐν τῇ πατρίδι ἀσχολούμενος περὶ τὴν συμπλήρωσιν
τῆς πολυτίμου αὐτοῦ ἱστορίας.

Τὸ σπουδαιότατον πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ εἰσιν αἱ ἱστο-
ρίαι (μ' βιβλ.), ὧν περιεσώθησαν ἀκέραια τὰ ε' πρῶτα, τῶν δὲ
λοιπῶν ἔκτενεις ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα· τὸ μέγα τοῦτο
ἔργον διαιρεῖται εἰς γ' μέρη· α' τὴν εἰσαγωγὴν ἣν ἀποτε-
λοῦσι τὰ δύο πρῶτα βιβλία, β' τὸ κύριον μέρος, ἐν ᾧ
δεικνύει τίνι τρόπῳ οἱ Ῥωμαῖοι ἐν νγ' ἔτεσιν ἐξέκρινον εἰς
τὴν κοσμοκρατορίαν· καὶ γ' τὸν ἐπίλογον περιλαμβάνοντα τὰ
ι' τελευταῖα, ἐν οἷς δεικνύει ὅτι ἀνωφελεῖς ἦσαν οἱ πρὸς
κατάλυσιν τῆς Ῥωμαϊκῆς ἀρχῆς ἀγῶνες· ἡ ἱστορία τοῦ
Πολυβίου διήκουσα ἀπὸ τοῦ β' Καρχηδονικοῦ πολέμου μέχρι
τέλους τοῦ γ' ὀνομάζεται καθολικὴ, διότι περιλαμβάνει
ἐξ ἴσου τὰ γενόμενα καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι καὶ ἐν τῇ Ἀσίᾳ
καὶ ἐν τῇ Ἰταλίᾳ καὶ ἐν τῇ Λιβύῃ· ὥς δὲ διὰ τὴν Ῥω-
μαϊκὴν κοσμοκρατορίαν ἐπῆλθεν ἡ ἐνότης τῶν ἐθνῶν, οὕτω
καὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔληξεν ἡ κατ' ἔθνη κατατομὴ αὐτῆς. Ὁ
Πολύβιος ἐρευνῶν μετ' ἀκριβείας τὰ αἷτια τῶν γεγονότων,
κρίνων τὰ ἀποτελέσματα καὶ διδάσκων ἐκ τούτων τὰ μέλ-
λοντα, ἐγένετο ὁ δημιουργὸς τῆς καλουμένης πραγματικῆς ἱστο-

ρίας· διότι παρέχει διδάγματα πᾶσι τοῖς περὶ τὰ πολιτικά καὶ στρατιωτικά ἀσχολουμένοις· καὶ κατὰ τοῦτο διαφέρει τοῦ Θουκυδίδου, ὃς τὰ αἷτια ἐρευνῶν καὶ περιγράφων τὰ ἀποτελέσματα καταλείπει τῷ ἀναγνώστῃ, ἵνα αὐτὸς ἐξαγάγῃ τὰ ἐξ ἐκείνων διδάγματα.

Ὁ Πολύβιος ὑπερβαλὼν τοὺς μέχρι τότε ἱστορικοὺς δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὰ ἥθη καὶ τὰ ἔθιμα τῶν λαῶν καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὰ γεγονότα, ἀλλ' ἐξετάζει καὶ τὸ ἔδαφος καὶ τὸ κλίμα, οὐχὶ μικρὰν ὁσπὴν εἰς τὰ ἥθη καὶ τὸν βίον τῶν λαῶν ἔχοντα· τὴν δ' ὅμως μεγίστην ὁσπὴν ἐπὶ τὴν τύχην αὐτῶν κατὰ τὸν μέγαν ἱστορικὸν παρέχει τὸ πολίτευμα· διότι ἡ Ῥώμη καίπερ ἡττηθεῖσα ὑπὸ τῶν Καρχηδονίων, ὅμως διὰ τὸ πολίτευμα αὐτῆς οὐ μόνον ἐσώθη, ἀλλὰ καὶ τοὺς νικητὰς κατηγωνίσαστο καὶ σύμπαντα τὸν κόσμον ὑφ' ἐαυτῇ ἐποιήσατο· κατὰ ταῦτα τὸ κέντρον τῆς ὅλης ἱστορίας αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ πολίτευμα τῶν Ῥωμαίων, ἡ πνευματικὴ καὶ ζῶσα ἐνότης, ἐξ ἧς πάντα τὰ μέρη ἀναπτύσσονται καὶ εἰς ὀργανικὸν ὅλον μορφοῦνται· κατὰ τὸν Πολύβιον ὁ συγγραφέων ἱστορίαν ἀνάγκη νὰ ἔχῃ ὡς ἐφόδια α' πολλῆς ἱστορίας ἀνάγνωσιν, β' ἐπὶ τοῦ τόπου ἔρευναν τῶν γεγονότων καὶ μελέτην καὶ γ' πολιτικὴν καὶ στρατιωτικὴν ἐμπειρίαν, ἐπὶ πᾶσι δὲ φιλαλήθειαν, ὥστε καὶ τὴν τῶν ἐχθρῶν ἀρετὴν νὰ ἐπαινῇ καὶ τὴν τῶν φίλων κακίαν νὰ ψέγῃ· ταῦτα δὲ πάντα τὰ ἐφόδια ἐν μεγίστῳ βαθμῷ εἶχεν οὗτος σκοπὸς τῆς ἱστορίας ἐστὶν κατ' αὐτὸν ἡ τῶν ἀναγνωστῶν ὠφέλεια· δύναται μὲν τις καὶ διὰ τῆς ἰδίας πείρας νὰ καταστῇ βελτίων ἐαυτοῦ, ἀλλὰ ἡ βελτίωσις αὕτη γίνεται μετὰ πό-νων καὶ κινδύνων, ἐν ᾧ ἡ διὰ τῆς ἱστορίας παραγίνεται ἄνευ βλάβης.

Γράφων μᾶλλον πρὸς ὠφέλειαν ἢ πρὸς τέρψιν ὁ μέγας ἱστορικὸς δὲν ἐφρόντισε νὰ καλλύνῃ τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ· διὸ ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐστὶ τραχεῖα, σχεδὸν στρατιωτικὴ καὶ ὑπόδειγμα τῆς συγχρόνου κοινῆς· ἐπειδὴ ἡ ἱστορία αὐτοῦ ἐστὶ πολιτικὴ καὶ ἀρμόζουσα μᾶλλον πρὸς τὸν πολιτικὸν χαρακτῆρα

τῶν Ῥωμαίων, παρὰ τούτοις μᾶλλον εὔρε μιμητὰς ἢ παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν· ἡ ἱστορία τοῦ Πολυβίου ἐστὶν ὁ θριγκὸς μὲν τῆς Ἑλληνικῆς, ὁ θεμέλιος δὲ λίθος τῆς Ῥωμαϊκῆς ἱστοριογραφίας.

β' **Διοδώρος** ὁ Σικελιώτης, ὃς ἤκμασεν ἐπὶ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ Αὐγούστου· εἰς τὴν σύνταξιν δὲ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἀνήλωσε λ' ἔτη καὶ χάριν αὐτῆς περιῆλθε μετὰ πολλῆς κακοπαθείας πολλὰς τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Εὐρώπης χώρας, ἵνα τῶν πλείεστων καὶ ἀναγκαιοτάτων μερῶν αὐτόπτης γένηται. Ἡ ἱστορικὴ τοῦ Διοδώρου *συγγραφή* διήκουσα ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τῶν ἐν Γαλατρίᾳ (τοῦ Ἰουλίου πολέμων) Καίσαρος (60 π. Χ.) ἐπιγράφεται *βιβλιοθήκη*, καὶ σῴκεται ἐκ μ' βιβλίων· ἐκ τούτων δὲ διετηρήθησαν τὰ πρῶτα ε', αἵτινα περιέχουσι τὴν ἱστορίαν τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν ἀνατολικῶν λαῶν καὶ τὴν Ἑλληνικὴν μυθολογίαν· ἔτι δὲ ἡ δευτέρα δεκάς (ια' - κ'), ἣτις περιέχει τὴν Ἑλληνικὴν ἱστορίαν ἀπὸ τῶν Περσικῶν πολέμων μέχρι τῶν διαδόχων τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου· τῶν δὲ λοιπῶν βιβλίων σφῆζονται μόνον ἐπιτομαὶ καὶ ἀποσπάσματα. Τὴν ἱστορικὴν ὕλην ὁ Διοδώρος ἤντλησεν ἐκ προγενεστέρων εἰδικῶν συγγραφέων ἀλλὰ ταύτην παρέλαβεν ἄνευ πολλῆς κριτικῆς ἐξετάσεως· οὕτω δὲ ἡ *βιβλιοθήκη* συλλογὴ τίς ἐστὶ παντοδαπῶν ἱστορικῶν συγγραμμάτων ἢ ἐπιτομῶν αὐτῶν· διὸ καὶ ὁ ἱστορικὸς ὑπὸ τινων ὀνομάσθη *κέντρον*· ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Διοδώρου, εἰ καὶ μικρὰν ἐπιστημονικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν ἔχει, ὅμως ἀποβαίνει χρήσιμον διὰ τὸν πλοῦτον τῶν ἱστορικῶν εἰδήσεων καὶ μάλιστα διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς Σικελίας· κατὰ τοῦτο ἡ *βιβλιοθήκη* τοῦ Διοδώρου ἀναπληροῖ πῶς μεγάλους ἱστορικοὺς, ὧν τὰ ἔργα ἀπώλοντο.

γ' **Διονύσιος** ὁ Ἀλικαρνασσεύς, ὃς (ἐπὶ Αὐγούστου) ἐλθὼν εἰς Ῥώμην καὶ σπουδάσας τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ τὴν Ῥωμαϊκὴν γραμματείαν ἔμεινεν ἐκεῖ κ' ἔτη, καὶ ἐδίδασκε τὴν ῥητορικὴν· σπουδαιότατον τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ ἐστὶν ἡ *Ῥωμαϊκὴ ἀρχαιολογία* συγκειμένη ἐξ κ' βιβλίων, ὧν διετηρήθησαν ἡμῖν ἀκέραια (α' - ια'), τῶν δὲ ὑπολοίπων

ἐπιτομή καὶ ἀποσπάσματα. Ἐν αὐτῇ ἀρχόμενος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων καταλήγει εἰς τὸ ἔτος 264 π. Χ., ὅθεν ἤρχοντο αἱ τοῦ Πολυβίου ἱστορίαι ὥστε τὸ ἔργον αὐτοῦ ἀποβαίνει ὥσπερ εἰσαγωγή τῆς τοῦ Πολυβίου συγγραφῆς. Ὁ Διονύσιος ἔγραψεν ἔτι *δητορικά καὶ κριτικά*¹, ὧν ἕνεκα κατέχει ἐν τοῖς τεχνουργίαις τὴν πρώτην μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη θέσιν.

δ' Ὁ δὲ Ἰουδαῖος *Ἰώσηπος* (= Ἰωσήφ) ἔγραψε α' *Ἰουδαϊκὴν ἀρχαιολογίαν* (κ' βιβλ.), ἣτις διήκει ἀπὸ τῆς δημιουργίας τοῦ κόσμου μέχρι τῆς ἀρχῆς τοῦ Νέρωνος· β' τὸν *Ἰουδαϊκὸν πόλεμον* (ζ'), ὅπερ σύγγραμμα περιέχει τὴν ἱστορίαν τῶν Ἰουδαίων ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀντιόχου τοῦ Ἐπιφανοῦς (170 π. Χ.) ἀλώσεως τῶν Ἱεροσολύμων μέχρι τῆς ὑπὸ τοῦ Τίτου (70 μ. Χ.).

ε' *Πλούταρχος* ὁ Χαιρωνεύς (50 — 127 μ. Χ.), ὃς ἐμαθήτευσεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τῷ τότε ἀκμαῶντι φιλοσόφῳ Ἀμμωνίῳ, ἀνὴρ δὲ γενόμενος μετέβη εἰς Ῥώμην, ἔνθα ἐσπούδασε μὲν περὶ τὰ Ῥωμαϊκὰ γράμματα, ἀλλ' ὅπῃ καὶ πόρρω τῆς ἡλικίας ἀρξάμενος οὐχὶ καλῶς ἔμαθεν αὐτὰ· ἐκεῖ ἐκτήσατο τὴν εὖνοιαν τοῦ Τραϊανοῦ, ὃς ἔδωκεν αὐτῷ ὑπατικὸν ἀξίωμα κατὰ τὴν Ἰλλυρίδα· ἀλλὰ προτιμῶν μᾶλλον τῆς πολιτικῆς τύρβης τὸν ἀπράγμονα βίον καὶ τὴν περὶ τὰ γράμματα σχολὴν μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ, ἐν ᾗ ὡς ἱερεὺς διῆλθε τὸν ὑπόλοιπον βίον.

Ἐκ τῶν ἔργων αὐτοῦ περιεσώθησαν ἡμῖν ν' *βίοι* καὶ τὰ *ἠθικά* ἥτοι πγ' πραγματεῖαι ποικίλου περιεχομένου, ὧν ὀλίγα τινὲς θεωροῦνται νόθοι· τοσοῦτον πλοῦτον γνώσεων καὶ συγγράμματα τούτου περιέχουσιν, ὥστε ἐξ αὐτῶν μανθάνομεν πλείονα περὶ τῆς ἀρχαιότητος πράγματα ἢ ἐξ οὐτινοςδῆποτε ἄλλου συγγραφέως· ἡ τεραστία πολυμαθία αὐτοῦ ἀναπληροῖ ἐν πολλοῖς τὰ κενά, ὅσα ἐπῆλθον ἐκ τῶν μεγάλων

1 Περὶ συνθέσεως ὀνομάτων, οἱ περὶ τῶν ἀρχαίων ἡρώων ὑπομνηματισμοί, περὶ τῆς λεκτικῆς Δημοσθένους δεινότητος, περὶ τοῦ Θουκυδίδου χαρακτήρος καὶ ιδιωμάτων, ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμμαῖον α' καὶ β', ἐπιστολὴ πρὸς Γναῖον Πομπήϊον, καὶ τέχνη ἡθροική.

καταστροφῶν, ὡς τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα ὑπέστησαν. Ὁ Πλούταρχος κατατάσσεται ἐν τοῖς ἱστορικοῖς ἕνεκα τῶν *παράλληλων βίων*, οἵτινές εἰσι καὶ ἑξέφυγαν, ὧν ἐν ἐκάστῳ βιογραφεῖ δύο ἐπιφανεῖς ἄνδρας, ἓνα Ἑλληνα καὶ ἓνα Ῥωμαῖον καὶ ἐν τῷ τέλει ἐπάγει σύγκρισιν τῶν βιογραφουμένων· λ.χ. τοῦ Λυκούργου πρὸς τὸν Νομᾶν, τοῦ Θεμιστοκλέους πρὸς τὸν Κάμιλλον, τοῦ Ἀριστείδου πρὸς Κάτωνα τὸν πρεσβύτερον, τοῦ Ἀλεξάνδρου πρὸς τὸν Ἰούλιον Καίσαρα, τοῦ Δημοσθένους πρὸς τὸν Κικέρωνα, τοῦ Ἀγίδος καὶ τοῦ Κλεομένης πρὸς τὸν Τιβέριον καὶ τὸν Γάιον τοὺς Γράκχους κλπ. Πλὴν δὲ τούτων εἰσὶ καὶ δ' μεμονωμέναι βιογραφίαι πλὴν ἄλλων ἀπολομένων, ὡς τῆς τοῦ Ἐπαμεινώνδου, τοῦ Λεωνίδου καὶ λοιπῶν· τὴν ἱστορικὴν ὕλην ἤντηλυσεν ὁ συγγραφεὺς ἐξ Ἑλληνικῶν καὶ Ῥωμαϊκῶν πηγῶν, αἵτινες ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἀπώλοντο· τούτου ἕνεκα τὰ συγγράμματα τοῦ Πλουτάρχου κατέστησαν πολὺτιμα καθ' ἅπαντας τοὺς αἰῶνας καὶ παρὰ πλείστοις λαοῖς οἱ παράλληλοι βίοι τοῦ Πλουτάρχου εὗρον ἀπειραρίθμους ἀναγνώστας καὶ θαυμαστάς· διὰ τὴν ἐκ τῆς ἀναγνώσεως αὐτῶν ψυχικὴν ἀπόλαυσιν καὶ ἡδονὴν ὠνομάσθησαν ὁ πνευματικὸς λειμὼν τῶν μεγάλων καὶ εὐγενῶν ψυχῶν· διότι ὁ συγγραφεὺς τιμῶν τὰς ἀρετὰς τῶν βιογραφουμένων οὐ μόνον αὐτοὺς ἐνθουσιᾷ, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀναγνώστην σπουδάζει νὰ ἀφομοιώσῃ πρὸς τοὺς μεγάλους ἄνδρας· ἕκαστος βίος αὐτοῦ ὥσπερ δρᾶμα ἐστίν, ἐν ᾧ ὁ ἀναγνώστης διδάσκεται νὰ ποιῇ τὸ ἑαυτοῦ ἦθος εὐγενές καὶ τὸ φρόνημα μέγα· ἐν τῇ γλώσσῃ ἔχει μὲν ὡς βάσιν τὴν Ἀττικὴν, ἀλλὰ πολλαχοῦ ἀφίσταται αὐτῆς¹, διὰ δὲ τὸ μῆκος τῶν περιόδων πολλάκις καθίσταται δυσπαρακολουθήτος.

§ Ὁ Ἀρριανὸς (95-180 μ.Χ.), ὃς καταγόμενος ἐκ Νικομηδείας ἀνυψώθη εἰς ἀνώτατα πολιτικά ἀξιώματα ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ· ὁ Ἀρριανὸς κατὰ τὸν βίον καὶ τὰς συγγρα-

¹ Ὁ δὲ εὐθύς ἐξ ἀρχῆς μὴ τοῖς πράγμασιν ἐμφυόμενος, ἀλλὰ τὴν λέξιν *ἀττικὴν* ἀξιών εἶναι καὶ ἰσχνὴν ὁμοίος ἐστίν μὴ βουλομένῳ ποιεῖν ἀντίδοτον, ἂν μὴ τὸ ἀγγεῖον ἐκ τῆς Ἀττικῆς κωλιάδος ἢ κεραμευμένον (ἡθ. μβ', δ').

φῆς ὁμοιάζει πρὸς τὸν Ξενοφῶντα· ἐκεῖνος μὲν ἐγένετο μαθητὴς τοῦ Σωκράτους, ὁ δὲ τοῦ Ἐπικτήτου· ὡς ἐκεῖνος ἔγραψε φιλοσοφικά, ἱστορικά καὶ πολεμικά, οὕτω καὶ ὁ Ἀρριανὸς διατριβάς Ἐπικτήτου, ἕξ ὅσων ἤκουσε παρὰ τοῦ διδασκάλου καὶ ἐγχειρίδιον, ὅπερ ἐπιτομὴ τῶν διατριβῶν ἐστὶ τὸ συγγραμμάτιον τοῦτο ἐτιμῆθη οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ἑθνικῶν, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τῶν Χριστιανῶν· διότι ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία ἔχει πολλὴν ὁμοιότητα πρὸς τὴν Χριστιανικὴν θρησκείαν. Ἐκ δὲ τῶν ἱστορικῶν ἔργων αὐτοῦ σπουδαιότατόν ἐστιν ἡ Ἀνάβασις Ἀλεξάνδρου (ζ'). ἥ τε ἐπιγραφή καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν βιβλίων ἐγένετο κατὰ τὴν Ξενοφώντειον Κύρου ἀνάβασιν· ἡ συγγραφή αὕτη περιέχει πᾶσαν τὴν τοῦ θαυμαστοῦ βασιλέως ἱστορίαν, ἣν συνέγραψεν ἐκ πηγῶν ἀπολομένων ἤδη· ἀλλ' ὁ Ἀρριανὸς κατέχεται ὑπὸ δεισιδαιμονιῶν· διότι μνημονεύει θνέφων καὶ οἰωνῶν, τὰ δὲ κατορθώματα τοῦ Ἀλεξάνδρου κατ' αὐτόν εἰσι μᾶλλον βούλησις τῆς εἰμαρμένης· γλῶσσαν δὲ ἔχει οὐχὶ τὴν τότε κοινὴν, ἀλλὰ τὴν Ἀττικίζουσαν μετὰ σαφηνείας πειρωμένος μετὰ τῶν ἄλλων Ἀττικιστῶν, ὅπως ἐπαναγάγῃ τὴν Ἀτθίδα· ἐκ τῶν ἄλλων ἔργων αὐτοῦ σφύζονται ἡ Ἰνδικὴ καὶ ὁ περίπλους Εὐξείνου πόντου (γεωγραφικά), ἔκταξις κατ' Ἀλανῶν καὶ τέχνη τακτική, ἅτινα μεγάλῃν σπουδαιότητα ἔχουσιν ὑπὸ πρακτικὴν ἔποψιν· τὴν ἀξίαν τῶν συγγραμμάτων τοῦ Ἀρριανοῦ καταδεικνύει καὶ τὸ ὅτι ταῦτα ἦσαν ἐν χρήσει ἐν τοῖς σχολείοις, οὗ ἔνεκα καὶ διεσώθησαν τὰ πλεῖστα σχεδὸν ἀκέραια.

ζ'. Ὁ δὲ **Κάσιος Δίων Κομνηνὸς** (155-235) ἦτο ἐκ Νικαίας τῆς Βιθυνίας καὶ συνέγραψε Ῥωμαϊκὰ ἢ Ῥωμαϊκὴν ἱστορίαν διήκουσαν ἀπὸ Ἀλείου μέχρι Ἀλεξάνδρου Σεβήρου (229 μ. Χ.)· ἀλλ' ἐκ τῶν π' βιβλίων τῆς ἱστορίας αὐτοῦ περιεσώθησαν ἡμῖν ἀπὸ τοῦ λς' μέχρι τοῦ ε' περιέχοντα σπουδαίωτα πολιτικὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 68 π. Χ. μέχρι τοῦ 47 μ. Χ. τῶν δ' ὑπολοίπων ἔχομεν ἐπιτομὴν· ὡς πρὸς τοὺς χρόνους τῆς παρακμῆς τῆς δημοκρατίας καὶ τῶν Καισάρων ἡ ἱστορία τοῦ Κασίου ἀποβαίνει πολῦτιμος διό

καὶ πάντες οἱ περὶ τὴν πολιτικὴν καὶ τοὺς νόμους τῶν Ῥωμαίων ἀσχολούμενοι τοῦτον ἔχουσι βίαν.

καὶ ἡ δ' Ἡρῳδιανὸς (170—240 μ. Χ.), ὃς ἐκ Συρίας ὧν ἔζησεν ἐν Ῥώμῃ καὶ ἔγραψεν *ἱστορίαν* τῆς μετὰ Μάρκον βασιλείας ἐν ἡ' βιβλίῳ, περιέχουσαν γεγονότα νθ' ἑτῶν ἤτοι μέχρι τοῦ Γορδιανοῦ (180—238) ἡ γλῶσσα αὐτοῦ ἐστὶ σαφὴς καὶ ἀνεπιτήδευτος, χάριτος μετέχουσα καὶ ὑπεραττικισμοῦ ἀφροστώσα.

Ἐνταῦθα καταλεκτέοι α' ὁ ἐξ Ἀμασείας τοῦ Πόντου *Στράβων* (65 π. Χ.—23 μ. Χ.) ὁ κατ' ἐξοχὴν *γεωγράφος* τὰ γεωγραφικὰ αὐτοῦ, ἅπερ εἰσὶ συντεταγμένα ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ ἀτημελήτῳ *κοινῇ* γλώσσῃ μετ' ἀγαστῆς σαφηνείας, διαιροῦνται εἰς ἰζ' βιβλία· τούτων τὸ μὲν α' καὶ β' περιέχουσι τὴν φυσικὴν καὶ μαθηματικὴν γεωγραφίαν, τὰ δὲ γ'-ι' τὴν τῆς Εὐρώπης γεωγραφίαν, τὰ ια'-ις' τὴν τῆς Ἀσίας καὶ τὸ ἰζ' τὴν τῆς Ἀφρικῆς· ὁ γεωγράφος ἀποβαίνει χρησιμώτατος καὶ εἰς τὴν *ἱστορίαν τῶν γραμμάτων*· διότι ἐν τῇ τῶν διαφορῶν πόλεων λόγῳ ποιεῖται μνείαν καὶ περὶ τῶν ἐξ ἑκάστης καταγομένων ἐπιφανῶν ἐν τοῖς γράμμασιν ἀνδρῶν.

β' Ὁ ἐκ τῆς Μ. Ἀσίας *Πανσανίας* (β' αἰῶν.), οὗ ἡ τῆς Ἑλλάδος *περιήγησις* χρησιμεύει νῦν ὡς ἄριστος ὁδηγὸς εἰς τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας· τὸ ἔργον διαιρεῖται εἰς ἰ' βιβλία κατὰ τὴν ἐξῆς σειράν, καθ' ἣν ἡ περιοδεῖα αὐτοῦ ἐγένετο· α' Ἀττικά, β' Κορινθιακά, γ' Λακωνικά, δ' Μεσσηνιακά, ε' καὶ ζ' Ἡλειακά, ζ' Ἀχαϊκά, η' Ἀρκαδικά, θ' Βοιωτικά καὶ ἰ' Φωκικά· ἐποίησατο δὲ τὴν περιοδεῖαν, ὡς λέγει, ἐξ ἀγάπης πρὸς τὴν πατρίδα καὶ ἐκ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἀρχαῖα μνημεῖα τῆς θρησκείας· διὸ αἱ τε ἱστορικαὶ καὶ γεωγραφικαὶ παρεκβάσεις καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ σημειώσεις τίθενται ἐν παρέργῳ παρ' αὐτῷ· ἡ γλῶσσα αὐτοῦ φαίνεται ξηρὰ καὶ ἄτεχνος, ἡ δὲ περιγραφὴ τῶν ὅσα ἐξ αὐτοῦ διηγείται ἀξιόπιστος· ὁ περιηγητὴς πολλάκις μνημονεύει μὲν καὶ θαύματα, ἀλλὰ προστίθουσιν, ὅτι αὐτὸς δὲν πιστεύει εἰς αὐτά.

Ἡ δὲ *Βυζαντιανὴ* ιστοριογραφία καὶ περ ἀπολειπομένη τῆς τῶν προηγουμένων περιόδων, ὅμως περιέχει τὸ πλεονέκτημα τοῦτο, ὅπερ ὑπὲρ πᾶν ἄλλο τὸ ἡμέτερον ἔθνος κέκτηται, νὰ ἔχη δηλ. τὸν μίτον τῆς πατρίου ιστορίας ἐν τῇ ἑαυτοῦ γλώσσῃ· ἐκ τῶν πολλῶν δὲ ιστοριογράφων¹ τῆς περιόδου ταύτης ἀξιωματικότεροί εἰσιν

α' *Ζώσιμος* (450—510 μ. Χ.), ὃς ἐν τῇ ιστορίᾳ (ς') αὐτοῦ, ἣτις διήκει ἀπὸ τοῦ 30 π. Χ. μέχρι τοῦ 410 μ. Χ., πειράζεται νὰ ἀποδείξῃ τὸ ἐναντίον τοῦ Πολυβίου ἦτοι τὰς αἰτίας, δι' ἃς οἱ Ῥωμαῖοι ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἔφθειραν τὴν ἀρχήν.

β' *Προκόπιος* (500—562), οὗ ἔργα εἰσὶν α' αἱ *ἱστορίαι* περὶ τῶν πολέμων τοῦ Βελισαρίου κατὰ τῶν Περσῶν, τῶν Βανδάλων καὶ τῶν Γότθων, οὓς ἐξ αὐτοψίας περιγράφει· β' τὸ περὶ κτισμάτων ἦτοι τῶν λαμπρῶν καὶ μεγάλων μνημείων τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ, οὗ τὰς μεγάλας πράξεις καὶ εὐεργεσίας ἐξαίρει· ὅπως δὲ πρόσωπον τηλαυγὲς θῆ, ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἁγίας Σοφίας, ἥπερ ἐστὶν οἶονεὶ ὁ Παρθενὼν τοῦ Χριστιανικοῦ Ἑλληνισμοῦ· ὁ συγγραφεὺς φαίνεται φιλαλήθης καὶ ὁμοιάζει κατὰ πολλὰ τῷ Πολυβίῳ· ἡ ὑφὴ τοῦ λόγου αὐτοῦ ἐστὶ καθαρά, ἔντονος καὶ μεστή ἀττικῆς κομψείας.

γ' Ὁ *Ἀγαθίας* (536-582), ὃς ἐν τῇ περὶ τῆς Ἰουστινιανοῦ βασιλείας (552-558) ιστορίᾳ συνεχίζων τὴν τοῦ Προκόπιου περιγράφει τοὺς τοῦ Ναρσῆ κατὰ Γότθων, Βανδάλων, Φράγκων καὶ Περσῶν πολέμους· τὸ λεκτικὸν αὐτοῦ ἐστὶ κατάφορτον ἐξ εἰκόνων καὶ περικόμφων ἀρχαιοπρεπῶν φράσεων· ὁ ιστορικὸς φαίνεται ὥσπερ ποιητὴς καὶ δῆτωρ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Προκόπιον, τὸν πολιτικὸν καὶ στρατιώτην.

¹ Ἐν τῇ περιόδῳ ταύτῃ διακρίτεον τοὺς *ιστορικοὺς* τῶν *χρονογράφων*· διότι ἐκεῖνοι μὲν πραγματεύονται σύγχρονα γεγονότα ἐν ἀρχαιοπρεπεὶ γλώσσῃ καὶ μετὰ κριτικῆς ἐρεῦνης, ἔχοντες τοὺς ἀρχαίους ὡς πρότυπα καὶ πρὸς τὸν τῶν πεπαιδευμένων κύκλον ἀποτετιμένοι· οἱ δὲ *χρονογράφοι* συνοψίζουσι τὴν παγκόσμιον ιστορίαν ἐν ἀπειροκάλῳ γλώσσῃ πρὸς θεοσεβῆ τῶν πολλῶν διδασκαλίαν· διὸ καὶ τοὺς ἀρχαίους μύθους καὶ τὴν τῶν παγκοσμίων πραγμάτων πορείαν πρὸς τὴν Γραφὴν μεθαυμόζουσι.

δ' *Θεοφύλακτος ὁ Σιμοκάτης* (ς' αἰών.) ἐν ταῖς *ἱστορίαις* αὐτοῦ ἔχει ὡς ὑπόθεσιν τὴν τοῦ Μαυρικίου βασιλείαν (582-602)· ὁ ἱστορικὸς ὡς Αἰγύπτιος ἔχει πολὺ τὸ φανταστικόν, γίνεται δὲ μακρολόγος μὲν περὶ τὰ μικρά, σιωπηλὸς δὲ περὶ τὰ σπουδαῖα· «ἡ φράσις αὐτοῦ ἔχει μὲν τι χάριτος, πλὴν γε δὴ ἡ τῶν τροπικῶν λέξεων καὶ τῆς ἀλληγορικῆς ἐννοίας κατακορῆς χρῆσις εἰς ψυχρολογίαν τινὰ καὶ νεανικὴν ἀπειροκαλίαν ἀποτελεῦται».

ε' *Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος*· ὁ φιλόμουσος οὗτος αὐτοκράτωρ (919—959) συνέγραψε α' *ἱστορικὴν διήγησιν* Βασιλείου τοῦ Μακεδόνα, ἐν ᾗ ἐξαίρει ἐν γλώσσῃ σαφεῖ καὶ ἐντέχνῳ πλοκῇ τὰς τοῦ πάππου ἀρετάς, β' *πρὸς τὸν υἱὸν Ῥωμανόν*, ὃν διδάσκει τὴν τέχνην τοῦ διοικεῖν, γ' *περὶ θεμάτων καὶ δ' ἐκθεσιν τῆς βασιλείου τάξεως*· τῇ συμβουλῇ καὶ εἰσηγήσει τούτου συνετάχθη ὑπὸ λογίων *ἱστορικῇ ἐγκυκλοπαιδεΐᾳ*, γεωπονικά, ἱατρικά καὶ συλλογὴ τῆς περὶ ζώων *ἱστορίας* ἕξ ἀρχαίων συγγραφέων.

ς' *Λέων ὁ διάκονος*, ὃς ἠκολούθησε Βασιλεῖφ τῷ Βουλγαροκτόνῳ εἰς τὴν κατὰ τῶν Βουλγάρων ἐκστρατείαν (986)· τούτου ἡ *ἱστορία* (959-975) περιέχει τοὺς μεγάλους πολέμους τῶν Βυζαντινῶν κατὰ τῶν Ἀράβων πειρατῶν τῆς Κρήτης, κατὰ τῶν ἐν Ἀσίᾳ Σαρακηνῶν καὶ κατὰ τῶν Βουλγάρων ἅμα καὶ Ῥώσων· ἐν τῷ λεκτικῷ πειράται νὰ μιμηθῇ τὸ διηνησιμένον τοῦ Ἀγαθίου ὕφος, ἀλλὰ συλλαμβάνει μόνον τὴν σκιὰν τοῦ προτύπου.

ζ' ἡ δὲ *Ἄννα ἡ Κομνηνὴ* ἡ θυγάτηρ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου συνέγραψε τὴν *Ἀλεξιάδα* (ιε'), ἣτις περιλαμβάνει τὰ γεγονότα ἀπὸ τοῦ 1069—1118 καὶ ἀπεικονίζει ὡς ἐν ἰδεῶδει μορφῇ τὸν πατέρα, ὅσπερ διὰ τε τὴν πολιτικὴν σύνεσιν καὶ τὴν ἀνδρείαν ἐγένετο ἡ μεγαλοπρεπεστάτη μορφή τοῦ μεσαιῶνος· ἡ λογία ἡγεμονὶς οὐ μόνον τὴν ἀλήθειαν ἀγαπᾷ, ἀλλὰ καὶ πρὸς πᾶν Ἑλληνικὸν ἐνθουσιᾷ· τηλικαύτην δὲ στοργὴν δεικνύει πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ὥστε νομίζει ὅτι ἡ ἱστορία αὐτῆς καταμιαίνεται, ὅσας ἐν ἀνάγκῃ μεταχειρίζεται

λέξεις ξενικάς· διὸ ἡ Ἀλεξιάς θεωρεῖται ὡς ἐν τῶν περιφανε-
σταίων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας.

η'. *Ἰωάννης ὁ Ζωναρᾶς* συνέγραψε χρονικὸν ἥτοι ἐπι-
τομὴν τῆς ἱστορίας διήκουσαν ἀπὸ κτίσεως τοῦ κόσμου μέχρι
τοῦ θανάτου τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ 1118 μ. Χ.

θ'. *Νικήτας ὁ Ἀκομινᾶτος* συνεχίζει τὸ χρονικὸν τοῦ
Ζωναρᾶ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν σταυροφόρων ἀλώσεως τῆς Κων-
σταντινουπόλεως (1204). ι'. *Γεώργιος Ἀκροπολίτης* συνε-
χίζων τὸν Ἀκομινᾶτον περιγράφει ἐν ἐκθέσει νηφαλίᾳ καὶ
πραγματικῇ τὰ μέχρι τοῦ 1261 συμβάντα.

ια'. *Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς* ἔχει ἱστορίαν, ἣτις διήκει
ἀπὸ τῆς ὑπὸ τῶν Λατίνων ἀλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως
μέχρι τοῦ 1359.

ιβ'. *Λαόνικος ὁ Χαλκοκονδύλης* Ἀθηναῖος συνέγραψεν
ἱστορίαν, ἥς (1298—1463) τὸ κέντρον ἀποτελεῖ οὐχὶ πλέον τὸ
Βυζάντιον ὡς παρὰ τοῖς προηγουμένοις ἱστορικοῖς, ἀλλὰ τὸ
Τουρκικὸν κράτος καὶ ἡ ταχεῖα καὶ καταπληκτικὴ αὐτοῦ αὔ-
ξησις, ὅπερ ἀνυψώθη ἐπὶ τῶν ἐρειπίων Ἑλληνικῶν, Φραγκι-
κῶν καὶ Σλαβικῶν δυναστειῶν, καὶ τέλος ὁ *Γεώργιος Φραν-
τζῆς* ἐν τῇ ἱστορίᾳ αὐτοῦ (1258—1476) περιγράφει τὸν
ἡρωϊκὸν θάνατον τοῦ τελευταίου αυτοκράτορος καὶ τὴν ὑπο-
δούλωσιν τῆς αυτοκρατορίας ὅλης ἐν λέξει, ἣτις οὔτε ἡ δη-
μόδης χυδαία ἐστὶν οὔτε ἡ ἄγαν ἀρχαιοπρεπής.

Τῆς Ἑλληνικῆς ἱστοριογραφίας κλάδος ἐστὶ καὶ ἡ *Ἐκκλη-
σιαστικὴ* ἱστορία ἡ περιέχουσα τοὺς ἀγῶνας, τὰς περιπετείας
καὶ τὰς τύχας, αἷς διήλθεν ἡ θεόσδοτος ἡμῶν Ἐκκλησία ἀπὸ
τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς· α' δὲ ἐκκλησιαστικὴν ἱστορίαν ἔγραψεν,
ὁ καὶ δικαίως πατὴρ αὐτῆς ἐπονομασθεὶς, *Εὐδόκιμος* ὁ Παμ-
φίλου, ἐπίσκοπος τῆς Καισαρείας· τούτου τὸ ἔργον (ι') περιέχει
πλὴν ἄλλων τὰς αἰρέσεις, τοὺς διωγμοὺς καὶ τὰ μαρτύρια τῶν
πρώτων Χριστιανῶν (—323)· συνέχειαν δὲ τῆς ἱστορίας τούτου
ἔγραψε *Σωκράτης ὁ Σχολαστικός*, *Ἐρμείας ὁ Σωζομενός*, ὁ
Θεοδώρητος καὶ ὁ *Εὐάγγελος*, οὗ ἡ ἱστορία διήκει ἀπὸ 429—
593 μ. Χ.

Στωϊκὴ φιλοσοφία. Μάρκος Αὐρήλιος.

Κατὰ τοὺς ἱοφεροὺς χρόνους, καθ' οὓς ἡ μὲν ἀρχαία θρησκεία ἦτο ἤδη ἐν καταπτώσει, ἡ δὲ νέα δὲν εἶχεν ἔτι ἐπικρατήσασα, πολιτικὴ δὲ νάρκη ἐπεκράτει καὶ ἔκλυσις ἡθῶν, ἡ πρακτικὴ φιλοσοφία τῆς Στωᾶς ἐμφανίζεται ὡς ἡ παρήγορος τῶν τεθλιμμένων, ἡ εἰσηγήτρια τοῦ καθήκοντος καὶ τῆς ἡθικῆς ἡ διδάσκαλος. Ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία, ἥς ἰδρυτὴς ἐγένετο ὁ Ζήνων, ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων αἱρέσεων τὰ δόγματα ἀρμονικῶς συγκεράσασα ἐκράτουνε τοὺς ἡθικοὺς νόμους καὶ συνέστησε τὰς ἡθικὰς ὑποχρεώσεις τοῦ ἀνθρώπου· τὸ δόγμα αὐτῆς ἦτο τὸ ὁμολογεύμενως τῇ φύσει (= τῷ λόγῳ) ζῆν· κατ' αὐτὴν τὰ πάθη εἰσὶ νοσήματα τῆς ψυχῆς· διὸ συνίστη οὐ μόνον τὴν ἀπάθειαν καὶ τὴν ἀποχὴν ἀπὸ τῶν ἡδονῶν (*ἀπέχου*), ἀλλὰ καὶ τὴν ὑπομονὴν καὶ καρτερίαν κατὰ τὰς λύπας καὶ τὰς συμφορὰς τοῦ βίου (*ἀνέχου*)· μόνος ὁ σοφὸς ὅς παρέχει τὸ κράτος εἰς τὸν λόγον καὶ κατ' αὐτὸν ῥυθμίζει τὰ πάθη, ἐλεύθερος κατ' αὐτὴν ἐστι, τοῦ σοφοῦ μόνου ἡ ψυχὴ ἄρχει καὶ πρόθυμός ἐστιν ἵνα χάριν τοῦ καθήκοντος ὑποβληθῇ εἰς πᾶσαν θυσίαν καὶ εἰς αὐτὸν ἔτι τὸν θάνατον.

Πλὴν τῆς αὐστηρᾶς ἡθικῆς οἱ Στωϊκοὶ ἔκλινον πρὸς τὸν *κοσμοπολιτισμὸν* κηρύσσοντες «πάντας τοὺς ἀνθρώπους εἶναι *δημότας* καὶ *πολίτας* καὶ πάντας συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλους»· διὸ καὶ ἐπὶ ἡμίσειαν χιλιετηρίδα ἐν μέσῳ τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ Ῥωμαϊκοῦ κόσμου ἡ Στωϊκὴ φιλοσοφία πρωταγωνιστεῖ· διὰ τῶν κοσμοπολιτιστικῶν τούτων ἐννοιῶν οἱ Στωϊκοὶ ἡθελον τὴν συντέλεσιν μιᾶς μόνης πολιτείας· καὶ ἐπειδὴ τοιαύτην δὲν ἡδύναντο νὰ δημιουργήσωσι, συνέλαβον τὸ σχέδιον, ἵνα τὴν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν μεταρρυθμίσωσι κατὰ τὰς ἀξιώσεις τῆς Στωᾶς, ἥτις πολλοὺς καὶ μεγάλους τῆς Ῥώμης ἀνδρας ὁπαδοὺς ἔσχε· ἐντεῦθεν οἱ φοβεροὶ καὶ ἐμφύλιοι ἐν Ῥώμῃ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ πόλεμοι καὶ τὴν μὲν Ῥωμαϊκὴν κοσμοκρατορίαν δὲν κατάρθωσε νὰ μεταπλάσῃ κατὰ τὰ δόγματα αὐτῆς, ἐδυνήθη δ' ὅμως ἐκ τῶν ταπεινῶν ἐδωλίων τοῦ Ἐπικτήτου νὰ ἀναβιβάσῃ ἐπὶ τοὺς ὑψηλοὺς τῶν Καισάρων

θρόνους τὸν *Μάρκον Αὐρήλιον* (161—180) καὶ οὕτω πραγματοποιήσῃ τὸ τοῦ Πλάτωνος ἰδεῶδες. Ὁ Μάρκος Αὐρήλιος ἐκ παιδικῆς ἡλικίας τὴν φιλοσοφίαν ἀγαπήσας ἔστρεψε μᾶλλον νὰ καλῆται φιλόσοφος ἢ βασιλεὺς· εἰ καὶ ἡ κυβέρνησις τῆς ἀχανοῦς κοσμοκρατορίας πολλὰς ἀσχολίας παρεῖχε καὶ ὁ αὐτοκράτωρ ἐταλαιπωρεῖτο ἐν ταῖς στρατείαις, ὅμως εὖρε καιρὸν νὰ συγγράψῃ Ἑλληνιστὶ οὐχὶ μικρὰς ἀξίας ἔργον, ὅπερ ἐπιγράφεται τὰ *εἰς ἑαυτὸν*· τὸ σύγγραμμα τοῦτο (ιβ') θεωρεῖται ὡς τὸ Εὐαγγέλιον τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ συγγραφεὺς οἰκτιρῶν πάντα τὰ ἀνθρώπινα, μόνον τὴν φιλοσοφίαν ἐξαίρει· διὸ ταύτην μὲν θεωρεῖ μητέρα, τὴν δ' αὐτὴν μητρειὰν τὰς ἡθικὰς ἀρετὰς· ὁ φιλόσοφος βασιλεὺς ἐφήρμοσε καὶ ἐν τῷ βίῳ ἐπιδείξας εὐγένειαν ψυχῆς, ἄγνὸν φρόνημα, εὐσέβειαν καὶ φιλανθρωπίαν καὶ κατὰ τὴν φράσιν τῶν Στωϊκῶν διετήρησε τὸν ἔνδον δαίμονα ἀνύβριστον καὶ ἀσινῇ.

Ἀσιανὴ ῥητορεία. Νέοι σοφισταί. Δουκιανός.

Ἐπὶ τῶν διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου ἡ Ἀττικὴ ῥητορεία παρήκμασεν καὶ ἀντ' ἐκείνης ἀνεφάνη ἡ Ἀσιανή, ἥς χαρακτηριστὴρ ἦτο τὸ πομπικόν, θεατρικὸν καὶ ἀφιλόσοφον· διὸ καὶ ἠυδοκίμει παρὰ τοῖς ὄχλοις· ὅτε δὲ περιῆλθεν ἡ Ἑλλὰς ὑπὸ τοὺς Ῥωμαίους, ὡς ἅπαντα τὰ εἶδη τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων ἐπέδρασαν ἐπὶ τοὺς νικητάς, οὕτω καὶ ἡ Ἀσιατικὴ ῥητορεία, ἥπερ τότε παρεισέδου εἰς τὴν Ῥώμην· ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐγένετο ἀντίδρασις κατ' αὐτῆς, ἐπειδὴ ἀνεφάνησαν οἱ Ἀττικισταὶ ῥήτορες, οἵτινες ὡς βάσιν εἶχον τὰ ἀθάνατα τῶν Ἀττικῶν μνημεῖα, οἱ δ' ἀττικίζοντες ἔτυχον τῆς θερμῆς προστασίας τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος καὶ τοῦ Αὐγούστου· ἡ ἐπικράτης δ' αὕτη τῶν Ἀττικιστῶν ὠφέλησε περιφανῶς καὶ τὰ γράμματα τῶν Ῥωμαίων· διότι ὁ Αὐγουστος ἔπραξεν ὅτι κατὰ τὸν μῦθον ὁ διουεῖδης γεωργός, ὅστις φοβηθεὶς μὴ πατὴρ ὁμοίων τέκνων γένηται, εἴθισε τὴν γυναῖκα, ὅπως εἰκόνας ὥραιας βλέπῃ· οὕτω δὲ τὰ τέκνα ἐγένοντο καλὰ, ὡς ἦσαν αἱ ὑπὸ τῆς μητρὸς ὁρῶμεναι εἰκόνες· ἐτέθησαν λοιπὸν πρὸ τῶν ὁμμά-

των τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ τὰ κάλλιστα πρότυπα τῶν Ἑλλήνων ῥητόρων¹ καὶ οὐ μόνον ὁ Αὔγουστος, ἀλλὰ καὶ πλείστοι ἄλλοι τῶν μετ' αὐτὸν αὐτοκρατόρων ὑπεστήριξαν τὰ Ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὴν ῥητορικὴν ἰδίαν, ἀγῶνας ῥητορικοὺς προτιθέμενοι, ῥητορικὰς σχολὰς ἰδρύοντες καὶ πολλὰς τιμὰς καὶ προνόμια τοῖς διδασκάλοις αὐτῆς ἀπονέμοντες· οὕτως οἱ Ῥωμαῖοι αὐτοκράτορες ἀπέτινον τῇ Ἑλλάδι τὰ τροφεῖα, πνευματικὴν μητέρα θεωροῦντες αὐτήν· ἀλλ' ἐν τοῖς χρόνοις τῆς αὐτοκρατορίας δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀναθήλῃ ἡ πολιτικὴ ῥητορεία· τοῦτου ἕνεκα ἐκ τῆς μεγαλοπρεποῦς παλαιστρας τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου κατέφυγον οἱ ῥήτορες εἰς τὰς σχολὰς, εἰς τὰς οἰκογενειακὰς ἐορτὰς καὶ εἰς τὰς πανηγύρεις· καὶ οἱ κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἀσχοῦντες τὴν ῥητορικὴν ἐλέγοντο *νέοι σοφισταὶ* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπὶ Σωκράτους καὶ τὸ ὄνομα τοῦ σοφιστοῦ ἤδη ἦτο ἐν πολλῇ τιμῇ· οἱ σοφισταὶ οὗτοι ἡσχολοῦντο περὶ τὸ πανηγυρικὸν μάλιστα εἶδος τῆς ῥητορείας, περὶ λόγους ἐπιταφίους, ἐπικηδείους, ἐγκώμια προσφωνήσεις καὶ τὰ παραπλήσια· ἐν ταῖς σχολαῖς ἀπήγγελλον τὰς μελέτας αὐτῶν, ἦτοι τοὺς πρὸς ἄσκησιν συντασσομένους λόγους, ἐν δὲ τοῖς ἀκροατηρίοις τὰς λαλιὰς, ἦτοι φιλικὰς ὁμιλίας· πρὸς δὲ περιμένοντες τὰς διαφόρους πόλεις ἐθήρουν τὴν ἐπίδειξιν διὰ ῥητορικῶν ἀκροαμάτων· ἄξιοι δ' ἐπαίνου εἰσὶν, ὅτι ἐθήρουν τὸ Ἀττικὸν ἰδίωμα καὶ ἐφρόντιζον περὶ τοῦ καθαρμοῦ τῆς γλώσσης· τοιοῦτοι σοφισταὶ ἐγένοντο πλείστοι καὶ ἐτιμῶντο μεγάλως, δέκα δὲ τούτων κατὰ μίμησιν τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων κατετάχθησαν εἰς κανόνα, ὡς δίδωμι ὁ Χρυσόστομος (50-120 μ. Χ.)², Ἡρόδης ὁ Ἀττικός, ὁ Φιλόστρατος³, ὁ Αἴλιος Ἀριστείδης⁴, καὶ ὁ Λουκιανός (τοῦ β' αἰῶνος), ὁ Λιβάνιος⁵, ὁ Θεμιστίσιος⁶, ὁ Ἰμέριος⁶, καὶ ὁ αὐτοκράτωρ Ἰουλιανός (τοῦ γ' αἰῶνος)⁷.

¹ (Λόγοι π.).

² Βίοι σοφιστῶν, ἡρώϊζός, ἐπιστολαί, εἰκόνες.

³ Λόγοι νε. ⁴ Ξη' λόγοι, ἀχ' ἐπιστολαί ⁵ λδ' λόγοι. ⁶ κδ' λόγοι. ⁷ Λόγοι η', πδ' ἐπιστολαί (ἐν αἷς ἐμφαίνεται ἡ μεγάλθυμος καὶ ἡ ἐνδύερμον ζήλου πρὸς τὸ ὑψηλὸν καὶ τὸ γενναῖον ἐμφορομένη διάνοια τοῦ αὐτοκράτορος). Ἀντιοχικός ἢ μισοπάγων, Συμπόσιον ἢ Κρόνια.

Ἄλλ' ἐπιφανεστάτην θέσιν ἐν τοῖς σοφισταῖς κατέχει ὁ ἐκ Σαμοσάτων τῆς Συρίας **Λουκιανὸς** (120 — 200 μ. Χ.)· δικηγόρος τὸ α' ἐν Ἀντιοχείᾳ γενόμενος ἐτράπη ἔπειτα εἰς τὴν σοφιστικὴν ῥητορείαν, ἐν ᾗ διεκρίθη ὡς σοφιστῆς δὲ περιῆλθε πλείστας πόλεις καὶ τέλος ἀφίκετο εἰς Ῥώμην· ἐνταῦθα δὲ κατεκλήθη ὑπὸ τοῦ πλατωνικοῦ φιλοσόφου Νιγρίνου, πρὸς ὃν ἐν τῷ πελάγει καὶ τῇ νυκτὶ τοῦ βίου ὡς πρὸς πυρσὸν ἀπέβλεπεν· ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δι' ἀπορίαν χρημάτων ἐκ νέου περιπλανηθεὶς ὡς σοφιστῆς κατέληξεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ἔνθα θέσιν δημοσίαν ἀντὶ ἀδρου μισθοῦ ἐν τοῖς δικαστηρίοις ἔλαβεν. Ὡς ἔργα τοῦ Λουκιανοῦ φέρονται νῦν πρὸς συγγράμματα, ὧν τινὰ οἱ κριτικοὶ νομίζουσι ψευδεπίγραφα· ὁ ἐξελληνισθεὶς Σύρος εὐφυτὰν πολλὴν δεικνύει ἐν τοῖς διαλόγοις αὐτοῦ, ἐν οἷς συνέμειξεν ἑμμελῶς τὴν σπουδὴν μετὰ τῆς παιδείας ἐπὶ χύσας ἀφθονον εὐτραπελίαν καὶ τὰ σκώμματα τῆς κωμωδίας· διὸ καὶ σεμνύνεται ὅτι νέον εἶδος τῶν γραμμάτων παρήγαγεν. Οἱ διάλογοι δὲ τούτου ἐπιγράφονται *θεῶν διάλογοι*, *Ἐνάριοι*, *Νεκρικοί*· ἐν ἄλλοις δὲ διακωμωδοῦνται οἱ φιλόσοφοι πλήν τοῦ Νιγρίνου· τῶν φιλοσοφικῶν δὲ τούτων διαλόγων μετέχει καὶ ὁ Λουκιανὸς ὑπὸ τὸ ὄνομα Λυκῖνος, ὡς ἐξελληνίζει τὸ ἑαυτοῦ ὄνομα ἀνθαίρετος ὧν ψέγει πᾶν φιλοσοφικὸν καὶ θρησκευτικὸν δόγμα, ὡς ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ὁ Βολταῖρος· ἐπὶ δὲ τῇ ἐλευθεροφροσύνῃ ταύτῃ σεμνυνόμενος ὀνομάζει ἑαυτὸν *Παρορησιάδην*· *Ἀληθίνος*· *Ἐλεγκτῶν*, ἔτι δὲ μισαλαζόνα, μισογόητα, μισοψευδῆ καὶ μεσότυπον· ἀλλὰ θαυμαστός ἐστιν ὁ Λουκιανός, διότι αἱ συγγραφαὶ αὐτοῦ εἰσιν οἷον εἰς ζωγραφία τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν καὶ στρεβλοτήτων· διιδὼν δι' ὀξέος βλέμματος τὰς πλημμελείας, ἔκτροπὰς καὶ ἀπειροκαλίας τῶν συγχρόνων σιγματίζει αὐτὰς δι' ἱλαρῶν χαριεντισμῶν ἢ διὰ δηκτικῶν σκωμμάτων· σκόπτει δὲ καὶ χλευάζει οὐχὶ ἀπλῶς ἵνα εἰς γέλωτα τὸν ἀναγνώστην κινήσῃ, ἀλλὰ μᾶλλον τὴν φαιδρὰν διαύγειαν καὶ τὸ κάλλος τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας κατὰ τῶν σκοτίων ἀνδρῶν τῶν ὑποκριτῶν καὶ τῶν ἡμιβαρβάρων προασπίσῃ. Οὐ μὴν

ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν καλλιλογικὴν χάριν ἄξιος θανμασμοῦ φαίνεται· διότι, ἐν ᾧ ὡς Σύρος οὔτε τὴν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν οὔτε τὴν Ἀτιθίδα ἰδίᾳ εἶχε μητρικὴν, ἡδυνήθη νὰ γράψῃ ἐν τῇ ἀκριβεῖ τῶν γραμματικῶν τύπων μετὰ χάριτος ἅμα καὶ σαφηνείας Πλατωνικῆς, ἐκ τῶν βιβλίων μόνον τὴν γλῶσσαν ἐκμαθὼν· τῇ τοιαύτῃ εὐμουσίᾳ τοῦ Λουκιανοῦ, ὡς εἰκός, λίαν ἀπήρεσκον οἱ ἀχάριτες καὶ μετὰ σχολαστικότητος τότε ἀττικίζοντες· διὸ τῷ Λεξιφάνει συμβουλεύει νὰ θύῃ ταῖς Χάρισι καὶ τῇ σαφηνείᾳ τὸν Λεξιφάνη ἀττικίζοντα μόνον κατὰ τὰ λέξεις παραβάλλει πρὸς τὰ πλάσματα τῶν κοροπλάθων, ἀπερῶ ἔξωθεν μὲν κεχρισμένα διὰ μίλτου καὶ κυανοῦ εἰσιν, ἀλλὰ κατὰ τὰ ἔνδοθεν εὐθρυπα.

Χριστιανικὴ ῥητορεία.

Ἐξ οὗτου τὸ Βυζάντιον ἐγένετο ἡ ἔδρα τῆς αὐτοκρατορίας καὶ ὁ Χριστιανισμὸς ἀνεγνωρίσθη ὡς ἡ θρησκεία τοῦ κράτους, τὸ βῆμα διεδέξατο ὁ ἄμβων καὶ τὴν ἐθνικὴν ῥητορείαν ἡ Χριστιανικὴ ἢ ἡ ὁμιλητικὴ· ἐν τῇ ἀπὸ τοῦ ἄμβωνος ῥητορικῇ πλείστοι ὑπῆρξαν οἱ διαπρέψαντες, ἀλλὰ κορυφαῖοι αὐτῶν ἐγένοντο οἱ μεγάλοι πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, Βασίλειος ὁ μέγας¹, Γρηγόριος ὁ Ναζιανζηνός², Γρηγόριος ὁ Νύσσης καὶ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος³. Οἱ

¹) Τῶν ἔργων αὐτοῦ μείζονα σημασίαν καὶ γενικωτέραν ἔχουσιν αἱ ὁμιλίαι (κδ') καὶ αἱ ἐπιστολαὶ (τζε'): τῶν ὁμιλιῶν ἐξέχει ὁ Λόγος ὁ πρὸς τοὺς νέους «ὅπως ἂν ἐξ ἑλληνικῶν ὠφελοῖντο λόγων».

²) Λόγοι με', ἐπιστολαὶ σμγ'· τῶν λόγων αὐτοῦ ἐθανμάζοντο μάλιστα οἱ ε' (κς'—λά') περὶ θεολογίας, ἐν οἷς ἀναπτύσσει τὸ περὶ τῆς ἁγίας Τριάδος δόγμα (διὸ καὶ θεολόγος) καὶ οἱ κατὰ τοῦ βασιλέως Ἰουλιανοῦ. Ἔτι δὲ καὶ ποιήματα πλείστα (ἐν ἑξαμέτρος, iamβικοῖς τριμέτροις καὶ ἀνακρεοντέοις στίχοις), ὧν ἡ γνωμολογία τειράσχυος, καὶ τὸ περὶ τοῦ ἰδίου βίου ἔπος (β' στίχ.).

³) α' Ὁμιλίαι καὶ πολυάριθμοι ἐπιστολαί.

Ἐνταῦθα προσμνημονευτέοι τῆς Ἐκκλησίας οἱ ἀπολογηταί, οἱ λόγοι πατέρες καὶ οἱ δογματικοὶ ἢ οἱ θεόσοφοι. Καὶ τῶν μὲν ἀπολογητῶν (β' αἰῶνος) ἡ ὑπερασπιστὴν τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας ἄξιον. Λόγους εἰσὶ α' Ἰουστίνος ὁ μάρτυς, οὗ αἱ δύο ἀπολογίαι ἡ πρὸς τὸν αὐ-

μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τοσοῦτον ἐκλείσαν αὐτήν, ὥστε ὁ καὶ αὐτοὺς αἰὼν ὀνομάσθῃ χρυσοῦς τῆς ἐκκλησιαστικῆς γραμματείας αἰὼν. Οἱ μεγάλοι οὗτοι ῥήτορες τῆς ἐκκλησίας ἐν ταῖς Ἀθήνῃσι ῥητορικαῖς σχολαῖς τῶν σοφιστῶν σπουδάζαντες καὶ ἐν τοῖς νόμοις τῆς Ἑλληνικῆς παιδείας ἐμβαπτισθέντες διήλλαξαν τὸν Ἑλληνισμὸν καὶ τὸν Χριστιανισμὸν πρὸς ἀλλήλους τέως διαμαχομένους καὶ ἀνύψωσαν τὴν ῥητορικὴν τοσοῦτον, ὥστε καὶ αὐτοὶ οἱ ἐθνικοὶ καὶ οἱ αἵρετικοὶ ἀπεθανύμαζον αὐτούς· τὸ θερμὸν θρησκευτικὸν αὐτῶν αἶσθημα διαφωτίζει φιλοσοφικὸν πνεῦμα, τὸ δὲ κάλλος τῶν λόγων αὐτῶν ἐξαίρει ὁ πλοῦτος τῶν εἰκόνων καὶ τὸ ὕψος τῶν νοημάτων.

τοκράτορα καὶ ἡ πρὸς τὴν Ῥωμαϊκὴν σύγκλητον ἐξαίρουσι τὸ νομοταγὲς καὶ τὸν ἀμεμπτον τῶν χριστιανῶν βίον καὶ β' ὁ Ἀθηναγόρας. Τῶν δὲ λογίων ἀξιολογώτεροί εἰσιν α' Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς (—216) μαθητὴς καὶ εἰτα διδάσκαλος τῆς ἐν Ἀλεξανδρείᾳ κατηγητικῆς σχολῆς· τούτου σφύζονται γ' λόγοι, ὁ προεργαστικὸς πρὸς Ἑλληνας, ἐν ᾧ τὴν θρησκείαν αὐτῶν ἐλέγχων προσκαλεῖ αὐτοὺς εἰς τὴν τοῦ χριστιανισμοῦ ἀποδοχὴν· ὁ παιδαγωγός, ἐν ᾧ παιδαγωγεῖ τοὺς τὴν χριστιανικὴν πίστιν δεξαμένους· καὶ οἱ στωματεῖς, ὅς λόγος ἔλαβε τὸ ὄνομα ἐκ τῆς ὕλης, ἥς ἡ ποικιλία ὁμοιάζει τῇ τῶν τατητῶν ἢ στωμάτων· τὸ ἔργον τοῦτο σφόδρα διαφέρει τοῖς φιλολόγοις ὡς πλείστας περικοπὰς τῶν ἀρχαίων συγγραφέων περιέχον· κατὰ τὸν Κλήμεντα «ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία εἰς καὶ μὴ καταλαμβάνει τὸ μέγεθος τῆς ἀληθείας... ἀλλ' οὖν γε προκατασκευάζει τὴν ὁδὸν τῇ βασιλικωτάτῃ διδασκαλίᾳ, ἀμὴ γέ πη σωφρονίζουσα καὶ τὸ ἥθος προτυποῦσα καὶ προστύφουσα εἰς παραδοθῆναι τῆς ἀληθείας τὴν πρόνοιαν» καὶ β' ὁ Ὠριγένης (185-254), ὁ μαθητὴς τῆς ἀληθείας ἐκ τῶν πολυπληθῶν αὐτοῦ συγγραφέων ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Μ. Βασιλείου καὶ Γρηγορίου ἐκλογὴ ἡ χαλουμένη *Φιλοκαλία* πρὸς δὲ σφύζονται περὶ ἀρχῶν, πρὸς τὸν ἐπιγεγραμμένον Κέλσον ἀληθῆ λόγον, τὰ ἐξαπλᾶ κλπ· καὶ τέλος τῶν δογματικῶν ἢ θεοσόφων συγγραφέων ἄξιοι μνησίας εἰσὶ α' οἱ δύο πατριάρχαι Ἀλεξανδρείας Ἀθανάσιος (295-373), ὁ στύλος τῆς ὀρθοδόξου ἐκκλησίας, οὗ αἱ πολυάριθμοι συγγραφαὶ στρέφονται κατὰ τῆς τοῦ Ἀρείου διδασκαλίας καὶ ὁ Κύριλλος (412-444)· ἐπὶ πᾶσι δὲ μνημονευτέος καὶ ὁ τῆς Κυρηναϊκῆς Πεντάπολως μητροπολίτης Συνέσιος (383-413), οὗ πρὸς τοῖς ὕμνοις σφύζονται ἐπιστολαί, ὑπόδειγμα ἐπιστολιμαίου χαρακτῆρος καὶ πρῶτον ἀττικισμοῦ, λόγος περὶ βασιλείας, Δίων, φιλογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ συγγραφή, καὶ ἄλλα τινά.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Ἐνταῦθα παρενείρονται καὶ οἱ ἐν τοῖς διαφόροις τῆς ἐπιστήμης κλάδοις συγγραφεῖς, ὧν πολὺτιμα ἔργα σφίζονται.

Ἐν τῇ *Ιατρικῇ*· α' *Ἱπποκράτης* (ὁ Κῶος (460-359 π. Χ. ἐν ἰωνικῇ διαλέκτῳ α' περὶ ἐπιδημιῶν (ξ'), β' ἀφορισμοί, γ' περὶ ἀέρων, ὕδατων, τόπων, δ' περὶ τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ τρωμάτων, ε' περὶ ἀγμῶν, ζ' προγνωστικά, ζ' περὶ διαίτης ὀξέων, η' περὶ χυμῶν, θ' περὶ ἀρθρῶν)· β' *Ἀρεταῖος* ὁ Καππαδόκης (80-150 μ. Χ. α' περὶ αἰτιῶν καὶ σημείων ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν, β' περὶ θεραπείας ὀξέων καὶ χρονίων παθῶν)· γ' *Ροῦφος* ὁ Ἐφέσιος (β' μ. Χ. αἰῶνος· περὶ ὀνομασίας τῶν τοῦ ἀνθρώπου μορίων, β' περὶ τῶν ἐν νεφροῖς καὶ κύστει παθῶν, γ' περὶ φαρμάκων καθαρτικῶν καὶ δ' περὶ ὀστέων). δ' *Σωρανός* ὁ Ἐφέσιος (β' μ. Χ. αἰῶνος· α' περὶ σημείων καταγμάτων, β' περὶ γυναικείων παθῶν). ε' *Γαληνός* ὁ Περγαμηνός (130—200, ὁ γονιμώτατος καὶ σοφώτατος τῶν ἀρχαίων ἱατρῶν· μόνον ε' συγγράμματα ἐκ τῶν τ' αὐτοῦ σφίζονται). ζ' *Ὄρειβάσιος* ὁ Περγαμηνός (ἀρχίατρος τοῦ αὐτοκράτορος 'Ιουλιανοῦ· *ιατρικὴ πραγματεία* δ' ὡς ἐπιτομὴ τῶν τοῦ Γαληνοῦ ἔργων· β' *ιατρικαὶ συναγωγαὶ* βιβλ. π', ὧν ἐπιτομὴ ἐγένετο ὑπ' αὐτοῦ εἰς θ' βιβλ.)· καὶ ζ' *Παῦλος* ὁ Αἰγινίτης (τοῦ ζ' αἰῶνος· *ιατρικῆς ἐπιτομῆς* βιβλ. ζ', ἔργον μεγάλης ἀξίας).

Ἐν τῇ *Φαρμακολογίᾳ* ὁ *Διοσκορίδης* (ἐκ Κιλικίας 60 μ. Χ. περὶ *ιατρικῆς ὕλης* ε').

Ἐν τῇ *Μαθηματικῇ*· α' *Εὐκλείδης* (300 π. Χ. α' στοιχεῖα (δηλ. τῆς γεωμετρίας) ιγ', ὅπερ ἔργον μέχρι σήμερον παραμένει ὡς διδακτικὸν βιβλίον πάντων τῶν πεπολιτισμένων λαῶν· β' δεδομένα ἤτοι εἰσαγωγὴ εἰς τὴν ἀναλυτικὴν γεωμετρίαν, γ' φαινόμενα δηλ. ἀρχαὶ ἀστρονομίας, δ' ὀπτικά καὶ κατοπτρικά)· β' *Ἀρχιμήδης* (περὶ τὸ 230 π. Χ. ὁ πάντων τῶν αἰώνων εὐφρέστατος μαθηματικός· ἐφεῦρε τὴν δύναμιν τοῦ μοχλοῦ, τὴν μέτρησιν τοῦ κύκλου, τοῦ κυλίνδρου, τῆς σφαίρας κλπ. ἐν δωρικῇ διαλέκτῳ σφίζονται α' τετραγωνισμὸς παραβολῆς, β' περὶ σφαίρας καὶ κυλίνδρου, γ' κύκλου μέτρησις, δ' περὶ ἑλίκων, ε' περὶ κωνοειδῶν καὶ σφαιροειδῶν, ζ' ψαμμίτης, ζ' ἐπιπέδων ἰσορροπία, η' περὶ ὀχουμένων ἤτοι περὶ τῶν ὕδατι ἐφισταμένων· πρὸς δὲ ὀνομαστὸς ἐγένετο καὶ διὰ τὰς μηχανικὰς ἐφευρέσεις, δι' ὧν ἐπὶ μακρὸν ἔματαιον τὰς πολιορκητικὰς τῶν Ῥωμαίων τέχνας καὶ δι' ἃς ὁ Μάρκελλος πρὸς τὸν μυθικὸν Βριάρεων παρέβαλεν αὐτόν). γ' *Ἀπολλώνιος* ὁ Περγαῖος (τοῦ γ' αἰῶνος π. Χ. ὁ μέγας γεωμέτρης ὑπὸ